

Tartalom

TEOLÓGIA

BALÁZS PÁL
Útkeresés szekularizált világunkban..... 7

GÁRDONYI MÁTÉ
Adalékok a turbéki kegyhely történetéhez..... 15

KIRSCH ATTILA
A Székeskáptalan jogállása..... 26

FODOR JÁNOS
Papi szolgálat „betegségei” Ferenc pápa beszédének tükrében..... 36

MIHALOVICS ÁRPÁD
II. János Pál pápa a béke és a megbékélés diplomatája..... 56

PÉTER BERTALAN
Church networks in the 20th century the clash of state
security and the catacomb church in the Rákosi-era..... 64

BIRHER NÁNDOR
Anmerkungen zur Thema Caritas..... 81

GARACZI IMRE
Krisis és uralom..... 96

VERESS GÁBOR
Minőség és etika..... 124

VARGA M. JÁNOS
Végrehajtás – Kilenc magyar „politikai fogoly” sorsa
a hitleri Németország két koncentrációs munkatáborában..... 168

SZOCIÁLIS MUNKA

ALBERT JÓZSEF, BÁLINT BÁNK, KALOCSAI ADRIENN, MAGVAS MÁRIA
Láttelek a tartós pszichés zavarral küzdő,
aktív korú veszprémi lakosok helyzetéről..... 178

DARIDA ZSUZSA
A Szociálterápiás Szerepjáték tréningmódszer új alkalmazási
területe..... 248

MAGDOLNA LEVELEKI
Umweltbewusstsein und Gesellschaftliche Auswirkungen der
Klimawandel in der Region um den Plattensee/Balaton..... 258

Studia Wesprimiensa

A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola folyóirata

XVI. évfolyam, 2015. I-II. szám

XVI. évfolyam, 2015. I-II. szám

A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola folyóirata

STUDIA WESPRIMIENSIA

Studia Wesprimiensa

TANULMÁNYOK
A TEOLÓGIA ÉS SZOCIÁLIS MUNKA
TERÜLETEIRŐL

A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola
folyóirata

XVI. évfolyam, 2015. I-II. szám

ISSN 1585-5754

Tanulmányok a teológia és szociális munka területeiről

A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola folyóirata

Megjelenik 2000-től évente egy alkalommal

Felelős kiadó:

Varga István rektor

Rovatszerkesztők:

Teológia: *Birher Nándor*

Szociális munka: *Albert József*

Szerkesztőbizottság:

Birher Nándor, Albert József, Bálint Bánk, Trosits András

Cím:

8200 Veszprém, Jutasi út 18/2.

Tel.: 88/542-700; Fax: 88/542-726

Címlapkép:

Püspöki palota Veszprém

Készült a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola megbízásából

az OOK-Press Nyomdában

8200 Veszprém, Pápai út 37/A

Tel.: 88/425-260

www.ookpress.hu

Tartalom

TEOLÓGIA

BALÁZS PÁL Útkeresés szekularizált világunkban.....	7
GÁRDONYI MÁTÉ Adalékok a turbéki kegyhely történetéhez.....	15
KIRSCH ATTILA A Székeskáptalan jogállása.....	26
FODOR JÁNOS Papi szolgálat „betegségei” Ferenc pápa beszédének tükrében.....	36
MIHALOVICS ÁRPÁD II. János Pál pápa a béke és a megbékélés diplomatája.....	56
PÉTER BERTALAN Church networks in the 20th century the clash of state security and the catacomb church in the Rákosi-era.....	64
BIRHER NÁNDOR Anmerkungen zur Thema Caritas.....	81
GARACZI IMRE Krisis és uralom.....	96
VERESS GÁBOR Minőség és etika.....	124
VARGA M. JÁNOS Végrehajtás – Kilenc magyar „politikai fogoly” sorsa a hitleri Németország két koncentrációs munkatáborában.....	168

SZOCIÁLIS MUNKA

ALBERT JÓZSEF, BÁLINT BÁNK, KALOCSAI ADRIENN, MAGVAS MÁRIA Látteleitek a tartós pszichés zavarral küzdő, aktív korú veszpremi lakosok helyzetéről.....	178
DARIDA ZSUZSA A Szociálterápiás Szerepjáték tréningmódszer új alkalmazási területe.....	248
MAGDOLNA LEVELEKI Umweltbewusstsein und Gesellschaftliche Auswirkungen der Klimawandel in der Region um den Plattensee/Balaton.....	258

TEOLÓGIA

Balázs Pál

Útkeresés szekularizált világunkban

Ma már nem hat az újdonság erejével, hogy a világunk szekularizált.¹ Évtizedek óta hozzászoktunk közegéhez, mentalitásához, társadalmi berendezkedéséhez, jogos sajátosságaihoz és valódi hibáihoz is. Lassan mindenki számára úgy tűnik, hogy ennek így kell lennie, mintha fejlődésünk legutóbbi lépcsőfokához, a modern társadalom normális rendjéhez érteztünk volna el általa. Ezt az érzést az a megfontolás is támogatni látszik, amit a teológia fogalmaz meg. Nevezetesen a teológia azt tanítja, hogy a világ létét és önértékét Istentől kapta ajándékként.² Következésképpen a világ, az evilágiság nem rossz dolog, hanem sajátosság, amely a belé oltott törvények és lehetőségek révén szabadon és jogosan működik, s az ember révén gondolkodik és alkot is.³ Ennek ellenére hosszú időnek kellett eltelnie addig, amire a szekularizáció szemlélete polgárjogot nyert; ám azonnal - sokak szemléletében - vizálya is fordult abszolutizált izmusok formájában, mint a szekularizmus, az ateizmus, a panteizmus, a liberalizmus, de a kommunizmus, a szocializmus, a konzumizmus vagy a globalizmus szélsőséges szemléletében. Ezeknek a törekvéseknek a mélyén egy fölfedezetlen vagy meg nem értett igazság semmibevétele van, nevezetesen Isten szándékának és tettének a tagadása. Ezen izmusok megfogalmazásában az emberiség mindez ideig tévedésben volt - mondják -, de most mi helyesen szemléljük a világot, mely önmagától van, s némi óvatossággal azt csinálunk vele, amit csak tudunk és akarunk. Ezt a kizárólagos szemléletet már nem jogos szekularizációnak, hanem szekularizmusnak nevezzük, amely radikálisan tagadja a világ Istenhez fűződő ontológiai kapcsolatát. Pedig a jogos szekularizációt maga az isteni kinyilatkoztatás indította el. A teremtéstörténet a negyedik nap leírásában feldíszíti az égboltozatot. A napot és a holdat az emberiség jelentős része mint isteneket imádott. Most az Isten kijelenti

1 Elemző értékelést lásd: Nuovo Dizionario di Teologia, Edizioni Paoline, Roma, 1979 - 1438-1466 lapok; valamint Dizionario Enciclopedico di Teologia Morale, Edizioni Paoline, Roma, 1981 - 973-987 lapok

2 Vö.: Ter 1,1-2,4a

3 Vö.: Ter 1,26-30

róluk, hogy csak „világító lámpások”, amelyeket fölhelyezett az égre.⁴ Tehát a kezdet kezdetén kihúzza a szekularizmus méregfogát, és teret nyit a valódi világszemlélet előtt. Mindezek ellenére tagadhatatlan, hogy az emberek szemlélete eltolódott az evilági szemlélet felé, s a transzcendenssel való kapcsolat háttérbe szorult; sokak szemléletében tetszhalál állapotába került. Ebben a helyzetben a teológia hivatása, hogy rámutasson az immanens és a transzcendens értékek sajátosságaira, önállóságára és egymáshoz való viszonyára, mégpedig nemcsak nagy elméleti fogalomtisztázások és összefüggések kifejtésével, hanem ezzel párhuzamosan a mindennapi élet konkrét szemléletéhez és megéléséhez is segítséget nyújtson. Az alábbiakban kísérletet teszünk két alapvető téma rövid és szemléletes megvilágításához. A túlságosan világ felé forduló praktikus szemlélet nehezen boldogul az egyház valódi természetének megértésével és gyakorlati kezelésével, és ebből olykor zavarok származnak a világ és az egyház kapcsolatában. Az a reményünk, hogy a fogalomtisztázáson túl, a modus vivendi megtalálása értékes életteret kínál minden jóakarátú és jószándékú embernek.

Hogyan gondolkodjunk az Egyházzól?

A címben fölített kérdésre csak azután tudunk világos és egyértelmű választ adni, miután tisztázunk néhány fontos kiegészítő kérdést. Mindenek előtt azt lássuk világosan, hogy mit nevezünk Egyháznak. Ugyanis sok vallási közösség nevezi magát egyháznak, a társadalom szóhasználatára pedig - fogalmi megkülönböztetés nélkül - minden olyan vallási közösséget egyháznak nevez, amely a köznapi gondolkodáson túli spirituális irányultságot vall a magáénak. Tehát az a rövid önmeghatározás, hogy „mi egyház vagyunk”, vagy a társadalmi megnevezés, hogy „ti egyház, vagy egyházak vagytok”, teljesen alkalmatlan az érdemi fogalomtisztázásra. A tartalmi fogalomtisztázás kritériuma az eredetben és a megmásíthatatlan természetfeletti (kinyilatkoztatott) tartalom meglétében keresendő. Amennyiben egy vallási tanrendszer az emberi gondolkodásból született, azaz filozófiai eredetű, akkor nevezhető ugyan vallási gondolkodásnak, de sem eredetében, sem tartalmában nem természetfeletti, csupán az emberi produktumok egy fajtája, amely azonban olyan szellemi nyújtózkodásnak tekinthető, amely ugyan a természetfeletti irányul, de azt még nem érte el, még nem birtokolja, csupán sóvárog utána. - A régmúlt időkben az egész emberiség ilyen vallásosságban élt sok száz és ezer változatban, sőt még ma is a többség vallásossága ezt a formát mutatja. Esetükben vallási közösségekről beszélhetünk, de nem egyházzól, mert az egyház szó Isten népét jelenti, amely magától azért nem jöhet létre, mert az ember önmagától

4 Vö.: Ter 1,14-19

nem is ismerheti az Istent, az „ismeretlen isten népének” pedig nem lenne értelme. Isten népe csak úgy jöhet létre, ha maga Isten hozza létre. Az egyház, azaz Isten népe eredetének kritériuma pontosan ez: megszólal az Isten és népet gyűjt maga köré. Ennek a népnek „forrása” és feje Isten, illetve a megtest-sült Igéje, alkotmánya pedig a kinyilatkoztatott bölcsessége, célja pedig Isten Országáé. Tehát ahhoz, hogy a természetfelettre nyitott ember Isten népének tagja legyen, egy hatalmas változáson kell átmennie: az emberi bölcsességben bízó szemléletét fel kell váltania az isteni bölcsességre való ráhagyatkozásnak. Ezt azonban nem a maga erőfeszítése vagy fejlődése hozza létre, hanem Isten ajándéka és megtérésének eredménye.

A fogalomtisztázást tovább nehezíti, hogy legalább ötezer keresztény közösség mondja magáról, hogy ő Krisztus egyháza, holott az Üdvözítő egyetlen népéről - egyházaról - beszélt, amit a szentírás egyetlen szerves egységnek, a test hasonlatával mutat be. Isten népének tartalmi kritériuma a kinyilatkoztatás teljessége, de nemcsak elméleti szinten, hanem a kegyelmi életben is. Ezt a teljességet a katolikus egyház hordozza, ami nem azt jelenti, hogy minden tagja máris az életszentség állapotában él, azt viszont igen, hogy mind a kinyilatkoztatás teljessége, mind pedig a kegyelmi eszközök hiánytalanul megvannak bene. A többi keresztény vallási közösséget „egyház jellegű közösségnek” kell tekinteni, mert a fenti kritérium csak több-kevesebb hiányosságokkal lelhető fel bennük. Viszont tagjaik közül sokan bensőséges lelki közösségben élnek Istennel, megelőzve az egyház lanyha és felületes tagjait.

Az egyházzal való gondolkodásunk első megállapítása az, hogy az Egyház Isten népe. De vajon ez mit jelent; mert a földi népekről elég világos fogalmaink vannak: beszélünk közös eredetükről, saját nyelvükről és kultúrájukról, szuverén országukról és államszervezetükről. De ha még ezekből egy vagy több elem hiányzik is, például egyes nép-közösségek egy más nép területén élnek, vagy korlátozott önrendelkezéssel bírnak, akkor is beszélhetünk evilági értelemben népről, nemzetiségről vagy etnikumról, mert rendelkeznek egy olyan sajátos - másoktól különböző - összetartó erővel, amely népi sajátosságuk lényegét biztosítja.

Az egyháznak, mint Isten népének a valódi természetét azáltal ragadjuk meg, ha az evilági népekhez való hasonlósága mellett a lényeges különbségét is felfedezzük.

A földi népek sajátosságainak lényegét egy „összetartó erőben”, egy lényeges magban határoztuk meg. Mivel Isten népére a fentiekben felsorolt kritériumok egyike sem érvényes, vagyis összetartó ereje nem lehet a vérségi kötelék, a közös nyelv, vagy egy meghatározott ország, hiszen minden népben és kultúrában jelen van az egész földkerekségen, akkor összetartó ereje más valami, helyesebben más Valaki, vagyis egy olyan személy lehet, aki felette áll az imént

említett népek közötti megosztottságnak. Aki magáról azt állította, hogy „az én országom nem e világból való” (Jn 18,36), vagyis az egyház-nép eredete természetfeletti személyes erőben és akaratban van.

A kinyilatkoztatásból úgy ismerjük meg - és vele szemben semmilyen más érv nem állja meg a helyét -, hogy az egyházat a megtestesült Ige, Jézus Krisztus hozta létre, amelynek Ő a feje és központja. Ez a megállapítás átvezet bennünket az egyház „kiterjedésének” szemléletébe. A Fő föltámadott, és az Atya jobbán ül; előre ment, hogy helyet készítsen övéinek. Vagyis a földi terek határain nem ér véget Isten népének kiterjedése, hanem az Atya trónusáig tart, vagyis természetfeletti, s mint ilyen végtelen. Mindebből levonható az a következtetés, hogy Isten népének tagjai közül sokan a Megdicsőült Fő közelségében vannak, őket nevezük a „megdicsőült egyház” tagjainak. Isten népének tagjai azok is, akik a földi realitások között a hit fénye mellett tájékozódnak, őket, vagyis magunkat, nevezük „zarándok egyháznak”, s a kettő között, az úton lévő, tisztuló lelkek alkotják a „szenedő egyház” tagjait, akikről valljuk, hogy ők mind biztosan célba fognak érni.

Megállapíthatjuk, hogy Isten népének, a földi népekkel ellentétben, nincs sem fizikai, sem létrendi határa. Elválasztó határok helyett mindenki számára lehetőség kínálkozik valamilyen formában Isten népéhez való tartozásra. Az egyházhoz tartozás - kétség kívül - a keresztény hit lényeges elemeinek elfogadása után a keresztséggel valósul meg, de a határok nélküli Isten népéhez való kapcsolódás már az örök értékekre való nyitottsággal elkezdődhetik minden ember életében. Ebben az értelemben beszélt a II. vatikáni zsinat (a Népek Világossága kezdetű konstitúciójában) az egyházhoz tartozás köreiről, mely a Főhöz viszonyítva különböző távolságokat fogalmazott meg, de úgy, hogy azok valamelyikébe minden jószándékú ember beletartozik.

Isten népe és a földi népek között nincs ellentét. A földi népek olykor terjeszkednek egymás kárára, leigázzák szomszédaikat, félnek egymástól. Isten népe és a földi népek között lényegét tekintve ilyen ellentét nem lehetséges. Ez még akkor is így van, ha még éretlen keresztények zavart keltenek az isteni harmónia képében, vagyis nem a hit szabálya szerint, hanem földies ösztönei szerint cselekszenek. Amikor ugyanis valaki Isten népének tagjává válik, akkor nem szűnik meg saját népéhez tartozni, hanem azzal együtt olyan lelki-szellemi gazdagságra nyer meghívást, amely Isten szeretetteljes bölcsességével való teltekezést jelent. Ennek fényében értelmetlenné válik az emberek közötti valamennyi igazságtalanság és bűn. Mivel az emberek Isten hatalmas ajándékát csak lassan fogadják be, azért az úgynevezett zarándok egyházat, vagyis a földi Isten népet egyszerűen jellemzi, hogy szent is, meg bűnös is; köznapi nyelven erre mondják, hogy bukdácsol.

Minden népnek van anyanyelve, amelyet minden ember kicsiny emberi

létének kezdetén ösztönösen sajátít el szókinccsével, akcentusával és fogalmi tartalmával együtt. Hasonlóan ehhez Isten népének is van „anyanyelve”, ami Isten kinyilatkoztatás közlésének hallgatása révén ivódhat be az emberbe, és egy sajátos párbeszéd eszközévé válik Isten és ember között, amit imádságnak nevezünk.

Isten népe magába foglalja a népek sokaságát, a maguk nyelvi, kulturális történelmi és emberi sokféleségével együtt, amely a keresztény kultuszban csodálatos rituális változatosságban válik istendicséretté a közös hit megvalósulásának talaján.

Amikor most erről gondolkodunk, tudatosítanunk kell, hogy dehiszen mi is Isten népének tagjai vagyunk a hit és a keresztség által, amit magam is megélek imádságaim, jó szándékaim, és hitbéli cselekedeteim által. Viszont azt is tudatosítanom kell magamban, hogy csak akkor leszek értelmes és felnőtt tagja Isten népének, ha megismerem e nép tartalmi gazdagságát; nem csak felületesen és vázlatosan, hanem a maga mélységében is. Továbbá, ha személyes viszonyt élek meg Istennel. Nem úgy, ahogy én elképzelem, hanem úgy, ahogy Isten elvárja tőlem. Ha erre törekszem, akkor észre fogom venni, hogy Isten mindenben mennyire megelőzött engem, még alázatban, türelemben és szeretetben is. Ez a fölismerés valódi szükségletté teszi számomra a vasárnap megszentelését, a szentségek vételét, a böjtöt, az imádságot és az irgalmasság cselekedeteit. Integráns ember vagyok; Istenhez tartozok, és ugyanakkor vele együtt saját népemhez és kultúrámhoz.

A világi hatalom és az egyházi szolgálat viszonya

Mi keresztények a világi hatalmat olyan természetes tekintélynek ismerjük el, amelynek célja polgáraink közjávána (bonum commune) biztosítása. Ez egyaránt érvényes nemzetközi, nemzeti és helyhatósági testületekre is. Mögöttük a teremtő és gondviselő Isten szándéka és akarata áll. Röviden azt mondhatjuk, hogy a közhatalmat gyakorlók a nagybetűs KÖZJÓ szolgálattevői.

Az egyház célja nem „horizontális”, hanem „vertikális”, vagyis természetfeletti, mert célja az emberek ÜDVÖZÍTÉSE.⁵

Tegyük egymás mellé a két célt, s rögtön kitűnik, hogy egyrészt megvalósításuk nagyon más természetű, másrészt viszont rengeteg ponton találkoznak, bár nem cserélhetők fel egymással.

Az evilági közjó megvalósítása rendkívül bonyolult feladat. Az igények mindig nagyobbak, mint a lehetőségek, az egyéni meg a csoportérdek sokszor keresztelzi egymást. A tisztségviselők úgy szolgálnak, hogy közben törvényeket

5 Vö.: Az Egyház Társadalmi Tanításának Komentáriuma, Szent István Társulat, Budapest, 2007. – 424. pont: Autonómia és függetlenség

és rendeleteket is alkotnak, amit be kell tartatniuk, illetve a hátrányban lévők igényeinek teljesítésével araszolgatva szolgálják az egész közösség javát. Az alapvető szükségletek mellett, mint amilyen a lakhatás, az oktatás, az egészségügy és a munkalehetőségek, törődniük kell a gyámüggyekkel, az öregekkel, a súlyos helyzetbe kerültekkel, de olyan dolgokra is lehetőséget kell biztosítaniuk, mint ami a közjó sajátos lehetősége, így a sportnak, az üdülésnek, a horgászatnak vagy a néptáncnak is, még akkor is, ha ezeket nem veszi igénybe mindenki.

Az egyházi szolgálat, természetfeletti jellege miatt többet kínál fel az embereknek, mint amennyit itt és most be tudnak fogadni. Az egyház akkor teljesíti hivatását, ha úgy szolgál, hogy az emberek a lelkük mélyén megsejtik és megértik az Istent, majd pedig személyes válaszként a hit mércéje szerint kezdenek élni. Ez egy nagyon finom intim szféra. Ezen a ponton van kapcsolata a világi és az egyházi szolgálatnak. Az a kérdés, hogy hogyan.

A világi hatalom célja az emberek evilági java, amelynek része az emberek lelki közérzete, vagyis az Istenre nyitott, belőle táplálkozó kiművelt emberi lélek is. Ennek kiművelésére a világi hatalomnak nincs se megbízatása, se felkészültsége, de van lehetősége, hogy polgárai szabadságát és lelki igényeinek tér- és időbeli lehetőségét biztosítsa. Nagy hiba lenne, ha a közhatalom választana polgárai számára vallást, világnézetet vagy ideológiát, és azt behajtaná rajtuk. Viszont a közhatalom képes szavatolni polgárai lelkiismereti szabadságát. Erre jó példa az iskolai hitoktatás, erkölcsstan vagy etika oktatás biztosítása. A lehetőséget a világi hatalom biztosítja, a szabad választás a polgároké, a tartalommal pedig az szolgál, aki azzal fel van ruházva, és képes róla tanúságot tenni.

Hasonlóan a fentiekhez, az öregek, a zárt intézetek lakóinak és a különféle nehézségekkel küszködők vallási életének lehetőségét szintén a közhatalomnak kell biztosítania, mert ezeknek az embereknek a közjához vallási életük gyakorlása is hozzá tartozik. Maga a tartalom azonban nem a világi hatóság feladata, hanem annak kell azt elhozni számukra, aki a kegyelmi kincsek hordozója (nem forrása, vagy gazdája, mert az egyedül az Isten).

Égészen sajátos feladata az egyháznak a liturgia végzése, melynek elsődleges helye a szakrális épület, a templom. Mondhatnánk, hogy ennek létesítése tényleg nem a világi hatalom feladata. De vajon beszélhetünk-e a polgárok közjaváról, ha ebbéli tevékenységükben nem segíti őket az a világi közösség, amelynek tényleg vannak hozzá eszközei; vagy miért lenne egyetlen kivétel a vallási közösség eszközeinek segítése, szemben egy horgásztanyával, egy könyvtárral vagy egy klubszobával. A közjó evilági dimenziójába a templom is beletartozik, még akkor is, ha benne a horizontális dimenzió vertikálisra vált át. - Bizony, ezek a lehetőségek kihasználásai hitelesítik a világi és az egyházi szolgálatok kölcsönösségét.

Természetesen az egyházi szolgálatnak is van kezdeményező szerepe a világi szolgálat megbecsülését illetően. Ez nem „kéz kezet mos” alapján működő kicsinyes véd és dac-szövetség, hanem mélyen hitünk következménye. Nem rendszerek elvtelen támogatásáról, hanem erkölcsi segítségnyújtásról van szó, melyben a világi realitásnak a közjó érdekében kifejtett erkölcsi értékeken alapuló helyeslést jelent, amely végül is Isten szándéka a történelemben. Ezért az egyházi szolgálatnak nemcsak dicsérni kell, hanem olykor az elhajlások miatt szót is kell emelnie, még akkor is, ha ez nehéz vagy „hátrányos”. Viszont az egyháznak nincs megbízatása arra, hogy „felülről” dirigáljon, csupán megalapozott tudása és lelkiismerete szerint szólalhat meg, mindig jobbító szándékkal, és testvéri szeretettel.

Nagyobb plébániák területén több önkormányzat is tevékenykedik, amely fordítva is igaz: több önkormányzat mondhatja, hogy a mi területünkön működik ez és ez a plébánia. Meg kell állapítani, hogy az önkormányzatok egyházi vonatkozásai igen jók. Ugyanakkor az ő szuverenitásukba tartozó jelentős ügyekbe soha se szabad beleszólni.

A fentiekben kifejtett témák (a közjó és az emberek üdvössége) kapcsán két visszatérő eseményt szeretnénk röviden elemezni a továbbgondolás érdekében.

Az egyik az advent-karácsony ünneplése. A rendszerváltás óta a legtöbb önkormányzat feladatának érzi polgárai ünnepeinek szervezését. A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy addig, amíg az önkormányzat a lehetőségeket biztosítja, valóban a maga feladatát teljesíti, de amint az egész ünnepet meg akarja szervezni, nemhogy értéket adna, hanem pontosan a legnagyobb érték-től tartja távol polgárait, pedig bizton állítjuk, hogy nem ez a szándéka. .

Konkrétan: A karácsony az Ige megtestesülése, amely által maga Isten önmagával akarja megajándékozni az embert; lélegzetelállító kicsinyiségben, alázatban és szegénységben jelenik meg köztünk. Jézus születésének misztériumát hívőnek, hitetlennek valami különleges belső, lelki csendben lehet csak ünnepelni, mégpedig nem november végén, vagy december közepén, hanem azon a bizonyos szentséges estén és éjszakán. Akár „értem” és hiszem, akár csak rácsodálkozok a misztériumra, máris érvényesül a karácsonynak személyes ereje és hatása minden ember számára.

Az advent négy vasárnapja, a koszorún lévő négy gyertya esélyt ad a karácsonyi lelki találkozásra. Az esély alapja a mi részünkről a felkészülés. Most csak a legegyszerűbb és leglényegesebb fölkészülési lehetőséget írjuk le: Átgondolom négy relációm, és megpróbálom őket megtisztítani és komolyan venni. Melyikkel is kezdjük? Talán a legkézenfekvőbbel: Rendszerben vannak-e kapcsolataim a hozzám legközelebb álló emberekkel...? Sorra veszem őket, és ha már lélekben tisztulnak kapcsolataim, akkor van remény, hogy bennem

is gyülekezni fog tette kész jó szándékom. Azután a második relációmban a tárgyi és természetes környezetem felé fordulok. Ebbe minden beletartozik: a ruhám, a tárgyaim, a szobám, a kertem, a pénzem, a lehetőségeim, stb. A szép tiszta rend utáni vágy cselekvésre is indíthat. A harmadik relációmban önmagam felé fordulok. Igen. Van lelkiismeretem, amely egészen az enyém, de foglalkoznom kell vele. A harmadik gyertya „fénye” képes oda is bevilágítani. Végül a negyedik relációm, már majdnem karácsony: Ki vagy nekem Istenem?!

Szóval oda akarok kilyukadni, hogy a világi hatalom karácsony hangulatára rengeteg pénzt költ, de mivel nincs kegyelmi hatalma, és a színes rendezvények, még ha a karácsonyt is idézgetik, de nem jelenítik meg a Jóistent (mert ő valóságosan csak a fehér szentostyában jelenik meg), ezért a karácsony illúziójával csak eltakarják polgáraik előtt a karácsony lényegét, s mire elérkezik maga az ünnep, nem marad más számukra, csak a fáradtság, a magány, a misztérium nélküli kiüresedettség és túlköltekezetttség adóssága.

Nem baj, ha itt-ott csak pislákolnának az adventi fények, mert az lenne hiteles, viszont a karácsony fényének csak szenteste szabadna kigyulladnia, hogy vízkeresztig hirdesse azt, amiről szólnia kell.

Az adventi gyertyagyújtás helye mégis a templom lenne, amit semmi mással nem lehet pótolni, még azzal se, hogy a papot kihívjuk a térre. A karácsony misztériumának helye pedig „Betlehem”, vagyis a templom, mert ott képes igazán megérinteni az embert (a többi csupán illúzió).

A másik példa Szent István ünnepe. István királyt keresztény hite, művei, intelmei és felajánlása nélkül bizonyára azért nem ünnepelnénk, mert már réges-rég Magyarország se lenne. Miért nem lehet, ha nem is hitből, de legalább tiszteletből őt úgy ünnepelni, ahogy hozzá igazán méltó: a szentmisével kezdve, megáldva az új kenyeret, a helyhatóság embereivel az élen, mint például ahogy az Budapesten a Szent István bazilika szentmiséjén történik, ahol évtizedek óta jelen van az államfő, a kormány tagjai és a diplomáciai testület képviselői mindannyiunk örömére.

A kegyetlen XX. század szétszaggatta azt, ami szervesen egybe tartozott. Ma nem csupán a hagyománynak, hanem az értékeknek is valóban egymásra kell találniuk. A világi hatalomnak és az egyházi szolgálatnak ebben ma nagyobb feladata és felelőssége van, mint valaha volt.

Gárdonyi Máté

Adalékok a turbéki kegyhely történetéhez¹

A Nagy Szulejmán szultán szigetvári síremlékének (türbéjének) lokalizációja iránt mutakozó kutatói érdeklődés új kérdéseket vet fel a turbéki kegytemplommal és annak Segítő Boldogasszony-képével kapcsolatban is. A kegyhely történetének hagyományos interpretációja a mostani katolikus templomot kontinuitásba állítja a moszlim zarándokközponttal, a Szűzanya itteni kultuszát pedig mindenekelőtt a Mariahilf-képtípus „törökverő” jellegével hozza összefüggésbe. Bár korábban magam is ebben a keretben értelmeztem Turbék szakrális funkcióit,² ma inkább úgy látom, hogy olyan eredetlegendával állunk szemben, amely nem a türbe pusztulásakor, s nem is a kápolna első építési periódusában kapcsolódott a helyhez. Az egyháztörténeti megközelítés természetesen nem tudja megoldani a türbe lokalizációjának problémáját, amihez mindenekelőtt újabb régészeti feltárások szükségeltetnek, mégis a turbéki kérdéskomplexum nem elhanyagolható részét képezi, hiszen a kegytemplom ma is a katolikus vallásgyakorlás színtere, az eredetlegenda pedig erősen gyökeret vert a helytörténetírásban.

Az alábbiakban két kérdést vetek fel: 1) A turbéki kegyhely létrejötté összefüggésben állt-e a szultáni türbe katolikus istentiszteleti helyé alakításával? 2) A turbéki templomban elhelyezett Segítő Szűzanya-kegykép „törökverő” jellege miatt került-e ide? A válaszokat mindkét kérdésre újabb források feltárásától remélem, amelyek megvilágíthatják a szigetvári plébánia irányítása alatt álló kegyhely XVIII. század eleji történetét.

A turbéki kegyhely alapítása

A szultáni sír és a turbéki kegytemplom közötti kontinuitás állításának az egyház- és helytörténeti irodalomban immár majd’ két évszázados hagyománya van, ám a jól ismert és sokszor idézett szövegek kritikus újraolvasása e hagyomány elemeinek fokozatos alakulására, bővülésére világít rá.

-
- 1 A tanulmány első megjelenése: A turbéki kegyhely és a Segítő Szűzanya tisztelete. *Mediterrán és Balkán Fórum* 9 (2015) 2. sz. 34-44.
 - 2 Gárdonyi Máté: A passai „törökverő” Mariahilf-kép Szulejmán szultán szigetvári sírja felett. in *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis II.* Szerk. Beke Margit. Budapest, 2004. 41-49.

Egyházi közegeben leginkább Jordánszky Elek esztergomi segédpüspök (1765-1840) magyarországi Mária-kegyhelyeket népszerűsítő munkája hatott, amely 1836-ban jelent meg, a magyar mellett német és szlovák nyelven is.³ Ebben a műben, amely a barokk lelkiségi irodalom atlas marianus-ainak mintáját követve „számottevő közvetítő szerepet játszott a barokk és a 19. század második harmadától fellendülő új típusú vallásosság között”,⁴ ismertetés olvasható a turbéki zarándokhely múltjáról, a kegyképről és a búcsújárás korabeli gyakorlatáról. Jordánszkyknál a szultáni sír helye azonos a kegytemplomával, amelynek építését Kollár György szigetvári plébánosságának idejére (1760-1774) teszi.⁵ A búcsújárásról szólva beszámol arról, hogy a hívek különösen a két búcsúni napon, azaz Szűz Mária mennybevételének és születésének napján (augusztus 15. és szeptember 8.) keresik fel nagyobb számban a kegyhelyet, ahol magyar, német és horvát nyelvű prédikációkat hallgathatnak, de ezeken kívül tavasztól őszi Szűz Mária szombatjain is látogatják a Szigetvár határában álló templomot.⁶ Jordánszky egyfelől a türbe és a kápolna helyének azonosítása és a Turbék név sajátos etimológiája révén a kegyhely eredetét valamiként a régmúlthoz köti, másfelől viszont a templom építésének csak a záró szakaszáról tud. Ez nem meglepő munkamódszerének ismeretében, mert Jordánszky, jóllehet műve megfelelt a reformkori tudományosság színvonalának, az adatgyűjtést jórészt levelezés útján végezte; személyes tapasztalata Szigetvár környékéről talán nem is volt. Könyvének terve az 1832-1836. évi

3 Jordánszky Elek: Magyarországban, 's az ahoz tartozó Részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása. Pozsony, 1836. – Jordánszky irodalmi munkásságáról, célkitűzéséről és munkamódszeréről lásd Tüskés Gábor - Knapp Éva: A barokk vallásosság újjáélesztési kísérlete: Jordánszky Elek. in Uők: Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században. Budapest, 2001. 347-380.

4 Tüskés - Knapp i. m. 367.

5 „A'hol hajdan a' Mohátsi veszedelem után *Szigetvárának* környékén fél orányi távolyságra egy Török Mosséa állott; azon a' dombon, a' melyen *II. Szolimánn*, Szigetvárának ostromlását Gróf *Zrinyi Miklós* ellen igazgatta, és a' hol ennek a' Török Szultánnak, azon ostromlás alatt meghalálozott testéből kivont mérges béle eltemettetett; ugyan ott látszatik most 1770-dik év óta, egy szép kápolna a' szőlők között. Szigetvári Plébánus, *Kollár György*, iparkodása által öszveszedetett alami'snákból díszesen felállított ez a' kápolna, és ennek oltárán régtől fogva tiszteltetik a' segítő boldogságos Asszony' képe. Az egész hely *Turbéknak* neveztetett, mely szó törökül annyit tészén, mint bél". Jordánszky i. m. 92.

6 „Több helyeken tiszteltetik illy formálatu képe az Isten Annyának, *Segítő Máriának* tzime alatt. A' Turbékizhoz egyébként is, de főképp Nagy- és Kis-Asszony ünnepein, jeles bútsújárások meszünnen jönnek, a' midőn magyar, német és illyriai nyelven tartatnak egyházi beszédek a' sokasághoz; mind akkor pedig, mind tavaszi, nyári és őszi szombatnapokon, az Isteni szolgálatra és a' Szentségek' osztására ügyel nem tsak a' Szigetvári Plébánus Segédjeivel együtt, hanem a' Szigetvári Barátok és a' közel lévő lelki Pásztorok is". Jordánszky i. m. 93.

poszsonyi országgyűlés vallásügyi vitája során született meg benne, amikor is „segítő tudósításokat” kért az ott egybegyűlt püspököktől, mivel „egyrészt tanúságot akart tenni a Mária-tiszteletről, másrészt ösztönözni kívánt arra”.⁷ Célkitűzése általában véve az volt, hogy a magyarországi katolikus Mária-tisztelet folyamatosságát bizonyítsa; az újabb kultusztörténeti kutatások azonban inkább a középkori zarándoklatok, a barokk kori kegyesség és a XIX. századi búcsújárások közötti különbségeket hangsúlyozzák.⁸

Szigetvár történetének monográfusa, a katolikus papból lett pécsi ügyvéd, Németh Béla (1840-1904) 1903-ban megjelent munkájában a korábbi „török búcsújáró hely” keresztény zarándokhellyé alakítása egyetlen, felsőbb utasításra végbement aktusként értelmeződik, a templom pedig, sőt annak egy kitüntetett pontja, az oltár lépcsője a kontinuitás hordozójává válik.⁹ Ő arról ír, hogy a bécsi Haditanács 1693-ban egyidejűleg rendelte el a turbéki török temető felszámolását és egy Mária-szentély létesítését; szerinte a templom oltárának lépcsője éppen az a hely, ahol a szultán földi maradványai nyugodtak.¹⁰ Némethnél tehát a muszlim imahely transzformálódott a katolikus vallásgyakorlat színterévé; egyébként ő is említést tett Kollár György plébános Turbék érdekében kifejtett fáradozásairól, de – helyesen – a templom bővítését és a remetelak építését tulajdonította neki, s mindezt az 1760-1764 közötti évekre tette.¹¹

1939-ben a turbéki Mária-tisztelet iránt élénken érdeklődő pécsi egyházmegyei paptanárs, Hal Pál (1890-1973) már hézagmentes folyamatosságot látott a szultáni türbe és a kegyképet őrző templom között. Szerinte ugyanis 1689-ben a türbét a (kegykép által reprezentált) Segítő Boldogasszony tiszteletére szentelték fel; istentiszteletet azonban nem tartottak benne, hanem a mellette lévő mecsetben. Viszont amikor a türbét 1693-ban lebontották, közelebbről meg nem nevezett forrása szerint ennek a helyére építettek egy fakápolnát.

7 Tüskés - Knapp i. m. 367.

8 Tüskés - Knapp i. m. 372-373.

9 Németh Béla: Szigetvár története. Pécs, 1903. 308-310. – Németh Béla helytörténeti munkásságáról lásd Nagy Imre Gábor: Pécs város monográfiájának tervei az 1880-as és az 1940-es évek között. in Tanulmányok Pécs történetéből 20. Szerk. Kaposi Zoltán - Vonyó József. Pécs, 2009. 377-411.

10 „1693-ban elrendeli a hadi tanács, hogy a Szulejmán sírja körül eltemetett törökök csontjait ki kell szedni és azt máshová eltemetni; ama helyet pedig szűz Mária tiszteletére kell berendezni; ez tehát Turbéknak, mint búcsújáró helynek a keletkezése... A szigetváriak tehát a török mecsetet alakították át katolikus templommá; így a kisded Turbék temploma ama hely, hol egykor egykor Szulimán sátora állt és e templomban az oltár lépcsőzete azon pont, hol a félhold leghatalmasabb uralkodójának belső részei porladnak”. Németh i. m. 308-310.

11 Németh i. m. 361.

Hal közli még, hogy a mostani templom szentélye 1756-ban, hajója 1770-ben épült, a kegyképet pedig 1741-ben festette Wolff Karl Hauer.¹²

Ezt a fokról-fokra felépült eredetlegendát alapjaiban kérdőjelezte meg Takáts Sándor piarista művelődéstörténész (1860-1932) a szultáni sírról bécsi levéltári források alapján írott s 1927-ben megjelent tanulmányában,¹³ melynek legfőbb mondanivalója, hogy a türbe semmiképpen sem állhatott a mai kegytemplom helyén.¹⁴ Mivel a turbéki helyszín kérdésének újabb kutatói behatóan foglalkoztak a Takáts által idézett forrásoknak a türbe pusztulására vonatkozó részével, annak értelmezésével, most a témánk szempontjából érdekesnek mutatkozó folytatást vizsgálom, jelesül azt, ami a türbe (illetve a mellette álló mecset) katolikus kultushellyé alakításáról szól. A sokszor idézett forrás Gabriele Vecchi generálisnak, a szigeti vár parancsnokának 1693. április 11-én kelt jelentése a bécsi haditanácshoz, melyben beszámol a turbéki épületegyüttes Gallo Tesch élelmezési tiszt általi lerombolásáról és az építőanyagok, díszek eltulajdonításáról. Ebben az iratban szerepel az a momentum, hogy közvetlenül Szigetvár 1689. évi elfoglalása után az eszéki jezsuita superior, P. Fräntzel a sírkápolnát felszentelte Isten Anyjának tiszteletére.¹⁵ Miután a Haditanács 1693. május 4-én elrendelte az ügy kivizsgálását, május 18-án tanúkihallgatásokat eszközöltek, melyek nemcsak az épületek lebontása tárgyában voltak ellentmondásosak (mivel a tanúk egy része szerint a bontás már korábban megkezdődött, s a kövekből a német tisztek házaikhoz és az új erődítéshez is jutott), hanem a felszentelés tekintetében is. Amíg ugyanis Ermenovich (Ermonovits) Miklós, a jezsuita missziós állomás előljárója nem tudott arról, hogy a türbét vagy a mellette álló mecsetet felszentelték és istentiszteleti helynek tekintették volna,¹⁶ Szűcs János szigetvári hajdú

12 Hal Pál: Szigetvár 1688 és 1689-ben. Szigetvár török uralom alól való felszabadulásának 250. évfordulója alkalmából. Szigetvár, 1939. (Különnyomat a Szigetvári Állami Polgári Iskola Értesítőjéből)

13 Takáts Sándor: Rajzok a török világból. IV: A török hódoltság korából. Budapest, 1927. 123-132. (V. Nagy Szolimán császár sírja) – A Takáts által idézett forrásokat legújabban vizsgálja Kitanics Máté: Szigetvár-Turbék: a szultán temetkezési helye a 17-18. századi magyar, német és latin források tükrében. Szülejmán szultán emlékezete Szigetváron – Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki hatsarı. Szerk. Pap Norbert. Mediterrán és Balkán Fórum VIII. évfolyam – Különszám) Pécs, 2014. 91-109. 104-106.

14 „Tudott dolog, hogy a most lefolyt nagy háború alatt emléktáblát helyeztek el Szigetvárott Szolimán szultán emlékére. Ez szép dolog. A baj csak az, hogy akik ezt művelték, nem tudták, hol is volt Szolimán egykori síremléke. S oda helyezték az emléktáblát, ahol bizony sohasem volt Szolimán szultán temetőhelye”. Takáts i. m. 132.

16 „Arra a kérdésre, hogy szent helynek, avagy csak romnak tekintették-e az emléket, a jezsuita főnök ezt felelte: ist niemalen als ein Gotteshaus respectiert, sondern nur vor rudera gehalten worden... Arról ő semmit sem tud, hogy ezt keresztény templommá tették. A nagy mosea

– bár a sírhely felszenteléséről ő sem tudott – azt állította, hogy a mecsetben mások mellett Radonay Mátyás pécsi püspök is misézett, ő pedig ministrált neki.¹⁷

Ebben a történetben az a különös, hogy a pécsi születésű Ermenovich páter, aki ekkor a plébánosi jogokat is gyakorolta a településen, a felszentelés vélelmezett időpontjában is Szigetváron működött: 1688/1689-ben az ostrom alatt már a táborban tartózkodott, majd ő volt a jezsuita misszió előljárója (az 1697-es év kivételével) 1699. október 5-én bekövetkezett haláláig.¹⁸ A rendelkezésre álló információk alapján a szerzetes és a hajdú vallomása közötti ellentmondást ugyan nem lehet feloldani, az azonban megállapítható, hogy akár megtörtént 1689-ben a türbe vagy a mecset felszentelése (illetve kevésbé ünnepléses megáldása), akár nem, 1693-ban nagy valószínűséggel már nem szolgált istentiszteleti célokra egyik épület sem.

A turbéki kegyhelynek a török múltéhoz való kapcsolódása a néphagyományban is átörökített toposz, ám érdekes módon ez a kapcsolat más kontextusban értelmeződik, mint az eddig bemutatott helytörténeti munkákban. Kováts Valéria gyűjtése szerint az 1960-as évek elejének búcsújai úgy vélték, hogy a turbéki templom udvarán álló „hársfa helyén halt meg a török vezér és ott is temették el. De Szulejmán egykori türbéjéről sem a búcsúsok, sem a szigetváriak” nem tudtak.¹⁹ Egy másik hagyomány a török időkből valónak tartotta a turbéki kegytemplom melletti kutat: „A régiek azt tartják, hogy a török kútban megjelent Szűz Mária a jámbor emberek előtt, s kérte, hogy tiszteletére építsenek itt templomot, cserébe azért, hogy megsegítette a magyarokat, hogy a töröktől megszabaduljanak. A kutat a nép szent kútnak tartotta és mellé is építették a templomot”. Igaz, ezt a kutat a gyűjtés idején már csak itatásra használták (a búcsúsok a lovukat itatták belőle), s a templom mellett egy másik kút töltötte be a zárandokhelyeken jól ismert szentkút funkcióját.²⁰

megszenteléséről ő semmit sem tud. Ott állott ez a török mosea mellett”. Takáts. i. m. 131.

- 17 „azt vallotta, hogy a török kolostor mellett lévő moseában Radonay pécsi püspök és mások is többször miséztek, s ő ministrált nekik. Arra nem emlékszik, hogy a síremléket fölszentelték-e avagy sem...” Takáts i. m. 131.
- 18 Siptár Dániel: Szerzetesség a töröktől visszafoglalt Szigetváron. in „Hír a dicső tettek ragyogása”. Tanulmányok a Zrínyi család és Szigetvár kora újkori történetéből. Szerk. Varga Szabolcs. Szigetvár, 2012. 197-213. 200.
- 19 Kováts Valéria: Szigetvári történeti néphagyományok II. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 7(1962) 249-285. 267. – Ezt a hagyományt már Takáts Sándor is megörökítette: „Szigetvár tövében állt ez a fehér márványból készült kápolna, s közel másfél századon át búcsújárhelye volt minden igazhívó muzulmánnak – sőt a vidék keresztény lakosságának is... a sír mellett levő szent hársat a keresztény búcsújárok is fölkeresték”. Takáts i. m. 126., 128.
- 20 Kováts i. m. 271. – A szentkutakról lásd Lantosné Imre Mária: Szakrális táj és kultusz a pécsi egyházmegyében I. Csodaforrások és szentkutak. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve

A turbéki kegyhely létrejöttéhez adalékkal szolgál az a levél, amit Perizhoffer Frigyes, Szigetvár jezsuita plébánosa 1705. október 8-án intézett Hevenes Gáborhoz, a bécsi jezsuita kollégium rektorához.²¹ A levélből többek között arról értesülünk, hogy egy polgár betegsége miatt ünnepélyes fogadalmat tett, majd alamizsnát gyűjtve a plébános egyetértésével kis kápolnát épített a város határában a Segítő Szűzanya tiszteletére. A kápolna ugyan még nem lett megáldva, de annak az évnek Nagyboldogasszony ünnepén a hívek már körmenetileg vonultak oda, s ájtatosságot végeztek. A szigetvári jezsuita azért fordult Heveneshez, hogy a kápolna megáldásának és a plébániához való csatolásának engedélyt kieszközölje, még mielőtt más szerzetesek (nyilván a ferencesek) megelőznék őket ebben.

A ma is álló kegytemplom építésének első szakaszáról a szigetvári plébánia 1738-ban történt kánoni egyházlátogatásának (*canonica visitatio*) jegyzőkönyve tájékoztat.²² Itt az úgynevezett turbéki temető említése után kerül szóba a Segítő Szűzanya kápolnája, amely a várostól egy órányi távolságra található, s amit a vizitátor feljegyzése szerint „újabban” emelték kegyes adományokból. Építése azonban még nem fejeződött be, hiányzott a belső szentélyboltozás és a külső vakolás. Misézni viszont már lehetett benne (tehát oltárral rendelkezett), s volt egy aranyozott rézkelyhe paténával, egy rend miseruha- és oltárterítő-felszerelése, valamint két megáldott harangja. A Boldogságos Szűzanya minden ünnepén tartottak istentiszteletet a kiküldött ferences atyák, szent énekel, német és horvát szentbeszéddel. A vizitációs jegyzőkönyv a továbbiakban felsorolja a kápolna javára tett éves adományok és kegyes hagyatékok összegét.²³ Ebben a forrásszövegben témánk szempontjából különösen az érdemel figyelmet, hogy 1738-ban a vizitáció helyi adatközlői a turbéki kegyhely (új)

39(1994) 197-211.

21 Köszönöm Kitanics Máténak, hogy kutatási eredményeit megosztotta velem a levélnek a szigetvári plébánián őrzött másolatával kapcsolatban. – Hevenes Gáborról lásd Mészáros István - Fülep Katalin: 'Hevenes Gábor'. in Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk. Diós István. 16. k. Budapest, 1993-2013. IV. 808-810. – Bánki Éva: 'Hevenes Gábor'. in Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Főszerk. Kőszeghy Péter. 13. k. Budapest, 2003-2012. 120-121.

22 *Visitatio canonica dioecesis Quinqueecclesiensis 1738-1742* – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a pécsi egyházmegyében (1738-1742). Közreadja Gózszy Zoltán - Varga Szabolcs. Pécs, 2009. (Seria historiae dioecesis Quinqueecclesiensis V.) 78.

23 „In alio item cemeterio versus ecclesiam Sanctae Matris Auxiliatricis sepultura habetur. Capellae ista distantia hora 1 est. Recenter ex variis piorum eleemosynis erecta, nec dum perfectionem attigit. Eget enim ara fornice interna, et externa incrustatione, habet calicem cupreum, cum patena inauratum 1. Omnem item unius ordinis sacram supellectilem ad celebrandum requisitam, campanas benedictas 2. Divina in ecclesia ista omnibus festis Beatae Virginis Matris cum sacro cantato et contione germanica, et croatica peraguntur. Mitti pro stipendio Patres Franciscani consuaverunt.” *Visitatio i. m.* 78.

kezdeteként a hívek kegyes adományait nevezték meg, továbbá hogy a Mária-szentély ekkor ugyan még csak egy épülőfélben lévő templommal, de már kialakult szertartásrenddel bírt, amely a Segítő Boldogasszony (Mariahilf) tisztelete köré szerveződött.

A Segítő Szűzanya kegyképe

A turbéki oltáron elhelyezett kegykép egyike a passai Segítő Szűzanya (lat. Maria Auxiliatrix, ném. Mariahilf) számos magyarországi filiációjának.²⁴ A passai kegyhely alapítása Marquard von Schwendi bárónak (1574-1634) köszönhető, aki 1612-től dómdékán, s ebben a minőségében az egyházmegye adminisztrátora (lelki ügyekben kormányzója) volt Habsburg Lipót herceg-püspök (1586-1632; Passau püspöke: 1598-1626), illetve 1630-tól utóda Habsburg Lipót Vilmos alatt. Ő először a maga számára készíttetett 1620 körül másolatot egy helyi festővel arról a Madonna-festményről, amit Lipót főherceg egyik diplomáciai útján szerzett meg Drezdában, s ami előbb a passai püspöki palotában függött, majd a főherceg tiroli kormányzóvá történt kinevezése – és világi állapotba való visszahelyezése – után magával vitt Innsbruckba (ma az innsbrucki székesegyház főoltarán látható). Az eredeti festmény a reneszánsz egyik legjelentősebb német mesterének, idősebb Lucas Cranachnak (1472-1553) az alkotása, amely egyénien követi az ősi Eleusza ('Könyörület') ikontípust, az anya és a gyermek szeretetteljes kapcsolatát hangsúlyozva, ezzel mintegy „az ősi Mária-ikon szekularizált változatát teremtve meg”.²⁵ A művészettörténeti szakirodalom azt valószínűsíti, hogy a festmény 1537 után készült, s Cranach, Luther követője nem szentképnek festette – Passauban később úgy gondolták, hogy a főherceg éppen a profanizálástól „mentette meg” a Madonna-képet.

Schwendi báró, a jámbor főpap, akinek kertje a város fölé magasodó Schulerbergre futott fel, 1622-ben esti sétái alkalmával – különösen Szűz Mária szombatjain – többször látomásban részesült: fényeket látott, amelyek körmenetbe egyesülve a hegy egy pontja felé tartottak. Ez indította őt arra, hogy az így kijelölt helyen nyilvános kápolnát építsen, ahol a hívek a Szűzanya képét tisztelheték; először a haláluk után vezeklő lelkek megsegítése állt az előtérben, mivel az alapító a fények látomását a tisztítóútzban szenvedő lelkekre értelmezte. A kegyhely növekvő látogatottsága rövidesen jelentős építkezést

24 Tüskés Anna legújabbán 71 magyarországi Mariahilf-kegyképet vett számba. Lásd Tüskés Anna: Adatok id. Lucas Cranach Mariahilf-képének kultuszához a 17-18. századi Magyarországon. Művészettörténeti Értesítő 2008/1-2. 149-156.

25 Hartinger, Walter: Mariahilf ob Passau. Volkskundliche Untersuchung der Passauer Wallfahrt und der Mariahilf-Verehrung im deutschsprachigen Raum. Passau, 1985. 15.

eredményezett (a templom 1624-1627 között, a szentlépcső 1628-ban készült), és arra ösztönözte Schwendit, hogy a hívek lelki gondozását a kapucinus rendre bízva, amely akkoriban a korszerű katolikus lelkipásztorkodás egyik letéteményese volt (jelenleg a pálosok látják el a kegyhelyet).²⁶ Ez a tényező abból a szempontból érdemel figyelmet, hogy a Duna mentén a magyar határig terjedő passauai egyházmegye jelentős részén a lakosság döntő többsége ekkor még – az ausztriai rekatolizáció előtt – protestáns volt.

A délnémet térségben a kultusz kibontakozásának sajátos hátterét előbb a harmincéves háború katolikus-protestáns felekezeti konfliktusa és az ebből fakadó rengeteg szenvedés adta, majd a XVII. század második felében és a következő évszázad elején az Oszmán Birodalommal folytatott küzdelem (Türkenkriege). A kegykép tiszteletének első időszakában a hívek különböző szükséghelyzetekben fordultak a Szűzanyához segítő közbenjárásért, innen ered a képtípus német neve (Maria hilf! /a helyi dialektusban: hülf/= Mária, segíts!). Úgy tartották ugyanis, hogy a három legfőbb csapást (éhínség, háború, járvány) csak Szűz Mária segítő anyai keze tudja távol tartani. Ez volt a „három dávidi baj” (fames, bellum, pestis: tria Davidis mala), utalva az ószövetségi választott népet Dávid király idején érő csapásokra (1Krn 21,12). Szűz Mária megszólításai között a XVI. század elején jelent meg a „keresztények segítség” titulus (auxiliatrix Christianorum),²⁷ ami aztán a loretoi litánia invokációi közé is bekerült, majd a Szűz Mária segítségének tulajdonított lepantói győzelem (1571) után ünnepet is kapott az egyházi naptárban (május 24.). A loretoi litánia imádkozását buzgón terjesztették a jezsuiták, akik éppen Marquard von Schwendi dómdékáni és adminisztrátori működésének kezdetén telepedtek le Passauban, s alapítottak Mária-kongregációt. A Mariahilf-kegyhely alapító bullája „a legdicőségesebb Istenanyja, Szűz Mária, az emberi nem isteni segítője” (gloriosissima virgo Dei genitrix Maria, diva auxiliatrix humani generis) titulussal él, míg VIII. Orbán pápa (1623-1644) megerősítő bullájában a „Segítő Mária kápolnája” (capella Mariae auxiliatricis) fordulat található.²⁸

Az Oszmán Birodalom visszaszorítása a közép-európai térségből új elemmel bővítette a passauai kegykép kultuszát. Bécs 1683. évi ostroma idején ugyanis I. Lipót császár – aki már korábban tagja lett a kegyhely testvérületének – csa-

26 Hartinger i. m. 9-11.

27 Ami nem volt előzmények nélküli, gondolhatunk a középkori Köpenyes Madonna ikonográfiai típusra és a hozzá kapcsolódó, Szent Bernát által elterjesztett „Oltalmad alá futunk” (Sub tuum praesidium) kezdetű imára, vagy az ágostonosok által propagált Madonna del Soccorso-kultuszra, amely egy 1306-ban Palermóban történt Mária-jelenésre megy vissza.

28 Hartinger i. m. 16.

ládjával és udvarával együtt a városba menekült, s naponta a kegykép előtt imádkozott a keresztény seregek győzelméért, miközben Bécsnél a csodatévő kapucinus vándorprédikátor, Avianói Boldog Márk (1631-1699) biztatására a „Mária, segíts!” (Maria, hilf!) csatakiáltással indultak a város felszabadítására.²⁹ A győzelem napját, szeptember 12-ét aztán Boldog XI. Ince pápa (1676-1689) Szűz Mária nevének ünnepnapjává tette. Bécsben egyébként a barnabíták buzgólkodása folytán már 1660-tól állt egy kápolna a Segítő Szűz Mária tiszteletére, amely az ostrom alatt elpusztult, ám 1686-1689 között új templom épült a helyére, nevet adva a később körülötte kifejlődő városrésznek (Mariahilf; Mariahilfer Straße). Az impozáns templom főoltárát, rajta a kegykép másolatával a Bécs felszabadításában közreműködő Esterházy Pál herceg (1635-1713), Magyarország nádora állíttatta.

A Mariahilf-kegykép magyarországi elterjedése egyrészt a felszabadító háborúk során elnéptelenedett vidékekre költöző német katolikus telepéseknek volt köszönhető (ennek a rétegnek vezető szerepe Szigetvár XVIII. század eleji életében a turbéki kegyhely korai fejlődéséhez is támpontul szolgálhat),³⁰ másrészt egy különös tévedésnek, amely Esterházy Pál nevéhez fűződik. A buzgó katolikus nádor ugyanis kora Mária-kegyhelyeit magyar nyelven népszerűsítő művében a passauai kegyképet a Nagy Lajos magyar király (1342-1382) által Máriacellbe juttatott, úgynevezett Kincstári Madonna-ikon másolatának tartotta.³¹ Túl azon, hogy már magának a máriacelli kegyképnek az eredetlenségét is számos nehézséget vet fel,³² választ kell keresnünk arra a kérdésre, hogy Esterházy, aki életében számtalanszor járt Máriacellben és a Mariahilf-kultusz terjesztéséből is kivette a részét, milyen alapon kapcsolta össze a két kegyképet. Az azonosítás nyilvánvalóan nem esztétikai, hanem ideológiai alapon történt, mégpedig mindkét kép „törökverő” jellege miatt; amint Szilárdfy Zoltán találóan megfogalmazta, így az új „képnek és a kultusznak nem kellett »elmagyarosodnia«, hiszen mint törökverő palladium s a nemzet oltalmazó

29 Röss Bertalan: Avianói Márk pápai követsége és a török félhold alkonya Magyarországon. Budapest, 1936. 43-88, 117-132. – Héyret, Maria: Padre Marco d’Aviano. Padova, 1999. 235-263.

30 Gózy Zoltán: Szigetvár története a 18. században. Szigetvár, 2012. 246-247.

31 „Ezen csudálatos Szent Képet egy aétatos Szerzetes Ember le irattatá az Ezer hat száz huszadik Esztendőben, kit Passavium Varosában vive, a holott az aétatos hívek, egy nagy hegyen Templomot építettének a Boldog Szűz tisztességére alá adattaték.” Esterás Pál: Mennyei korona az az Az egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz Kepeinek rövideden föl tett Eredeti. Nagyszombat, 1696. 61.

32 Erről részletesebben lásd Kerny Terézia - Serfőző Szabolcs: Nagy Lajos „törökök” elleni csatája. Egy legendakonstrukció eredete. in Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete. Szerk. Farbak Péter - Serfőző Szabolcs. Budapest, 2004. 47-60.

pajzsa már Nagy Lajos király óta közismert volt... a Segítő Mária kegyképében a Kincstári Madonnát tisztelték”.³³ Szilárdfy nyomában Urbach Zsuzsa úgy látja, hogy „nem egyszerű tévedésről van itt szó: az egykorú hagyományban a két, török ellen oltalmazó palládium összekapcsolódott, pontosabban a kultuszban a Schatzkammerbild helyébe a Segítő Mária modernebb képe lépett”.³⁴

A Mariahilf-kegyképhez a XVII-XVIII. században a pestisjárványok elhárításának képzete társult. A passauai kegyoltáron a Szűzanya képét két, pestis ellen védő szent, Sebestyén és Rókus szobra fogja közre, s Esterházy Pál ismertetője is kiemelte, hogy a Mariahilf-kegykép előtti fohászkodás a híveknek „főképpen pedig Pestises dög-halál és késértések ellen való oltalmá-ra” szolgált.³⁵ Szilárdfy Zoltán, akinek gyűjtése szerint ebben az időben több mint harminc magyarországi Mariahilf-ábrázolás hozható kapcsolatba a pestises évek okozta riadalommal, úgy fogalmaz, hogy „a járványt úgy fogták fel, mint a török rabiga utolsó átkát és visszaütő bosszúját, amelyre orvosság csak a törökverő Segítő Mária lehetett”.³⁶ Talán a turbéki Segítő Boldogasszony-kápolna első építési periódusa, amelyre az 1738. évi vizitációs jegyzőkönyvből értesülünk, valamiként összefüggésben állhat azokkal a félelmekkel, amelyeket Somogy vármegyében 1737-1739 között a pestisnek vélelmezett megbetegedések okoztak. Itt járvány éppenséggel nem volt, de az emberek életét megkeserítő vesztegzárak, illetve 1740-ben az északi országrészekben pusztító pestis hírei elég okot szolgáltatottak a Segítő Szűzanya kultuszának ilyen értelmű elmélyítéséhez.³⁷ További kutatásokat igényel, hogy a turbéki kegykép ünnepélyes oltárra helyezése 1741. május 6-án (ez a nap szigetváriak fogadalmi ünnepe Turbékon), illetve a kegykép megkoronázása összefüggésben áll-e a képtípus pestises jellegével.³⁸

A Mariahilf-kegykép Turbékra kerülésének okát a korábbi szakirodalom és a jámborsági irodalom abban a törekvésben látta, hogy Szulejmán szultán türbéje helyén keresztény kultuszhely jöjjön létre, mintegy hirdetve a kereszté-

33 Szilárdfy Zoltán: *Kegyképtípusok a pestisjárványok történetében. A Maria lactans, a Segítő Boldogasszony, Szent Sebestyén, Rókus és Rozália együttes ábrázolásával.* in *Uő: Ikonográfia – kultusztörténet. Képes tanulmányok.* Budapest, 2003. 180-204. 196-197.

34 Urbach Zsuzsa: *A Schatzkammerbild másolatai.* in *Mariazell és Magyarország.* i. m. 440-443. 441.

35 Esterás i. m. 61.

36 Szilárdfy i. m. 197. 199-201.

37 Bodosi Mihály: *Dunántúli 18. századi pestisjárványok különös tekintettel Somogyra.* in *Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 24.* Szerk. Szili Ferenc Kaposvár, 1993. 77-102.

38 A kegyképek átviteléről és megkoronázásáról lásd Bálint Sándor - Barna Gábor: *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza.* Budapest, 1994. 129-136.

nyek győzelmét a muszlimok felett, a kereszt és Szűz Mária győzelmét a „török félhold” felett. Ez a szimbolika nagyon is illeszkedett a kor vallási-politikai gondolkodásához, nyelvezetéhez, ikonográfiájához (vö. Magyarok Nagyasszonya, mint a holdsarlón álló Napbaöltözött Asszony), és kétségkívül megnyilvánult akkor, amikor Szigetvár visszafoglalása után a türbét a jezsuiták nagy valószínűséggel Szűz Máriának ajánlva megáldották. Ennek a gondolatnak emléke a szigetvári városházán őrzött, XVIII. századi Szigeti Zrínyi Miklós-portré, amelyen a törökverő hős kalpagjának tollforgatóját egy, a Szűzanyát a Mariahilf-típusnak megfelelően ábrázoló csat tartja.³⁹ Ám a források kritikus újraolvasásának igénye kérdéseket vet fel nemcsak a hely kontinuitását illetően (a türbe a mai turbéki templom helyén állt-e), hanem a kultusz folyamatosságát illetően is. Felmerül a kérdés, hogy a türbe emlegetésével nem csupán a kultusznak a valóságosnál régebbi eredetét kívánták-e igazolni (amint ez nemritkán előfordul a kegyhelyek alapítási legendáinál). Ugyancsak tisztázásra vár, hogy a kegyhely lokális jelentőségét már a XVIII. században is összekötötték-e a szultáni sír történetével, avagy ez csak később kapcsolódott a szigetvári polgárok és a környékbeli német telepések devóciójához. A Szigetvár XVIII. századi történetére vonatkozó egyházi és világi forrásanyag további tanulmányozása lehet az út ezeknek a kultusztörténeti kérdéseknek a tisztázásához.

39 Tüskés i. m. 153.

Kirsch Attila

A Székeskáptalan jogállása

A Váci Székesegyházi káptalan hatályos szabályzatának összehasonlítása a Székesfehérvári káptalan szabályzatával

Tanulmányunk első részében ismertettük a Székeskáptalan történeti kialakulását és jogállását hatályos egyházi törvénykönyvben, valamint az Esztergomi Székeskáptalan szabályzatának összehasonlító elemzését ismertettük Kalocsai Székeskáptalan szabályzatával.

Jelen tanulmányunkban a Székesfehérvári Székeskáptalan hatályos szabályzatát hasonlítjuk össze a Váci Székeskáptalan hatályban lévő szabályzatával, valamint ismertetjük a Győri Székeskáptalan hatályos szabályzatát.

Történeti bevezetőként megjegyezzük, hogy a Váci Egyházmegyét Szent István király alapította 1003 körül, az egyházmegye egyike a tíz legkorábban alapított püspökségnek.

1190-ből való a legkorábbi káptalani dokumentum, amely szerint már Vácott régóta működött ez a testület.¹

1241-ben a tatárdúláskor megsemmisült a káptalan is, később újjáalakították. Eredetileg 36 főből állt a káptalan testülete. A törökdúlás után 1701-ben, 3 kanonokkal visszaállították a váci káptalant, majd 1808-tól 12 főből áll létszáma.

A Váci Székeskáptalan jelenlegi szabályzatát 2000-ben Keszthelyi Ferenc megyéspüspök vezetésével alkották, sajátos jogi helyzet állt elő, hiszen a káptalan nem fogadta el a megyéspüspök által aláírt szabályzatot és az Apostoli Szentszékhez fellebbezett jogorvoslatért.

Az Apostoli Szentszék nem helyezte hatályon kívül ezt a szabályzatot, a fellebbezést sem utasította el, az új szabályzat megalkotása folyamatban van.²

A Székesfehérvári Egyházmegyét, Mária Terézia császár és királynő alapította, a káptalant 1777. július 12-én.

*A Fehérvári Székeskáptalan első szabályzatát 1780-ban Nagy Ignác püspök állította össze.*³

Vorum József püspök 1817-ben módosította az alapszabályt.⁴

1 *V/SZKSZ, Püspöki Irratár, Vác Iktatószám: 197/2000.*

2 Pálos Frigyes *kanonok, káptalani custos szóbeli közlése*, Vác (2014.)

3 *Ez a káptalani szabályzat nem található a püspöki iratanyagok között.*

4 *Székesfehérvári Püspöki Levéltár*, 16. Lt.sz. 610/1817.

1945-ben Shvoy Lajos püspök alkotott új káptalani szabályzatot.⁵

A Székeskáptalan hatályos szabályzatát a nagyprépost: 1998. január 28-án terjesztette elő a megyéspüspöknek, amit Takács Nándor akkori székesfehérvári megyéspüspök 1998. december 30-án hatályba léptetett.

A váci káptalan kanonokjainak száma: 12 fő, míg a székesfehérvárié 8. fő

A váci szabályzat, tartalmilag ismétli a Székeskáptalan tagjainak hatályos törvénykönyvben felsorolt feladatait, az Úr szolgálatát kell ellátniuk a székesegyházban valamint a főpásztort kérésére vagy megbízása alapján tanácsukkal és munkájukkal segíteni.⁶

Mindkét káptalan vezetőjének nagyprépost a megnevezése. Ő hívja össze a káptalani gyűlést, a konzisztóriumot, elnököl az üléseken, aláírja a káptalannak szerkesztett iratokat, joga van képviselni a káptalant és gondoskodik a káptalan döntéseinek végrehajtásáról.

A váci szabályzat külön hangoztatja, hogy a nagyprépost egyik feladata, hogy tartsa a kapcsolatot a főpásztorral.

A tisztségek felsorolásánál a váci szabályzat az éneklőkanonokot jelzi a nagyprépost után következő tisztségnek, amíg a székesfehérvári az olvasókanonokot. Az olvasókanonok feladata a káptalan iratanyagait őrizni és ő iktatja be az éneklőkanonokot.⁷

A káptalani méltóságok felsorolásánál az éneklőkanonok feladatkörénél Vácott a káptalani istentiszteletek rendjének és az énekkar munkájának felügyelete a legfőbb feladata. A zenei művek hangszereit és iratait őrizni köteles.

Ugyanezen tisztség feladatköréül Székesfehérváron kinevezett és előléptetett kanonokok beiktatását jelöli meg a szabályzat. Kivéve azokat az eseteket, amikor ezt a főpásztor önmagának tartja meg.

Székesfehérvári Káptalanban az örkanonok, mint káptalani méltóság is szerepel a testületben, a kanonoki sekrestye felügyelete és a káptalani kincstár gondozása is az ő feladatkörébe tartozik.

A Váci Káptalan méltóságai között ez a tisztség nem szerepel.⁸

Külön káptalani méltóságot említ a váci szabályzat a joanneuskanonok tiszttségének szerepeltetése a káptalanban. Feladatköre a lelkek gondozása, a szentségek kiszolgáltatása, gondoskodik az Euharisztiáról, szenteltvízről, a kórusimákon részt vesz, litániákon és egyéb szertartásokon.⁹

5 *Nevezett dokumentum sem található a püspöki iratanyagban.*

6 *CIC 503. kan.*

7 *SzSzSz, Székesfehérvár, Iktatószám: 863/1998. 2. § (1998.) 2. oldal,*

8 *SzSzSz, Székesfehérvár, Iktatószám: 863/1998. 2. § (1998.), 2. oldal, 1 – 4. §*

9 *V/SzKSz, Székesfehérvár, Iktatószám: 863/1998. 2. § (1998.) 2. oldal, 10. §*

Emellett a váci káptalanban léteznek a káptalani tagoknak különböző tiszt-ségei:

Gondnok, aki a nagyprépost segítője a gazdasági ügyek intézésében.

Pénztáros: a pénzállomány kezelésével foglalkozik, évente elszámolási köte-lezettsége van a káptalan felé.

Jegyző: konzisztóriumban tárgyalt ügyeket jegyzőkönyvbe foglalja és hite-lesíti. Emellett ő írja a káptalan történetét, valamint ő fogalmazza a káptalan hivatalos levelezését, amit a nagyprépostnak nyújt be.¹⁰

A váci kanonokok öltözéke a korális káptalani ruhán hordható díszjelvény egy nyolcszögletű kereszttel, amit I. Ferenc császár adományozott a káptalan részére.

A díszjelvényt a kórusban 3 főünnepen: karácsonykor, húsvétkor és pün-kösdkor, valamint Nagyboldogasszony ünnepén, illetve Szent István király ünnepnapján viselhetik. De más alkalmakkor a főpásztor beiktatásakor is hordhatják. 1900-ban XIII. Leó pápa a kanonokoknak a cappamagna viselését is engedélyezte.

A székesfehérvári kanonokok korális öltözkükön kívül az I. Ferenc császár által 1831-ben adományozott tűzzománc keresztet hordhatják, amely püspök-lila szegélyű, zöldbetétes szalagra rögzített.

A díszjelvény a kórusimádság valamint más egyházi alkalmakkor akár re-verenda felett is viselhető. Kivéve liturgikus ruhák felett vagy szentségek ki-szolgáltatásakor. A szabályzat kötelezővé teszi, hogy díszjelvényvel kötelező megjelenni papszenteléskor, Szent István király ünnepén, a főpásztor beiktatásakor, Nagyboldogasszony ünnepén, ha részt vesz a kanonok a püspöki szentmisén.

A kanonoki díszjelvények viselésével kapcsolatban megjegyezzük, a klérus kongregáció azon körlevelét, amelyben a kanonokok számára engedélyezi a violaszínű mucétum használatát. A körlevél a püspökkel kapcsolatban álló kanonoknak nevezi a tényleges kanonokokat. A mantallettát pedig megtiltja.

Ugyanakkor a klérus kongregáció meghatalmazza az egyes püspöki karo-kat, hogy az Apostoli Szentszék ezen intézkedéseit fokozatosan vezessék be.¹¹

A váci káptalan szabályzatával megegyezik a székesfehérvárinak az a rendel-kezése, hogy a káptalani tagok között elsőbbség létezik.

Ha püspök tagja van a káptalannak, akkor ő megelőzi a káptalani stallum-ban a papi rendet birtokló kanonokokat. A többi kanonok a kinevezésük sor-rendjében foglal helyet a káptalani ülésrendben.

10 *VSKSZ*, Székesfehérvár, Iktatószám: 863/1998. 2. § (1998.) 2. oldal, 12 – 15. §

11 *A klérus kongregáció körlevele*, KÉLt. Róma (1970. október 30.)

A váci szabályzat az általános helynököt is említi, aki káptalani tag megelőzi a többi kanonokot az ülésrendben.¹²

A tárgyaló szabályzatok külön pontban ismertetik a kanonokok beiktatásának módját.

A káptalani gyűlést, a konzisztóriumot akkor kell összehívni, amikor a főpásztor vagy a káptalan vezetője vagy a káptalan tagjainak többség jónak látja. Ez mindkét káptalanban megegyező indok.¹³ Tehát a káptalani gyűlésen a nagyprépost elnököl.

A káptalani gyűlésen minden valóságos kanonoknak szavazati joga van.

Joguk van a kanonokoknak javaslatot tenni a gyűlésen és jegyzőkönyv készülni a káptalani konzisztóriumokról, amit a főpásztoroknak és a kanonokoknak is meg kell küldeni.

A váci káptalan esetében az újonnan kinevezett káptalani tag beiktatása a testület két erre kijelölt tanúja jelenlétében történik. A hagyományok szerint a beiktatandó kanonok az oltár elé áll kezében az evangéliumos könyvvel, a jegyző felolvassa a kinevező okmányt, majd a beiktató szól, a jelenlévőkhöz. Ezt követően a beiktatandó térden állva, jobb kezével az evangéliumos könyvet érinti és leteszi a katolikus hitvallást és megcsókolja az evangéliumos könyvet.¹⁴

A székesfehérvári szabályzat esetében a különbség az, hogy a beiktatás szertartása mindig szentmise keretében kell, hogy történjen. A kinevezett az evangéliumos könyvet érinti és a káptalani testület jelenlétében leteszi a katolikus hitvallást és megcsókolja az evangélium szövegét. Ezt követően hűségesküt tesz a főpásztornak.

A hitvallás és az eskü szövegét saját kezűleg kell aláírnia, majd az aláírást követően a mucétumot a vállára helyezik, ahogy tárgyaltuk, az olvasókanonok feladata ez.¹⁵

A váci káptalan esetében az éneklőkanonok feladata a kanonok beiktatása, aki a következő szöveggel megy a beiktatandó kanonokhoz:

„Vedd a mozettát, annak a szent hivatásnak tiszteletre méltó részét, amely által e tiszteletre méltó testületbe beiktatunk.”¹⁶

A váci káptalan tagjait a jog szerint a megyéspüspök nevezi ki. Kinevezési iratukat a káptalannak kell bemutatni. Majd ezt követi a kanonokok beiktatása.

12 *VSzKSz, Püspöki Irattár*: 3. oldal, 21. § Vác 2000.

13 *VSzKSz, Püspöki Irattár*: 4. oldal, 23. §, Vác (2000.)

14 *VSzKSz, Püspöki Irattár*: 5. oldal, 32. § 1. pont Vác (2000.)

15 *SzSzSz, Püspöki Irattár*: 4. oldal, VI. pont Székesfehérvár (1998.)

16 *VSzKSz, Püspöki Irattár*: 5. oldal, 33. § 3. pont. Vác (2000.)

A beiktatás a káptalanteremben történik. A kinevezett bemutatja iratát az éneklő – illetve olvasókanonoknak, aki a szabályzat szerint a beiktatást végzi.

A kinevezési okiratot a templomban fel kell olvasnia. Az éneklőkanonoknak joga a beiktatás végzése, a beiktatás elvégzése, őt követi az olvasókanonok, ha az éneklőkanonok távol van. Az ő távollétében is ez a tisztség valamelyik méltóságára vagy a következő kanonokra hárul.¹⁷

A székesfehérvári káptalan kanonokjainak beiktatása szintén az éneklőkanonok feladata.

Mindez szentmise keretében történik.¹⁸

A váci káptalan beiktatandó tagjai, ünnepélyes külsőségek között a ceremoniár, akolitusok, diakonus, szubdiakonus majd a beiktatandó kanonok a beiktató kanonokkal együtt a káptalanteremből a főoltárhoz vonulnak. Az evangéliumos könyvet tartják a kezükben, majd a senior *Veni Sancte* intonál, a jegyző pedig felolvassa a kinevező okmányokat, majd a beiktatandó térden állva jobb kezével az evangéliumos könyvet érinti és leteszi a katolikus hitvallást az egyház által előírt formában és a végén megcsókolja az evangélium szövegét.

Ezt követően hűséget és engedelmességet fogadnak a főpásztornak, titoktartást fogadnak a káptalan ügyeivel kapcsolatban és a hűségeskü után megcsókolják az evangéliumos könyvet és saját kezüleg írják alá az eskü szövegét.¹⁹

A szertartás megegyezik a székesfehérvári káptalan szabályzatában foglaltakkal.²⁰

A váci káptalan újonnan beiktatott kanonokjának először a mozettát adják át, majd a káptalani díszjelvényt, a nyolcszögű keresztet, ezt követően az éneklőkanonok az új kanonokot jobb kezénél fogva a számára kijelölt stallumba vezeti be és átadja neki a violaszínű bilétumot. Amikor az újonnan beiktatott kanonok már a saját stallumában ül, rövid időre megszólal a nagyharang, a jelenlévők pedig orgonahang mellett, háromszor: *Éljen-t kiáltanak!*²¹

A szertartás megegyezik a székesfehérvári káptalan beiktatási szertartásával.²²

A kanonokok közös imádkozása a kórusimádság, amelyben a váci kanonokok számára már nem írja elő a helyben lakási kötelezettség megszűnése miatt a na-

17 *VSzKSz, Püspöki Irattár*: 4. oldal, 32-33. §. Vác (2000.)

18 *SzSzSz, Püspöki Irattár*: 4. oldal, VI. Székesfehérvár (1998.)

19 *VSzKSz, Püspöki Irattár*: 5. oldal, 33. §. Vác (2000.)

20 *SzSzSz, Püspöki Irattár*: 5. oldal, VI. Székesfehérvár (1998.)

21 *VSzKSz, Püspöki Irattár*: 5. oldal, 33. § 3. pont. Vác (2000.)

22 *SzSzSz, Püspöki Irattár*: 4. oldal, VI. Székesfehérvár (1998.)

ponkénti közös zsolozsmaimádságot, csupán az egyházmegye védőszentjének, Boromei Szent Károlynak az ünnepén, valamint kanonokok temetésekor.²³

A fehérvári káptalan szabályzata bár említi, hogy a beneficium már megszűnt a kanonokok számára, de számukra kötelező. A jelen szabályzat heti egy alkalomra korlátozza a közös zsolozsma mondását és megemlíti, hogy ez is csak a helyben lakó kanonokokra vonatkozik. A káptalani szabályzat külön jegyzőkönyvezést kér ennek a napnak a megnevezésére.²⁴

A váci káptalan a konvent mise kötelezettségének is eleget tesz oly módon, hogy az éneklőkanonok tájékozik arról, hogy a kiemelkedő ünnepek, szertartások, emléknapok közül melyiket végzi a megyéspüspök személyesen és ennek alapján osztja be a kanonokokat a többi szentmise elvégzéséről.

Kötelező viszont a halottak napjához kapcsolódó konvent misét mondani a káptalannak az elhunyt kanonokokért a székesegyházban.²⁵

A székesfehérvári káptalani szabályzat konvent misével kapcsolatos rendelkezése megegyezik a váci szabályzatban foglaltakkal, mindössze annyival egészül ki, hogy a Székesfehérvári Bazilika – Székesegyházban minden hónap első vasárnapján a káptalan mutat be szentmisét. Függetlenül attól, hogy a székesegyház plébánosa tagja a káptalannak, az ő feladata a szentmise bemutatása, pro populo, tehát a nép szándékára.²⁶

A váci kanonokok számára bár kötelező a helyben lakás, a megyéspüspöknek joga van felmentést adni ez alól.

Ilyen kitévelt a székesfehérvári szabályzat nem tartalmaz.²⁷

A váci kanonokoknak 75. életévük betöltésekor le kell mondaniuk káptalani tisztségükről és a konzisztóriumban szavazati jogukról, de stallumukról nem. A kanonokok halálukig viselhetik az öltözéküket és a díszjelvényt. Lakásukról és megélhetésükről az Egyházmegyei Hatóság gondoskodik.²⁸

A székesfehérvári szabályzat nem tartalmazza ezeket az elemeket.

A kanonokoknak végrendelezési kötelezettségük van. Ebben az állami törvényi normák a mérvadóak. Emellett a kanonokoknak végrendeletük egy példányát a káptalannál is letétbe kell helyezni.

23 *VSzKSz: Püspöki Irattár*:6. oldal, 34. §. Vác (2000.)

24 *SzSzSz: Püspöki Irattár*:5. oldal, 8. pont Székesfehérvár (1998.)

25 *VSzKSz: Püspöki Irattár*: 6. oldal, 9. pont Vác (2000.)

26 *SzSzSz: Püspöki Irattár*: 5. oldal, 9. § Székesfehérvár (1998.)

27 *VSzKSz: Püspöki Irattár*: 6. oldal, 40. § Vác (2000.)

28 *VSzKSz: Püspöki Irattár*: 7. oldal, 42. § Vác (2000.)

Hagyatékuk után úgynevezett köteles rész illeti meg a káptalant, ami 15 %. Eből 2/6 rész a székesegyház, 1/6 rész a Váci Papnevelő Intézet, 1/6 rész az Egyházmegyei Papi Nyugdíjpénztár, 1/6 rész az Egyházmegyei Pénztár, 1/6 rész a Székesegyházi Káptalant illeti meg. A kanonokok liturgikus tárgyait a székesegyház vagy a kincstár veszi át. Könyveit a székesegyházi könyvtár, a breviáriumot pedig a Váci Papnevelő Intézet örökli. A megyéspüspök hagyatéki biztost nevez ki, a végrendelet végrehajtására, aki mellett egy kanonok képviseli a káptalant.²⁹

A székesfehérvári kanonokok azon jogát hangsúlyozza a szabályzat, hogy szabad végrendelezési joguk van, csupán kötelező számukra a káptalanra hagyni lila revenrendájukat, mucétumukat, cingulusukat és a birétumukat. Emellett a miséző kelyhüket, amennyiben az nemesfémből készült.³⁰

A váci szabályzat külön kitér a kanonokok temetésére, ami a hagyományok szerint kell, hogy történjen. A nagyharangot szólaltassák meg a székesegyházban, bár az esti Úrangyala és a reggeli Úrangyala előtt ne harangozzanak. A káptalannak a halálhír vétele után egy kanonokot kell kijelölnie a temetés megszervezésére. Az elhunyt kanonoknak joga van a székesegyház altplomába temetkezni, de szabad temetkezési joga lévén végakaratóban más temetkezési helyet is választhat. A temetés költségei az elhunyt kanonok hagyatékát terhelik.³¹

Az elhunyt kanonok temetésére vonatkozó rendelkezéseket a székesfehérvári káptalani szabályzat nem tartalmaz.

A Győri Székeskáptalan szabályzatának elemzése.

A Székeskáptalani szabályzatok elemzésénél most a Győri Székeskáptalan Szabályzatát ismertetjük.

A Győri Püspökséget 1001-ben Szent István király alapította. Valószínűleg vele egy időben alakult meg a káptalan is.³²

A káptalan hatályos szabályzatát 1929. augusztus 3-án fogadta el a megyéspüspök, majd nem helyezte hatályon kívül, csak módosította a hatályos egyházi törvénykönyv alapján és ezt a módosítást 2002. november 21-én fogadta el.

A győri Székeskáptalannak: *14 tényleges kanonokja van és 6 tiszteltbeli kanonok tagja.*

A nagyprépost a káptalan vezetője, őt követi rangban az olvasókanonok, majd az éneklőkanonok, őt pedig az örkanonok.

29 *VSzKSz: Püspöki Irattár* 7. oldal XIII. 45-49. § Vác (2000.)

30 *SzSzSz: Püspöki Irattár* 7. oldal XIII. Székesfehérvár (1998.)

31 *VSzKSz: Püspöki Irattár* 8. oldal 51-53. § Vác (2000.)

32 *Győri Egyházmegye Névtára*, Győr, (2000.) 24. oldal.

Prépost tagjai vannak továbbá: a pápóci prépost, valamint a győrhegyi prépost.

Ezen kívül az egyházmegye főesperesei: A székesegyházi, a soproni, a rábaközi, a komáromi főesperesek. Emellett címzetes főesperesek is vannak, akik korábban megszüntetett főesperességek élén álló címet viselnek. Ilyen a mosoni címzetes főesperes, és a címzetes pápai főesperes, valamint két kanonok is helyet foglal a káptalanban.³³

Az első hat kanonok mindegyik tagja külön kinevezést kap.³⁴ A nagyprépostot a megyéspüspök nevezi ki a káptalan meghallgatását követően.³⁵

A többi kanonok sorozatos előrelépéssel lép a következő stallumba. Mindezek alapján megállapítjuk, hogy a káptalani méltóságokban nem a graduális promóció, tehát a fokozatos előrelépés elve a meghatározó, hanem a káptalan javaslata valamint a megyéspüspök kinevezési akarata.

Ugyanez érvényes a nagyprépost kinevezését illetően is.

Az újonnan kinevezett kanonokot a megyéspüspök iktatja be, vagy az általa megbízott kanonok. A beiktatás módjáról, annak szertartásáról szabályzat nem rendelkezik.

A káptalan öltözékével kapcsolatban a szabályzat engedélyezi, hogy a káptalan első tagja, azaz a nagyprépost valamint a káptalani méltóságok az általuk bemutatott ünnepi szentmisék alkalmával fehér infulát használhatnak.

A szabályzat említett pontja nem határozza meg, hogy az ünnepi szentmise a Bazilika- Székesegyházban bemutatott szentmisére vonatkozik, vagy más egyházmegyében lévő templomra, csupán ezt a megállapítást teszi. A káptalan tényleges tagjai zománcozott jelvényrel rendelkeznek, amelyen a Boldogságos Szűz Mária képe van. A megyéspüspök nevezi ki a káptalani tagokat.³⁶Nem kötelező a győri kanonokok számára sem a helyben lakás. Bár a szabályzat a helyben lakás lehetőségét feltételezi.

A káptalani konventmisék bemutatásának feladata a káptalan tagjaira hárul. A szentmise szándékát a káptalan jótevőjéért kell bemutatni.³⁷

A káptalani gyűlések összehívásáról, annak lefolytatásáról a győri szabályzat kifejezetten nem rendelkezik. Mindössze szükség által megkívánt alka-

33 GySzSz: Lukácsi Zoltán *kanonok bocsátotta rendelkezésemre* 1. oldal 3. § Győr (2002. november 21.)

34 *Órkanonoki kinevezés: Vereckey Tamás részére, Pápai Lajos megyéspüspöktől*, (2010.) Vereckey Tamás *kanonok bocsátotta rendelkezésemre a nevezett iratot*. Győr (2010.)

35 Németh Gyula *nagypréposti kinevező okirata, Pápai Lajos megyéspüspöktől*, (2012.) Németh Gyula *bocsátotta rendelkezésemre a kért iratot*. Győr (2012.)

36 *CIC* 157. kan.

37 GySzSz, Lukácsi Zoltán *kanonok bocsátotta rendelkezésemre* 10. § Győr (2002.)

lommal kell összegyűlniük a káptalan tagjainak a nagyprépost vagy annak megbízottja vezetésével, az ülésről jegyzőkönyvet kell készíteni. ³⁸Külön kiemeli a szabályzat a penitenciárius kanonok káptalani tisztségét, aki a hatályos egyházi törvénykönyv rendelkezései szerint tölti be tisztségét. ³⁹

A kanonokok temetkezésével kapcsolatban az idézett rendelkezés jogként említi, hogy a kanonok a győri Bazilika – Székesegyház kriptájába temetkezhet térítésmentesen. ⁴⁰

Az eddig tárgyalt káptalani szabályzatok mindegyikével megegyezik ez a rendelkezés.

A nyugállományba vonult kanonokokról az Egyházmegyei Hivatal gondoskodik. Lakásuk fűtési és világítási költségeit fizetik valamint a Győrött lakó és egyházilag nyugdíjas kanonokok részére lakást biztosítanak. A rendelkezésre bocsátott lakásért lakbért nem fizetnek. ⁴¹A Székesfehérvári Káptalani Szabályzat e rendelkezése megegyezik a győri szabályzatban foglaltakéval.

Mivel a győri Székeskáptalan székhelye a győri Bazilika – Székesegyház, ezért a káptalani istentiszteleteket abban a templomban kell végezni.

Ezeknek az istentiszteleteknek a végzése a káptalan feladata. Különös kritérium, hogy a plébános legyen lehetőség szerint káptalani tag. Ugyanakkor az egyházi törvénykönyv rendelkezéseinek értelmében ez a templom nem egyesített a káptalannal. ⁴²

Az idézett szabályzat külön megjegyzi, hogy a Bazilika ügyeit a mindenkori plébános intézi. ⁴³

A téma összegzése

Dolgozatomban a Székeskáptalan jogintézményét elemeztem a hatályos jog alapján.

A Székeskáptalan a VIII. századra alakult ki hosszas fejlődés eredményeként. A püspök mellett működő egyházmegyes papokból álló testületként. Első feladata a székesegyházban valamint társas káptalan esetében a társas székesegyházban liturgia végzése.

38 GySzSz, Lukácsi Zoltán *kanonok bocsátotta rendelkezésemre* 12. § Győr (2002.)

39 CIC 508. kan. 1., Vereczkey Tamás *penitenciárius kanonokká történő kinevezése*, Győr, 2013. szeptember 8. *Kinevező: Pápai Lajos megyéspüspök, az iratot Vereczkey Tamás bocsátotta rendelkezésemre*

40 GySzSz, Lukácsi Zoltán *kanonok bocsátotta rendelkezésemre* 15. § Győr (2002.)

41 GySzSz, Lukácsi Zoltán *kanonok bocsátotta rendelkezésemre* 16-17. § Győr (2002.)

42 CIC 510. kan. 1. §

43 CIC 510. kan. 2. §

Dolgozatom tárgyalásánál az három magyarországi Székeskáptalan szabályzatát elemeztem összehasonlítva kettőt – vácit és a székesfehérvárit, majd a győri szabályzatot pedig csak ismertetve.

Sok hasonlóság van a magyarországi káptalanok felépítésében, azonosak a káptalani méltóságok megnevezései, a káptalan működése mindenhol megegyezik a hatályos jog rendelkezéseivel. Vannak különbözőségek, amiket a jogi szabályozás megenged, a nagyprépost kinevezésével kapcsolatban, a megyéspüspök nevezi ki tisztségére, vagy a káptalan választja. Hiszen a megyéspüspöknek van kinevezési joga a káptalani tagok meghallgatása után vagy a káptalani tagok választják saját tagjaik közül.

Megállapítható, hogy a Székeskáptalanok ma Magyarországon liturgikus feladatokat látnak el a székesegyházakban. Működésüket szabályzataikban foglaltan a hagyományokra építik.

Magyarországon az 1993-ban létrehozott új egyházmegyékben már nem alapítottak Székeskáptalanokat.

Az általam ismertetett Székeskáptalani szabályzatokon kívül a több egyházmegyében nem találtam káptalani szabályzatot vagy a káptalannal kapcsolatos rendelkezést a hatályos Egyházi Törvénykönyv életbe lépését követően. Ez jelzi a káptalani rendszer hanyatlását Magyarországon.

Fodor János

Papi szolgálat „betegségei” Ferenc pápa karácsonyi beszédének tükrében

Ferenc pápa 2014 karácsonyán - felhívva és felkészítve legközvetlenebb munkatársait a kiengesztelődés szentségére - összeállított egy „**lelki tükröt**”, a kúria számára azokról a betegségekről és kísértésekről, „amelyek meggyengítik az Úrnak végzett szolgálatunkat”.¹ A beszédben alázatosan bocsánatot kért minden hiányosságért, amit munkatársai a Szentszék szolgálata révén „gondolattal, szóval, cselekedettel és mulasztással” követtek el.

Bár formailag gondolataival, felvetéseivel a Szentatya a kúria tagjaihoz fordult, ennek a beszédnek több nézőpontja is van, ami a papi szolgálat jelenlegi, a mi konkrét társadalmi környezetünkben értelmezhető nehézségeire is rávilágít. A teljesség igénye nélkül a Szentatya gondolatmenetét követve szeretnék szempontokat felviláncsítani papi életünk problémáinak, konfliktushelyzeteinek, „betegségeinek” felismeréséhez, egyes élethelyzetek megismeréséhez, és azok jobb megértéséhez ebben a tanulmányban. Az említett karácsonyi beszéd nézőpontjából vizsgálhatjuk meg komolyabban a kérdést, hogyan tekintünk „ebben az időben”² szolgálatunkra.

A beszédre reflektálva Giovanni Lajolo bíboros azt mondta: „Ilyen beszédet még egyetlen egy pápától sem kaptunk, de Ferenc pápa a saját egyházát ostorozta, beleértve saját magát is”³. Ferenc pápa a felsorolás után utalt arra, hogy ezek a „betegségek” és kísértések veszélyt jelentenek minden keresztény és minden közösség, plébánia, egyházi mozgalom számára.

Számomra sokat segített a téma mélyebb átgondolásában P. Lukács egyik előadásában⁴ egy tiszteletreméltó orvos, családapa példája, aki jó katolikus

1 <http://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszede-romai-kuria-tagjaihoz-karacsony-alkalmabol> (2015.11.10) A továbbiakban dőlt betűvel jelölöm az innen származó idézeteket.

2 Napjainkban kifejezés szerepel több helyen is a GS-ben a 3, 27 másol a 'mai világ' GS 10, de a dokumentumot ez a kifejezés végig kíséri.

3 Vö: http://keresztény.mandiner.hu/cikk/20141223_lajolo_biboros_ferenc_papa_az_egyhazat_ostorozta_hetfoi_beszedeiben (2015.11.10.)

4 Vö: http://w3.oli.katolikus.hu/upload/file/hang/OLN_2015/28_szerda/03_Lukacs_Janos.mp3 (2015.11.10.)

hírében állt, majd élete végéhez közeledve elment gyónni. Azokat a bűnökre kért feloldozást, amit korábban sosem mondott el, mert bár értelmével felfogta, hogy az Egyház azokat bűnnek tartja, de ő nem érezte annak és nem gyónta meg azokat.

Bár tudjuk, hogy vannak gondjaink, problémáink, sokszor nem sikerül feladataink ellátása úgy, ahogy azt szeretnénk, mégis ritkán és nem szívesen vállaljuk fel, ha valamiért bocsánatot kell vagy lehetne kérnünk. Hiszen mi mindent oda adunk (életünket és vérünket, tehetségünket...), ezt az önfeláldozásunkat nem, vagy csak alig veszi észre környezetünk.

Annak ellenére, hogy nem, vagy csak ritkán beszélünk róla, látjuk az országos statisztikákban, hogy csökken a hivatások száma, csökken a misére járók, vagy önmagukat vallásosnak vallók száma⁵ stb.. Sok eleme van az intézményszerűt Egyház tevékenységének, ami nem, vagy nem túl jól működik. Ezekkel kapcsolatban érdemes végiggondolni, hogy miként is zajlanak az intézményszerűt egyházban a munkafolyamatok.⁶ Lehet ezt akár a Lélek működéseként is értelmezni, azonban veszélyes lehet, ha mindig elbújunk mindig a Lélek mögé. Az egyén felelősségét, szabad döntését, a Lélekkel való együttműködésre való nyitottságát nem szeretném most a könnyedén az asztról lesöpörni.⁷

A problémáink egyik gyökere tulajdonképpen a Bonhoefferi populáris sikerhez való viszonyunkban rejlik. Emberek vagyunk, és – jó esetben – csak ezután papok. Emberek, akik számára a siker vagy sikertelenség az egzisztenciánk, biztonságérzetünk alapja.

Ugyanakkor lelki emberekként, papokként már a siker kategóriája is meglehetősen képlékeny és kérdéses, hisz az – nyilvánvaló módon – nem „a világ fiainak”⁸ terminológiáját, értékrendjét követi szolgálatunk.

Azonban gyakorlatilag tabutémához érünk, ha a papi sikertelenség témaköréhez nyúlunk. Ugyanis bár szeretjük magunkat a magvetővel⁹ azonosítani, ezáltal elvi síkon elfogadva, hogy más vet, és más arat, mégis belső konfliktusaink forrása legtöbb esetben az a vélt vagy valós sikertelenség, amely

5 Vö:http://kereszteny.mandiner.hu/cikk/20130329_csokkent_a_keresztenyek_szama_magyarorszagon (2015.11.10.)

6 Az Egyház intézményszerűt arca sokszor emberi, nem mindenben egyezik meg a Jézus által megalapított vagy elgondolt rendszerrel, ezért feladatának tekinti a pasztorálteológiai megvizsgálni, hogy az Egyház ’munka folyamatai’ betöltik-e funkciójukat, amiért kialakították.

7 Alkoholista családmodelleknél találkozunk azzal a ténnyel, hogy a ’ki nem mondás’ konzerválja a hibákat.

8 Lk 16,8

9 Zsolt,126, 5-6 és Jn 4,37

munkánkat kíséri. Sikertelennek éljük meg munkánkat, ha egész évben csak vetni tudunk, miközben egész évben aratni szeretnénk, azaz eredményeket kívánunk látni és jó lenne, ha ezeket az eredményeket mások is észrevennék.

Ugyanakkor egyik legnehezebb dolog ma az egyházban éppen arról beszélni, hogy egész évben csak vetünk, mert sokan ezt úgy értelmezzük, hogy valamit nem csinálunk jól. Nem tartjuk célszerűnek beismerni azt, hogy nem vagyunk tökéletesek, mert azt gondoljuk, hogy sikertelenségünk megbélyegez, nincs második vagy újabb esélyünk, és sikertelennek ítélt kezdeményezésünk kapcsán egy életre mellékvágányra kerülünk. Saját magunk ellenségei pedig nem kívánunk lenni. Ezzel a magatartásunkkal viszont a hiba kijavításának alapvető lehetőségét tesszük lehetetlenné, hiszen ha nincs hiba, azt nem is kell kijavítani.

Pedig a sikertelenséghez történő egészséges viszonyulás számos esetben felszabadítólag hat egy-egy „nehéz helyen” küszködő lelkipásztorra, akik számára egy „tudjuk, hogy nehéz helyen vagy” mondat vagy gesztus a főpásztortól vagy még inkább a kollégáktól feloldhatja a sikertelenség érzése által okozott lelkiismeret furdalást. Bár az is furcsa, ambivalens érzésekkel tölthet el egy papot, mikor azt kapjuk visszajelzésként, hogy már az is siker, hogy nincs botrány, nincsenek ellenünk beérkező feljelentő levelek, illetve ha nincs velünk gondja az intézményesült Egyháznak, mert semmit nem akarunk, nem teszünk, és nem is kell miattunk senkinek sem valaminek utána néznie, vagy dolgoznia az egyházmegyei hivatalnál, levéltárban.

Papként legtöbbször a rossz beidegződések és tapasztalatok következményeként nem beszélünk küzdelmeinkről, ezzel azonban esélyt sem adunk annak, hogy előbbre jussunk. Döntéseink, helyzetekhez, emberekhez való viszonyulásaink gyakran nem az Istenről vagy Isten országáról szólnak, a valós kontrollt legtöbbször a püspökhöz, vagy az egyházmegyei hivatalhoz beszivárgó hírek, esetleg a helyiek elégedettsége, vagy épp egy statisztika jelenti, ami alapján mások „minősíthetik” azt, hogy a hitéletet miként menedzseljük. Ezért aztán – emberek módjára - ezeknek az igényeknek kívánunk megfelelni (minél többen legyenek misén, bémáltak száma magas legyen, jól álljon a közösség anyagilag, ne legyen botrány, csináljunk egy kis kirándulást, kellemesen röviddek legyenek a szertartások stb).¹⁰

10 Ahogyan már említettem a gyakorlat konfrontálódik az Evangéliummal az Egyház pasztorális feladatai során. A szociális állapota az Egyháznak a konkrét helyszíneken, az egyházközösségekben az egyénekben megjelenő spiritualitás kapcsolódása az 'intézményesült valláshoz' egy bizonytalan, gyakran felmérhetetlen, kiismerhetetlen területét tárja fel szolgálatunknak. in.: Bucher, Reiner, ...wenn nichts bleibt, wie es war; Zur prekären Zukunft der katholischen Kirche 70-71.

Arról, hogy papként egy közösségbe hogyan kerülünk bele¹¹, ott a funkcióink „eredményei” belső lelki megmozdulások, dinamikák, dialógusok, személyes tanúságtételek eredményei és eredménytelenségei miként alakítják életünket, személyes hitünket, kevés kutatás van.

Visszatérve Ferenc pápa gesztusára, a Szentatya a bocsánatkérés gesztusából kiindulva szerette volna hallgatói elé állítani az intézmény működését, egy valódi lelkiismeretvizsgálatra meghívva Öket.

Nekünk papoknak azért is nagyon nehéz ezt a lelkiismeret vizsgálatot megtartanunk, mert valójában nincs konkrét szempont rendszerünk, anyagunk arra vonatkozóan, hogy miben lehet hibázni, mit is lehet elrontani egy közösségen belül.

Test-kép

Ferenc pápa az Egyházat, - papok számára közismert módon - mint Jézus Krisztus misztikus Testének képét állítja elénk. *„Ez a kifejezés, amint azt XII. Piusz pápa elmagyarázta „abból fakad és szinte rügyezik, amiről gyakran szól a Szentírás és az egyházatyák”. Erre vonatkozóan Szent Pál írta: „A test ugyan egy, de sok tagja van. A testnek ez a sok tagja mégis egy test. Így Krisztus is (1Kor 12,12).”*

Gondolatmenetünk szempontjából a test kép kapcsán megfontolást érdemel Bucher elgondolása,¹² miszerint ezt a képet mi klerikusok közösségi, de sok esetben egyéni szinten is még mindig a Trienti Egyházképpel azonosítjuk. Mit jelent ez konkrétan? Azt, hogy mindenre van konkrét válasz, mindenre van konkrét szabály, minden tevékenység csak egy adott konkrét struktúrában értelmezhető, minden cselekvés a hierarchia aspektusából értelmezhető stb.¹³ Egy hierarchikus egyház, nagyjából ismert, felvázolható, autokratikus vezetési stílussal irányított.

Eközben a közösségek sokkal inkább liberális vagy anarchikus elgondolással állnak a plébános mellé, azzal a felütéssel, hogy „az egyház mi vagyunk”. A társadalmi változások eredményeképpen a test „laikus része” egy posztmodern egyház-„test képpel” rendelkezik, ahol már nincsenek tabu témák, ahol már mindent lehet, minden rugalmas, minden relatív, változó, egyedi eljárást érdemlő. Ezt kell beterelnie a plébánosnak a hierarchia és a belső igények által

11 Itt nem a diszpozícióra gondolok, hanem arra, amit egy pap átél, mikor egy új közösségbe kerül.

12 Vö: Bucher, Neue Priester für neue Kirchenstrukturen 1/2007.

13 Zulehner arról ír, sokszor csak azt a laikust tekintették régen teljes értékű kereszténynek, aki megfelelt a klerikus elgondolásának. in: Neuner, Zulehner, Jöjjön el a te országod, Gyakorlati egyháztan, 110.

vezérelt tridenti képbe. Azonban a lelkipásztornak ehhez nem igazán vannak eszközei, csak önmaga rugalmasságára és mediátori képességeire számíthat.

A klerikusok életében a folyamatos társadalmi változás azért értelmezhető még bonyolultabban, mert a test öndefiníálása, illetve a lelkipásztori tevékenység hangsúlyai az elmúlt időben folyamatosan változnak. A világegyházban a papok számára különböző tükröket állítanak, és ebben a tükörben hol azt a lelkipásztort értékelik, aki a szegények közé megy és egyszerűen él, és ott tevékenykedik, hol azt tekintjük a „Egyház-test” igazi erényeit megjelenítőnek, aki tudományos munkát végez, máskor meg az van igazi példaképként elének állítva, aki a ranglétrán mászik feljebb és feljebb. A test önértelmezése folyamatosan változik évtizedek óta, egy papi életben talán túl gyakran is ahhoz, hogy követni, hozzá könnyen alkalmazkodni lehessen.

Mivel az egyház a klerikusok és a laikusok közössége, ezért a kettő találkozása szinte szükségszerűen a folyamatos konfliktusok, értetlenségek, félreértések forrása.

A test táplálása

A Szentatya beszéde elején emlékezteti hallgatóit arra, hogy mivel az Egyház, így annak része, a plébániai közösség is *„egy dinamikus test, nem élhet anélkül, hogy ne táplálkozzon, és hogy ne ápolja magát. Nem élhet anélkül, hogy ne legyen élő, személyes, hiteles és szilárd kapcsolata Krisztussal. Az egyház tagja, „aki nem táplálkozik mindennap azzal az Eledellel, bürokratává válik (akinek csak a forma, a hatékonyság számít, aki pusztán egy alkalmazott): olyan szőlővessző, amely kiszárad és lassan elhal és messzire elhajítják. A mindennapi ima, a szentségekhez való állhatatos járulás, különös tekintettel az Eucharisziára és a kiengesztelődésre, az Isten szavával való mindennapos kapcsolat és a karitatív tevékenységben megvalósuló spiritualitás mindnyájunk számára életbe vágóan fontos táplálék. Legyen világos mindnyájunk számára, hogy Ő nélküle nem tehetünk semmit (vö. Jn 15,8).”*A papi szolgálat az Eucharisziához van rendelve. A szeretet kommunikációja valójában ez a szentség, mely ebben az időben táplál és erősít. Az oltáriszentség a közösség szentsége is. Ahogy egy családközösség folyamatosan változik és új módszereket tanul, mert szeretettel kíván lenni a tagok iránt, úgy ezt próbálja a plébános is megvalósítani.

Azonban, ebben a közösségben is idővel elcsúsznak a hangsúlyok. Meßner¹⁴ szerint (Traditio Apostolica Ende 2/Anhang 3) jelzi például az a szövegértelmezés, amely a II. Kánonnak az ortodoxok által ma is használt eredeti görög szövegéhez kapcsolódóan figyelhető meg. E szerint a püspök ismeri a közös-

14 Vö: R. Meßner, Die priesterliche Dimension des Bischofsamtes nach dem Zeugnis der liturgischen Tradition, in.: Mitterstieler, Gemeinsames Priestertum GuL 87/1 (2014) 30.

séget, amelyet összehívott és ezt mondja „Köszönjük neked, - ti. Krisztusnak - hogy egybehívtál minket, azért, hogy előtted álljunk és neked, a papnak szolgáljunk” Vagyis ez az értelmezés az egyházképben megerősíti a „papnak szolgálás” dimenzióját, míg más fordításban úgy tekintjük a papot, mint a közösség istenkapcsolatának szolgáját.

Nélkülözhetetlenség

A Ferenc pápa által felsorolt első „betegség, hogy úgy érezzük: „halhatatlanok”, „védettek” vagy egyenesen „nélkülözhetetlenek” vagyunk és elhanyagoljuk a szükséges és megszokott ellenőrzéseket...Ez az evangéliumi balga gazdag betegsége, aki azt hitte, hogy örökké élni fog (vö. Lk 12, 13–21) és azoké is, akik uraságokká alakulnak át és mindenkinél magasabb rendűnek érzik magukat, ahelyett, hogy mindenkit szolgálnának. Ez gyakran a hatalom kóros állapotából származik, a „kiválasztottak komplexusából”, a nárcizmusból, amely szenvedélyesen szemléli saját képmását és nem látja meg Isten képmását mások arcán, különös tekintettel a gyengébbekre és a szükségét szenvedőkre.”

Mitterstieler ¹⁵szerint mi papok sokszor úgy definiáljuk magunkat, mint akik Istent mindenkinél jobban ismerik. Egyfajta önközpontúság alakulhat ki ebből az elgondolásból, mivel ez a teória felerősítheti a lelkipásztorban egyedül élő, a külvilágtól elszakadó, magányos harcos, túlélő ösztönét. Az ilyen lelkipásztor saját képére és hasonlatosságára alkotja a közösségeket, nem képes elfogadni, ha elődje valamit másként gondolt, a közösség valamit másként lát. Kialakítja a saját maga által kitalált „édent”, és az embereknek az általa elgondolt kertben és rendszerben kell élniük. Jobb esetben a kialakításra váró térben az édenkert, Isten kertje, de van, hogy csak saját elképzeléseinket „az önmagunk számára jól élhető teritoriális részt” keressük. Ez a folyamat a családokban is hasonlóan történik, csak ott a férj és a feleség jobb esetben együtt rendezik be az életteret, mert tudják a „rendszer” működéséhez ketten kellenek.

A pap a szeminárium és plébániák életéből a saját szűrőjén keresztül alakítja ki saját „rendszerét”, és sokszor úgy is gondolja, hogy nélküle a rendszer nem működhet, véglegesen összeomlik. Ezért tud fájdalmas lenni egy helyezés, vagy egy egyházi pozíció elvesztése, miután pl. a helyezés után minden megy a korábban megszokott módon.

A klerikusok olyan hatalmat kapnak az egyházban, amiről a laikusok csak álmodhatnak. Sokszor a totális hatalmat gyakorolják. Gyakran emiatt a hatalom miatt nem is tudunk népszerűek lenni. A mai média uralta világ olyan arcot keres, amit csodálni lehet, olyan személyt, akiért lelkesedni, rajongani

15 Vö: Mitterstieler, Gemeinsames Priestertum, GuL 87/1 (2014) 29-47.

lehet, aki népszerű. Ezért aztán elvárjuk, hogy ugyanolyan lelkesedéssel vegyenek minket körül, mint más „sztárokat” vagy legalábbis helyi „celebeket”. A hierarchia abszolutizmusát, az intézményesült modellt szajkózók gyakran hangsúlyozzák, hogy Isten jóságát és szeretetét közvetítő, a tanításban, a megszentelésben és vezetésben csúcson lévő klerikusok, tiszttségük miatt extra tiszteletet érdemelnek. Aki ezt nem így gondolja, tulajdonképpen az Isten ellen lázad. Ennek a szemléletmódnak az eredményeképp aztán gyakran az emberek valódi szolgálata elmarad, a helyes hangsúlyt nem találjuk meg az életünk kialakításában, vágyaink nem az Isten és ember szolgálat felé indítanak minket.

Mártaizmus

A második Szentatya által említett betegség „a „mártaizmus” betegsége (a Márta névből származik), vagyis a túlzott tevékenykedés: azokról van szó, akik elmerülnek a munkában, elkerülhetetlenül elhanyagolva „a jobbik részt”: azt, hogy Jézus lábához ülnek (vö. Lk 10,38–42). Ezért Jézus arra szólítja tanítványait, hogy „pihenjenek egy kicsit” (vö. Mk 6,31), mert ha elhanyagoljuk a szükséges pihenést, ez túlterheltséghez és izgatottsághoz vezet. A pihenés ideje annak a személynek, aki véghez vitte küldetését, szükséges, köteleességszerű és komolyan kell vennie: kis időt kell töltenie a családtagokkal, tiszteletben kell tartania a szabadság időszakát, mint a lelki és testi feltöltődés pillanatait; meg kell tanulnia, amit Kohelet tanít: „mindennek megvan az órája” (3,1–15).”

Sok plébános magát a közösség „apukájaként” értelmezi, akinek az a dolga, hogy „kenyér” legyen az asztalon. Sokszor annyit dolgozik, hogy sosincs a közösségével. A lelkipásztornak a sok munka lehetőséget kínál a valóságtól való eltávolodásra, legtöbbször a lelkigondozásra és szakrális tevékenységekre nem jut idő, mert építkeznek, konferenciákra jár, adományt gyűjt. Az Istenkeresés és az ima is elmarad. A pótcelekvések által teljesen elnyomja magában a spirituális személyiséget, a vallási nyugtalanságot, az Isten megismerése utáni vágyat. Márpedig ha ezek elvesznek egy pap életéből, azt a közösség is észreveszi, akinek egy ideig talán megteszi egy menedzser, de aztán mivel a hívek ugyanazt kapják a templomban, mint a munkahelyükön – ugyanazok a sikerkategóriák jelennek meg a szószékeken, mint a céges megbeszélésen vagy a családi asztalnál –, ezek a plébániák lassan, de biztosan elnéptelenednek.

Lubos Kemet a kiégést vizsgálta papok esetében, a Rozsnyói és a Graz-Seckai egyházmegyében.¹⁶ Azt vette észre, hogy ahol a püspök atyák prédikációi a

16 Vö: Mag. L'uboslav Kmet, Burnout und Weltpriester.Eine quantitative und qualitative empirische Vergleichsstudie zum Burnout-, Belastungs- und Erholungserleben im Leben und Beruf eines WeltpriestersTheol. Fak. Univ. Graz Diss, April 2008.

papi eszményt nem közelítik a szolgálattevők képességeihez, hanem csak idealisztikus képeket mondanak a jó papról, egy darabig segítik, és motiválják a papokat. Egyesek viszont nem ismerve saját határaikat, - önismeretben nem erősek, a konkoly és a búza növekedésével nem mernek önmagukban szembeülni - kiégnék.

A folyamatos munka mellett meg kell említenem a pihenést, a kikapcsolódást, a szabad időt. Ennek eltöltése, valóban felüdülést hozó volta nem mindenkinek könnyű. Van, aki sose megy szabadságra, ugyanis nem tud magával mit kezdeni, ha nem kell „dolgoznia”. Ezt a magatartást azután eszménynek állítja be. Pedig a hetedik nap az Úr is megpihent.¹⁷ Aki mindig dolgozik, az idézve egy papi mondást – sokszor nem csinál semmit.

A fent leírt jelenség ellentétéként, néha láthatunk olyanokat is, akik a pihenést is a „társadalom elvárásainak megfelelően” teszik, pl. jobban ismeri Horvátországot, mint a saját környezetét. A sokszor megélhető nehézségekkel küzdő hívek körében ez a jelenség okkal okozhat botrányt.

Keménynyakúság

A Szentatya így folytatja: „*Van azután az értelmi és spirituális „megkövesedés” betegsége: vagyis azokról van szó, akiknek kőből van a szívük és „keménynyakúak” (ApCsel 7,51–60); akik útközben elveszítik a belső békét, az elevevéteget és a merészséget, és a papírok alá bújva „ügyirat gépezetté” válnak, többé már nem „Isten emberei” (vö. Zsid 3,12). Veszélyes elveszíteni azt a szükséges emberi érzékenységet, amely arra készítet, hogy együtt sírjunk azokkal, akik sírnak és együtt örülünk azokkal, akik örülnek! Azoknak a betegsége ez, akik elveszítik „Jézus érzéseit” (vö Fil 2,5–11), mert szívük idővel megkeményedik és képtelenné válik arra, hogy feltétel nélkül szeressék az Atyát és felebarátjukat (vö. Mt 22,34–40). Kereszténynek lenni ugyanis azt jelenti, hogy „ugyanaz az érzés” van bennünk, mint „amely Krisztus Jézusban volt” (Fil 2,5), az alázat, az önátadás, a (földi dolgoktól való) elszakadás és az alázat érzései.”*

Az idők változásai – amit az önmagát kinyilatkoztató Isten önfeltárukozásakét is értelmezhetünk – instabillá tehetik az egyént. Normális esetben ez a hatás nem a hivatásában teszi labilissá, hanem segíthetne abban, hogy a változások miatt sok mindenre újabb válaszokat keressen. A harmónia, amit a közösség az Istenkapcsolatban is keres, sokak szerint csak akkor érhető el, ha mindenki hasonlóan érez és gondolkodik, mint a lelkipásztor. Szerintük Isten népének gondozása és gyarapítása csak egy módon, mégpedig a plébános elgondolása szerint érhető el. Thomas O’Mearea O.P. szerint¹⁸ a papnak elég

17 Ter 2,2

18 Vö: Mitterstieler ebd.

szabadnak és képzettnek kell lennie ahhoz, hogy folyamatosan újra értékelje szerepét egy keresztény közösség vezetőjeként és katalizátoraként. A papnak minden beszélgetést úgy kell vezetnie, olyan légkört teremtve, amiben az Istennek és az embereknek is megadja a szabadságot és a tiszteletet.

Ennek megjelenését Virginia Satir¹⁹ a kommunikációkban a közléssorompókkal írja le, azt mondja engesztelő, okoskodó, vádaskodó és zavarodott módon éljük meg a környezetünk által okozott stresszt. Ezek a hatások viszont a környezetünkben sorompót állítanak felénk is, aminek a lebontása csak akkor lehetséges, ha előbb önmagunk sorompóinak lebontását sikerül megvalósítanunk.

Rossz együttműködés

Később a Szentatya így folytatja a felsorolást: *„A rossz együttműködés betegsége. Amikor a tagok elveszítik az egymás közötti szeretetközösséget és a test megszűnik harmonikusan működni, nélkülözi a mértékletességet, olyan zenekarrá válik, amely zajt produkál, mert tagjai nem működnek együtt és nem élik meg a szeretetközösséget és a csapatszellemet. Amikor a láb azt mondja a karnak: „nincs rád szükségem”, vagy a kéz a fejnek: „én parancsolok”, zavart és botrányt okoz.”*

A papképzés egyes teológusok szerint a közösségi szemlélet erősítésével segíthet abban, hogy egy közösség tagjai el tudják fogadni a másikat, képesek legyenek vele együtt tevékenykedni.²⁰ Ennek az állapotnak a nyilvánvalóvá válásához elengedhetetlenek az olyan közös alkalmak, ahol egymás gyengeségei és erősségei által képes meg tapasztalni azt mindenki, hogy közösen többre képes az egyén, mint egyedül.

A közgazdaságtanban van egy szabály, miszerint $1+1=3$, ugyanis az együttműködésben megjelenik egy ún. komparatív hatás, amely miatt a közös teljesítmény meghaladja a részteljesítmények egyszerű összegzését. Ez szabály a közösségi életre is igaz.

Természetesen ez a megközelítés nem nemcsak a szomszédos plébániákra igaz, hanem a közösségen belüli tevékenységekre is. A pap nem egy szingli életformát választ²¹, aki miután kiröpül a családból már senkihez és semmihez nem kell alkalmazkodnia, és a saját elgondolásainak és kényelmének megfelelően végzi a munkáját és éli az életét.

Az együttműködési készségének egy másik lényeges színtere a papi kollegia-

19 Vö: Satir, Családi együttélés művészete, Concordancia, 1999.

20 Vö: Tapken, Grundfähigkeiten und Voraussetzungen für den priesterlichen Dienst, ThPQ 155 (2007) 419-426.

21 ebda.

litás kérdése. A káplán és a plébános, esperes és a plébánosok illetve a főpásztor viszonyában sok esetben valaki mindig fekete bárány. Hívek előtt, vagy papi körben, a főpásztor előtt mindig elhangzik, hogy a másikkal nem lehet együtt dolgozni, élni. A másik hivatását, szemléletmódját – szinté a Gondviselőtől kapta – nem tudom értékelni, nem is keresem az együttműködés lehetőségét. De elmondom ahol lehet, hogy a másikkal élni végtelenül nehéz.

Ez a defenzív kommunikációs stratégia ma sem változik, amikor a lelkipásztorok száma csökken. Jelentősen megnövekedett pasztorációs feladatokban és területeken szolgálnak a lelkipásztorok, akik ennek ellenére nehezen ismerik fel, hogy a „kolléga” segítsége nélkül elviselhetetlen terheket kellene hordozniuk. A papság csökkenő létszáma abban sem változtatta meg a szemléletünket, hogy a másik kolléga lehetőségeit, esetleg speciális képességeit észrevegyük, esetleg arra építsünk, vagy éppen segítsük abban, hogy szolgálatában ki tudjon teljesedni, sajátos talentumait Isten szolgálatára kamatoztatni tudja. Ennek felismerésében a túlterheltség sem segíti a papságot.

Egy ilyen túlterhelt helyzetben szinte kézenfekvő, hogy a plébános legalább egy szűkebb, pár emberből álló csapatot hozzon létre a plébánián, amellyel lehetővé válik a megnövekedett feladatok ellátása. Azonban a plébániai közösségen belüli kisebb csoportok megjelenése magában hordoz egy – a gyakori lelkipásztori sikertelenségből fakadóan - meglehetősen általános pasztorációs veszélyt, mégpedig az elitizmust. Vannak ugyanis lelkipásztorok, akik csak egy kisebb csoporthoz képesek alkalmazkodni, azokkal képesek együtt dolgozni. Kiválasztanak egy belső kört, akikkel szívesen töltik idejüket. Azzal indokolva ezt, hogy kellene olyan kiválasztottak, mint akik Jézus körül is voltak.²² Az evangéliumi modell kialakítása természetesen nem elítélendő, de Jézus ezeket a tanítványokat elküldte azzal a feladattal, hogy tanítványokká tegyék a városokat.²³ Ha ezeket az embereket nem szívesen küldjük el, nem is evangelizálnak, hanem tulajdonképpen értünk rajonganak. Akkor ebben az esetben meg kell kérdeznünk magunktól, hogy tulajdonképp mi is történik körülöttünk. Előfordul, hogy ezek az emberek torlaszként vannak közöttünk és a közösség között, nekik köszönhetően elérhetetlenné válunk mások számára.

Versengés

A Szentatya beszédét a versengés és az önteltség betegségével folytatta. *„Amikor a látszat, az öltözet színei és a kitüntetés jelvényei válnak az élet elsődleges céljává, elfeledve Szent Pál szavait: „Semmit se tegyetek vetélkedésből vagy*

22 Jn 1,35

23 Mt 10,1

hiű dicsőségvágyból. Tekintse inkább alázatosan egyik a másikat magánál kiválóbbnak. Senki se keresse csak a maga javát, hanem a másét is” (Fil 2,1–4). Ez a betegség hamis férfiakká és nőkké tesz bennünket, hamis „miszticizmushoz” és hamis „kvietizmushoz” vezet el. Maga Szent Pál „Krisztus keresztje ellenségei”-nek nevezi őket, mert „azzal dicsekszenek, amiért szégyenkezniük kellene és eszüket csak a földieken járattják” (Fil 3,19).”

Általában ha nincsenek sikereink, vagy nem engedjük meg magunknak azt, hogy valamiben eredmény lássunk, elkezdjük magunkat egy másik plébániával, pappal összehasonlítani. Persze mindig találunk valamit, amiben mi sokkal jobbak vagyunk másoknál. A ministránsok száma, a hétköznapi misére járók, vasárnapi miselátogatók, béráltak száma, nagyobb templomot építünk, több adomány gyűjtünk. Diplomákat, megbízatásokat, címeket szerzünk. De ha nem az egyházon belül, akkor kívül keresünk versengési terepet, és a civil kapcsolatrendszerünket építjük. Igazgatók, rendőrök, hivatalnokok stb. járnak a plébániánkra vagy a misénkire. A lényeg, hogy győznöm kell, mert van egy kinevezett ellenfél, akivel harcolok és megmutatom neki, hogy én is vagyok valaki. Azonban be kell látnunk, hogy híveink nem értékelnek minket jobban vagy kevésbé egy lila cingulumtól, vagy egy államtitkár ismerőstől. Értékünket elsősorban emberségünk adja, aminek visszaigazolását az emberek tekintetében, bizalmában közvetlenül kapjuk meg.

Amikor plébániákon, vagy hivatalokban új dispoziációt kapunk, akkor bár tudjuk nekünk kisebbednünk, az utódnak növekednie kell²⁴, de sokszor egyáltalán nem mozdítjuk elő ennek lehetőségét, szeretnénk mi mindig nagyok maradni, jobb lenne, ha a következő nyomunkba se léphetne, ha nem is lehetne velünk egy lapon említeni. Ritka, amikor ez a folyamat - ami lehet egy hasonló projekt, hasonló feladat, vagy ugyanazon az egyetemen egy tudományos fokozat kollégák által történő elérése – az előd által támogatva van.

Versengés témáját érintve meg kell említenem, hogy vannak, akinek soha semmi nem jó. Önmaguktól persze semmilyen ötletet nem képesek megvalósítani, vagy egy zavaros helyzetet rendezni, esetleg új ötletekkel előállni. A lényeg, hogy valaki mindig hibás. A főpásztor, a szomszéd plébános, a közösség, az elődöm, mind - mind csak azért él és élt, hogy nekem keresztbe tegyen. Persze ezeknek az embereknek nincs olyan hely, nincs olyan státusz, amiben megengedik maguknak, hogy abban jól érezzék magukat. Mindig meg vannak sértődve az egész világra, azokra, akik összeesküdtek ellene. Ennek a jelenségnek a legmélyén azonban a Gondviselésbe vetett bizalom hiányára, végső soron a keresztény remény hiányára találhatunk.²⁵ Annak

24 Jn 3,30

25 Vö: Fila, Távlatok. 16-1994, 146.

a reménynek a hiányára, mely hiszi, hogy a gondviselés irányítja életünket, amely úgy valósul meg, ahogy ez személyes üdvösségünk szempontjából számunkra a legjobb hely ahová állíttattunk. Márpedig ennek hiánya lelkipásztori munkánkat biztosan sikertelenné teszi.

Kettős élet

A beszédben megemlítésre került az egzisztenciális skizofrénia betegsége is. *„Azoknak a betegsége, akik kettős életet élnek. A közészerű és progresszív spirituális kiüresedés tipikus álszentségének gyümölcse. Ezt az űrt semmiféle diploma vagy akadémiai titulus nem képes betölteni. Ez a betegség gyakran azokat sújtja, akik felhagyva a lelkipásztori szolgálattal, bürokratikus ügyintézésre korlátozódnak és így elveszítik a kapcsolatot a valósággal, a konkrét személyekkel. Ezáltal egy párhuzamos világot teremtenek maguknak, amelyben félretesznek mindent, amit másoknak szigorúan tanítanak és rejtett, gyakran züllött életet kezdenek élni. A megtérés meglehetősen sürgős és nélkülözhetetlen ennek a súlyos betegségnek az esetében (vö. Lk 15,11–32).”*

Kettős élet „bort iszik és vizet prédikál” képét ismerjük jól. Az ilyen helyzetek gyökere gyakran egy erős identitásválság melyben azt érezzük, hogy azok az ideák, amikkel elindultunk, számunkra elérhetetlenek, megvalósíthatatlanok. Mivel személyiségünket nem az határozza meg, ami történik velünk, hanem az, ahogy azt megéljük, ezért ez a megélés adja identitásunk alapját. Mindannyiunk számára létezik a „Jézus Szíve szerinti pap” identitása, amellyel szemben ott áll az átélt valóság. Sokan, ha már kisebb dologban sem tudják az általuk favorizált szintet teljesíteni, akkor a többi, fontosabb dologban is elkezdnek önmagukkal szemben engedékenyebbek lenni. Jobb esetben csak egészségünket óvó elhatározásokat „engedjük el”, rosszabb esetben identitásunk lényegi elemeit is, és ezzel a viselkedéssel már elveszhet akár egész hivatásunk. Eleinte ezeket a kisebb engedményeket eltakarjuk, megideologizáljuk, majd már nem is figyelünk arra, hogy teóriáink legyenek, egyszerűen észre sem vesszük mekkora a szakadék aközött, amit elvárunk, és amit teljesítünk. Amikor egy ilyen félresiklott életúttal állunk szembe, tudnunk kell, hogy mindig egy folyamat végét látjuk, ami valamikor elkezdődött.

Egy külön kasztot alkot ebben a megközelítésben a „liturgikus reformerek” csoportja, akik a kezdeti kis liturgikus szabálytalanságok után évtizedek alatt eljuthatnak akár addig is, hogy például velük koncelebrálva bizonytalanokká válunk abban, hogy hol is tartunk a szentmisében, vagy más szertartásokon. Egy másik válfaja ennek a jelenségnek, amikor a „hívek igényeinek való megfelelés” okán a szertartások rövidítése – pl. húsvét vigíliáján - már a méltatlanság határait súrolja. Ezeknek a jelenségeknek az alapja legtöbbször pótcselekvés, illetve a már említett siker keresése a megfelelni akarás útján keresztül.

Bőbeszédűség

A következő a bőbeszédűség, a zúgolódás, a pletykálás betegsége. *„Erről a betegségről már annyiszor szoltam, de nem elégszer.” - mondja a pápa- „Súlyos betegség, ami egyszerűen csak úgy kezdődik talán, hogy váltunk két szót és hatalmunkba kerítjük a személyt, „konkolyhintővé” téve őt (mint a sátán) és sok esetben kollégái és rendtársai hírének „hidegvérű gyilkosává”. A gyáva személyek betegsége ez, akiknek nincs bátorságuk ahhoz, hogy nyíltan beszéljenek, és az illető háta mögött beszélnek. Szent Pál figyelmeztet bennünket: „Zúgolódás és okoskodás nélkül tegyetek meg mindent, hogy kifogástalanok és tiszták legyetek” (Fil 2,14–18). Testvérek, óvakodjunk a pletykálás terrorizmusától!”*

Ahogy beszélék papként az életéről, ahogyan megnyilvánulok, ezek mind hatnak rám. Mi papok néha annyira magányosak vagyunk, hogy ha végre alkalmunk nyílik a kommunikációra, akkor mindenkinek a mi anekdotáinkat kell hallgatnia. Sokszor nem is vagyunk kíváncsiak a másakra, élményeire, szempontjaira. Amiket elmondunk a másoknak, azt helyeselni illik és egyetértenie velünk. Családoknál, közösségekben egy-egy atya „ott felejtí magát”, néha éjfélékig családokat látogat, - persze nem lelkigondozást végez, hanem kibeszélő show-t tart, elmondja saját élményeit. Néha a jegyes oktatást, a katekumenek felkészítését, a munkamegbeszéléseket is erre használjuk fel. A hívek persze elnézően mosolyognak, de ilyenkor szánakoznak rajtunk.

A pletykákat úgy tekintjük, mint lehetőséget arra, hogy azok izgalmassá tegyék életünket. Addig, míg ezek másokról szólnak, könnyedén meséljük azokat. Azonban ha már rólunk van szó, akkor előfordulhat, hogy ezek hatására egy idő után önvédelemből elszigetelten kezdjük élni az életet. Szinte minden papi továbbképzés, korona alatt alkalmat találunk az aktuális „hírek” megosztására, learatva ezzel a jólétesültségért járó kétes babérokat. Sok papi életpálya elszigetelődésének a pletyka a kezdete.

A papi pletykálkodásnak azonban van egy „szakmailag” értelmezhető indoka, aspektusa, aminél érdemes egy pillanatra megállni. Papi körökben ugyanis nagyon nehéz a „szakma” fortélyait, nehézségeit, buktatóit átbeszélni. Ugyanis ha egy beszélgetés kapcsán kiderül, hogy valamit nem jól tudok, akkor hiányosságomról az egész egyházmegye tud. Ezzel a viselkedésünkkel azonban megnehezítjük azt, hogy szakmailag fejlődjünk és tanuljunk.

A bőbeszédűség alapja tehát az önértékelés problémaköre, amely ha törekszik az egészséges énképre, megoldhatja ezt a problémát.

A főnök istenítése

A Szentatya így folytatja *„A főnökök istenítésének betegsége: azoknak a betegsége, akik hízelegnek előljáróiknak, abban reménykedve, hogy elnyerik jóindulatukat. A karrierizmus és az opportunizmus áldozatai ők, a személyeket és*

nem Istent tisztelik (vö. Mt 23,8–12). Olyan személyek, akik úgy élik meg a szolgálatot, hogy kizárólag arra gondolnak, mit kapnak érte, nem arra, hogy mit kell adniuk. Szánalmas, boldogtalan személyek, akiket csak végzetes önzésük ösztönöz (vö. Gal 5,16–25). Ez a betegség megtámadhatja az előljárókat is, amikor hízelegnek egyes munkatársaiknak, hogy maguk alá rendeljék őket, megszerezzeék hűségüket és pszichológiai függőségüket, de a végeredmény valóságos cinkosság.”

Ismerjük kispap korunkból a szabályt, hogy fölfelé nem bírálunk. Ezt továbbfejlesztve aztán sokszor azt gondoljuk, hogy ha a megfelelő helyen, az alaptalan, de megfelelő dicsérettel élünk, az segíti előre jutásunkat. Ezzel a többféle módon megvalósuló dezinformációval aztán persze elszigeteljük főpásztorainkat, helynökeinket, espereseinket, kollégáinkat a világtól, remélve, hogy ennek a helyzetnek mi leszünk a kedvezményezettjei, nyertesei. Mindenki szeret önmagáról jót hallani, ezt használjuk ki. Családokban is megtörténik, hogy egyik házastárs azért dicséri a másikat, hogy a másik fél aztán azt tegye, amit ő szeretne. Ez a manipulálás egyik legjobb eszköze. A személyiség fejlődésére negatívan hat, ha soha nem lehet saját világnézetünk és mindig beledomulunk mások elképzelésébe. Érdemes belegondolnunk abba, hogy Istennel kapcsolatban természetesen ez nem áll fenn, mert az ő végtelen és hatalmas elgondolásai mindig szabadon hagyják és döntésre készítetik a mi személet-módunkat.

Karriert az fut be, aki szentté válik, mégis gyakran a világi elgondolásnak megfelelően addig működünk együtt valakivel, amíg ő a földi előrejutásunkban hasznunkra van, majd elfelejtjük a vele való kapcsolatot. Sok papi barátság összeomlásának sajnos ez az alapja, amikor azt érezzük, hogy a másiknak csak addig vagyok fontos, amíg ki tud használni. Virginia Satir²⁶ az ilyen embert manóken típusúnak említi.

Gyászos arckifejezés

A következő a „A gyászos arckifejezés betegsége. Vagyis azokról a mogorva, barátságtalan emberekről van szó, akik azt hiszik: ahhoz, hogy komolyak legyünk, be kell festeni az arcunkat mélabúval, szigorúsággal és a többieket – főleg, akiket alsóbb rendűnek tekintünk – merevséggel, keményen és arrogánsan kell kezelni. Valójában a teátrális komolyság és a meddő pesszimizmus gyakran a félelem és az önbizalom hiányának a jelei. Az apostolnak arra kell törekednie, hogy udvarias, kiegyensúlyozott, lelkes és vidám személy legyen, aki örömet áraszt maga körül, bárhol is legyen. Egy Istennel teli szív boldog szív, amely örömet sugároz és öröme ráragad mindazokra, akik körülötte vannak: ez azonnal látszik! Ne veszítsük el

26 Vö: Satir, Család együttélésnek művészete, Concordancia, 1999.

tehát azt az örömteli lelkiületet, ami humorral teli, ráadásul még önironikus, ami szeretetreméltó személyekké tesz bennünket még a nehéz helyzetekben is. Milyen jót tesz nekünk egy adag egészséges humor! Jót tesz, ha gyakran elmondjuk Morus Szent Tamás imáját: én minden nap elimádkozom, jót tesz nekem.”

Túl a Szentatya konkrét gondolatán ez a téma egy kicsit tágabb összefüggésbe helyezve egy ritkán érintett, de izgalmas kérdést vet fel, mégpedig a papi külső kérdését. Mint minden cselekedetünk, ez is mutatja viszonyunkat a világhoz, egyházhoz, önmagunkhoz. Sokszor azt gondoljuk, hogy nem lehetünk felszabadultak és vidámak, mert az túl világias lenne. A külsőhöz hozzátartozik az ápoltság. Egyesek ezt úgy értelmezik, hogy aszketikus tett, ha elrettentően néznek ki. Éveken át kispapként olajszentelési misén látva a plébános urakat, feltettük a kérdést, vajon mi is ennyire tönkre tesszük-e majd a külsőnket a szolgálat alatt. Vonzó életmodellhez hozzátartozik a tiszta ápoltság, de természetesen nem kell mindig a legújabb divat szerint kinézni. Azonban ha az étrendje a reverendáján látszik valakinek, vagy annyira ápolatlan, hogy a helynök megkér minket, mint házigazda plébánost, hogy ne kelljen x.y. mellett ülnie, az nem feltétlen arról szól, hogy az illető csak böjtöl és imádkozik.

Ennek a témakörnek egy másik aspektusára, mégpedig az életkörülményekre is szeretném felhívni a figyelmet. Minden egyházmegyében vannak plébánosok, akik után fel kell újítani a plébániát, és vannak plébánosok, akiknek mindig felújítandó plébánia jut.

Valljuk be önkritikusan, hogy sem a templom sem a plébánia tisztasága, állapota nem tükrözi több helyen a XXI. századot. Érdekes, de elgondoltató, hogy egyik ismerősöm a plébánia belső kinézetéből levonható következtetésekből írta doktori értekezését.²⁷ Megközelítése szerint ez a hely az oktatás, az étkezés, a közösség, a pihenés, az ügyintézés, a felüdülés, az intimitás, és - értsd jól- a szexualitás stb. tere. Megvizsgálta minek milyen módon alakítják ki a terét egy-egy modern és egy-egy régi épületben. Elgondolkodtató lehet ebből a szempontból a saját életterünkre gondolunk, - mi minek adunk teret, és azt miként alakítjuk ki úgy, hogy minket és a közösségünket az általunk fenntartott épület „kiszolgáljon”.

Fontos eleme a rólunk alkotott képnek az, ahogy a szolgálatunkról beszélünk. A folyamatos panasz, az elkeseredés, a világ bűneinek hangsúlyozása hiteltelenné teheti az örömhír hirdetését. Sokszor halljuk: beteg, rossz a világ, pedig Isten alkotása, amiben rengeteg szépség és öröm kerül a szemünk elé, de ezeket gyakran figyelmen kívül hagyjuk, ennek eredménye, hogy viselkedésünk miatt ép az evangélium hirdetése marad el szolgálatunkból.

27 Vö: Beck, Die unerkannte Avantgarde im Pfarrhaus. Zur Wahrnehmung eines abduktiven Lernorts kirchlicher Pastoralgemeinschaft.Theol. Fak. Univ. Graz Diss, Mai 2008.

Mások iránti közöny

Következőkben Szentatya beszél a mások iránti közöny betegségről. Amikor mindenki csak saját magára gondol és elveszíti az emberi kapcsolatok őszinteségét és melegségét. Amikor a tapasztaltabb nem adja át ismereteit kevésbé tapasztalt munkatársait szolgálva. Amikor tudomására jut valami és azt megtartja magának, ahelyett, hogy pozitív módon megosztaná a többiekkel. Amikor féltékenységből vagy ravaszságból örömet érez, látván, hogy a másik elbukik, ahelyett hogy segítene neki talpra állni és bátorítaná őt.

„Madarat tolláról, embert barátjáról”, „aki korpa közé keveredik” elvet gyakran hangsúlyozzuk, így ha valamelyik kolléga, vagy hívő bajban van, gyakorta mint a leprást elkerüljük. Lehet, hogy találnánk megoldást gondjaira, esetleg kínlódásában támasza lehetnénk, de ha véletlenül közösségbe kerülünk vele, akkor is csak a társas magányát erősítjük. Azt mondjuk: elég dolguk van nekünk is, illetve mi jogon szóljak én bele a másik életébe, Isten is szabadságot hagy, én miért ne hagyjam őt szabadon... „Vajon őrzője vagyok én testvéremnek”- kérdezi Káin is.²⁸ Pedig Jézus nem levita, hanem a szamaritánus modelljét helyezi elének. Természetesen ezek a helyzetek rendkívül bonyolultak, de az odafigyelés és az irgalom a valódi segítség kiindulópontja lehet.

Felhalmozás betegsége

A következő a felhalmozás betegsége: amikor az apostol arra törekszik, hogy betöltsön szívében egy egzisztenciális űrt, anyagi javakat halmozva fel, nem szükségéből, hanem csak azért, hogy biztonságban érezze magát. Valójában semmiféle anyagot nem vihetünk magunkkal, mert „a halotti lepelnek nincsenek zsebei” és összes földi kincsünk – még ha ajándék is – soha nem tudják betölteni azt az ürességet, sőt még követelőzőbbé és még mélyebbé teszik azt. Ezeknek a személyeknek az Úr ismétli: „Azt mondod: gazdag vagyok, dúsgazdag, semmi-re sincs szükségem. Hát nem tudod, hogy nyomorult vagy és szánalomra méltó, szegény, vak és mezítelen... Buzdulj föl és tarts bünbánatot!” (Jel 3,17–19).

A felhalmozás csak még jobban megnehezíti és kéréletlenül lelassítja az előrehaladást! Eszembe jut egy anekdota: volt egy időszak, amikor a spanyol jezsuiták úgy jellemezték Jézus Társaságát, mint „az egyház könnyűlovasságát”. Emlékszem egy fiatal jezsuita költözködésére, aki, miközben felrakodta egy teherautóra számos holmiját: csomagokat, könyveket, tárgyakat és ajándékokat, meghallotta egy idős jezsuita szavait, aki figyelte őt és bölcs mosollyal így szólt hozzá: ez lenne az egyház könnyűlovassága?” Költözködésünk ennek a betegségnek a jelei.

A Szentatya egy költözés példáját hozta, amit mi magunk mindannyian átéltünk már papi életünkben. Találkozunk néha a plébániákon a helyezés után 10-15 éve még ki nem csomagolt dobozokkal, miközben az utódunknak otthagytott plébánia még mindig kong az ürességtől.

Miközben valamit gyűjtünk, a nárcizmus kultúráját építjük magunkban²⁹ A megsérült és valamilyen szinten személyében összeroppant ember kezd el dolgokat felhalmozni. Nagyon nehéz felsorolni mi mindent gyűjtünk, több száz Mária szobor, miseruha kollekciók, kaktuszok, könyvek stb. Ez részben még érthető is, mert ha valaki meg szeretne ajándékozni, akkor olyat ad, aminek örülünk. Ha kolléga jön hozzánk látogatóba, van miről beszélgetni vele, van mit megmutatni. Bár ha ezeknek a „gyűjteményeknek” a valós szerepét, lelki hasznát, gyakorlati funkcióját firtatnánk, valószínűleg udvariatiannak tűnne a kérdés.

A gyűjtögetés szelleme azért is kialakulhat bennünk, mert nem érezzük magunkat biztonságban. Kerülhetünk még olyan plébániára, ahol semmi sincs, kerülhetek olyan helyzetbe, hogy ápolásra szorulunk és akkor miből lesz rá fedezet. Idős koromban mi történik velem, ha a papi otthont nem tudom elviselni? Mennyi lesz a nyugdíj, mire lesz az elég? A papi TB és nyugdíj ellátások rendszere nem beszédtema, emiatt sokszor zavarosak az információk. Igaz, a papság egy része nem is gondolkodik ilyesmin. Viszont az életkor előrehaladtával ez a kérdés természetes módon szinte kivétel nélkül előtérbe kerül.

Láthatunk kollégákat, akik – elgondolásunk szerint szubjektív alapon - a főpásztor, a Gazdasági Bizottság stb. megítélése alapján kapnak, vagy nem kapnak támogatást. Kimondatlanul is kegynek gondoljuk azt, ha valaki folyamatosan változó viszonyrendszerben (idős kor, költözés, betegség stb.) folyamatosan stabil egzisztenciával bír.

Egy doktorandusz Németországban³⁰ arról írt disszertációt, hogy, ha valaki kilép egy rendből, akkor hogyan folytatódik az élete. Megdöbbenő, hogy Ausztriában és Németországban, se munkanélküli segély, se biztosítás nem jár az illetőnek. A renden belül töltött idő nem számít munkaviszonynak. Egy ilyen típusú váltás (mondjuk 1 év jelöltség, 2 év noviciátus, 6 év ideiglenes fogadalom után valaki önként elmegy) alapvetően nem teszi könnyűvé a világra való visszailleszkedést, de ha ezek a struktúrák is hiányoznak, akkor minden még nehezebbé válik.

A Maslowi piramis³¹ alapján tudjuk, hogy a biztonságérzet alapvető szükségleteink fontos része, a biztonsághoz pedig hozzátartozik az információ is.

29 Vö: Lasch, *The Culture of Narcissism. American Life in an Age of Diminishing Expectations*, New York 1978, in: Tapken ebda.

30 A disszertáció folyamatban van, Prof. Bucher a témavezető.

31 Vö: <https://krisztamami.wordpress.com/2011/02/20/maslow-ertek-hierarchiaja/> (2015.11.27.)

Zárt körök betegsége

A zárt körök betegsége, ahol a csoportcskához való tartozás erősebbé válik, mint a Testhez való tartozás, és egyes helyzetekben mint a magához Krisztushoz való tartozás. Ez a betegség is mindig jó szándékokkal indul, de az idő múlásával rabszolgává teszi tagjait, elrásokodik és fenyegeti a test összhangját és olyan sok bajt- botrányt okoz, különösen kisebb testvéreinknek. Az önpusztítás vagy a bajtársak „baráti tüze” a legalattomosabb veszély. Belülről lesújtó rossz; és ahogyan Krisztus mondja: „Minden önmagában meghasonlott ország elpusztul” (Lk 11,17).

A csoport egység azt is jelenti, hogy zárt a csoport, belépni egy-egy közösségbe csak meghívásra lehet, a csoport gyakran a többiek elutasítása, lenézése esetleg gyűlölete tartja egybe. Évekkel ezelőtt egyik jól működő csoportba szerettem volna katekumént beinvitálni, de a csoport nagy része azt kérte tőlem, hogy ne tegyem tönkre az ő harmonikusan tevékenykedő közösségüket. Sok töprengést okozott felvetésük számomra, hisz akkor okkal adódik a kérdés: miért, kiért is van akkor tulajdonképpen a csoport.

Mindannyiunknak igénye van barátságokra, de nagy csoportban az intímabb beszélgetéseknek, az önfeltárlásoknak nem igazán van meg a megfelelő formája. Természetes vágyunk, hogy tartozzunk valahová, még a papszenteléskor is van egyfajta befogadás³². Ferenc pápa mégis felhívja a figyelmet erre a betegségre.

A szakirodalom a klikkesedést általában a klerikus – laikus viszonyrendszerre alkalmazza, azonban megjegyzéseimet én most a klerikusokon belüli klikkekre vonatkoztatom. Már a papi szemináriumban elkezdődik egyfajta klikkesedés. Valamiben hasonló elveket valló egyének közösséget alkotnak. Későbbiekben is a zárt körök, információk, helyzetbe hozások gyakran attól függenek, ki melyik klikk tagja. Néha nem is értjük, hogy egyikünk - másikunk hogyan kerülhetett egy adott megbízatásba, mikor se képzettsége se érzeke nincs az adott feladat ellátásához. A magyarázat sok esetben az adott csoporthoz tartozók érdekérvényesítésében van. Persze majd ha valakit helyzetbe hoz a csoport, akkor természetes a hála, ami vagy abban jelenik meg, hogy a csoportelvnek megfelelően működik és működteti az illető az „intézményét”, vagy más csoporttagokat is helyzetbe hoz, esetleg szemet huny dolgok felett.

Önmagamutogatás

Ez az utolsó: a világi nyereség, az önmagamutogatás, amikor az apostol szolgálatát hatalommá alakítja át és hatalma áru, hogy világi nyereséget vagy több

32 Collegialitas affectiva nemcsak jogi fikció, hanem olyan valami, ami érzésvilágunkat is át kell járja, meg kell egyen a belső egybetartozás tudata, a szolidaritás és a kölcsönös tisztelet. in.: Bosák, A papság szolgálata, 101.

hatalmat szerezzen. Azoknak a személyeknek a betegsége, akik kielégíthetetlenül meg akarják sokszorozni hatalmukat és ebből a célból képesek rágalmazni, másokat lejáratni, rossz hírbe hozni, még újságok és folyóiratok révén is. Természetesen azért, hogy önmagukat mutogassák és azt bizonyítsák, hogy ügyesebbek másoknál. Ez a betegség is nagyon rosszat tesz a Testnek, mert egészen odáig vezet el a személyeket, hogy igazolják bármilyen eszköz használatát, csak hogy elérjék céljukat, gyakran az igazságosság és az átláthatóság nevében! És itt eszembe jut egy pap, aki összehívta az újságírókat, hogy elmesélje nekik – kitalálva – rendtársai és plébániai hívei magánügyeit és bizalmas dolgait. Neki csak az számított, hogy viszontlássa magát a címlapokon, így „hatalmasnak és vonzónak” érezte magát, annyi rosszat okozva másoknak és az Egyháznak. Szegényke!

Évekkel ezelőtt, mikor egy új kerületbe kerültem plébánosként, körbejártuk a plébániákat egyik kollégával, hogy bemutatkozzunk. Mikor megemlítettük, hogy legközelebb kihez készülünk, több plébánián is „jószándékú eligazítást” kaptuk arról a helyről, ahová épp készülünk, megtudhattuk, hogy az a plébános milyen. Majd arra kértek vigyázzunk vele. Úgy jöttünk el, mint akit leforráztak, nem azzal a vágyakozással, hogy ismét találkozzunk az atyával. Az ilyen megjegyzéseknek súlyával viszont akkor szembesültem, mikor hívek tőlem kérdezték meg, hogy egyik vagy másik atyától hallott, a papjukról szóló furcsa információk után elmenjenek-e még hozzá gyónni, vagy inkább mást keressenek.

Talán a legkínosabbak ebben a műfajban azok a plébánosokról szóló feljelentések, amiket néha atyák korrektúráznak a beküldésük előtt.

Befejezés

„Egyházam, mennyire támadható vagy, mégis mennyire szeretlek! Mennyit szenvedtem miattad, s mégis mennyit köszönhetek neked! Volt, hogy szerettelek volna lerombolva és egészen újjáépítve látni, ugyanakkor annyira örülök, hogy létezel. (...) Hányszor voltam már azon a ponton, hogy becsapom előtted lelkem ajtaját, és hányszor imádkoztam azért, hogy biztos karjaid között halhassak meg.”³³ Carlo Carretto sorai azt bizonyítják, hogy ő egy imádságos lelkületű szerzetes, aki úgy oldotta meg az Egyházzal kapcsolatos konfliktusait, hogy azonosult vele, vagyis átélte: én is az Egyház vagyok, én is egy vagyok az Egyházzal. Ő is tudta Szent Ágostonnal együtt, hogy vannak jó pásztorok... ”Isten mentsen attól, hogy ne legyenek jó pásztoraink, Isten mentsen, hogy éppen miattunk ne legyenek, hogy Isten irgalma miattunk ne állítson vagy ne támasszon jó pásztorokat is. Mert vannak jó juhok, akkor minden bizonytalannal vannak jó pásztorok is.”³⁴ [. . .]

33 Bárdosi Éva: Mindennapi keresztjeim, Távlatok, 2000/1, 47.

34 Szent Ágoston: Pásztorok. Sermo, 46, 29-30: CCL 41, pp. 555-557.

Amikor valakit vagy valamit csak a benne lévő vélt vagy valós jóért szeretünk, azt rajongásnak hívjuk. A kiérlelt szeretet azonban nem a jóért szeret, hanem magáért a létezésért, az egyszerre jelenlévő erények és a hibák ismeretével és elfogadásával. Amikor szembenézünk problémáinkkal, hiányosságainkkal épp az első lépést tesszük meg azok kijavítására. Ez a szembenézés az egyház iránti szeretetünket nem tépázza meg, hisz annak alapja nem egy érzelem, hanem egy személy, maga Krisztus.

„Hányszor voltam már azon a ponton, hogy becsapom előtted lelkem ajtaját, és hányszor imádkoztam azért, hogy biztos karjaid között halhassak meg.”

Mihalovics Árpád

II. János Pál pápa a béke és a megbékélés diplomatája

1. A békéről és a megbékélésről

1.1 A békének számos definíciója ismeretes a politika, az antropológia, a pszichológia és a teológia területéről. Egy kulturális antropológiai felfogás szerint a keleti kultúrákban a *béke* inkább az ember belső (lelki, személyes) békéjét jelöli, míg a nyugati kultúrákban a személyen kívülálló jelenségeket (háború vagy erőszakos konfliktus nélküli állapotot). – Természetesen nem különíthető el élesen egymástól a keleti és a nyugati felfogás, hiszen a *'lelki béke'* mindkét kultúrában ismert és hivatkozott jelenség. Példaként említhetjük Gandhi filozófiájának egyes aspektusait vagy a keresztény (különösképpen a katolikus) vallás tanítását, mely szerint – szabadon fogalmazva – /1/ légy békében Istennel, /2/ légy békében embertársaiddal, /3/ légy békében saját magaddal, s mindez megadja a (teljes) lelki békédet. – Hasonlóképpen az a politológiai felfogás, amely a békét háború vagy erőszakos konfliktus nélküli állapotnak tekinti egyaránt meghonosodott mindkét kultúrkörben. Pl. béke a népek, nemzetek, államok között, béke az ideológiák között, béke a vallások között, stb.

1.2 **Gaston Bouthoul** (1896-1980), a polemológia vagy a „háború tudományának” atyjaként számontartott XX. századi francia szociológus szerint „*ha a háború az emberi társadalmak legtermészetesebb állapota, a béke nem más mint két konfliktus közötti törekeny intervallum*”. Ezzel szemben **Johan Galtung**(1930-) norvég politológus szerint (akit viszont az irenológia vagy „a béke tudományának” atyjaként szoktak aposztrofálni) a béke definíciójához szorosan hozzátartozik a társadalmi igazságosság keresése és minden „strukturális erőszak” elleni küzdelem. Galtung kétféle békét különböztet meg: /1/ *negatív béke*: az előzőekben már említett „háború vagy erőszakos (fegyveres) konfliktus nélküli állapot” államok között vagy államokon belül, /2/ *pozitív béke*: amellett, hogy nincs háború vagy erőszakos konfliktus, jogegyenlőség, méltányosság és fejlődés áll fenn. Ez utóbbi fogalom egybefoglalja a béke, az igazságosság, a jog és a fejlődés ügyét. Hasonló jelenséggel találkozunk a későbbiekben tárgyalandó szentszéki és pápai megnyilatkozásokban is.

1.3 Lássunk egy nyelvészeti (lexiko-szemantikai) vonatkozású megjegyzést! A 'megbékélés' lexéma jelentheti a folyamatot és az eredményt egyaránt, míg tisztán nyelvészeti szempontból a 'béke' lexéma az eredményt, az elért állapotot jelöli. Ily módon látszólag ellentmondónak tűnhet a nemzetközi politikában használatos 'békefolyamat' terminus. De be kell látnunk, hogy az ellentmondás valóban csak látszólagos, mivel a 'békefolyamat' mint 'folyamat' nem egyenlő a *békével* mint *eredménnyel* vagy mint elérendő céllal.

1.4 Még egy nyelvészeti és teológiai megjegyzés. A lat. *reconciliatio*, fr. *réconciliation* lexémák a katolikus hit szempontjából három jelentéssel bírnak: /1/ ünnepélyes aktus, amely által egy eretnek (újra) egyesül az egyházzal és feloldozást nyer a korábbi cezúra vagy kiközösítés alól, /2/ cselekedet/aktus, amely által a bűnös megbékél Istennel, az egyházzal (= bűnbocsánat), /3/ szertartás, amelynek során egy profanizált korábbi szent helyet újra megszentelnek. (TLF)

[Lat. *Reconciliatio* 'újraegyesítés, kiengesztelés, kiengesztelődés, kibékülés, megbékélés.' Bővebben l. Magyar Katolikus Lexikon 'reconciliatio' és 'kiengesztelődés'.]

2. A Szentszék diplomáciája különös tekintettel II. János Pál pápa diplomáciai tevékenységére

2.1 A Szentszék diplomáciája több mint 1600 éve jelen van a nemzetközi szinten. Az utóbbi évszázad történelme azt mutatja, hogy a Szentszék diplomáciai tevékenysége határozottan növekedőben van. Jelenleg 174 állam tart fenn diplomáciai kapcsolatot a Szentszékkel. Ehhez még hozzá kell venni képviseleteit a nemzetközi szervezeteknél és két sajátos jellegű missziót: az egyik az Orosz Föderáció melletti, amelynek élén nagykövet áll, a másik a Palesztin Felszabadítási Szervezet hivatalánál akkreditált igazgatóság.

A Szentszék a diplomáciai tevékenységén keresztül elősegíti az igazság, a szeretet, a béke és a szolidaritás megerősödését a világban. (Forrás: Angelo Sodano, Az evangéliumi kovász)

A II. Vatikáni zsinat *Gaudium et Spes* c. dokumentuma kifejezetten követelményként említi, hogy az Egyház az emberi társadalom minden területén jelen legyen. Legfontosabb megállapításai a 40. és 42. pontban vannak. Ezek lényege: az egyház nincs egyetlen kultúrához, gazdasági vagy politikai rendszerhez sem kötve. „**Éppen ezen egyetemessége miatt lehet a legszorosabb összekötő**

kapocs a különböző csoportok és nemzetek között" (GS 40). Itt van az alapja a Szentszék diplomáciai szolgálatának, mert ezáltal tud összekötni népeket és országokat. ... A diplomáciai szolgálat által a Szentszék a legkülönbözőbb területeken tud segítséget nyújtani a nemzeteknek: oktatás-nevelés, kultúra, egészségügy és emberbaráti szolgálat... Az egyházi diplomácia legfontosabb törekvései: a népek közötti béke és egyetértés fenntartása, az emberi jogok tiszteletben tartása, a szegénység és az írástudatlanság elleni harc, a haladás és a fejlődés elősegítése, a környezet és a kulturális örökség megőrzése, az erkölcsi és morális értékek megtartása." (Karl-Josef Rauber, A pápai diplomácia célja és feladatai I., <http://cyberpress.sopron.hu/article.php?id=2731>)

A Szentszék a különböző országokba akkreditált nunciások által fejti ki diplomáciai tevékenységét, de különösképpen az utóbbi fél évszázadban (XXIII. János, VI. Pál és II. János Pál pápasága idején) egyre növekvő jelentőséggel bírnak a regnáló pápáknak a különböző országokban tett látogatásai alatt, valamint a nemzetközi fórumokon elhangzott beszédei, megnyilatkozásai.

2.2 Boldog II. János Pál pápa egyike azoknak a kivételes személyiségeknek, akiknek megadotott, hogy a szó legnemesebb értelmében irányítsák és rendezzék a világ dolgait. Rendkívüli ismertsége számos személyes adottságából is adódik, ilyen adottságokból, mint a jó fizikai erőnléte, kiváló és gazdag nyelvismerete, magasszintű teológiai és világi műveltsége és személyes karizmája, amellyel képes volt magával ragadni a tömegeket éppúgy, mint a magánbeszélések résztvevőit.

Huszonhat és fél esztendő pápai tevékenysége alatt több mint 100 utazást tett külföldre. (= Nagyobb utat járt be, mint az összes eddigi pápa.) Számos alkalommal mondott beszédet a nagy nemzetközi fórumokon (az ENSZ-ben, az UNESCO-ban, az Európai Parlamentben és másutt).

A béke és a megbékélés híve volt. („*Békesség a teremtő Istennel, békesség az egész teremtett világgal.*” Assisi, 1986) Többször felemelte szavát a háború ellen (a Közel-keleti és a libanoni háború ellen 1982, 1984, 1989, 1997; levél George Bushnak és Saddam Husseinnek, 1991. január 15; a balkáni háború ellen 1994-1995; az iraki amerikai intervenció ellen 2003, stb.)

Különös jelentőséggel bírnak a Béke Világnapja alkalmából tett megnyilatkozásai, a XII-től (1979-től) a XXXVIII-ig (2005-ig), összesen 27 alkalommal. Igen beszédek és tanulságosak e megnyilatkozásoknak a mintegy programul szolgáló címei is. Íme néhány közülük:

- XVI. (1983): Párbeszéd a békéért, korunk egyik kihívása
- XVIII. (1985): A béke és az ifjúság együtt járnak

- XXII. (1989): A béke építése érdekében tiszteljük a kisebbségeket
XXX. (1997): Ajándékozz megbocsátást, békét kapsz
XXXII. (1999): Az igazi béke titka az emberi jogok tiszteletben tartása
XXXVI. (2003): „Pacem in terris”, egy folytonos kötelezettség
XXXVIII. (2005): Ne hagyd magad legyőzni a rossztól, hanem légy a rossz legyőzője a jó által

II. János Pál a vallások közötti megbékélés (reconciliatio) híve is volt; ennek legékesebb bizonyítékai az Assisiban megtartott közös imádkozások a különböző világvallások (zsidó, ortodox, protestáns) képviselőivel (1986 október és 2002 január).

1993 januárjában a pápa meghívta a vallási vezetőket Rómába, hogy együtt imádkozzanak Európa békéjéért, majd 1999. október 25. és 28. között „A harmadik évezred küszöbén: együttműködés a különböző egyházak között” címmel megrendezett vallásfelekezetek közötti tanácskozáson újra együtt imádkoztak a békéért.

A Szentatya október 28-i beszédének központi témája „az emberiség jövőjének építése harmóniában, igazságosságban, békében és szeretetben”.

E két esemény jó példája a béke és a megbékélés ügyének, amelyet Jozef Tomko (2003) bíboros így összegzett: „*Il n'est pas possible de construire la paix sans justice, sans pardon accordé et reçu, sans réconciliation.*” (‘A békét nem lehet igazságosság, adott és kapott megbocsátás, valamint kiengesztelés nélkül építeni.’)

3. A béke és a megbékélés témája Boldog II. János Pál pápának a nemzetközi fórumokon elhangzott megnyilatkozásaiban

Munkánk e részében részleteket idézünk II. János Pál pápának a nemzetközi fórumokon elhangzott megnyilatkozásaiból.

Az eredeti dokumentumszövegek:

A = Discours du Pape Jean Paul II à l'UNESCO, Paris, le 2 juin 1980

B = Discours du Pape Jean Paul II au Parlement européen, Strasbourg, le 11 octobre 1988

C = Message pour la célébration de la XXXème Journée Mondiale de la Paix, le 1er janvier 1997

D = Rencontre du Pape Jean Paul II avec les Rabbins Chefs, Jérusalem, le 23 mars 2000

A) Részletek az UNESCO-ban elmondott beszédéből (1980. június 2.)

Ebben a terjedelmes beszédében, II. János Pál a szkeptikus diplomaták és újságírók előtt először a védelmébe veszi a szabadságot, a nemzeteket, azok kultúráját, és teljesen egyértelműen kimondja – mintegy abszolút fegyverként – a Közép- és Kelet-európai szocializmus misztifikálása ellen: „*Ayez une approche correcte.*” ’Korrekt módon közelítsék meg azt!’ – Ebben a beszédében meghirdeti a harcot a kommunizmus ellen az emberi jogok, a nemzeti szuverenitás, valamint a nemzetek és kultúrák közötti kapcsolat nevében. Elítél mindenemű totalitárius rendszert, amelyben az ember csak az uralom tárgya s nem pedig saját emberi létének az alanya.

A beszéd 23. (záró) része egy örökérvényű felhívás és figyelmeztetés:

„*Il m'a été donné de vous dire à tous, ... de vous crier du fond de l'âme: Oui! l'avenir de l'homme dépend de la culture! Oui! la paix du monde dépend de la primauté de l'Esprit! Oui! l'avenir pacifique de l'humanité dépend de l'amour!*”

(’Megadatott nekem, hogy elmondjam valamennyiüknek, ... és hogy a lelkem mélyéből kiáltsam: Igen! az ember jövője a kultúrától függ. Igen! a világ békéje a Lélek elsődlegességétől függ. Igen! az emberiség békés jövője a szeretet függvénye!’)

B) Részlet az Európai parlamentben elmondott beszédéből (1988. október 11.)

Ebben a beszédében a diplomata pápa a szabadságról és az európai egységről értekezik. A szabadság pápája ebben a beszédében nem csupán a történelem tanújaként, hanem szinte profétaként lép fel:

„...*mon vœu est que l'Europe, se donnant souverainement des institutions libres, puisse un jour se déployer aux dimensions que lui ont données la géographie et plus encore l'histoire.*”

(‘... az a kívánságom, hogy Európa szuverén módon megalkotva magának a szabad intézményeit egy nap elfoglalhassa majd azokat a térségeket (dimenziókat), amelyeket a földrajz és még inkább a történelem adott neki.’)

Ebben a beszédben találjuk az intést vagy inkább jóslást, mely szerint a jövőendő Európájának a világ civilizációjában fárosz szerepét kell újra betöltenie a következő területeken:

- először az embernek ki kell békülnie a teremtéssel...;
- aztán az embernek ki kell békülnie a magához hasonlóval (= a felebarátjával)...;
- s végül az embernek meg kell békülnie saját magával...

C) Részletek a XXX. Béke Világnapjára kiadott üzenetből (1997. január 1.)

Móttó: *Ajándékozz megbocsátást, békét kapsz.*

A pápa ebben az üzenetében a gyógyulást szomjúhozó megsebzett világról elmélkedik, majd említést tesz a történelem árnyékos, sőt sötét korszakairól, s végül a megbékélésre, a kiengesztelődésre buzdít.

„Il est certain que de nombreux facteurs peuvent intervenir positivement sur le rétablissement de la paix, tout en sauvegardant les exigences de la justice et de la dignité humaine. Mais aucun processus de paix ne pourra jamais être engagé si ne s'affermit chez les hommes une attitude de pardon sincère.”

(‘Teljességgel bizonyos, hogy az igazságosság és az emberi méltóság védelmével számos tényező elősegítheti a béke helyreállítását. De egyetlen békefolyamat sem lehet elkötelezett, ha az emberekben nem erősödik meg az őszinte megbocsátás attitűdje.)

„Mais auparavant, il faut que le désir sincère de paix se traduise par une ferme décision de lever tous les obstacles qui s'opposent à sa réalisation. A cet effort, les différentes Religions peuvent apporter une contribution importante, ...”

(‘De mindenekelőtt a béke őszinte vágyának meg kell nyilvánulnia egy minden akadály legyőzésére irányuló erős elhatározásban. S ehhez a különböző vallások jelentős segítséget nyújthatnak...)

Ezek után a témával kapcsolatban a Szentatya kéréssel fordul a püspökhöz és a papokhoz, a szülőkhöz és a nevelőkhöz, a politikusokhoz és a médiásokhoz, hogy segítsék a megbékélést.

S végezetül:

„A toute personne de bonne volonté désireuse d'œuvrer inlassablement à l'édification de la nouvelle civilisation de l'amour, je redis: offre le pardon, reçois la paix!”

(‘Minden jóakarátú embernek, aki a szeretet új civilizációjának a felépítésén kíván fáradhatatlanul munkálkodni, újra csak azt mondom: ajándékozz megbocsátást, békét kapsz!’)

A Szentatya üzenetében a következő pozitív konnotációjú szavakat használja a meggyőzés erősítésére: *paix* ’béke’, *pardon* ’megbocsátás’, *réconciliation* ’megbékélés’, *vérité* ’igazság’, *justice* ’igazságosság’, *miséricorde* ’irgalom’, *pacification* ’kibékítés’.

Ezekkel állítja szembe a negatív konnotációjú szavakat, olyanokat, mint *guerre* ’háború’, *haine* ’gyűlölet’, *violence* ’erőszak’, *perte* ’elvesztés’, *terrorisme* ’terrorizmus’, *souffrance* ’szenvedés’, *outrage* ’sértés’.

D) Találkozó a Jeruzsálemi zsidó főbabbikkal (2000. március 23.)

II. János Pál pápa komoly erőfeszítéseket tett a vallások ill. vallásfelekezetek – különösképpen a katolikus egyház és a zsidó egyház, valamint a katolikus egyház és az ortodoxok – megbékélése terén. Ennek egyik bizonyítéka találkozása a jeruzsálemi főbabbikkal a Szentföldön tett látogatásakor.

Íme egy részlet a Szentatya ott elhangzott beszédéből:

„Je répète ce que j'ai dit à l'occasion de ma visite à la communauté juive de Rome: nous, chrétiens, reconnaissons que le patrimoine religieux juif est intrinsèque à notre foi: "Vous êtes nos frères aînés" (cf. Rencontre avec la communauté juive de Rome, 13 avril 1986 n. 4). Souhaitons que le peuple juif reconnaisse que l'Eglise condamne totalement l'antisémitisme et toute forme de racisme car ceux-ci sont en opposition radicale avec les principes du christianisme. Nous devons coopérer pour édifier un avenir dans lequel il n'existe plus d'anti-judaïsme entre les chrétiens et d'anti-christianisme entre les juifs.

Nous avons beaucoup en commun. Ensemble, nous pouvons faire beaucoup pour la paix, pour la justice et pour un monde plus fraternel et humain.”

(Megismétlem, amit elmondtam a római zsidó közösségnél tett látogatásom alkalmával: mi, keresztények elismerjük, hogy a zsidó vallási örökség hitünk valódi értéke: „Ti vagytok a mi idősebb testvéreink” (vö. Találkozás a római zsidó közösséggel, 1986. április 13, N.4). Azt kívánjuk, a zsidó nép ismerje el, hogy az egyház teljességgel elítéli az antiszemitizmust és a rasszizmus minden formáját, mivel azok szöges ellentétben állnak a kereszténység elveivel.

Együtt kell működnünk egy olyan jövő építésében, amelyben többé nem létezik sem zsidóellenesség a keresztények között, sem keresztényellenesség a zsidók között.)

A zsidókkal való megbékélés egyik fontos dátuma 2000. március 12-e, amikor II. János Pál a Katolikus Egyház tagjai által 2000 év alatt elkövetett bűnökért bocsánatot kért .

II. János Pál pápa komoly lépéseket tett az ortodoxokkal történő megbékélés útján is, bár meg kell jegyezni, hogy ez a folyamat igen lassan halad. Andrea Riccardi (2011) kifejti, hogy „a vallások közötti béke a hívő népek közötti békét jelenti: kizárja a kölcsönös kapcsolatokból az erőszakot és tudatosítja, hogy a különbözőségek nem szülnék gyűlöletet és megvetést”.

4. Összegzés

Jóllehet csak néhány fragmentumot illetve epizódot emeltünk ki Boldog II. János Pál pápa diplomáciai tevékenységéből, de ezek is jól szemléltetik Őszent-sége elkötelezettségét és kitartó, lankadatlan és odaadó buzgalmát a béke, a megbékélés és az emberi szabadság érdekében. Számára egyaránt fontos az egyén lelki békéje, az államok (nemzetek és nemzetiségek) közötti béke, Európa és a világ békéje, s ugyanakkor kitartóan szorgalmazza a vallások és a vallásfelekezetek közötti megbékélést (reconciliációt) is.

Hadd zárjuk mondandónkat a boldogemlékű diplomata pápa szavaival:

„A békének szüksége van a maga alkotómestereire... A béke egy olyan műhely, amely nem csak a szakértők, a bölcsek, a stratégiák előtt áll nyitva. A béke egyetemes felelősség.” (Riccardi nyomán)

[Megjegyzés: A tanulmányban található magyar nyelvű fordítások a szerző saját fordításai.]

Források

A= <http://www.patricklouis.fr/discours-du-pape-jean-paul-ii-a-l-unesco.html>

B= http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1988/october/documents/hf_jp-ii_spe_19881011_european-parliament_fr.html

C= http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_08121996_xxx-world-day-for-peace_fr.html

D= http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/travels/documents/hf_jp-ii_spe_20000323_chief-rabbis_fr.html

Irodalom

Bouthoul, Gaston, Les guerres, éléments de polémologie. Payot, Paris, 1951.

Bouthoul, Gaston, Traité de polémologie. Sociologie des guerres. Payot, Paris, 1970.

Coste, René, Théologie de la paix. Éds du Cerf, Paris, 1997.

Galtung, Johan, Transformation des conflits par des moyens pacifiques. Genève, United Nations, 1998.

II. János Pál megnyilatkozásai. Pápai dokumentumok 1978-2005. I-III. kötet. Szent István Társulat, Budapest, 2005.

Lecomte, Bernard, Jean-Paul II. Éds Gallimard, Paris, 2006.

Merle, Marcel, Jean-Paul II. Diplomatie et eschatologie. Ramses 2001. Panorama 278-208.

D'Onorio, Joël-Benoît, La diplomatie de Jean-Paul II. Éds du Cerf, Paris 2000.

Villar, Constanze, Le discours diplomatique. L'Harmattan, Paris, 2006.

Web:

Jean-Paul II et la diplomatie du Saint-Siège / Le Pape et le monde http://jeanpaul2.cef.fr/pape_monde/dial_inter_06.html

Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/>

Mellon, Christian, Jean-Paul II. pape de la paix <http://www.ceras-projet.org/index.php?id=1522>

Rauber, Karl-Jozef, A pápai diplomácia célja és feladatai I. <http://cyberpress.sopron.hu/article.php?id=2731>

Riccardi, Andrea, Assisi, vallások imája a békéért. <http://www.magyarurir.hu/hirek/assisi-vallasok-imaja-bekeert-andrea-riccardi-irasa>

Péter Bertalan

Church networks in the 20th century the clash of state security and the catacomb church in the Rákosi-era

The effect of the provida mater apostolic constitution in Hungary

History has been dominated by networks since the Ancient Times until the beginning of the 21st century. The most significant factors which contribute to the formation of networks are the relations between the individuals and the participants forming the economy. The networks are constantly and dynamically changing models irrespective of any historic age. Networks sometimes compete with each other sometimes they are confronted. One of the basic questions in the 21st century is whether these networks are capable of cooperating together or they will constantly remain in the phase of rivalry. If networks are connected based on the hope of mutual benefits humankind can survive even the major cataclismas. The basic element of networks to survive the crisis of history is the so-called gain-to-gain game.

The Modern Age covers 2 centuries: the long 19th century and the short 20th century. The mutual characteristic of the 2 centuries is that the historic events have a global impact on the world. Only one organization changes in a way that its transition is permanent and gradual. It is the universal Catholic Church. The seeming stability and the flexible adaption of this organization arise from its structure. On the one hand, it stems from its multi-centered, hierarchical structure. On the other hand, the Church was able to stand its ground against the struggles of history throughout the centuries.

In the 19th and in the 20th century from among the effects concerning the Catholic Church secularization evoked by liberalization is the most prominent one. The Church separating from the state soon finds the solution to this problem and it feels necessary to find new points of support. As a result of this effort the direct consequence is the publication of a papal encyclical in 1891. In this encyclical Pope Leo the 13th highlights the challenges of Modern

Age with an extraordinary historic and sociological sense. He is considered to be not only such a pope who can foretell the future but can sense the present problems. He is the first one who considers the appearance of liberalism a dangerous phenomenon. Secularization is threatening the social, political and economic possibilities of the Catholic Church by narrowing down. The Pope struggles against the threat by publishing the encyclical starting with *Rerum Novarum*. It is the starting point which makes it possible to publish the series of social encyclicals which is the first counter reaction to the challenges of modern times. The typical characteristic of the reforms of Pope Leo the 13th is that the inner structure of the Church gradually transforms. The vertical and the horizontal networks structure of the Church expands. Its apparent feature is that the main elements consist of determining roled centres which play a significant role in the life of the Catholic Church.

Subsidiarity is a term used in modern sociology. It is a dual principle: On the one hand it supports the vertical structure of the society, and as a result of this it helps the divisions of competence. On the other hand it requires that the higher level organization should support the lower-level one. For instance, Action Catholics (AC) is an organization which intends to address those persons who are non-members of the official Catholic Church so that they can see a better insight into the life of the Catholics. This organization (AC) becomes mostly supported by Vatican during the pontificate of Pius the 11th (1922-39) and it is becoming widespread in many countries of the world. In the 1930's within the Catholic Church more efficiently working civilian networks are formed. Within the complex network system of the Catholic Church the religious orders play a special role. Every order possesses a special, unique paradigm system. It is the Cistercian order belonging to the Hungarian Catholic Church which is commonly pursued by the Communist Regime.

XII. Pope Pius showed great interest in the training of monks and nuns. From this aspect the *Provida Mater* apostolic constitution, issued for the interest of the secular apostolic institutions (2 February 1947), needs to be mentioned. The essence of its teachings can be found in the encyclicals, among which it is worth special emphasis the *Provida Mater* about the laic congregations (14 March 1947).¹

The papal encyclicals mean milestones in the history of the Catholic Church, as they indicate the willingness to change and the change itself. The series of encyclicals of the modern papacy starts with the *Rerum Novarum*, issued in 1891, indicating that the Holy See actively responds to social and political

1 Battista Mondin: Pápák enciklopédiája. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001 697.;701. p.

changes. The *Provida Mater* papal encyclical is missing from the document volumes published by the “Saint Stephen Company (Szent István Társulat)”, called “The social teachings of the church (Az egyház társadalmi tanítása)”. The collection of documents includes the social encyclicals issued in the 19th and 20th centuries. As a researcher, I tried to find answer to the question, why this valuable document, source of church history did not come to the light beside the others. Searching for the answer I present the effect of the encyclical in Hungary based on the *Provida Mater* apostolic constitution.

The effect of the encyclical in Hungary

Bishop of Székesfehérvár, Shvoy Lajos mentions in his autobiography: “Imre Kisberk was complained, that he organizes the youth in the name of the *Provida Mater* encyclical with the help of Tivadar Kertész, who was seized by the police.”²

Religious small communities had operated earlier as well. An ÁVH (State Security Authority) report of September 18, 1951 proves this: “Our agent reported previously, that in Székesfehérvár multi-directional organizing is going on. Margit Jamrich, a former diocesan member organizes the peasant girls, György Bulányi, piarist of Debrecen, organizes the secondary school boys, and yet parallel to this the organizing of secondary school girls is going on. The piarist monk holds under control and organizes his own youth student groups in active cooperation with the Cistercian monks according to previous statements.”³

The statement of Bulányi September 30, 1952 makes it likely, that the Bulányi, and the *provida*-movement are movements started as results of the *Provida Mater* encyclical. This statement reports, that in August 1951 a secret meeting was organized in the friary of the piarists in Budapest, where several lectures were given. Cistercian Ferenc Halász-Piusz, Miklós Juhász, Jenő Török piarist monk, curate Albert Szentgyörgyi from Debrecen and Tivadar Kertész from Pomáz, former Cistercian monk Szabolcs Ö. Barlay, and a Carmelite monk, called János, curate Mihály Tóth from Gyula, clergyman György Etele from Sátoraljaújhely took part in the reunion. Miklós Juhász was asked to take in his hand the question of convening the priest group and keep in touch with the auxiliary bishop Mihály Endrey, the special administrator of Esztergom.⁴

2 Lajos Shvoy: *Önéletrajz*, szerkesztő Mózessy Gergely, Székesfehérvári és Székeskáptalani Levéltár, 2002 126.p.

3 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) Jelentés, Budapest, 1951. szeptember 13. Nyilvántartási szám (Nysz.): 0-11960/2

4 ÁBTL, Kivonat Bulányi György 1952. szeptember 30-i vallomásából Nysz.: 0-11960/2

In this reunion, the religious leaders of different religious communities operating independently from each other met.

Éva Vadas was one of the initiated organiser of the Bulányi-movement. The most important part of her statement September 2, 1952 was, where she stated, that György Bulányi knew the *Provida Mater* papal encyclical, which he had acquired and read later. We also get to know from the statement, that the members of the *provida* groups take a secret oath, and live a normal secular life. They deal with the matters of the group and the expansion of their ranks in addition to their daily work. Members of the Bulányi group can later enter the *provida* groups, as the time spent there meant a continuous training for them. Thus, they could strengthen the younger *provida* groups with their experiences. So, the base communities of Bulányi worked effectively.⁵

XII. Pius, before the fifties, in his lesser known encyclical, the *Provida Mater*, issued March 14, 1947, summarized the possibility of the renewal of the Catholic Church, and attempted the way of binding the conscious Catholics closely to the church.

It was not about a radical organizational transformation, rather a new form of approach and connection of the laic civil society and the church.

Only the bishop of Székesfehérvár, Lajos Shvoy mentions the encyclical in his autobiography. Particular emphasis needs to be put on this, as apart from the documents of the security agencies and other clerics there is no reference to this encyclical.

According to the available documents, the ÁVH opened a dossier in connection with the start of the *Provida*-movement April 30, 1952. A few years passed between the date of issuing the encyclical and the implementation of what was included in it. The dangerous conditions – banning the religious orders in 1950, and other anti-church events – also justified the caution. The Catholic Church responded differently to the communist expansion. XII. Pius formulated the *Provida Mater*, to carefully show direction. It is the task of church leaders and priests to take the opportunity. This is the circumspect method of “I send message, but do not command”.

The implementation of the content of the *Provida Mater* papal encyclical required great caution, but did not bind the organisers’ hand. It made possible the formation of the organizational structure applicable for the circumstances among the people. The piarist order seemed to be the most suitable for this. After the Franciscans the largest, popular like them, well-known teaching order of nationalist commitment, originally founded for that.

A police note states about the *Provida Mater* – “Caring Mother” – encyclical

5 ÁBTL, Kivonat Vadas Éva 1952. szeptember 2-i kihallgatásából Nysz.: 0-11960/2 124. p.

dated April 26, 1952, that: “the encyclical gives permission and instruction to the bishops, to set up a special illegal religious order, called *Institutum Saeculare* (Secular Institution). The aim of the encyclical was, to organize illegal religious orders, where religious orders could not operate legally, from those seculars, who take a regular monastic oath – obedience, purity, poverty – but the religious co-existence is not compulsory for them. These live in civilian life accepting their monastic life.”⁶

One of the most serious social consequences of modernization is loneliness and the alienation of people. As a consequence, the number of small denominations and churches increased. Within the Catholic Church those forms of coexistence and community, sodalities spread, – as the introduction written for the encyclical says –, which can slip out of control of the church.

The *Provida Mater* to be accepted and its content to be implemented a scenario had to be created, so that the simple believers, who do not know the clerical laws could understand it. That is why Sándor Sík, the piarist province chief created the scenario of the application of the encyclical in form of catechism, called “*Kiskáté*”. This way of question and answer form made it possible to translate the theoretic content of the encyclical to the everyday practice, and thereby making it suitable for everyday use.

The most important fact referring to this can be found in the collection of Gyula Havasy, titled: *The Sufferings of Hungarian Catholics (A magyar katolikusok szenvedései)*: “In March, 1945 the Croatian Jesuit Kolákovics came to Hungary to start the youth pastoration of small communities. He turned to József Grósz, Archbishop of Kalocsa for clerical approval, who directed him to József Mindszenty, the Bishop of Veszprém. Mindszenty, seeing the danger of communist takeover, gave permission for the community work strengthening the future of the church.”⁷

Small communities took the role of the driving force of the renewal of the Catholic Church not only in Hungary, but also in Poland.⁸ Their common feature is that the God-experience can be seen more intensively in small communities. This makes small communities belong together and dangerous in the Eastern European party systems. These are the Italian Focolare, the French Taize-communities, and the new Spanish catechumenate-communities.⁹

The *Provida Mater* encyclical canonized the previous semi-clerical non-

6 ÁBTL, *Keresztények Kiskátéja* című illegális brosúra Nysz.: 885/11

7 Gyula Havasy: *A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989* 213. p.

8 ib. 387. p.

9 ib. 214-216. p.

classic organizations, communities, by providing possibility to establish new ones. Thus, it did not accept, but inspired new ones, which fit in the world more, the Holy See helped to accept the organizations of small communities, and inspired, instructed their acceptable formations within the church. The basic cells of the Provida-movement were based on parish small communities. So, parishes were needed, the leaders of which wholeheartedly supported the illegal organization. In addition to personnel conditions the advantageous circumstances of the sociology of religion had to be taken into consideration. Pomáz is situated in the district of Szentendre in Pest county to north of Budapest. Its population is 7600 in 1960.¹⁰ From the aspect of church government it belonged to the upper dean district of Buda. A parish has been working since 1770, the number of Catholics was 6900.¹¹ The parish was led by Kálmán Tölgyes.

The chaplain of Tölgyes, Tivadar Kertész did the work of organization.¹² We only have a few data available about the social composition of the group organized in Pomáz. According to reports Kálmán Tölgyes and Tivadar Kertész had connections with approximately 58 youths, 45 girls and 13 boys.¹³ According to occupation, there were sewers and gardeners among them, their age was between 20-30.¹⁴ It was a small community of different people of mixed age.

The strictest measures were taken to suppress the movement in December 1952: the trial of the piarist György Bulányi and ten of his companions (7 piarist teachers, 2 nuns and 2 secular), and the most severe punishment requested by the public prosecutor (sentences of 7-15 years).¹⁵ Because of this could the Provida-movement coming into being with the patronage of Bulányi and leadership of Imre Kisberk bring about the counter-actions of the ÁVH, which aim was to suppress the organizing movement of youth within the Catholic Church. The most obvious method was threatening and disturbance. ÁVH reports continuously reported about the organization of the Provida-movement – thanks to the agents within the organization. The organizing activity of Tivadar Kerész and Imre Kisberk was monitored from the beginning by the ÁVH.

10 Új magyar lexikon Akadémiai Kiadó, Budapest 1962. 5. kötet 458. p.

11 A Székesfehérvári Egyházmegye jubileumi névtára 1977 214. p.

12 ÁBTL, Jelentés Budapest 1952. május 16. Nysz.: 0-11960/2, Jelentés Budapest, 1952. április 6. Nysz.: 0-11960/1

13 ÁBTL, Jelentés Budapest 1952. május 21. Nysz.: 0-11960/1

14 ÁBTL, Jelentés Budapest 1952. május 16. Nysz.: 0-11960/2

15 Gyula Havasy: A magyar katolikusok szenvedései 182. p.

The group-movement of Bulányi and the Provida-movement were similar, had common features.

The idea of the establishment of civil monastic orders inspired by the Provida Mater encyclical reached the seminary of Veszprém too. The Hungarian Catholic Church wanted to prepare the clergymen for the hiding survival, gave them a message for that.

The institutionalized terror was the source of rumours. It was the interest of the ÁVH to increase the fear in the society – especially among the members of religious small communities. The employees of the ÁVH in potential occasions, in casual circumstances, maybe in alcoholic condition, may have told civilians some events, which seeing from nowadays – knowing the bloody history of the ÁVH – could have real grounds, as mystery surrounds them. A detective of low position told group leader Magda Szabó, that certain meetings are directed to apartments with their agents, where hidden electric listening devices were placed. From the next room, building, or the opposite window the people inside are photographed by mirroring. He stated, that if they wanted to get someone to give data to the ÁVH, but there was not enough incriminating cause for the recruitment, the children or other relatives of the person would be taken, forcing the person for service. Some were well-paid, others less. He mentioned, that last time the vice squad had captured a woman, who had been put into service for the ÁVH. She was supported with fur, jewellery and money, they used her to monitor high-profile people. This way they managed to arrest two important people. This woman is currently in jail in Márianosztra, for betraying the ÁVH. Magda Szabó also got to know, that those ÁVH-officers and other subordinates, who became traitors, were transported to the crematorium of Makkosmária, from where they never got away, neither alive nor dead.¹⁶

The ÁVH did not hesitate in its methods, constantly provoked the church, intervening in their affairs. As a result, an article was published in Új Ember (New Man), which author was not the bishop, but they wanted to make him to do so with force, so someone else wrote the article without his consent.¹⁷

From the aspect of church history, the connection among the Provida Mater encyclical, the Provida-group named after it and the base communities of Bulányi is an important question. Based on the available documents it can be stated, that the Hungarian Catholic Church tried to realize the content of the encyclical to the extent possible in accordance to the proposals of the Holy See. Within the Provida-groups mainly the devotional aspects were considered as

16 ÁBTL, Jelentés Budapest 1953. június 20. Nysz.: 0-11960/2

17 ÁBTL, Jelentés Budapest 1952. május 27. Nysz.: 0-11960/2

principles. In this spirit, the aim was to increase the number of people living according to the criteria of the “secular community”, to not only secure, but deepen the social embeddedness of the church if possible. In case of organizing work the experience and “infrastructure” of György Bulányi and the groups led by him was essential for the “movement”. This explains, that the leaders of the Bulányi-groups actively supported the first steps of the Provida-movement.

The bodies of the internal affairs first did not see the relation between the Bulányi- and the Provida-movement, they were at crossroads, which to eliminate first. What played a role in the decision could have been how the church considered the situation. An agent code-named Horváth, who was a priest judging by his report, provoked Imre Kisberk, making him tell his opinion about the “movement” of Bulányi with a clever trick. In the name of the instructions given to him by the ÁVH he told Kisberk, that he got an invitation from Jenő Török – one of the leaders of the Bulányi group – to deliver a speech in the spiritual practice organized in June with trips. “Imre Kisberk vehemently protested, which was unusual from him. He said, that this task should not be taken by no means, as the organization of Bulányi had no strong basis, so great results could not be expected from them. He asked the agent, to stay away from Jenő Török, if possible.”¹⁸

Jenő Török commented on the importance of the Provida Mater encyclical to an agent code-named “Tulipán”. He stated: “its task is to naturalize the monastic ideals as Christian perfection all over the world. Such are the Social Brothers, the Social Mission Society, led by Margit Slachta and Edit Farkas. In contrast, the Provida Mater names in Latin the base cell of the new type of organization – *institutum saeculare* /secular institution/, which members no longer wear uniform, do not operate publicly, do not live together. They also take an oath, but this is a totally private oath/obedience, poverty, purity/. In connection with taking the oath, Jenő Török would consider it a revolutionary innovation for the members of the secular organization, to reform the oath of purity and allow the possibility of marriage. He sees this realistic, as from the point of view of canon law the members of the *institutum saeculare* are grouping around a priest or parson. These already exist in Hungary. But this cannot be done actively, because it would be immediately eliminated. To his knowledge auxiliary bishop, Imre Kisberk is in charge of dealing with the issues of the “secular monk” since 1949.”¹⁹ Jenő Török, who was the member of the traditional piarist monastic order, knew the strict ethical requirements of monastic life. It is understandable, that he found the oath of purity too

18 ÁBTL, Nysz.:0-13581/1 Jelentés. Budapest, 1952. május 29. 105-106. p.

19 ÁBTL, Nysz.: 0-13581/1 Jelentés. Budapest, 1952. január 11. 96-97. p.

exaggerating for the new type of religious small communities growing, wanting to merge into the society. Some of his observations aimed to ensure more favourable conditions for the operation. According to him the reason was that it frightened away the believers from the church. So Jenő Török treated flexibly the requirements of the encyclical, wanting to promote the new type of church organization to be established.

Agent “Tulipán” was given the order to “make clear the current activity of the secular organization in Hungary when he next meets Jenő Török, and if the group work led by Bulányi came into being as the direction line of the papal encyclical.”²⁰ The relation between encyclical and the religious movements is an important question for the party and state leadership: “according to our agent the group work of Bulányi and Török is one type of the “secular monk”, who does his “apostolic” work in a less organized manner, they do their agitation work taking no oath, concealing their task and role. (Spreading the Catholic worldview, opposing and denying materialism and the results achieved by People’s Republic.)²¹ According to the phrase in brackets the ÁVH judged the two movements the same way. According to the opinion of the bodies of internal affairs the base communities of Bulányi are the more dangerous, and if they set a deterrent example, they can slow down the development of the Provida. A report from a “Szilárd” code-named agent refers to this: “I met auxiliary bishop Imre Kisberk at a HÉV station. He said, that more piarist monks had been arrested, György Bulányi, Miklós Juhász and Jenő Török. Kisberk said that he also had had work with them once. One of the piarist monks turned to him with a request to secretly ordain three members of the order, and they would work as civilians, and do priestly work in secret. I – said Kisberk – explained him, that it is impossible. I proposed to send them to the diocesan, or the monk chief, as he has the right, but I cannot undertake uncertain matters.” The note part of the report, however, does not prove the words of Kisberk. Kisberk took up the mediation, and turned to the bishop of Székesfehérvár, Lajos Shvoy with the request. He just tried to set himself in front of the agent as if he disapproves the work of the group and was against Bulányi.²² The arrests have intensified the fear. The report of the agent code-named “Szilárd” refers to this: “Franciscan monk, Ottmár Faddy said in the dining room of the monastery, that Jenő Török piarist monk and his colleagues seriously nestled themselves in Pomáz. Due to the arrest of Török, the dean of Pomáz, Tölgyes will get into trouble because he knew

20 ib.

21 ib. 97. p.

22 ÁBTL, Nysz.: 0-13581/1 Jelentés. Budapest, 1952. szeptember 10. 120. p.

about the illegal youth work and also handed over the room of the parish for them. ...Faddy said, that he was informed that when the priests were arrested they found the names of those, who were on spiritual practice in summer in the holiday resort at Jankovics-place. He said, that he had talked to several persons, who had belonged to Török's movement, but had been so fanatic that they had believed Török hundred per cent. He mentioned in connection with the meetings of Török, that they met in different homes, where Török held lectures not sparing the current system. ..."²³

In a report dated 20 September 1952 an agent code-named "Kornél" very briefly characterizes the situation of the Provida-movement based on a conversation that took place in the home of Imre Kisberk: "According to Kisberk, the Bulányis were arrested, because they published a publication, in which they criticized the bishops in connection with a bishop conference. According to him the other cause of the arrest is that they dealt with the youth and were plotting. Kisberk said about Ernő Sigmund Strecke, that he founded a sisterhood from the university students based on the Provida Mater encyclical. He knows that Bulányis plotted also based on the Provida. Kisberk confessed that actually they had been arrested because they had operated based on the encyclical. Kisberk also said that the movement had a lot of members in Debrecen, Szeged and Székesfehérvár. He thinks that many want to join this order. According to Kisberk the young candidates have to be told to take personal oaths, and offer their services to the local parish priest. In Székesfehérvár this was organized according to dioceses and deaneries. In Budapest alike, more populous groups consisting of mainly men came into being. He stated that the Code of Canon Law had not yet dealt with these illegal orders, but they played an important role, as they had to take the role of monastic orders. In general, these need to be created under the dioceses, should be given to appropriate priests, should be grouped according to dean districts and the clerical leaders should be chosen. Members of the illegal monastic orders should take part in the work of the church community and should not be isolated like the monastic orders, which did not take part in the life of the church community and were isolated from the people too. Kisberk also mentioned that Tibor Palánkay was working the same way in Kispeszt. His opinion is that this can be the basis of the spreading of the activity of the illegal monastic orders of the diocesan of Vác. Kisberk also stated that he had relations with György Bulányi and Jenő Török piarists in connection with Provida matters. Bulányi was at Kisberk's a few days before his arrest, and they actually agreed."²⁴

23 ib. 121-123. p.

24 ÁBTL, Nysz.: 0-13581/1Jelentés. Budapest, 1952. szeptember 20. 124-125. p.

The organization of the Provida-movements in 1952 was going on – based on a well-thought concept –, expanding silently.

The quick and decided measures taken by the ÁVH against the seemingly organized Bulányi-movement can be explained as they hoped this action to disrupt the Provida-movement as well.

The communist dictatorship must have considered the case of the movement of Bulányi and others dangerous, in their trials there were serious sentences. Bulányi reports about this: “After all, 9 December 1952 if I remember well, the great day has dawned, we got in front of the Jonas Council. The defendants in my trial were bound together with long chains. ...We were accused with the 1946 Law 7th Article.²⁵ The prosecution was about leading a plot to overthrow the people’s democracy, and the upper limit of sentence was hanging. ...As first accused I got life sentence. ...Miklós Juhász piarist was the second with 14 years, the fifth was Ernő Sigmund Strecke with 10 years. Jenő Török piarist got 14 years in the same case.²⁶”

The serious punishments served threatening. All the more, as the bulanyists rejected and opposed the agreement of the forced *modus vivendi* with the state. It seems that the sentences against Bulányi and others had effective deterrent force on the Provide-movement. Neither from the remaining period of the Rákosi era (till 1956), nor after the first years of retaliation after the revolution of 1956 there is sign of the Provida-movement in the documents of the political police.

After the Bulányi-trial of 1952 we only find reference to the encyclical in 1960 in the documents of the Ministry of Interior. A proposal arrived from the II/5 f division of the Ministry of Interior. It states that based on multilateral information the security agencies got to know: “The monks of the dissolved Cistercian order do illegal activity among youngsters (high school and university students, young engineers, doctors, teachers) since 1949, and this activity taking into consideration the current situation appeared all over the country. The theoretical base of the illegal, clerical youth work is the *Provida Mater*, which says the organization of third orders (seculars), and within the education of the youth in idealist mentality, and taking oaths. The aim of the movement is to deepen the loyalty to the church, the political content of the illegal activity is to deny the theoretic base of the democratic system, and to discredit education. It is characterized by nationalism and chauvinism, and hatred of the Soviet Union. The practical goal of the illegal work is to prepare

25 Article about the criminal-law protection of the republic and democratic state order

26 Károly Hetényi Varga: Szerzetesek a horogkereszt és a vöröscsillag árnyékában 2. Lámpás Kiadó, Abaliget, 2002. 513-514. p.

a certain layer of the youth for a possible system change. The organizational structure is based on the territorial principle, family community. The bases are those places, where Cistercian secondary schools, parishes functioned, creating cells, groups, main groups is characteristic for their organization-like work. Up to the main groups the work is led by secular persons, upper to this priests belonging to the Cistercian order control the work. They have five centres countrywide, which are directed on upper levels by the Cistercian monk, Dr. Bernandin Pálos. The conspiracy is big, the groups always gather in the home of another person. The illegal movements mainly involve those youngsters, whose parents are out of class elements, or obeyed to the Horthy-system. The groups are learning from brochures made by different priestly people. Those who do or lead the illegal activity are in connection with the Jesuits, piarist, the regnum priest community. They receive foreign, western support, they got this support through Vienna.²⁷ The document mentions the names of priestly and secular leaders separately. This already indicates that the aim of the *Provida Mater* encyclical to establish a secular institution is moving towards realization in the small communities organized by the Cistercians, and the civil sector was also connected to the *Provida*-movement. During the work the connections became extensive and complex. Interesting secular and priestly connections were born. Szabolcs Ö. Barlay, Géza Havass, Golenszky Candid., István Keglevich, János Ruppert, György Kölley, László Emődi, Márton Pantol, Ödön Kalmár belonged to the priestly leaders. The following people are listed as secular leaders: Ernő Ránki, Dr. Andrassy Ferencné, László Kovács, Gáspár Nobilis, Pál Rosdy, Róna Tass Andrásné, István Zakariás.²⁸

Cistercian monk, Ödön Barlay was Hungarian-Italian teacher, an outstanding figure of organizing the group work. He had excellent sense of pedagogy, so he could involve his former students in the group-leading work. This way he created an elite leader team.

Boy group leaders were: János Vincze, a graduate student of the University of Technology, dealing with 10-11 years old children; Gyula Csiki, engineer of Ganz led 15-16 years old children, engineer Ferenc Herbai led the 12-13 years old, György Szöllösi, student of the University of Technology dealt with the 8-10 years old. Leaders of the girl group were: Judit Vajnai, Márta Vértes, and Nikolett Luka medical students, group leaders of teenagers. László Luka meant a problem to Szabolcs Ö. Barlay, as he called the attention of the security agencies with his political manifestations.²⁹

27 ÁBTL, Nysz.: 0-11802/6 Javaslat. Budapest, 1960. október 3. 289-290. p.

28 ib.

29 ÁBTL, Nysz.: 0-11802/5 Jegyzőkönyv Barlay Ö. Szabolcs kihallgatásáról. Budapest, 1959.

Interesting documents can be found from the point of view of organization sociology and control in the group dossier opened 27 February 1959, titled Black Ravens (Fekete Hollók). One of them lists priestly leaders and the number of their groups as monastic orders.

1. táblázat

Name of the leaders	Number of groups led	Number of members in total
Jesuits		123
Géza Süle	57	
József Szabó	26	
Elemér Rózsa	40	
Cistercians		370
Dr. Szabolcs Ö. Barlay	150	
Mihály Kalász	200	
Géza Kelety	20	
Regnum		80
László Emödy	40	
István Keglevich	28	
Sándor Tompa	12	
Secular priests		374
György Kölley	72	
Imre Kovács	50	
László P. Ikvay	171	
Other groups		81
Total:		947 capita

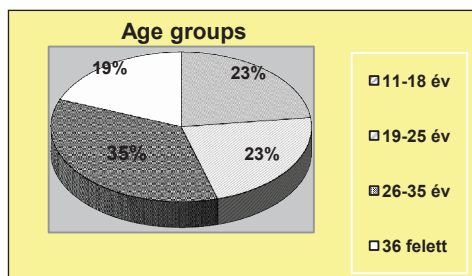
Source: ÁBTL, Nysz.: 0-11802/1, 81. P.

According to a report dated 30 November 1960 certain branches of the Provida-movement were led by the banned Jesuit and Cistercian order, and the members of the piarist order. According to the report in addition to the representatives of monastic orders reactionary and secular priests also take part in

the illegal group work, mainly those, who previously worked in the Catholic youth movement or the Catholic scout movement. The report states that from the 57 churchmen, playing a leading role were 11 Jesuit, 25 Cistercian, 10 piarist, 5 Benedictine. 6 of them were KIOE (National Association of Christian Youth), and KLOSZ (National Association of Christian Girls) leader. To their knowledge – the report says – the Jesuits dealt with 80, the Cistercians 1000, the piarists 340, the KIOE and KLOSZ leaders 280 youngsters illegally. This means 1700 people.³⁰

A trend can be shown, that in the organization and control of religious small communities, the piarists and Jesuits preserved their place, the influence of the Cistercians increased significantly. The reason for this can be that due to the Bulányi-trial of 1952 the church leadership gave the organizational work to the Cistercians, who had infrastructure, number of parishes and schools similar to the piarists. In the Cistercian order there also were mission-orientated priests similar to Bulányi and Török. With this shift of weight the church wanted to avoid a traditional monastic order, this time the piarist, to suffer too much disadvantage due to the internal intelligence agency. The spirit of the Provida Mater encyclical also provided possibility for that flexibility.

According to data of 1960 the number of the members of small communities was 1700. This is an outstanding number in the data processed from 1958. It must have been disturbing for the internal agencies as well, that the social composition of small communities changed, as it embraced all components of the social structure of the society. The distribution of age groups was also favourable for the church:

1. ábra

Own calculation based on the statistical appendix of the ÁBTL, Nysz.: 0-11802/1

According to available data the number of youngsters between 11-35 years is 81,76%. 65% of the groups operate in Budapest, 35% in other parts of the country (Baranya, Csongrád, Heves, Fejér county).³¹

30 ÁBTL, Nysz.: 0-11802/1 Jelentés. Budapest, 1960. november 30. 102-103. p.

31 ÁBTL, Nysz.: 0-11802/1 Jelentés. Budapest, 1960. november 30. 80. p.

The security agency was searching for explanation for the increasing influence of the church: “Although we cannot detect the control coming from common centres of certain branches. It is noteworthy, that the *Provida Mater* encyclical and the episcopal body circular which came into being in the GDR showed direction for the activities of all the branches of the movement. These circulars contain open call for the fight against people’s democratic republic, also specifying the methods of this fight. Many illegally translated, multiplied and spread brochures are in the hand of the people in different branches of the movement. The original brochures are arriving from Vienna mainly in illegal ways from Jenő Török piarist monk. Jenő Török is the head of the Hungarian department of the *Opus Mistici Corporis* Publisher.³² Jenő Török escaped to the West during the counter-revolution. Previously he was the leader of the activity of the illegal clerical youth. The brochures and books arrived provide practical help for the illegal activity of the clergy.³³

If we read the text of the *Provida Mater*, we do not find any political reference or instigation. It is another question, that in the text trying to show direction and containing carefully formulated advice, the officials of the ÁVH – so to speak – revealed the political will: they were trained for that.

The aim of the *Provida Mater* was to preserve the church spirit and the popular soul-fishing, to preserve the number of followers. As the Catholic Church preserved its leading position in terms of the number of followers, it is presumable, that the encyclical fulfilled its historic mission. This could have been possible, because the church held the community of the followers, while they remained loyal to their religion on their own willing.

Összefoglalás

A modern kor két évszázadot ölel fel: a hosszú 19. és a rövid 20. századot. A két évszázad közös jellemzője, hogy a történelmi események globális hatásúak. A változásokat egyetlen intézmény vészeli át úgy, hogy átalakulása permanens, fokozatos. Ez az egyetemes katolikus egyház. Ennek az intézménynek látszólagos stabilitása és rugalmas alkalmazkodása struktúrája kettősségéből fakad:

egyrészt a sokcentrumú, hierarchikus szerkezet, másrészt a vertikális szerkezeti felépítés teszi plasztikussá úgy működését, hogy a történelem viharait és a társadalom változásait mindig ki tudja állni.

A világ és nemzetközi méretűvé váló kapitalizmus megjelenése gyorsan és radikálisan átalakítja a társadalmat, elmélyíti annak bonyolult újratagolódását, fokozza a társadalmi ellentéteket.

32 The career of Jenő Török can be found in the work of Károly Hetényi Varga, titled *Monks under the shadow of the swastika and the red star 2* in detail.

33 ÁBTL, Nysz.: 0-11802/1 Jelentés. Budapest, 1960. november 30.

A katolikus egyházat érintő hatások közül a liberalizmus által kiváltott szekularizáció a legerősebb. Az államról leváló egyház hamar megtalálja ennek az ellenszerét. Miután megindul az államtól való elszakadás, szükségesnek látszik új, stabilizáló sodronykötelek, támpontok keresése. Ennek következménye a Rerum Novarum kezdetű pápai enciklika 1891. évi megjelenése. XIII. Leó pápa rendkívüli történelmi és szociológiai érzékkel tapint rá a modern kor kérdéseire. Nemcsak nagy jövőbe látó, hanem a jelent is éles logikával értékelő egyházfőről van szó. A történelemben érvényesülő kontinuitás legpregnánssabb bizonyítéka a katolikus egyház.

A liberalizmus jelentkezésének veszélyét először XIII. Leó pápa ismeri fel. A katolikus egyház mozgásterének jelentős beszűkülésével fenyeget a szekularizáció. A pápa Rerum Novarum kezdetű enciklikájával veszi fel a harcot a fenyegetés ellen. Az egyház mozgásterét szélesíti az enciklika gondolataival. Ezzel megindul a szociális enciklikák sora, ami az egyház válaszközpontjait jelenti a modern idők kihívásaira. XIII. Leó nagy ívű reformjainak egyik lényeges jellemzője, hogy lassan átalakul az egyház struktúrája. Bővül az egyházi vertikális és horizontális háló szerkezete. Fő jellemzője, hogy súlypontjait erős, meghatározott szerepű centrumok jelentik. A modern szociológiában használt terminus technikus a szubszidiaritás.

A szubszidiaritás kettős elv. Egyrészt rögzíti a társadalom vertikális szerveződését, és ebből adódóan a kompetenciák megosztását. Másrészt megkívánja, hogy a magasabb szintű szerveződés szükség esetén segítse ki a kisebbet.

Actio Catholica (AC) olyan XIX. századi előzményekre visszatekintő mozgalom, amely világi híveket kíván jobban bevonni az egyház életébe. Az AC XI. Pius pápasága (1922-39) idején válik a Szentszék által különösen támogatott szervezetté, s jelenik meg a világ számos országában. Így Magyarországon is, ahol a püspöki kar 1936-ban hozza létre. Nálunk az AC egyfajta mozgalmi központ, amely nagymértékben hat a helyi közösségek életére az egyházközösségeken és az egyesületeken keresztül.

Így alakul ki a magyar katolikus egyház intézményén belül azoknak a vertikális és horizontális elhelyezkedésű civil szervezeteknek a rendszere, amelyekben belül egymással a függőség viszonyában álló szervezetek szaporodásával párhuzamosan erősödik a szubszidiaritási kapcsolatok szükségessége.

A katolikus egyház mindig messzebb, történelmi távlatokba néz. A keresztény világban sorra éledező szociális mozgalmak tevékenységét az az AC koordinálja, amelynek alap gondolatait XI. Pius pápa fogalmazza meg 1922. december 23-án kelt Ubi arcano Dei körlevelében. A hivatalos vatikáni irányvonal ezzel módosul: a keresztényszocializmus támogatása helyett a laikus hívőknek

a hierarchia tevékenységébe való bekapcsolását, a katolikus akciót szorgalmazza.

A rendszerváltás után a kommunista diktatúrát átvészelő egyházakat politikai okokból újra érik kisebb-nagyobb támadások. Ezek többségét jellemzi, hogy a közelmúlt egyháztörténetére hivatkozva a kommunista diktatúra iránti lojalitással vádolják őket. A diktatúra ugyanakkor ezt az intézményt támadta a legszívósabban, a legkeményebben, a legkegyetlenebbül. Az egyházak válaszreakciói sokfélék voltak. A támadó és a megtámadott között a *treuga Dei* egy pillanatra sem állt be. A történelemtudomány feladata, hogy ennek az ellentmondásnak az alapvető okait feltárja.

Magyarországon a történelmi egyházak vezérhajója a katolikus egyház. 20. századi története tükrözi a legjobban a pártállam és az egyházak szembenállásának tipikus jellemzőit. A papság és a hívek ellenállása itt mutatkozik a legegységesebbnek és a legkitartóbbnak. A legek mögött a hierarchikus felépítésből eredő fegyelmettséget és a hitből következő elhivatottságot lélektani magyarázatként egyaránt el lehet fogadni. Nehéz magyarázatot találni a léteben fenyegetett hétköznapi kisember ellenállására, önfeláldozására.

A külvilágtól a vasfüggönnyel elzárt keleti blokk katolikusainak sokféleképpen üzent a pápa és adott útmutatást. A *Provida Mater* kezdetű apostoli konstitúció sorsát azért fontos nyomon követni, mert tipikus, hatásában determináló.

Birher Nándor

Anmerkungen zur Thema Caritas

Als Jesus zu den Menschen sprach, hörten ihn nur wenige Menschen. Damals gab es noch keine elektrische Verstärker. Aber da standen immer Menschen die die wichtigste Worte Jesus verstärkert haben. Gerade durch die Mithilfe Vieler entstanden so kristallklare Texte, wie es die Evangelien sind.

Ein Freund von mir hat gesagt: es ist völlig unmöglich, dass solche Texte wie die Evangelien, oder die apostolische Briefe durch einen Mensch geschrieben werden konnten. Ja es ist wahr. Einerseits wir können das Wirken des Übernatürlichen spüren, anderseits wir merken auch die unbewusste kollektive Mitarbeit Vieler.

Was hat dies alles mit der Caritastheologie und mit der Christliche Soziallehre zu tun?

Das hervorragende Buch „Church Caritas Ministry“ von Dal Toso, Pompey, Gehrig, Dolezal hat die Situation der Caritas sehr ausführlich vorgestellt. Die Autor-Professoren hatten gute Chancen ein sehr vollständiges Buch zusammenzustellen. Sie sind die, die auf dem Gebiet des Caritas in den letzten Jahrzehnten sehr viel gearbeitet haben, sei es das Gebiet der Praxis oder der Theorie.

Ich möchte nur ein Paar Aspekte aufzeigen, die die, in dem Buch erwähnte Lage noch mehr unterstreichen: warum ist eigentlich die Christliche Soziallehre und auch die Caritastheologie unser „gut versteckter Schatz“, und warum wird in der letzte Zeit immer mehr darüber gesprochen, auch auf normativer Ebenen wie im „Intima Ecclesiae Natura“.

Wie wird dann das Wissen über Caritas – durch die Zuhörer - verstärkt?

1, Welche Worte werden wichtig für uns? Wie finden wir die Grundbegriffe?

Wer Kinder hat, weiss, wenn man den Kindern etwas lernen möchte, ihnen eine Information geben möchte, soll man sie mindestens hundert mal wiederholen. Genau so passiert es auf kollektiven Ebenen. Die „Nachrichten“ entstehen dadurch, dass einige Schlüssel-Worte durch die Zuhörer, Kommentaren verstärkt werden. Um diese Schlüsselworte zu finden haben wir die häufigste Worte in unsere Schlüsseltexten (Evangelium, Deus caritas est, Motu proprio Intima Ecclesiae Natura) gesucht.

- a, In diesen Texten haben wir die häufigsten vorkommenden Worte und die häufigsten vorgekommenen Wortpaare, die in einem Satz zusammen vorgekommen sind gesucht (mit Snowball Algorithm, https://www.ling.upenn.edu/courses/Fall_2003/ling001/penn_treebank_pos.html)
- b, wir haben von den Worten und Häufigkeiten eine gemeinsame Matrix gemacht, wo die häufigsten Worte und die häufigsten Wortpaaren in eine Tabelle sind
- c, die Matrix haben wir durch das Programm Ucinet zu Graph transformiert
- d, als letzter Schritt haben wir die Wörter der drei Texte vereinigt, so, dass diese Worte genommen wurden die in alle drei, oder mindestens in zwei Texten vorkommen.

Wir haben die folgende Ergebnisse bekommen:

1, Evangelium des Heilige Markus:

Schlüsselwort	Häufigkeit
Jesus[NNP(POS)]	75
God[NNP(POS)]	51
say[VBG(POS)]	44
multitud[NN(POS)]	33
hous[NN(POS)]	29
Son[NNP(POS)]	25
John[NNP(POS)]	24
answer[VB(POS)]	23
hand[NN(POS)]	21
eat[VB(POS)]	20
follow[VBD(POS)]	20
day[NN(POS)]	20
pass[NN(POS)]	19
sea[NN(POS)]	19
mother[NN(POS)]	19
boat[NN(POS)]	18
hear[VBG(POS)]	18
Peter[NNP(POS)]	18

Alle diese Worte zeigen eindeutige Nachrichten:

Jesus, Sohn und Gott gehören zusammen. (Diese These ist als erster Dogma ausgesprochen worden)

Es wurde eine starke Aktivität vorgestellt (say, answer, follow, pass, hear - multitud). (Damit ist die Methode der Verkündigung des Evangeliums begründet)

Oft kommen die wichtigste Personen vor (John, Peter) (Hier ist die Struktur der erste Gemeinde begründet)

Die Lehre ist nicht lebensfremd: (hand, eat, day, sea, mother, boat) (Die Lehre ist für die alltägliche Menschen gemacht)

Auf diese Säulen baut sich die Kirche. die Worte die uns Caritastheologen interessieren würden, wie love, poor kommen nur seletener (je 5 mal) vor. Interessant aber, dass das Brot 13 mal vorkommt. Hier merkt mann gut, dass in den Evangelien die Worte der Caritasteologie nicht in der erste Reihe vorkommen. Und es ist in Ordnung so. Christus wollte nicht eine NGO gründen, er wollte sich als Sohn Gottes vorstellen. So einfach und klar ist unsere Glaube. Auf diesen Worten ruht die ganze Kommunikation der Kirche seit mehr als 2000 Jahren, und natürlich diese Worte finden wir auch in der ersten Reihe in alle kirchliche Dokumenten.

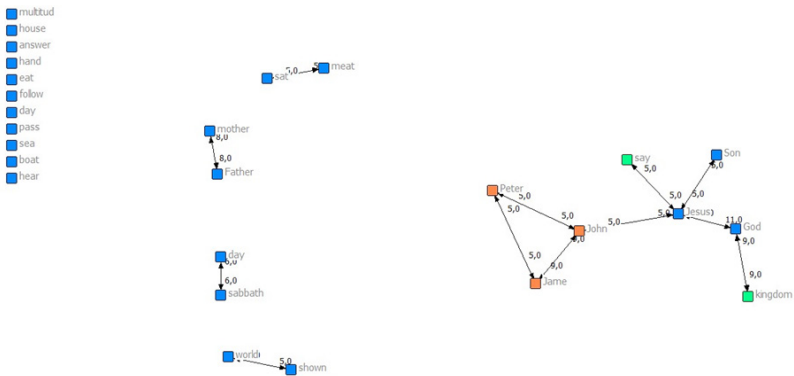
Die Gleichen Ergebnisse bekommen wir auch, wenn wir die in dem Text stehenden (wie oft die Worte in einem Satz vorkommen) Worte prüfen. Elf mal wird verstärkt: Das Jesus der Sohn Gottes ist.

Wortpaare:		Häufigkeit
God[NNP(POS)]	Jesus[NNP(POS)]	11
God[NNP(POS)]	kingdom[NN(POS)]	9
Jame[NNP(POS)]	John[NNP(POS)]	9
father[NN(POS)]	mother[NN(POS)]	8
day[NN(POS)]	sabbath[NN(POS)]	6
Jesus[NNP(POS)]	Son[NNP(POS)]	5
John[NNP(POS)]	Peter[NNP(POS)]	5
Jesus[NNP(POS)]	John[NNP(POS)]	5
meat[NN(POS)]	sat[VBD(POS)]	5
sown[NN(POS)]	word[NN(POS)]	5
Jame[NNP(POS)]	Peter[NNP(POS)]	5
Jesus[NNP(POS)]	say[VBG(POS)]	5

Unser Schatz – was die Caritastheologie und Soziallehre betrifft – ist versteckt deswegen, weil diese Themen nur in der „Zweiten Reihe“ in den Evangelien vorkommen. Anscheinend ist Jesus viel „alltäglicher“. Er ist einfach Gott, und hat gute menschliche Kontakte, und ist gar nicht lebensfremd. Davon lebt die Kirche.

Selbstverständlich das Leben kann auf kollektiver Ebene nicht so einfach organisiert werden (obwohl es uns persönlich völlig reichen würde, wenn wir Jesus als Gott und als Mitbruder ernst nehmen könnten).

Wenn wir aber die innere Struktur der Text abbilden, können wir weitere interessante Zusammenhänge entdecken. Die tiefste und einfachste Wahrheit des Evangeliums kann man auf einem Blick auslesen:

- In der Mitte steht das wort Jesus (4 Kontakte) verknüpft mit Gott und Sohn. Das Wort Jesus hat noch Kontakte mit sprechen und Königsreich
- In den anderen Knoten steht Johann (3 Kontakte), er hat engen Kontakt mit Jakob (Bruder) und Peter. (Auf diese Fundament baut sich der Kirche).
- Wir können zwei Knoten beobachten: das Göttliche – Jesus, und das Menschliche – Johann. Diese Kontakte geben die grundlegende Wahrheiten der Text.
- Alle weitere Wörter sind nicht in Struktur integriert worden.

Die grundlegenden Fundamente sind anscheinend eindeutig in der Kirche, aber diese grundlegenden Wahrheiten müssen in die Sprache der Gesellschaft übersetzt werden. So kommen die Praxis und die Institutionen der Kirche zur Welt.

Diese „Übersetzung“ passiert aber oft zu langsam und zu Spät, es reicht wenn

wir an die Modernität denken – die Kirche hat auf die Sociale Bewegungen mit ihrer Institutionen zu spät reagiert – grob formuliert: das Kapitel ist in 1867 erschienen das Rerum Novarum in 1891. Mit 24 Jahre verspätung. Ausserdem war die Wirkung der Dokumente unter den Menschen unterschiedlich. Die Menschen haben eher über Marx als über Jesus gesprochen. Und deswegen hatten/haben wir die grossartige Möglichkeit den Kommunismus zu geniessen.

Wenn wir auf der Ebene der heutigen Texte bleiben, sehen wir die positive Tendenzen der Institutionalisierung der Soziallehre (Caritastheologie). Es wird aber weiterhin nicht reichen, wenn wir diese Grundbegriffe durch die Menschenmenge nicht verstärken lassen können. Dafür müssen wir in kompletten Strukturen denken, wir sind doch fast zwei Milliarden Christen. Als „kritische Menge“ sollte diese Zahl weithin reichen.

(Noch eine Anmerkung möchte ich dazu hinzufügen: die Menschen sind im Grunde genommen passiv, gleichgültig. Aber viel Gleichgültigkeit kann sehr schnell polarisiert werden. Gerade wegen dieser Gleichgültigkeit konnten Diktatoren an die Macht kommen. Die Kirche muss sich bewusst machen, das gleichgültige Christen gefährliche Christen sind, weil sie eine völlig unausrechenbare Menge bilden. Die gute Christen – aus theologischem und systemtheoretischer Sicht nur die Christen mit fester Überzeugung sind.) „Weil du aber lau bist und weder kalt noch warm, werde ich dich ausspeien aus meinem Munde. Offenbarung, 3, 16.

Der Enzyklika Deus Caritas est baut sich auf die Schlüsselworte des Evangeliums, aber führt neue Grundbegriffe auch ein, die in die Richtung der Institutionen zeigen:

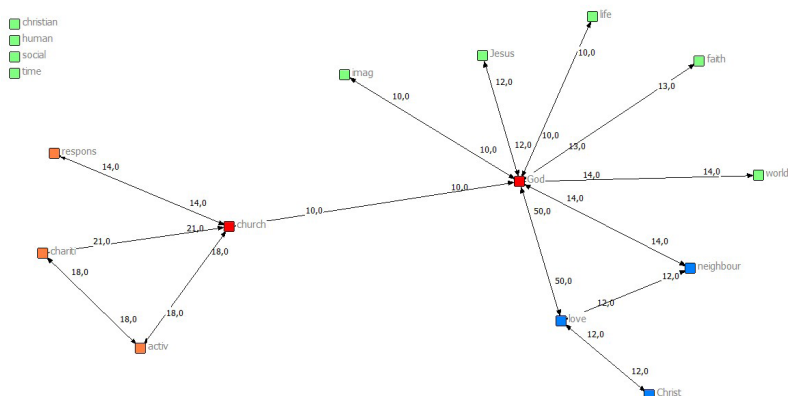
Schlüsselwort	Häufigkeit
love[VBG(POS)]	233
God[NNP(POS)]	192
Church[NNPS(POS)]	100
Christian[NNPS(POS)]	48
faith[NN(POS)]	42
chariti[NN(POS)]	42
world[NN(POS)]	39
life[NN(POS)]	36
human[NN(POS)]	35
activ[JJ(POS)]	35

Christ[NNP(POS)]	32
Jesus[NNP(POS)]	31
respons[NN(POS)]	29
charit[JJ(POS)]	29
respons[JJ(POS)]	29
time[NN(POS)]	22
neighbour[NN(POS)]	22
time[JJ(POS)]	22
social[JJ(POS)]	23

Dieses ist noch besser zu sehen bei der Wortpaaren:

God[NNP(POS)]	Israel[NNP(POS)]	10
God[NNP(POS)]	life[NN(POS)]	10
Church[NNP(POS)]	God[NNP(POS)]	10
God[NNP(POS)]	imag[NN(POS)]	10
God[NNP(POS)]	love[VB(POS)]	12
Christ[NNP(POS)]	love[NN(POS)]	12
God[NNP(POS)]	Jesus[NNP(POS)]	12
love[NN(POS)]	neighbour[NN(POS)]	12
God[NNP(POS)]	faith[NN(POS)]	13
God[NNP(POS)]	neighbour[NN(POS)]	14
God[NNP(POS)]	world[NN(POS)]	14
Church[NNP(POS)]	respons[NN(POS)]	14
Church[NNP(POS)]	love[NN(POS)]	18
Church[NNP(POS)]	activ[NN(POS)]	18
activ[NN(POS)]	charit[JJ(POS)]	18
Church[NNP(POS)]	chariti[NN(POS)]	19
Church[NNP(POS)]	charit[JJ(POS)]	21
God[NNP(POS)]	love[NN(POS)]	50

Die Wortkette ist klar: God – liebe – Kirche – Caritas – aktivität – Welt.
 Noch besser ist es zu sehen auf dem Bild:

Beim Bild sieht man wieder, dass Göttliche und Menschliche (Gott 8 Kontakte, Kirche 4 Kontakte) bestimmt die Struktur.

Das Zentrum Gott hat grundlegende Kontakte mit Welt, Glaube, Jesus.

Das Zentrum Kirche hat grundlegende Kontakte mit Caritas, aktivität und Verantwortung.

Interessant, dass das Wort Liebe die Wörter Gott, Mitbruder, Christ verknüpft.

Hier sehen wir wieder ganz eindeutig die tiefste theologische Wahrheiten – allein mit der Hilfe unsere Textanalyse.

Wie dies alles zur Praxis wird, soll der Normative Text der motu proprio „On the service of Charity” regeln. Dies passiert auch Beispielweise:

Bishop[NNPS(POS)]	30
charit[JJ(POS)]	28
faith[JJ(POS)]	24
Church'[NNP(POS)]	17
servic[NN(POS)]	16
respect[VBN(POS)]	16
diocesan[JJ(POS)]	15
Art[NN(POS)]	15

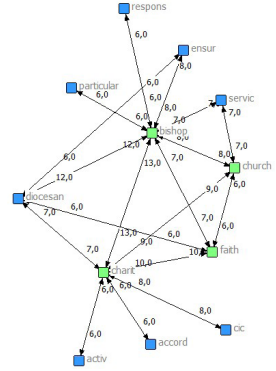
CIC[NNP(POS)]	14
respons[NN(POS)]	11
promot[VB(POS)]	11
ensur[VB(POS)]	11
compet[JJ(POS)]	11
CCEO[NNP(POS)]	11
compet[NN(POS)]	11
activ[NN(POS)]	10
various[JJ(POS)]	10
carri[VB(POS)]	9
ecclesiast[JJ(POS)]	9
accord[NN(POS)]	9
duti[NN(POS)]	8
organ[NN(POS)]	8
canon[NN(POS)]	8
parish[NN(POS)]	8
parish[VBG(POS)]	8
Carita[NNP(POS)]	7
care[NN(POS)]	7
specif[JJ(POS)]	7
Pastor[NNPS(POS)]	7
establish[VBP(POS)]	7
Pontif[NNP(POS)]	7

Hier sehen wir, dass laut der Logik der II. Vatikanum, und CIC die Aufgabe der Caritas auf die Bischöfe signiert wird. Die Kirche, die auf Jesus (Gott) gebaut ist, beauftragt die Bischöfe auf dem Gebiet der Caritas zu handeln. In diesem Text ist die Institutionalisierung vollendet. Man findet Aufgaben und Verantwortliche. Die Frage ist nur, wie wird aus diese Institution lebendige Praxis?

diocesan[NN(POS)]	ensur[VB(POS)]	6
author[NN(POS)]	compet[JJ(POS)]	6

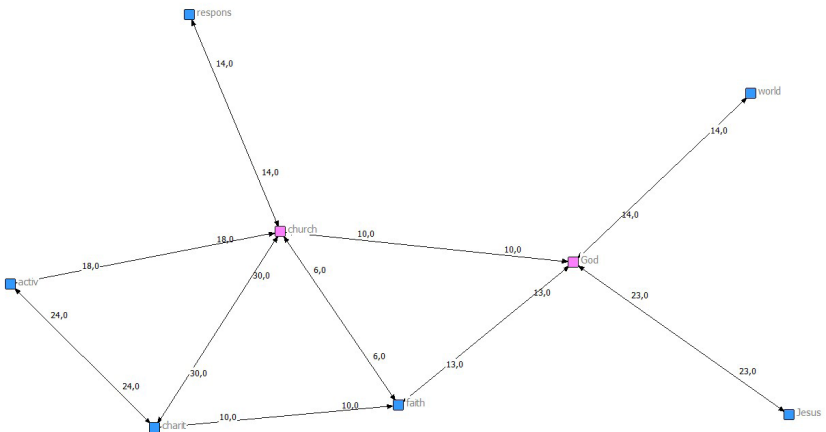
Council[NNP(POS)]	Pontif[NNP(POS)]	6
diocesan[NN(POS)]	faith[NN(POS)]	6
Bishop[NNP(POS)]	respons[NN(POS)]	6
CIC[NNP(POS)]	accord[NN(POS)]	6
Church'[NNP(POS)]	faith[NN(POS)]	6
author[NN(POS)]	ecclesiast[JJ(POS)]	6
accord[NN(POS)]	charit[JJ(POS)]	6
activ[NN(POS)]	charit[JJ(POS)]	6
Bishop[NNP(POS)]	particular[JJ(POS)]	6
Church'[NNP(POS)]	charit[JJ(POS)]	7
Bishop[NNP(POS)]	chariti[NN(POS)]	7
Bishop[NNP(POS)]	faith[NN(POS)]	7
Bishop[NNP(POS)]	servic[NN(POS)]	7
Church[NNP(POS)]	servic[NN(POS)]	7
charit[JJ(POS)]	diocesan[NN(POS)]	7
Bishop[NNP(POS)]	Church'[NNP(POS)]	7
Bishop[NNP(POS)]	Church[NNP(POS)]	8
CCEO[NNP(POS)]	CIC[NNP(POS)]	8
Bishop[NNP(POS)]	ensur[VB(POS)]	8
CIC[NNP(POS)]	charit[JJ(POS)]	8
chariti[NN(POS)]	servic[NN(POS)]	9
Church[NNP(POS)]	chariti[NN(POS)]	9
charit[JJ(POS)]	faith[NN(POS)]	10
Bishop[NNP(POS)]	diocesan[NN(POS)]	12
Bishop[NNP(POS)]	charit[JJ(POS)]	13

- respect
- promot
- compet

- Bei diesem normativen Text hat die Struktur vier (Diözese und Bischof wird jetzt zusammen gesehen) Knotenpunkte, im Zentrum steht das Wort Bischof (8 Kontakte) das Wort Caritas (7 Kontakte) und Glaube und Kirche (4-4 Kontakte)
- Die Institutionalisierung der Aufgabe des Bischofs merkt man auch dadurch, dass die Wörter Verantwortung und Bischof verknüpft sind.
- Die Wörter Glaube und Kirche sind hier in einer gemeinsamen Struktur integriert worden.

Das nächste Bild zeigt die drei Texte vereint:

- Die Struktur mit zwei Polen ist eindeutig, primärer Kontakt ist Gott und Kirche, was auch durch das Wort Glaube verstärkt wird.
- Mit dem Wort Gott ist Jesus und die Welt verknüpft
- Zu dem Wort Kirche gehört Caritas, Aktivität und Verantwortung.

Wir können eindeutig feststellen, dass wir in der Tiefe der Texte klare Strukturen finden, die von den Menschen bei allen Diskursen verstärkt werden.

Selbst die Caritaswissenschaftler könnten die Kirche nicht treffender bestimmen als die Textanalyse gezeigt hat: Die Kirche ist Caritas, Aktivität und Verantwortung.

Klare Tendenzen - Falsche Ziele, „System-error“

„Nicht die Hungernden können wir nicht sättigen, sondern die Reichen“

Wenn wir heute umschauen, können wir einfach merken, etwas geht schief¹. Der Papst Franciskus hat es treffend formuliert: „Wirtschaft, die Menschen ausschließt, tötet.“ Warum heute so viele fundamentale Problemen spüren? Warum gibt es noch nie gesehene Gefahren, wie Kriege, Flüchtlinge, Umweltkatastrophen? Wie werden Menschen aus der Wirtschaft ausgeschlossen?

Wie sollen wir mit unserem „Caritas, Aktivität und Verantwortung“ handeln?

Es reicht die folgende Grafik² anzuschauen. Die Tendenzen in der Welt, die unbewusste Macht und Kapitalkonzentration wird eindeutig. Man sieht, dass 0,7% der menschliche Population hat 44% der Güten, und die Situation wird dadurch noch erschwert, was das zweite Bild zeigt: immer weniger Güten werden hergestellt (median), aber von den immer wenigeren wird immer mehr weggenommen (für die Reichsten).

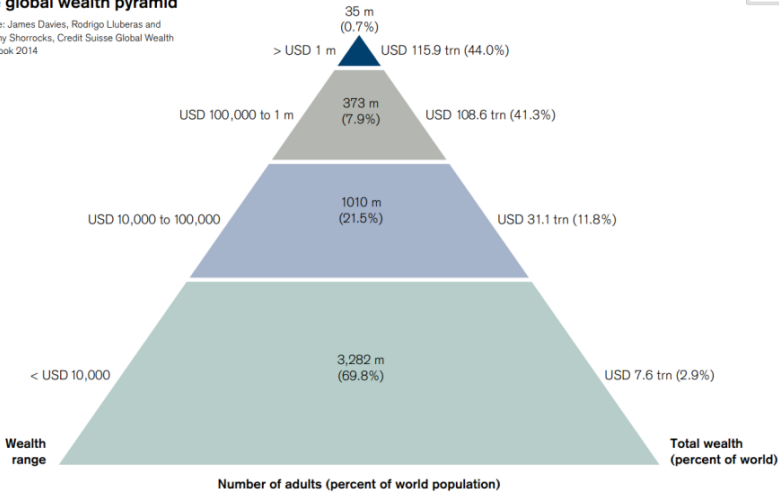
Diese unbewusste Konzentration der Güten ist eindeutig nicht haltbar. Deswegen soll die Menschheit neue Ziele, Tendenzen finden. Die Kirche soll klar ausdrücken: ausschliesslich Jesus ist der „via, veritas et vita“. Jesus soll das einzige Ziel, Tendenz unsere Handlungen sein. Es klingt zu katholisch, aber es ist doch die einzige, rettende Wahrheit.

1 http://humanexchange.hu/site/uploads/file/HISZ_IV_76-83.pdf, http://humanexchange.hu/site/uploads/HISZ_V_72-85.pdf

2 <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=60931F-DE-A2D2-F568-B041B58C5EA591A4>

The global wealth pyramid

Source: James Davies, Rodrigo Lluberas and Anthony Shorrocks, Credit Suisse Global Wealth Databook 2014

Minimum wealth of top 50%, 10% and 1% of global wealth holders (base year 2008 = 100)

Source: James Davies, Rodrigo Lluberas and Anthony Shorrocks, Credit Suisse Global Wealth Databook 2014

Solange es uns nicht gelingt konzeptuell das menschliche Handeln zu verändern, können wir nur auf kleine parziale Erfolge hoffen. Es klingt sicher utopistisch, aber gerade unsere Religion eine Religion der Unglaubliche ist, eine Religion der Auferstehung.

Wir müssen unsere Texte klar strukturieren, und wir brauchen Menschen die diese klare Wahrheiten verstärken.

Wie können wir auf die Verstärkungsfähigkeit des Menschen wirken? Wie

wir festgestellt haben, braucht man zuerst dazu eine ausreichende Menge an menschlichen Kontakten. Wie wir schon beim Wort des Evangeliums gesehen haben, war „multitudine“ eines der häufigsten Wörter.

In sich reicht aber nicht, wenn wir viele sind, es ist auch wichtig, das wir verknüpft (oder verbunden) sind. Wir müssen gemeinsame „Tranzaktionen“ eingehen. Gerade diese Tranzaktionen sollen letztlich eine gemeinsame Tendenz, ein gemeinsames Ziel verfolgen. Unsere Tranzaktionen haben mehrere auf einander bauenden Ebenen.

	Ich	Mikro sfera Bonding (Familie)	Mezo sfera Bridging (Freund)	Makro sfera Linking (Institut)
das Heilige				
Weltkirche				
Papst				
Bischofskonferenz				
Diozese				
Pfarrgemeinden				
„Haus“				
Identität				
Es				

Jeder will in seinem Leben wirken. Nicht nur sich verwirklichen, sondern auf die anderen auch eine Wirkung ausüben. Diese Wirkung auf der niedrigsten Ebene kann auf die Welt des „es“ ausgeübt werden. Das ist die reine Ebene des Habens. Deswegen steht unter die Regeln der vergangenen Materie. Wie es früher schon die Personalisten, und vor allem die von uns sehr bewunderte Martin Buber genau bestimmt hat.

Eine zweite Ebene bezieht sich auf das Individuum. Das ist schon zwischen dem „haben“ und „sein“. Diese Selbstverwirklichung ist aber immer noch nicht eine echte Begegnung. Hier fängt noch nicht das Leben an. Seit Buber wissen wir³: Alles wirkliche Leben ist Begegnung.

3 Das Du begegnet mir von Gnaden - durch Suchen wird es nicht gefunden. Aber daß ich zu ihm das Grundwort Ich-Du spreche, ist Tat meines Wesens, meine Wesenstat.
Das Du begegnet mir. Aber ich trete in die unmittelbare Beziehung zu ihm. So ist die Beziehung Erwählterwerden und Erwählen, Passion und Aktion in einem. (...)
Das Grundwort Ich-Du kann nur mit dem ganzen Wesen gesprochen werden. Die

Diese Begegnung fängt erst an der dritten Ebene der Familie an. Es ist der Punkt wo wir unsere Altruismus begründen können. Diesen entscheidenden Punkt kennt auch unsere Kirche. Deswegen ist es sehr sensibel wie wir mit der Frage der Familie umgehen.

Die nächste Situations-ebenen der Transaktionen ist immer mehr institutionalisiert. Diese Ebenen sind die Gruppen, Pfarrgemeinden, Dekanate, Diözese, Bischofskonferenzen in einem Land, Regionale Konferenzen, Weltkirche. Auf diesen Ebenen sollte ganz genau bestimmt werden, wer, was zu tun hat um das bewusst gemachte Ziel zu erreichen. Dazu ein sehr gutes Beispiel, wie das *motu proprio* „On the service of Charity“ die Diözesen als Schlüsselebene genannt hat.

Es wird aber nichts passieren, wenn die Organisationen auf der nötigen Ebenen nicht funktionieren. Die sollen nicht einfach nur formalisiert sein, sie müssen verknüpft sein. Gerade deswegen hat eine sehr grosse Bedeutung die Arbeit der Autoren „Church Caritas Ministry“. Die Arbeiten auf der Ebenen der Gruppen, Diözesen, Bischofskonferenzen, und mindestens auf der Europäischen Konferenzen Ebene (als bekannte Fachleuten). Diese Verknüpfungen wirken mit Sicherheit auch in der Weltkirche. Natürlich soll diese Ebene noch mehr verstärkt werden, die Grundbegriffe der Caritas sollen noch öfter in der Theorie und Praxis vorkommen, so dass diese Worte auch auf den letzten zwei Ebenen wirken können. Diese Ebenen der Interaktionen sind die Interkulturelle und Globale Ebenen. Man soll ganz bewusst auch hier die Kontakte finden. In jeder Ebene finden wir konkrete, lebende Menschen, die laut der Ebene entsprechende Funktionen haben. Wir haben nicht anderes zu tun, nur für die richtigen Menschen die richtigen Worte oft genug sagen. Heute haben wir schon den technischen Hintergrund dies alles ganz bewusst zu verwirklichen.

Es ist sehr wichtig, dass wir auf die entsprechende Transaktionsebene wirken sollen um die entsprechende Wirkung ausüben zu können. (zB.

Einsammlung und Verschmelzung zum ganzen Wesen kann nur durch mich, kann nie ohne mich geschehen. Ich werde am Du; Ich werdend spreche ich Du.

Die Beziehung zum Du ist unmittelbar. Zwischen Ich und Du steht keine Begrifflichkeit, kein Vorwissen und keine Phantasie; und das Gedächtnis selber verwandelt sich, da es aus der Einzelung in die Ganzheit stürzt. Zwischen Ich und Du steht kein Zweck, keine Gier und keine Vorwegnahme; und die Sehnsucht selber verwandelt sich, da sie aus dem Traum in die Erscheinung stürzt. (...)

Gegenwart (...) gibt es nur insofern, als es Gegenwärtigkeit, Begegnung, Beziehung gibt. Nur dadurch, daß das Du gegenwärtig wird, entsteht Gegenwart. (...) Insofern sich der Mensch an den Dingen genügen läßt, die er erfährt und gebraucht, lebt er in der Vergangenheit, und sein Augenblick ist ohne Präsenz. Er hat nichts als Gegenstände; Gegenstände aber bestehen im Wesensein. (...)

Wesenheiten werden in der Gegenwart gelebt, Gegenständlichkeiten in der Vergangenheit. (...)

das Problem der Flüchtlinge soll auf Globale Ebene gelöst werden, weil das Problem durch globalen Ursachen ausgelöst wurde.)

Wie dies alles im Konkreten läuft weiß keiner. Was aber sicher ist, wenn wir viele auf jeder Situations-Ebene für unser bewusst gemachte Ziel handeln, und so in tranzaktionen eingehen, kann vieles erreicht werden.

Garaczi Imre*

Krízis és uralom

A modern hatalomelméletek archeológiája

Korunk gazdaságetikai folyamatait vizsgálva elengedhetetlenül fontos, hogy megvizsgáljuk a különféle uralom- és hatalomelméletek rendszereit, hiszen ezeknek kiemelkedően fontos szerepük van a gazdaság és az etika kapcsolatrendszerében. A hatalomelméletek kidolgozása elsősorban a különféle politikaelméletek sajátja, s ezzel segítenek hozzá ahhoz, hogy a politikai és gazdasági rendszerek belső indítékait, motívumait, szerkezeteit megértsük. Az emberiség történetében a következő kormányzati-hatalmi formák váltakoztak: 1. A *despotizmus* olyan forma, amelyben a hatalom birtokosa általában egyetlen ember, aki önmaga szab törvényeket, ellenőrzés nélkül kormányoz, és az alattvalók nem rendelkeznek jogokkal; 2. a *monarchikus* típusú rendszerekben a király, a fejedelem, vagy a császár áll az állam élén. A legfőbb hatalom hierarchikusan és piramisszerűen épül fel, és általában családi genealógia szerint történik a hatalom átörökítése. A monarchikus kormányzatokban általában egy szűk csoport segíti gyakorolni az uralkodó hatalmát. 3. A *totalitárius* forma jellemzője az, hogy az állam válik a hatalom legfőbb forrásává, általában egy ideológiai alapon szerveződő párt szövö át a társadalmat, és a civil közösségek lehetőségei abszolút korlátozottak. Jellemző a centralizált típusú irányítás, komoly szerepe van az erőszaknak fizikai és ideológiai értelemben. 4. A *köz társasági rendszerek* a népszuverenitáson alapulnak, és különféle mértékben van jelen a demokratikus elvek gyakorlása, amelyet általában parlamentáris formákban valósítanak meg.

Az uralmi formák vizsgálatakor fontos figyelembe vennünk a *politikai viszony* fogalmát: „A politikai viszony azokat a kötődéseket, nézeteket és gyakorlati eljárásokat jelenti, amelyek a polgárokat egyesülésre és közös cél vállalására készítetik; ezáltal túllép az egyéni és a csoportérdekeken, összefogásra, szolidaritásra és társadalmi kohézióra ösztönzi mindazokat, akik részesei egy nemzeti közösségnek vagy nemzetközi uniónak!” A modern nyugati civilizációkban a politikai viszony elsősorban a demokratikus értékek alapján fejezi ki a polgárok és az intézmények kapcsolatait. A közösségek politikai kapcsolatainak tere a *jogállam*, amely a fő terepe a *közjó* megvalósításának.

*A szerző a Pannon Egyetem habilitált egyetemi docense, a Gazdaságetika.hu társadalomtudományi folyóirat főszerkesztője.

1 Janine Brémond – Alain Gélédan: *Közgazdasági és társadalomtudományi kisenciklopédia*. Napvilág kiadó, Budapest, 2005. 419.o. Fordította: ifj. Benda Kálmán

A modern korkialakulása előtt a politikai viszony elsősorban a vazallusi hűség fogalmához kötődött, s ennek alapja az uralom Isten kegyelméből való eredtetése. Egy adott politikai rendszer viszonyai akkor kerülnek válságba, ha a társadalmi és gazdasági intézményekben problémák jelennek meg, azaz meggyengülnek az addig vallott és követett értékek, veszélybe kerül a társadalom korábbi szintű megélhetése, igazságtalan diszkrimináció válik uralkodóvá.

A hatalom filozófiai és társadalomszociológiai indítékait Bertrand Russell a *vágyak* és a *racionalizmus* kölcsönkapcsolatai alapján elemzi: „Az emberek korlátlan kívánságai között a hatalom és a dicsőség vágya áll az élen. Ezek a vágyak, noha szorosan összetartoznak, nem azonosak: a miniszterelnöknek nagyobb a hatalma, mint a dicsősége; a királynak inkább van dicsősége, mint hatalma. Annak, hogy dicsőséghez jussunk, rendszerint a legkönnyebb útja hatalmat szerezni; különösképpen érvényes ez olyan embereknél, akik a közéletben tevékenykednek. Emiatt a dicsőség vágya általában ugyanolyan tettekre sarkall, mint a hatalomvágy és gyakorlati szempontból e két törekvés azonosítható egymással.”²

Russell paralel módon ugyanolyan kapcsolatot fedez fel a *hatalom* és a *társadalomelmélet* kapcsolatában, mint amilyen a *fizika* és az *energia* összefüggése.³ Egy hatalom létrejöttében sokféle tényező játszik szerepet, de korunkban főként a gazdaság világából eredeztetik a hatalom formáit. Ugyancsak fontos különbségtételt jelent az, hogy az egyes közösségekben, államokban személyekhez kötődik a hatalom gyakorlása vagy testületekhez. A történelem során a hatalom forrásának alapvetően két típusa jelenik meg: a származási, születési, öröklési viszony révén (például dinasztiaiák, despoták stb.), illetve egyenlőségi alapon, választások útján. Russell kiemeli a hatalomgyakorlásban az egyéneket befolyásoló módszereket. Ezentúl pedig különbséget tesz - a szervezeti vonatkozásuk alapján - az állandósult és az újonnan megszerzett hatalom között.

Az első forma a hagyományok, és a megszokások rendjén nyugszik, nem szükséges újra és újra igazolni legitimitását. Ehhez a típushoz általában szoro-

2 Bertrand Russell: *A hatalom. A társadalom újszerű elemzése*. Typotex, Budapest, 2004. 9.o. Fordította: Ádám András (a továbbiakban Russell)

3 „Az emberek fölötti hatalom úgy tagolható, hogy van egyéneket befolyásoló és van a testületekre irányuló hatalom. Az egyénekre hatni lehet A) a testére gyakorolt közvetlen fizikai erővel, pl. ha bebörtönözzük vagy megöljük, B) impulzusokkal, úgymint jutalmakkal és büntetésekkel, pl. ha állást kínálunk neki vagy éppen megtagadjuk tőle, C) véleményének befolyásolásával, vagyis a legszélesebb értelemben vett propagandával. A legutóbbi változatba beleértem az olyan körülményeket – például a katonai fegyelmet -, amelyek a kívánt viselkedésre szorítanak másokat; az egyedüli különbség abban áll, hogy ebben az esetben a cselekvés a véleménynek nevezett közbeiktató értelem nélküli lépés nélkül jön létre.” In: Russell 25.o.

san hozzátartozik a vallás megalapozó szerepe. A második forma pedig erősen rászorul arra, hogy jogosultságát igazolja, és Russell úgy jellemzi, hogy *leplezetlen hatalom*: „A leplezetlen hatalom rendszerint katonai jellegű, és öltheti akár a belső zsarnokság, akár a külső leigázás formáját. Fontossága, különösen az utóbbi alakjában, igen nagy – úgy gondolom, nagyobb annál, mint amit sok modern „tudományos” történész elismerni hajlandó. Nagy Sándor és Julius Caesar csatáikkal a történelem egész menetét megváltoztatták. Az előbbi nélkül az evangéliumok nem görögül íródtak volna, és a kereszténységet nem hirdették volna a Római Birodalom szélében-hosszában. Az utóbbi nélkül a franciák nem beszélnének a latinból leszármazó nyelven, és aligha létezne a katolikus egyház. A fehér embernek az amerikai indiánok feletti katonai fölébbsége még vitathatatlanabb példája a kard erejének. Az erőszakos hódítás többet tett a civilizáció terjesztéséért, mint bármely más mód önmagában.”⁴

A hatalom és az egyén viszonyában Russell kiemelkedő szerepet tulajdonít *a kulisszák mögötti hatalomnak*. Itt azokra a személyekre utal, akik nem szerepelnek a politikai nyilvánosság első vonalában, de olyan személyes eszközökkel rendelkeznek, mint például gazdasági befolyás, barátság, manipulatív készségek, amelyekkel érdekeiket jelentős sikerrel tudják érvényesíteni.⁵ Ezek a tulajdonságok jelentős szerepet játszanak a modern korban kiemelkedően fontos gazdasági hatalom érvényesítésében. Russell szerint a gazdasági hatalom nem elsődleges, hanem *származtatott forma*.

Általában a gazdasági hatalom jelenlétét a modern társadalmakban adottan vesszük, kevéssé vizsgáljuk, és ezért van az, „...hogy a modern kor oknyomozó történelemszemléletében a gazdasági ügyek aránytalanul nagy súlyt kapnak a háborúval és a propagandával szemben.”⁶ A gazdasági hatalom általánosnak tekinthető törekvése az, hogy közvetlenül vagy közvetve irányítsa a kormányzatot. Jellemző a gazdasági és a kormányzati hatalom összefonódása. A gazdasági és a kormányzati hatalom között sokféle viszony és kölcsönhatás állhat fenn. Például: előfordul az, hogy az állam belső gazdasági hatalomra tesz szert, és a törvényhozást illetve a közvéleményt korrupcióval és manipulált beszédmóddal befolyásolja. Az állam gyakorta felhasználja a gazdaság állapotáról tudott információit a társadalom vagy annak egyes csoportjai befolyásolására. Mindebből sokféle kölcsönviszony alakulhat ki.⁷

4 In: Russell 27-28.o.

5 „Az ilyen embereknek azonban még a legmodernebb kormányzati formák mellett is elkerülhetetlenül jelentős hatalom van a kezükben olyan területeken, amelyek rejtve vannak az átlagember előtt.” In: Russel 33.o.

6 In: Russell 77.o.

7 „Olyasmire szoríthatja rá a politikusokat, ami ellentétes a szabadságukkal. Fenyegetőzhet

Ugyanakkor az is előfordul, hogy az erős demokráciákban a gazdasági szervezetek direkt befolyása a politika döntéseire a közvéleményt formálja, és a kormányzat nem képes keresztülvinni akaratát a társadalmi ellenállás miatt. A feudalizmus korában ez a gazdasági hatalom a földbirtokos arisztokrácia kezében összpontosult, míg a kapitalizmus időszakában ez a hatalom a bankok és a multi- és transznacionális nagyvállalatok kezébe került. A hatalomgyakorlás alapja – mindkét esetben – a tulajdonból fakad. A XX. században bontakozott ki a hatalomgyakorlás új formája: a médiák befolyásoló szerepe. Itt is jelentős hatása van természetesen a gazdasági háttérnek, de a befolyásolás elsősorban a közvélemény különféle típusú manipulációján nyugszik. A modern kor jellemzője az is, hogy egyre szorosabban kapcsolódik össze a gazdasági és a katonai hatalom.⁸

A modern gondolkodás hatalomelméleteiben fontos szerep jutott Hegel elemzésének az *uralom* és *szolgaság* viszonylatában. Hegel elméletének kiindulópontja az öntudat és a cselekvés kapcsolata az emberi szükséglet-kielégítés során. Ebben és a hatalom kapcsolatában az úr nem önmaga állítja elő a javakat, hanem parancs alapján a szolga végzi ezt. Mivel a szolga által végzett gazdasági tevékenység hosszú ideig tart, és ugyanazokat a munkafolyamatokat végzi, ezért a munka már megszokottá, rutinszerűvé válik, ezáltal nincs szükség arra, hogy az úrrendszeres gyakorisággal adja ki a parancsokat, ezáltal az úr szemlélete és cselekvése *passzívulódik*, míg a szolgáé *aktívulódik*. Így a közöttük lévő viszony minősége megváltozik, azaz az úr képességei csorbulnak és elsorvadnak, s ezzel párhuzamosan a szolga tudása fejlődik, azaz fejleszti egyéni képességeit.⁹

azzal, hogy gazdasági válságot támaszt. Annak azonban, hogy ténylegesen mit érhet el a gazdasági hatalom, meghatározott korlátai vannak. Caesart a hitelezői segítették uralomra, akik nem láttak más esélyt pénzük visszanyerésére, mint hogy sikerhez juttatják őt; mikor ez megvalósult, Caesar elég erős volt ahhoz, hogy dacoljon velük. V. Károly a Fuggerektől kölcsönzött pénzen vásárolta meg a császári méltóságot, de amikor császár lett, fittyet hányt rájuk, s azok elvesztették a kölcsönzött összeget. Napjainkban London hasonló tapasztalatokat szerzett a német újjáépítés megsegítésével, és Thyssen is annak során, hogy Hitlert hatalomra juttatta.” In: Russell 80.o.

- 8 „A múltban sohasem volt annyira összefonódva a gazdasági és a katonai hatalom, mint jelenleg. Egyetlen nemzet sem lehet hatalmas kifejlett ipar s a nyersanyagokhoz és élelmiszerekhez való hozzájutás nélkül. Viszont a katonai erő az, aminek segítségével a nemzetek elérik, hogy olyan nyersanyagokhoz jussanak, amelyekkel saját területükön nem rendelkeznek. A háború alatt a németek hódítással megszerezték a román olajat és az ukrán gabonát; azok az államok pedig, amelyek a trópusokról nyernek nyersanyagot, gyarmataikat saját vagy szövetségeseik katonai ereje révén tartják kezükben.” In: Russell 83.o.
- 9 „A munka és az ökonómia nagy problémái merülnek itt fel, anélkül, hogy a viszonyt – amelyet Hegel a kapitalizmust megelőző társadalmak körülményein modellezett – teljesen átfordította volna. Ugyanis a részlegesen emancipálódó szolga csak a boldogtalan tudat belső szabadságáig (sztoicizmus, szkepticizmus), de nem az uralommal szembeni cselekvésig jut

Mindezt Hegel összekapcsolja az *elismerés* és az *elismertség* feltételeivel, ugyanis mindezek igen fontos pszichológiai tényezői az emberi cselekvések hajtóerőinek. „A megkülönböztetettnek kétértelműsége az öntudatnak abban a lényegében rejlik, hogy végtelen, vagyis közvetlenül ellentéte annak a meghatározottságnak, amelyben tételezve van. Ha elemezzük ennek a szellemi egységnek a maga megkettőződésében adódó fogalmát, akkor megláthatjuk az *elismerés* folyamatát. Az öntudat számára van egy másik öntudat; önmagán kívül jutott. Ennek kettős jelentése van. *Először*, elvesztette önmagát, mert mint *más* lény találja magát; *másodszor*, ezzel megszüntette a másikat, mert a másikat nem is látja lénynek, hanem önmagát látja a másokban.”¹⁰

Hegel elemzésében az úr tudata önmaga megvalósításához kénytelen igénybe venni a szolga segítségét. Az úr, mint személy és mint társadalmi pozíció, önmagában elismert. A szolga tudata pedig a munkavégzés során végbemenő tökéletesedés miatt a saját öntudatra ébredés folyamata. E folyamatból kizárt a kölcsönös elismerés lehetősége. „Az úrnak *jut* azonban e közvetítés által a *közvetlen* vonatkozás mint a dolog tiszta negációja, vagyis az élvezet; ami nem sikerült a vágynak, az neki sikerül, hogy elkészüljön vele és kielégüljön az élvezetben. A vágynak ez nem sikerült a dolog önállósága miatt; az úr azonban, aki a szolgát tolta a dolog és maga közé, ezáltal csak a dolog önállótlanásával kapcsolódik össze, s tisztán élvezzi azt; az önállóság oldalát azonban átengedi a szolgának, aki ezt feldolgozza. Ebben a két mozzanatban tesz szert az úr elismertségre egy másik tudat által; mert ez, mint lényegtelen tételeződik bennünk, egyszer a dolog feldolgozásában, máskor egy meghatározott létezésből való függésben; egyikben sem lehet úrrá a léten, és nem juthat el az abszolút negációig. Megvan tehát ebben az elismerésnek az a mozzanata, hogy a második tudat megszűnik, mint magáért való lét, s ezzel maga teszi azt, amit az első tesz ellene.”¹¹Hegel olvasatában az úr-szolga viszony elsősorban a tudatok közötti viszonyt jelenti. Majd a későbbiekben Marx szemléletében válik ez a hatalmi kapcsolat *osztályviszonnyá*.

el. Marx ezt az objektív dialektikát veszi figyelembe, amikor a munka társadalmi felszabaddításának programját adta. Herbert Marcuse a hegeli politikai filozófia rekonstrukciója során teljesen nyilvánvalóvá teszi ezt a kapcsolatot, amikor a *Jogfilozófia* (1821) öregkori Hegelét elemzi. Hegelnél *államtól elváló polgári társadalom* szabja meg a termelés folyamatának menetét, amelyben az egyén nem szükségleteinek és képességeinek, hanem „tőkénének” megfelelő helyet foglal el.” Szigeti Péter: *Világrendszernézőben. Globális "szabad verseny" – A világgazdaság jelenlegi stádiuma*. Napvilág kiadó, Budapest, 2005. 234.o.

10 Hegel: *A szellemfenomenológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 101.o. Fordította: Szemere Samu (a továbbiakban Hegel)

In: Hegel 105.o.

11 In: Hegel 105.o.

A mindenkori hatalmi tudatok és intézmények működésében és formálódásában fontos szerepe van a piaci versenynek. A verseny fogalma egyrészt bármely modern gazdasági folyamat alapja, másrészt áthatja a társadalom szinte minden területét, harmadrészt az adott folyamatokban kifejezi a különféle érdekeket. Természetesen a különféle versenyelméleteket vizsgálva a *gazdasági verseny* áll a kapitalizmus történetének középpontjában, és ez – ahogy közeledünk napjainkhoz – egyre keményebb és kíméletlenebb. A gazdaságban folyó verseny sokféleképpen megragadható. Egyrészt folyik a piac különböző szereplői között az önérdekek maximalizálásáért, a bankok között az előnyösebb befektetésekért, a munkavállalók között a munkahelyekért, de ez ugyanígy jellemző az egyes régiók és az államok között is. A kapitalizmus történetének elmúlt évszázadaiban már minden a versenyre épül, és ez oly mértékben beágyazódott a mindennapi élet világába, hogy nem megszüntethető és még csak nem is lassítható, mint folyamat.

„Nyilvánvaló, hogy ennek a versenynek egyedül az vethet véget, ha megszüntetjük a nemzeti szuverenitást és a nemzeti fegyveres erőket, s a helyükbe a nemzetek fölötti egyetlen kormányzat kerül úgy, hogy egyedül ennek van fegyveres ereje. E berendezkedéssel az a lehetőség áll szemben, hogy a civilizált államok lakosságának nagy hányada elpusztul, a maradék pedig nyomorba és félbarbárságba süllyed. Ma a túlnyomó többség az utóbbi alternatívához húz.¹²”

A versenyvilág politikai filozófiája már megfogalmazódott az angol és a francia felvilágosodás eszméiben, és az lett az individuálfilozófiai alapelv, hogy *bármely egyénnek addig terjedhet csak a szabadsága, amíg mások érdekeit nem sérti*. Abban az esetben pedig, ha a piac egyes szereplői hátrányos helyzetbe hozzák mások érdekeit, akkor szükséges az állam beavatkozása. Ebből fakadóan, ha az adott állam már nem képes a kiegyenlítő és regulatív szerepét betölteni a társadalom különféle intézményei között, akkor háború vagy forradalom fenyeget, és az állam össze is omolhat. Ennek elkerülésére az állam – lehetőségei alapján – megtesz mindent. Ebben a vonatkozásban Russell fontos szerepet juttat a társadalmi közgondolkodásra ható propagandának.¹³E

12 In: Russell 139.o.

13 „Ebből a nézőpontból így fest a kérdés: a propaganda mely szabadságfoka biztosítja a legnagyobb stabilitást mind a belső, mind a külső veszélyek ellen? A válasz persze a kormányzat jellegétől és a fennálló körülményektől is függ. Ha a rendszer új és forradalmi, s a népességnek nyomós okai vannak a elégedetlenségre, a propaganda szabadsága alighanem egy újabb forradalomhoz fog vezetni. Ilyenek voltak a körülmények Franciaországban 1793-ban, Oroszországban 1918-ban és Németországban 1933-ban; és valóban: a kormányzat mindhárom esetben megszüntette a szabad propagandát. Ott azonban, ahol állandósult kormányzat van uralmon, és a tömegek gazdasági körülményei nem túl elkeserítőek, a szabadság bizton-

kérdés kapcsán már igen közel kerültünk a *hatalom* és az *etika* kapcsolatainak kérdéseéhez. E két összetevő viszonyában az erkölcs szerepe két vonatkozásban fontos: egyrészt a társadalmi tudatformákba beépülve intézményként van jelen, másrészt individuális szinten mindenki számára a lelkiismeret szűrőjén keresztül válnak az etikai értékek a mindennapi cselekvés alapjává.

A hatalom és az erkölcs mindenkori kapcsolatában Russell kiemelkedően fontosnak tartja azt, hogy *az engedelmség érdemmé válik*. Ez könnyen belátható a különféle civilizációk történetében, és tulajdonképpen a társadalom stabilitásának egyik fontos pszichológiai és társadalomszociológiai alapelve volt, hiszen az összes társadalmi mezőben – a gyermeki engedelmségtől kezdődően a szolgain és a házastársin át az alattvalóig – erre alapult az együttműködések rendszere. E társadalmi kapcsolatoknak a hatalom és az erkölcs között a legfontosabb kötőeleme a vallás regulatív szerepe volt. Mind ezt az egyház erkölcsi tekintélye biztosította. A hatalom és erkölcs vonatkozásában értelmezi Russell az ellenségeinkkel kapcsolatos előírásokat. Ebben a vonatkozásban összetett fogalom a *könyörület* kötelessége. Például az antikvitásban a harcban legyőzött ellenféllel való barátkozást gyengeségnek tartották, ugyanakkor a középkorban a lovag számára fontos volt, hogy egyenrangúnak tartsa a foglyot. Ezt a gondolatkört Russell így zárja: „Általánosságban a pozitív erkölcs a meglévő hatalom oldalán áll, nem enged teret a forradalomnak, semmit sem tesz a viaskodások vadságának enyhítésére, és nem nyújt teret annak a prófétának, aki valamilyen új erkölcsi szemléletet hirdet.”¹⁴

Ugyanakkor Russell megvizsgálja az intézménnyessel koherens, avagy attól eltérő *személyes erkölcsiség* fogalmát is. Az erkölcsi parancsok tiltó vagy kötelező érvényűek. Alapjuk mindig valamilyen hagyomány vagy szellemi forrás. Azok a történelmi személyiségek, akik az adott korban elfogadott erkölcsi elvek ellenében cselekedtek (például Szókratész, Antigoné), ha nem tudták átvinni cselekedetük tartalmának érvényét a társadalmi közgondolkodásba, általában elbuktak, ha viszont igen, akkor indítékaik részben vagy teljesen megváltoztatták a hagyományt.¹⁵

sági szelepként hat és mérsékli a békétlenséget. Igaz ugyan, hogy a brit kormány jó néhány intézkedést hozott a kommunista propaganda visszaszorítására, a kommunisták sikertelenségének Nagy-Britanniában mégsem ez az oka, és ha meggondoljuk, még kormányzati szempontból is célszerűbb volna szabad teret engedni a propagandájuknak.” In: Russel 140.o.

14 In: Russell 153.o.

15 „Ebből az következik, hogy nem lehet minden esetben rossz, ha valaki erkölcsi kérdésekben felforgatóan gondolkodik, még ha ezáltal szembekerül is kora egész társadalmának ítéleteivel. A tudományban ma mindenki elfogadja az efféle elvet; ám a tudomány területén ismeretesekek az új elmélet ellenőrzésének módszerei, és az új elméletet a hagyományoktól távol eső meggondolások alapján hamarosan elfogadják általános érvényűnek, vagy elvetik.” In: Russell 155.o.

A felvilágosodás korától és főképpen a XIX. századtól kerül előtérbe a szekularizáció elve, azaz a vallás szerepének fokozatos csökkenése. Ezzel párhuzamosan tették föl a szabad gondolkodók azt a kérdést, hogy miként lehetséges az erkölcsiséget a valláson kívül értelmezni? A XIX. század második felének angolszász morálfilozófusai (utilitáriánusok) a racionális gondolkodást tekintették az etikai döntéshozatal alapjának. A kérdés lényege az, hogy mi alapján dől el egy erkölcsi szabály értéke és minősége? Egyrészt az önálló megítélés ad erre választ, avagy a következmények döntenek el az adott cselekvés helyes vagy helytelen voltát. Russell megoldása a következő: „...minden cselekedetet a következményei alapján kellene megítélni; de minthogy ez nehéz, bizonytalan és időigényes, a gyakorlatban arra van szükség, hogy bizonyosfajta cselekedeteket elítéljünk, másokat pedig helyeseljünk anélkül, hogy megvárnánk a következmények vizsgálatát. Ennélfogva egyet kell értenem az utilitáriánusokkal abban, hogy bármiféle körülmények között valamennyi cselekedet közül az a helyes, ami az adott helyzetben a jó legnagyobb túlsúlyát hozza létre a károssal szemben; az erkölcsi felfogás megléte pedig előmozdíthatja az ilyen cselekedeteket.¹⁶”

Mindebben alapvetően fontos az, hogy az egyéni és a társadalmi megítélésben minden embert egyenlőnek tekintsünk, és legyünk részesei annak a szimpátiának, ami alapján mások számára is azt kívánjuk, amit egyébként önmagunknak is kívánnánk. *Ebben a vonatkozásban még fontos megjegyezni azt is, hogy az erkölcsi alapú diskurzusokban – a fontosság tekintetében – egyenlő súllyal vegyük figyelembe az eszközöket és a célokat, tehát ne essünk abba a hibába, hogy a célhoz szentesítjük az eszközt, de abba sem, hogy az eszközkhöz szentesítjük a célt. Hanem morálisan legyen védhető a megfelelő célhoz a megfelelő eszköz kiválasztása és alkalmazása. Mindennek akkor van jelentősége, ha látjuk azt, hogy a hatalom eszköze nem csupán a politikai és gazdasági küzdelmekben van jelen, hanem az erkölcsi konfliktusokban is.*

Mindennek alapja, hogy az élet bármely területén jelentkező érdek megvalósításáért folytatott küzdelemben – nagy valószínűséggel – legyünk képesek megválasztani a reális célok elérése érdekében a reális eszközöket. A hatalom és erkölcs viszonyáról szóló elemzését Russell azzal zárja, hogy megkísérli elhelyezni a fennálló erkölcsi értékrenddel szembeni lázadás értékmérőit: „Kétféle lázadás van: lehet tisztán személyes vagy fakadhat olyan társadalom utáni óhajból, amely másféle, mint amit a lázadó maga körül talál.¹⁷” A kettő között a fontos különbség az, hogy míg az első esetben a cél a személyben közvetlen alárendelt, s ez lehet akár anarchisztikus is, a másodikban viszont a cél a személy fölül kerül, és így közösségi vagy társadalmi igényt fejez ki.

16 In: Russell 156.o.

17 In: Russell 160.o.

Természetesen az erkölcsi vállalás és a társadalmi megítélés tekintetében sokkal bonyolultabb a lázadás helyes vagy helytelen mivolta, ugyanis az is lehetséges, hogy *az egyéni lázadás célja azonosulni tud nagyfokú társadalmi támogatottsággal, s mindennek következtében érvényre is jut, azaz megváltozik egy politikai rend iránya vagy akár a korábbi erkölcsi értékekhez való viszony, de mindennek ellenére a későbbiekben nem igazolódott a lázadás következtében létrejött új helyzet eredményessége.* Mindez azonban – a történelmi tapasztalatok alapján – csak jóval később, immáron leülepedett távlatok nyomán állítható, és ebben a vonatkozásban mindössze morális kereteket lehetséges megfogalmazni, de egyöntetű szabályokat nem.¹⁸

A történelemben, s benne a gazdasági folyamatokban és a politikában, jellemzővé vált a hatalmi célok megvalósításáért folytatott ádáz és kíméletlen küzdelem. Az egyes történelmi személyiségek pszichológiai vonatkozásaibangyakorta kapcsolódott össze az egyéni (önző és önérdékkövető) hatalomvágy a társadalmi célok megvalósításához szükséges hatalmi szerepekkel. E két elem gyakorta összemosódott és nehezen volt szétválasztható. Nyilvánvaló az, hogy a hatalomhoz való egyéni viszonyt másként értékeljük Nero császár és Hitler tekintetében, és egészen másként Napoleonnál vagy Kossuth Lajosnál. A metszéspont a kétféle hatalmi viszonyban ott válik el, ahol az adott személyiség a hatalmi vágy betegeként csak önző és aljas szándékokat valósít meg, vagy pedig a hatalom segítségével egy közösség vagy társadalom – a későbbiekben beigazolódott – nemes céljait valósította meg. Tehát *a hatalomhoz való viszony az emberi lélek gyökérvilágában keresendő.*¹⁹

18 „A széles körű megítélés számára csak az események révén dönthető el, hogy egy lázadás igazságosnak tekinthető-e; ha annak lehet tekinteni, úgy az előzetesen hatalmon lévő felsőbbség a saját szempontjából is akkor lenne okos, ha nem gyakorolna elkeseredett ellenállást. Az egyén el tud képzelni olyan életmódot vagy olyasfajta társadalmi rendet, amelyben az emberek kívánságai nagyobb mértékben teljesülnek, mint a fennálló rendszerben. Ha helyes ez az elképzelés, és ha meg tudja nyerni az embereket, hogy fogadják el a reformjait, akkor igazolást nyer. Lázadás nélkül az emberiség tespedésbe süllyedne, és az igazságtalanságok orvosolhatatlanná válnának. Ennélfogva az, aki elutasítja a felsőbbségnek való engedelmességet, bizonyos körülmények között méltányos tevékenységet művel, feltéve, hogy engedetlenségének okai inkább közösségek, mint személyesek. Ez azonban olyan kérdés, amelyre vonatkozóan a dolog alapvető természeténél fogva nem lehet szabályokat megfogalmazni.” In: Russell 160.o.

19 „Nagy különbség van azonban az eszközként kívánt hatalom és a végcél gyanánt áhított hatalom között. Aki mint eszközt kíván hatalmat magának, az elsődlegesen valami másra törekszik, és ezért akar olyan helyzetbe kerülni, hogy törekvését ki is elégítse. Akinek a hatalom a fő célja, az pedig aszerint fogja megválasztani a közvetlen céljait, hogy azok mennyire juttatják őt hatalomhoz. A politika terén például az egyik embert az vezérli közéleti tevékenységében, hogy elérje bizonyos rendszabályok törvénybe iktatását; míg másvalaki, aki csak a személyes sikerével törődik, bármilyen programot kész helyeselni, ha ezáltal a legnagyobb eséllyel előmozdítja saját nagyratörését.” In: Russell 167-168.o.

A hatalom birtoklásának pozitív célok érdekében történő felhasználására klasszikus példa Cincinnatus esete, aki a római köztársaság korában élt, és köztiszteltben álló bölcs férfiú volt. Eredeti foglalkozása földműves. Amikor egy ízben Rómát egyaránt fenyegették belső problémák és külső támadások, a választott testület úgy vélte, hogy e válság megoldásához elengedhetetlen az ő közreműködése. Ezért földművelő tevékenységét abbahagyva elfogadta a diktátorrá való megválasztását, tehát abszolút hatalmat kapott a kezébe. Néhány hónap múlva az irányításával megoldódtak a problémák, s ekkor ő önként lemondva a hatalomról visszatért az ekeszarvához.

Russell szerint a jótékony következményekkel járó hatalomvágnak össze kell kapcsolódnia valami más céllal, ami eltér a hatalomtól. Tehát, *ha nem a jó célt valósítja meg, akkor érdektelen legyen számára a hatalom*. Ebből fakad, hogy a hatalomtól különböző cél szolgálja az adott közösségi *Legfőbb Jó* megvalósulását. S ehhez kapcsolódik az is, hogy a nemes célok megvalósításához nemes eszközöket válasszunk, mert ha nemtelen eszközök válnak a cselekvés során túlnyomóvá, az egyébként jó cél is elveszítheti az értékét. Russell szerint az, hogy egy cselekedet jóként vagy rosszként ítéhető meg, elsősorban az egyének szintjén és kevésbé a közösségekre vonatkozóan állapítható meg. Mindebben fontos szerepe van a demokráciához való viszonynak, hiszen szükséges az, hogy az egyéni cselekedet közösségi-társadalmi szinten is megmérettetésre találjon.

Russell a hatalom etikájának következményeit így értelmezi: a birtokolt hatalmat a mindenkori társadalmi együttműködés előmozdítására kell használni, s ezt olyan körülmények között kell megtenni, amikor az emberi létvilág minden területén versenyhelyzetek vannak. A hatalom gyakorlásának társadalmi értelemben kiszélesített pozitív gyakorlatára a következő szemléletes példát állítja fel: „Ha négy olyan embert kellene említenem, akiknek a hatalma nagyobb volt bárki másénál, Buddhát és Krisztust, Püthagoraszt és Galileit említeném. Közülük egyik sem részesült az állam támogatásában, mielőtt eszméik széles körben el nem terjedtek. Életében egyiknek sem volt sok sikerben része. De bármelyikük nagyobb hatással volt az emberek életére, mint ahogy akkor hatottak volna, ha a hatalom az elsődleges céljuk. Egyikük sem törekedett olyan hatalomra, amely mások szolgásgba taszításával jár, csak olyanra, amely másokat felszabadít; az első kettő megmutatta, miképpen lehetünk úrrá a viszálykodáshoz vezető vágyakon, továbbá hogy tudjuk legyőzni a szolgásgot és az alávetettséget; a másik kettő megmutatta, miként rendelkezhetünk a természet erőivel.”²⁰

Russell könyve zárófejezetében kísérletet tesz a hatalom megszelídítésének lehetőségeire. Ehhez négy alapfeltételt tart fontosnak megvizsgálni: a politikai,

a gazdasági, a propagandával kapcsolatos, valamint a pszichológiai és nevelési feltételeket. A *politikai feltételekkel* kapcsolatosan kiemeli a demokráciát, mint szükséges, de valójában nem egyetlen tényezőt a hatalom korlátozásában. Példát említ arra, hogy olyan demokratikus forma is létezett, amikor a többség brutális diktatúrát gyakorolt a kisebbség felett. Ehhez azonban hozzáteszi azt is, hogy egy stabilan működő demokráciában ésszerűnek tűnik megakadályozni egy kisebbség erőszakos törekvéseit a hatalom megszerzésére, hiszen a többség számára fennálló rend és nyugalmas élet előbbre valóbb, viszont a kisebbséggel szemben mindaddig türelmesnek kell lenni, amíg annak tevékenysége nem gátolja a többség számára megfelelő rend fenntartását.

Ehhez fűződik az a fontos kérdés, hogy az átlagpolgár mennyiben érzi önmagát a hatalom birtokosának vagy részesének? Egy nagyobb modern államban a polgár távol érzi magát bármiféle befolyás gyakorlásának a lehetőségétől a hatalomra, sőt a hatalmi mechanizmus működéséről nincsenek, vagy alig vannak tapasztalatai. Nem igazán érzékeli saját szavazatának súlyát a fennálló rendszer egészében.²¹ Mindez felveti azt a kérdést is, hogy a demokráciákban van-e szerepe az adott ország földrajzi nagyságának. Ezzel kapcsolatban Russell előnyösnek látja a *föderációs rendszerek* kiépítését, sőt azt is hozzáteszi, hogy – a béke és a háború ügyében – az lenne szerencsés, ha az egész világ egyetlen területet alkotna. Itt ugyan szembe kell nézni azzal, hogy a nagy kiterjedésű területen gyakorolt demokratikus hatalomban az átlagpolgár gyakorta tehetetlennek érzi magát, és nehezen tájékozódik az átfogó ügyekben. Ezt az érzést lehetséges csökkenteni a föderatív formákkal és az önrendelkezés lehetőségével.

A hatalom megszelídítésének *gazdasági* feltételei között Russell először az állami és a magántulajdon mértéke alapján tesz különbséget az egyes államok között a hatalomgyakorláshoz való viszony tekintetében. Itt megkülönbözteti a tulajdon és az irányítás fogalmait. Például a nagy cégekben az egyszerű részvényeseknek nincs beleszólásuk az irányításba, tehát ez elkülönül, és csak kis mértékben oszlik meg a tulajdonhoz képest. Az elkülönült irányítás – a gazdasági folyamatok fölötti hatalom révén – könnyű lehetőséget ad arra, hogy az irányítók meggazdagodjanak.²²

21 „Az a dilemma adódik tehát, hogy a demokrácia egyrészt addig képes az emberek számára azt az érzést biztosítani, hogy ő is részes a politikai hatalomban, amíg a csoport, amelyhez tartozik, kicsi; másrészt, az ügyet az emberek csak akkor képesek fontosnak hinni, ha nagy a csoport; kis csoportban ez nem történik meg.” In: Russell 178.o.

22 „A jámbor pénzbefektetőt udvariasan és jogszerűen ki lehet fosztani; az egyetlen korlát, hogy ne jusson annyira keserű tapasztalatokhoz, hogy a jövőbeli megtakarítását a ládáfiában tartsa. A helyzet akkor sem lesz alapvetően más, ha az állam lép a társaság helyébe; mint-hogy valójában a vállalkozás mérete az, ami az átlagos részvényest kiszolgáltatottá teszi, az átlagpolgár még kiszolgáltatottabb lesz az állammal szemben.” In: Russell 184.o.

Mindezen helyzetek olyan megoldása, hogy az állampolgár viszonylagos módon biztonságban érezhesse magát, hatékony demokráciára van szükség. Ezt csak úgy lehet biztosítani, ha a kinevezett vagy választott tisztségviselőket és vezetőket hatékonyan képesek ellenőrizni és elszámoltatni. Ha ez nem valósul meg, máris fennáll a lehetősége annak, hogy diktatúra, zsarnokság vagy totalitarizmus jöjjön létre. A demokrácia ellenőrzésének fontos területe a szervezett bürokrácia működésének hatalmi beállítottsága. A *Hivatal* – szokták mondani – *hatalom a hatalomban*. Egy demokrácia életképességében sok múlik azon, hogy a hatalmi gépezet belső hierarchiáiban milyen mértékben valósul meg a tekintélyelv és a törvénytisztelet. Abban az esetben, ha a hivatalokban a beosztottak mindenben kiszolgálják a zsarnokoskodó eljárásukat, máris fékeződik a demokratikus törvényesség működése. *Biztosítani kell a törvényesség kérlelhetetlenül korlátozó jelenlétét*. Ennek eszközei a hierarchián belüli irányító hatalmak megosztása és a beosztottak autonómia lehetőségei.

A hatalom megszelídítésének russelli programjában fontos szempont a *propaganda* és a *nyilvánosság* kapcsolata. Ezen azt érti, hogy azt az agitációt feltétlenül támogatni kell, ami nem az adott törvények megszegésére, áthágására irányul, hanem a hatáskörüket túllépő és a lehetőségeikkel visszaélő vezetők kontrolljára. Védeni kell azokat a kritikákat, amelyek megalapozottan bírálják a közéleti vezetők munkájának hiányosságait. Mindebben nagy a felelőssége az állami–közszolgálati médiumoknak, hiszen sok múlik azon, hogy a nyilvánosság fölötti monopólium mekkora lehetőségeket ad az ellenzéknek a hatalom elleni jogos kritikájára.²³

A hatalom korlátozásának legösszetettebb terepe a társadalom és a gazdaság folyamatainak *pszichológiai vizsgálata*. Ezzel kapcsolatban Russell rámutat arra, hogy a tömegtársadalomban bevett gyakorlat a tömegek felizgatása, a gyűlölet és a félelemkeltés, ami alkalmas arra, hogy elősegítse a totalitárius hatalom érvényre jutását. Hogy ez ne így legyen, *szükséges neveléssel szélesíteni a társadalomban a demokrácia kultúráját*. A zsarnoki hatalom szívesen alapoz a látványosan felizgatott tömegek lelkesedésére (lásd Hitler), de általában ezzel együtt jár az, hogy a tömeget alkotó átlagpolgár egyáltalában nem látja át lelkesedése későbbi súlyos következményeit. Ezzel kapcsolatban Russell a háború megakadályozására helyezi a hangsúlyt, mert „...ha egyszer a világ megszabadul a háborútól való rettegetéstől, akkor, tekintet nélkül a kormányzat vagy a gazdasági rendszer milyenségére, idővel meg fogja találni annak

23 „A BBC állami intézmény, amely azt példázza, milyen út vezet a szabad propaganda és a kormányzati monopólium összekapcsolásához. Be kell ismernünk, hogy a nagy sztrájk körülményei között ez az intézmény is feladta a pártatlanságát; de nyugalmas időkben szóhoz juttatja a különféle álláspontokat, mégpedig – amennyire lehetséges – a megszólalók szám-szerű súlyának megfelelően.” In: Russell 187.o.

útját-módját, hogy a vezetők erőszakosságát megzabolázza. Másfelől minden háború, különösképpen a modern háború, elősegíti a diktatúrát azzal, hogy a félénkekben felkelti a vezető utáni vágyat, a merészebb lelkű embereket pedig társadalomból falkává változtatja. A háború eshetősége bizonyos fajta tömegpszichózist idéz elő, és megfordítva: az effajta tömegpszichózis, ha előállt, növeli a háború kockázatát és a zsarnokság lehetőségét. Ennélfogva meg kell vizsgálnunk, milyen fajta nevelés az, amely leginkább távol tartja a társadalmat a tömeghisztériáktól és leginkább alkalmassá teszi a demokrácia eredményes gyakorlására.²⁴

Mindebből az következik, hogy a demokráciában elengedhetetlenül fontos lenne az, hogy a választópolgárok képesek legyenek az önállóság alapján stabilan állást foglalni a reájuk nehezedő különféle médiapropagandák irányzatai között. Ehhez hozzátartozna az is, hogy a kisebbségi véleményt vallók maradéktalanul elfogadják a többség álláspontját. Ez azonban így túlságosan egyszerű lenne, hiszen előfordulhatnak olyan szituációk is, amikor a többség – például a manipulatív félretájékoztatás miatt – rosszul dönt, és ez később beigazolódik.

A demokrácia kultúrája részben alakítható a nevelés segítségével. Például fontos szerepe lehet a médiumoknak abban, hogy a labilis érzelmekből fakadó gyűlöletkeltést vagy a félelem érzetét korlátozza. Mindez ahhoz is hozzájárulhat, hogy csökkenjen a tömegtársadalomban könnyen elterjedő *fanatizmus* lehetősége. A médián keresztül gyakorolt hatalmi pszichológiák szinte hipnotikus erőt biztosítanak a polgárok félrevezetésére: „A hipnotizált automaták mindegyike úgy érzi, hogy minden igazán szent dolog a saját táborának győzelméhez kötődik, és mindent, ami igazán iszonyatos, az ellentétes oldal képvisel.²⁵”

Végül Russell összehasonlítja a *liberális* és a *totalitárius* szemléletű hatalomgyakorlás lehetőségeit. Az előbbiben az állam által képviselt *közjó* a polgárok jólétében fejeződik ki, míg az utóbbiban az állam egy absztrakcióvá válik, amelyben a polgárok csak funkcionális tartóoszlopok, és az egész rendszer pusztán a hatalmon lévők érdekeit valósítja meg.

Hannah Arendt, a XX. század egyik legjelentősebb politikai filozófusa, más aspektusokból vizsgálja a különféle hatalomelméletek természetrajzát. Több művében is részletesen elemzi a modern hatalmi mechanizmusok forrásait és működését. A hatalom kérdéséhez szorosan hozzákapcsolja az *erőszak*, a *tekintélyelvek* és a *demokrácia* kérdéseit. Arendt hatalomfelfogása annyiban hasonlatos Russelléhoz, hogy mindketten elutasítják az erőszak szerepét, és a ha-

24 In: Russell 189.o.

25 In: Russell 191.o.

talomgyakorlás legfontosabb alapvetésének az *együttműködésre való törekvést* tartják. Arendt *A totalitarizmus gyökerei* című könyvében áttekinti a modern civilizációban a különféle hatalmi formák, rétegződések, stílusok kölcsönviszonyait. Elméletének kiindulópontjaként az imperializmus kezdetének sajátos pénzügypolitikáját értelmezi a nemzetállamok és a kapitalizmus kapcsolata alapján. „Amit az imperialisták valójában akartak, az a politikai hatalom kiterjesztése volt, nemzetállami alapok nélkül. Az imperialista terjeszkedést egy különös fajta gazdasági válság indította el: a tőketúltermelés és a „pénzfelesleg” megjelenése, amely a túlságos megtakarításokból származott, és a nemzeti határok között már nem talált jövedelmező befektetési lehetőségekre. Először fordult elő, hogy nem a hatalom befektetése egyengette az utat a pénzbefektetés előtt, hanem a hatalom exportja indult engedelmesen a pénzexport után, mert a távoli országokba irányuló ellenőrizetlen befektetések azzal fenyegettek, hogy a társadalom széles rétegei válnak szerencsejátékossá, hogy termelési rendszerből pénzügyi spekulációk rendszerévé változik át az egész tőkés gazdaság, s a termelés hasznát a jutalékosi haszon fogja felváltani. Az imperialista korszak előtti évtized, a múlt század hetvenes éveit addig sohasem látott szélhámosságoknak, pénzügyi botrányoknak és tőzsdei házárdjátéknak lehettek tanúi.”²⁶

Ez a folyamat fokozatosan alakította át a kapitalista világrend hatalmi politikáját. Ennek kiindulópontja az, hogy a nemzeti keretekben történő termelés stagnáló tendenciái mellett hatalmas jövedelmekkel kecsegtetett a távoli országokba történő befektetések rendszere, de ez ugyanakkor nagy kockázatot is jelentett a befektetők számára. Ezért is vált szükségessé, hogy az egyes nemzeti hatalmak erőszak szervezeteik kiterjesztésével exportálják hatalmukat az üzleti kockázatok csökkentése érdekében. Ennek a folyamatnak számtalan negatív következménye lett. Egyrészt megnövekedett az erőszak szerepe a kevésbé civilizált országokban, másrészt a gazdasági törvények már nem korlátozták a profit maximalizálását, s így óriási tőkehányadok kerültek ki a nemzeti keretek törvényeinek ellenőrzése alól. „Az új keletű boldog beteljesülésnek éppen az volt a titka, hogy a gazdasági törvények már nem álltak útjába a birtokos osztályok kapzsiságának. A pénz végül is pénzt fialhatott, mert a hatalom, füttyülve mindenféle gazdasági és erkölcsi törvényre, megkaparintotta a vagyont. A kivitt pénz csak akkor válthatta valóra tulajdonosainak terveit, amikor sikerült elérnie a hatalom kivitelét. Csak a korlátlan hatalom-összpontosítás eredménye lehetett a korlátlan tőkeösszpontosítás.”²⁷

26 Hannah Arendt: *A totalitarizmus gyökerei*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992. 159-160.o. Fordította: Braun Róbert és mások. (a továbbiakban Arendt)

27 In: Arendt 161.o.

Ez a folyamat a XX. század elejére tartóssá vált, és az egyes nyugat-európai nemzetállamok politikai propagandájának fontos célja lett a hatalom mindenáron való kiterjesztése. Az európai államok gazdasági és erőszakszervezeteinek képviselői szinte önálló osztályokat hoztak létre az Európán kívüli államokban. Arendt rámutat arra, hogy ezen hivatalnokok tapasztalatai alapján terjedt el az európai közgondolkodásban az az elv, *hogy minden politikai rendszer lényege a hatalom*, majd ezzel kapcsolatban fogalmazza meg azt, hogy az imperializmus alapvetően – belső geneziséét tekintve – szuprematív, és legfőképpen az erőszakra alapozott.²⁸

Ebben a folyamatban már középpontivá válik az erőpolitika szerepe, amely szinte önmaga céljává karakterizálódott. Arendt rámutat arra, hogy az imperializmus kezdetének e fő tendenciái nagymértékben hozzájárultak az *eleven közösségek* tönkretételéhez, éppúgy Európában, mint a távoli országokban. Morálbölcseleti szempontból mindez azzal is együtt járt, hogy „A szintiszta erőszak kivétel úrrá avatta a szolgákat, de nem adta meg nekik az urak kiváltságát; hogy alkalomadtán valami újat hozzanak létre. Az erőszak hazai monopolisztikus összpontosítása és mértéktelen felhalmozása a szolgákat a rombolás cselekvő részeseivé tette, míg végül a totalitárius terjeszkedés nemzet- és emberpusztító erővé nem vált.”²⁹

Arendt szerint az imperializmus első szakaszának politikai folyamataiban a hatalom eltávolodott attól a politikai közösségtől, amelyhez korábban természetes módon kötődött, és mindezt a gazdaság kényszerítette ki, mert e tendencia találkozott a fejlett nyugat-európai nemzetállamok uralkodó osztályainak érdekével. Mindezek alapján véli úgy, hogy az imperializmus tette lehetővé a polgárság teljes érvényű politikai hatalmát. Ennek kapcsán váltak az üzletemberek államférfiakká, és a nyugat-európai nemzetállamok politikai koncepcióiban a külpolitika lépett elő prioritássá a belpolitikával szemben.

Ezután Arendt hosszan elemzi az imperializmus polgárságának politikai filozófiai forrásait, és visszamegy egészen Hobbes-ig, aki a közérdekkel azonosította az egyéni érdeket. A *Leviatán* szerzője már a XVII. században megfogalmazta azt, hogy *a tulajdon folyamatos felhalmozása a hatalom véget nem érő felhalmozásán alapul*. „Az imperialista korszakban a hatalomfilozófia a

28 „Az erőszak mindig is *ultima ratio* volt a politikai cselekvésben, és a hatalom mindig az államigazgatás és kormányzás megjelenési formája volt. De egyik sem volt korábban tudatos törekvése az államnak, sem végső célja bármely pontosan körvonalazott politikának. Hiszen a hatalom önmagában nem érhet el mást, csak még több hatalmat, s a hatalmat (és nem a törvényt) kiszolgáló erőszak romboló elvvé válik, amelynek nincs addig nyugta, míg marad valami, amin még nem tett erőszakot.” In: Arendt 162.o.

29 In: Arendt 163.o

kiválasztottak filozófiája lett, akik gyorsan felfedezték és mindjárt készek voltak elfogadni, hogy a hatalomvágy csak pusztítással csillapítható.³⁰

A határtalanszerzés beteljesült vágya együtt járt a közgondolkodásban elterjedt *nihilizmussal* és az erőszakon alapuló pusztítással. Ennek a tendenciának biztos alapot nyújtott az imperializmus történetének egyik legfontosabb újdonsága: *a gazdaság vette át fokozatosan az élet minden területén a politikai cselekvések színtereit*. Az imperializmus történetének – hatalomelméleti szempontból – jelentős fejleménye, hogy szövetséget kötött egymással a *csőcselék* és a *tőke*. Arendt értelmezésében a felesleges tőke mellett az imperializmus társadalmában megjelenik egy másik melléktermék is, az *emberi hulladék*. Azokat a tétlenné vált munkanélkülieket nevezi így, akiket a különféle válságszituációk eltávolítottak a gazdasági közösségből. Ezek az emberek veszélyt jelentettek a fennálló fejlett nemzetállamok politikai berendezkedésére. „Az imperialista kor azzal az újdonsággal szolgál, hogy ez a két fölös erő, a fölösleges tőke és a fölösleges munkaerő kart karba öltve, együtt hagyja el az országot. A gazdaság és a népesség csökkenésével szemben az egyedüli lehetőségnek a terjeszkedés, a kormányzati hatalom kivitele látszott, és minden olyan terület bekebelezése, ahol vagyont vagy munkát fektettek be az ország polgárai. Úgy tetszett: az imperializmus és a végtelen terjeszkedés imperialista fogalma tartós ellenszere a tartós bajnak.”³¹

Ebben a folyamatban az imperializmus terjeszkedő politikájához – paradox módon – olyan *nacionalista jelszavak* csatlakoztak hozzá, amelyek gazdasági érdekekre hivatkoztak. Mivel már általánossá vált a közérdeknek az egyéni érdekel való azonosítása, ezért támogatták a nacionalizmusok a terjeszkedést, mint alapvetően közös érdeket; s tették ezt annak ellenére – mint ezt Arendt megjegyzi – hogy e két fogalom között fennáll egy belső antagonizmus.³² Az így kialakult új rendszerben a közigazgatásra épülő nemzetállamok talapzatai fokozatosan meggyengültek. Mindezt elősegítette a nemzeti közigazgatások megroppanása, és morálisan már nem volt követhető a tisztviselői karok számára a nemzet szolgálatának jelszava. Például a brit gyarmatokon működő hivatalnokokat már hidegen hagyta az anyaállam szervezetének megrendülése. A gyarmati szolgálat jelentette már a nemzet számára vállalt dicsőséget. Így alakult ki a *tőke* és

30 In: Arendt 169.o.

31 In: Arendt 175.o.

32 „A nacionalizmus és az imperializmus között elméletben mélységes szakadék tátong, de ez a gyakorlatban áthidalható törzsi nacionalizmussal és nyílt rasszizmussal, ami meg is történt. Az imperialisták kezdettől fogva és mindenütt önnön „pártokföldrőltségüket” hirdették, és azzal kérkedtek, hogy csakis ők lépnek fel a nemzetnek mint egésznek a nevében.” In: Arendt 178.o.

a *csőcselék* közötti szövetség, amely a gyarmatokon erősödött meg elsősorban. Társadalomszociológiai szempontból az a nézet vált ismertté, hogy ebben a folyamatban közelebb kerülnek egymáshoz az egyes társadalmi osztályok, és megszűnnek az osztálykülönbségek. Ebből azonban az a lehetőség bontakozott ki, hogy „...a demokrácia zsarnokságba fordulhat át, hogy a zsarnokok a csőcselékből emelkedhetnek ki, és e csőcselékhez folyamodhatnak támogatásért. Elsiklottak viszont afelett, hogy a csőcselék nemcsak az alja, hanem a mellékterméke is a tőkés társadalomnak, mégpedig közvetlen mellékterméke, következtetésképp soha nem választható el teljesen tőle. Ezért nem vették észre aztán a felső tízezer egyre növekvő csodálatát az alvilág iránt, holott a tisztelet vörös fonalként húzódik végig a XIX. századon, nem figyeltek fel arra, hogy e felsőbb osztályok állandóan, lépésről lépésre hátrálnak minden erkölcsi meggondolás elől, és egyre nagyobb megértést mutatnak utódaik anarchista cinizmusa iránt.”³³

Ezek a tendenciák oda vezettek, hogy a csőcselékkel való kapcsolat miatt a nyugati polgárság egymás után adta fel hagyományait, és – a nyugat-európai országokban ugyan különböző mértékben és formákban – a tulajdonosi érdekek védelmét a csőcselék segítségével kísérelte megtartani. Ez a folyamat legkarakterisztikusabban Németországban ment végbe, és itt a polgárság hozzájárult ahhoz is, hogy elvesse a modern polgári filozófiákban megfogalmazott *emberiség* eszméjét is. Így kerülhetett Németországban a rasszizmus a nemzeti politika fősodrába, és indította el azt a végzetessé váló folyamatot, amely a második világháború során felborította a világrendet.

Arendt hatalomelméletének összetevőit más aspektusok szerint is értelmezhetjük a *Mi a tekintély?* című esszéje alapján.³⁴Ebben fontosnak tartja a XX. században újragondolni ezt a fogalmat, amelynek a következő meghatározását adja: „...a tekintély mindig engedelmességet követel, rendszerint összetévesztik a hatalom vagy az erőszak valamely formájával. A tekintély azonban eleve kizárja a külső kényszer alkalmazását; ahol ez történik, ott maga a tekintély semmisül meg. Másrészt a tekintély összeegyeztethetetlen az egyenlőséget feltételező s érvelések sorozatán zajló meggyőződéssel is. Ahol érvek hangznak el, ott a tekintély elbizonytalanodik. A meggyőződés egalitárius rendjével szemben a mindig hierarchikus tekintélyelvű rend áll. Ha a tekintély egyáltalán meghatározható, akkor azt mondhatnánk, hogy ellentétes mind az erőszakos kényszer alkalmazásával, mind az érveken át kifejtett meggyőződéssel.”³⁵

33 In: Arendt 180-181.o.

34 Hannah Arendt: *Múlt és jövő között – nyolc gyakorlat a politikai gondolkodás terén*. Osiris-Readers International, 1995. 100-151.o. Fordította: Módos Magdolna (a továbbiakban *Mi a tekintély?*)

35 In: *Mi a tekintély?* 101-102.o.

Arendt olvasatában, hatalomelméleti szempontból, a parancsoló és az engedelmeskedő közötti kapcsolat alapja nem a közös megegyezés, hanem a hierarchiában elfoglalt hely. Ehhez teszi hozzá azt, hogy a vallás és a hagyomány hanyatlásával párhuzamosan a XX. századra a tekintély hatalma is megkérdőjeleződött. A tekintély az elmúlt történeti korszakokban az állandóságot és a *maradandóságot* jelentette, és ez azonosnak tekinthető a világról alkotott képünk megbízhatóságának elvesztésével. A tekintély problémája szorosan összefügg a társadalmi szféra különféle területeinek hierarchiaviszonyaival, illetve a politika és a szabadság kapcsolatával. *A tekintélyelvű kormányzati formák törekvése a szabadság korlátozása, s ez szemben áll a liberalizmus egyik alapelveivel, amely szerint a haladás és fejlődés folyamatosságához a mindenkorai hatalom fokozatos korlátozása szükséges.*

A politikai tekintély általában az eredetmítoszokra, a múlt dicsőségére és a leszármazástudatra alapozódik (mint például az antik Rómában), és magában hordozza az egyenlőtlenség és a megkülönböztetés elveit. Arendt a liberális és a konzervatív tekintélyfogalmakat így hasonlítja össze: „Bár mind a liberalizmus, mind a konzervativizmus abban a pillanatban cserbenhagy bennünket, amint megpróbáljuk elméleteinket a ténylegesen létező politikai formákra és intézményekre alkalmazni, az azonban tagadhatatlan, hogy általános megállapításaik jó adag valószínűséget tartalmaznak. Láttuk, hogy a liberalizmus a szabadság, a konzervativizmus pedig a tekintély hanyatlásának folyamatát méregeti; a várható eredményt mindkettő totalitarizmusnak nevezi, s totalitárius tendenciát lát mindenhol, ahol akár az egyik, akár a másik megy végbe. Kétségtelen, hogy mindkettő kiváló bizonyító anyagot tud elénk tárni a megállapításai alátámasztására. Ki tagadhatná, hogy a század eleje óta a szabadságot minden oldalról komoly fenyegetések érik, s hogy, legalábbis – az első világháború vége óta – felütötte fejét mindenféle zsarnokság? És ki tagadhatná, hogy a modern világ egyik leglátványosabb jellegzetessége az lett, hogy tulajdonképpen minden hagyományosan elfogadott tekintély eltűnt belőle?”³⁶

Erre alapozva Arendt úgy véli, hogy a szabadság és a tekintély egyidejűleg korlátozódik a modernség korában. A folyamat mögött történetfilozófiai okok rejlenek, ugyanis a XX. század első felében a történeti és a politikai tudat jelentős változásának vagyunk szemtanúi. Ugyanakkor e században a tekintély fogalma hozzákapcsolódik az erőszak elvéhez, hiszen sokan vallják úgy, hogy a tömegtársadalom szabályozásához szükséges erőszak is a tekintélyen alapul. A tekintélyelv gyökerei az antik görög és római politikában gyökereznek. Itt ez a fogalom egyaránt jelen volt a közélet és a családi élet világában. Például a görög városállamok korai történetében a türannoszok az erőszakra alapozva

36 In: Mi a tekintély? 109.o.

uralkodtak, és módszereiket Platón és Arisztotelész egyaránt bírálták. Az antik családi életben az apa totális hatalommal rendelkezett a családtagok és a háztartás ügyei felett. Ehhez képest, Platón véleménye szerint, a tekintélynek olyan engedelmességre kell alapozódnia, amelyben megőrizhetjük szabadságunkat. Ezt így jellemzi a következő mondatával: „a törvény az úr a vezetők fölött, s a vezetők az ő szolgái.”³⁷

Ezután Arendt részletesen kifejti a tekintélyfogalom antik görög és római felfogását, majd azzal zárja eszmefuttatását, hogy a korai kereszténység a tekintély elvét elsősorban a platóni mítoszok alapján fogalmazta meg. A középkori katolicizmus későbbi történetében a tekintélyről vallott antik tanítás meggyengült, és a pokol fogalmának középpontba kerülésével az erőszak fogalma egyaránt része lett a nyugati egyház metafizikai gondolkodásának, valamint az egyházi hierarchia működésének.³⁸

A hatalom és a tekintély összefüggéseinek kiemelkedő teoretikusa a XVI. század elején Machiavelli. Ő jól ismerte a rómaiak felfogását, hiszen Titus Livius történeti munkájához írt kommentárokat. Másrész mélységesen elkésé-
rítették korának politikai küzdelmei, illetve a széttagolt Itália hanyatlása. A politika gyakorlatát tekintve Machiavelli szükségesnek tartotta az erőszakot a társadalmi küzdelmek különféle területein, és úgy vélte, hogy a közösség érdekében vállalt magasabb cél szentesíti az eszközöket, és ebbe természetesen beleértette az erőszakot is.

Arendt kiemeli az amerikai állam megalakulásának körülményeit, amelyekben fontos szerepet tulajdonít annak, hogy az alapító atyák erőszak nélkül hoztak létre új politikai közösséget az alkotmány segítségével. Egészen más úton közelíti meg a hatalomelmélet kérdéseit Montesquieu a XVIII. század első felében. Ő a hatalmi viszonyokat a jognak rendeli alá, és szükségesnek tartja, hogy a monarchiában a kormányzati tevékenység a kihirdetett törvények alapján működjön. Politikaelméletének fontos centruma a hatalom megosztása a három alapvető állami funkció között: törvényhozás, végrehajtás és igazságszolgáltatás. „Minden államban háromféle hatalom van: a törvényhozó

37 In: *Mi a tekintély?* 115.o.

38 „A kereszténység több évszázados történelmében talán semmi sem kerülhetett volna távolabb és semmi sem lehetne idegenebb a Názáreti Jézus tanításának betűjétől és szellemétől, mint az eljövendő büntetések gondosan összeállított lajstroma és a félelmen át érvényesülő kényszerítés óriási hatalma, s ez a félelem csak a modern kor legutóbbi stádiumaiban vesztette el közéleti-politikai jelentőségét. A vallásos gondolkodást illetően minden bizonytalanságot rettetés iróniája az, hogy az Evangélium „örömhíre”, az „élet örökkévalósága” végül is nem az egyre növekedő boldogságot, hanem a félelemben leélt földi életet eredményezte, s a halált nem megkönnyítette, hanem megnehezítette az ember számára.” In: *Mi a tekintély?* 142-143.o.

hatalom, a nemzetközi jog alá tartozó végrehajtó hatalom, végül az a végrehajtó hatalom, amely a polgári jog alá tartozó dolgokra vonatkozik... Az első hatalom által a fejedelem vagy a hatóság bizonyos időre vagy egyszer s mindenkorra törvényeket alkot, és módosítja vagy eltörli a fennálló törvényeket. A második hatalomnál fogva a fejedelem békét köt vagy háborút indít, követeket küld vagy fogad, fenntartja az állambiztonságot és megelőzi az ellenséges betöréseket. A harmadik hatalomnál fogva a fejedelem megbünteti a bűncselekményeket, vagy ítélkezik a magánosok jogvitáiban. Az utóbbit bírói hatalomnak, az előbbit pedig egyszerűen az állam végrehajtó hatalmának nevezzük.³⁹

A hatalmi ágak megosztása Montesquieu-nél elsősorban a szervezetre és a személyekre vonatkozik. Ez egy jogilag szabályozott viszony, és lényege az, hogy a különféle funkciók ellenőrizzék egymást. Ugyancsak benne van e gondolatban az is, hogy a hatalmi ágak között egyensúlynak kell létrejönnie. Montesquieu konzervatív elmélete elhatárolódik a társadalmi változásokban a forradalmi és radikális megoldásoktól. Célja a monarchia intézményének megőrzése, de abban a formában, hogy a hatalom a törvények által korlátozott legyen.⁴⁰

Montesquieu elméletében a hatalom korlátozza a hatalmat, és így az állam funkciói jelölik ki az uralmi viszonyokat, nem pedig az ettől eltérő érdekek, és így viszonylag jól elhatárolódik a munkamegosztás a kormányzati tevékenység és az igazságszolgáltatás hierarchiái között. Mindezekon túl ez a rendszer garanciát is jelent a társadalomban a tulajdon és a személyi biztonság védelmére. Montesquieu felfogása alapvetően határozta meg a hatalomelméletek kutatását egészen a XX. századig, és eredményei messze túlmutatnak kora rendi-monarchikus világán. Gondolatai termékenyítőleg hatottak a XX. századi politikaelméletre is.

Jürgen Habermas kortárs német filozófus elmélete számos helyen kapcsolódik Arendt kutatásaihoz, sőt önálló tanulmányban is kifejtette véleményét Arendt hatalomelméletéről.⁴¹ Szerinte a modern társadalmak működésében egyre nagyobb szerepet töltenek be a *kommunikatív cselekvés rendszerei*, s ezzel kapcsolatban egyre fontosabbá válik a társadalmi nyilvánosság közvetítő

39 Charles de Sécondant Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Budapest, 1982. 1. köt. 313.o. Fordította: Cseh Imre, Sebastyén Pál (a továbbiakban Montesquieu)

40 „Ha a végrehajtó hatalomnak nincsen joga arra, hogy a törvényhozó testület tevékenységét megállítsa, a törvényhozó testület önkényuralmi jellegű lesz... a törvényhozó testületet nem illeti meg az a képesség, hogy megállíthassa a végrehajtó hatalom tevékenységét. A végrehajtó hatalomnak ugyanis megvannak a maga természetes korlátai, s ezért felesleges azt külön is korlátozni...” In: Montesquieu 320.o.

41 Jürgen Habermas: H. Arendt's Communication Concept of Power. In: *Power. Readings in Social and Political Theory*. Oxford University Press, Oxford, 1986. 75-93.o.

szerpe a társadalom intézményei között. ”A politikailag működő nyilvánosság kapja meg annak a szervnek a normatív státusát, melynek feladata, hogy közvetítést hozzon létre maga a polgári társadalom és a szükségleteiknek megfelelő államhatalom között. Ennek a „kiteljesedett” polgári nyilvánosságnak az a tendenciájában liberalizált piac a társadalmi előfeltétele, mely az érintkezést a társadalmi újratermelés szférájában, amennyire csak lehetséges, a magánemberek egymás közti ügyévé változtatja, és csak így teszi teljessé a polgári társadalom privatizálódását.”⁴²

Korábban ugyanis az abszolutisztikus társadalmakban a közösségi viszonyok csak korlátozottan lehettek nyilvánosak. A *piaci viszonyok szélesebb körű kibontakozása miatt a társadalmi viszonyok is hasonlatossá válnak az árúviszonyokhoz.*⁴³ Mindennek háttérében az áll, hogy a piacon szabadon részt vevő árutulajdonosok a megkötött kontraktusok alapján magánjogi viszonyokat alakítanak ki. A magánjogrendszer létrejötte járul hozzá az általános *jogképesség* szélesüléséhez is. Így kerül a történelem süllyesztőjébe fokozatosan a származási és öröklési rend alapján működő hatalom. Ezen a ponton alakul ki az egyenlőségek figyelembevételével a társadalmi nyilvánosság terepe. Az abszolutizmus rendszereihez képest így jön létre az államtól fokozatosan függetlenedő magánszféra is. Az európai polgári forradalmak pedig mindezzel párhuzamosan kodifikálják a magántulajdon intézményeit, a kontraktusok és az öröklődés szabadságát. Amíg a rendi társadalomban a korporális kötöttségek szabályozták a kapcsolatokat, addig a polgári világban már ezt a szerepet a hivatali adminisztráció veszi át. A kapitalizmus kialakulásának időszakában a jövőre vonatkozólag gyakoriak voltak az olyan elméletek, amelyek szerint a piacon folyó verseny önszabályozó módon biztosítja az igazságosságot a társadalmi elosztásban, és a javakban való részesülés elsősorban a felkészültségtől és a tehetségtől függ. Fontos előfeltételként tételezték fel azt, hogy a gazdasági folyamatokba gazdaságon kívüli tényezők nem szólhatnak bele.

Ebből a feltételezésből fakadt az is, hogy az árutulajdonosok azért nem tudnak egymás felett hatalmat gyakorolni, mert a kínálat és a szükséglet alapján az árviszonyok kiegyenlítik ezt. Azt is feltételezték, hogy a piac nem igényli az erőszak segítségét a döntésekhez, és lehetővé válik a nagyfokú autonómítás. Mindezt az államilag kodifikált polgári magánjog biztosítja, és így a szabad piac igazságosan működhet. Ezek az elvek természetesen csak úgy működhet-

42 Jürgen Habermas: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 136.o. Fordította: Endreffy Zoltán (a továbbiakban Habermas)

43 „Az árutulajdonosok a piac birodalmának kiterjedésével és szabadabb válásával tesznek szert magánautonómiára, egyáltalán a „magán” pozitív értelme a kapitalisztikusan működő tulajdon feletti szabad rendelkezés fogalma nyomán alakul ki.” In: Habermas 136-137.o.

tek volna, ha a piacon való részvételben mindenki számára egyenlő esélyeket biztosítanak, és senki számára nem megengedett a privilégiumok vagy monopóliumok lehetősége. Ezek az utópikus elvek – hatalomelméleti szempontból – tulajdonképpen alkalmasak lettek volna az uralom nélküli társadalmi berendezkedés megvalósítására. Habermas szerint „...ez annyiban tipikusan polgári eszme, hogy még a politikai uralom alól önmagát felszabadító magánszféra politikai biztosítéka sem öltheti az uralom alakját. A jogállam polgári eszméje, minden állami tevékenységnek normák lehetőleg hézagtalan és a közvélemény által igazolt rendszeréhez való kapcsolódása, általában az állam, mint uralmi eszköz, megszüntetésére törekszik. Az államhatalmi aktusok per se apokrifnak számítanak.”⁴⁴

Habermas rámutat arra, hogy a közvéleményre ható törvényeket és azok hatásköreit mindig küzdelemben és harcok árán hozták létre. Előnyösnek tartaná azt, hogy a törvényeket ne a politikai akarat, hanem a racionális konszenzusok alakítsák ki. A paradoxon abban áll, hogy a közvélemény szuverenitása alapvetően nem óhajt hatalmi forrássá alakulni, hanem inkább afelé halad, hogy a társadalom folyamatainak a fenntartásához egyre kevesebb hatalomra legyen szükség. Így a társadalom működéséhez szükséges kényszerhatásokat a racionalizmus alapján versengő érvek segítségével, a közérdek figyelembevétel alapján lenne szükséges a megegyezések felé terelni.

Ezeknek az elveknek fontos szerepük van a nyilvánosság funkcióinak kialakításában, hiszen a polgári rend különféle színterein és aktsaiban a minél szélesebb körű publicitás jelenti a függetlenség és a kritikai szellem lehetőségét. Mindennek a fontossága elengedhetetlen, mert „Egyébként a polgári jogállam a működő nyilvánosság alapján a közhatalom olyan megszervezésének igényével lép fel, mely biztosítja, hogy a közhatalmat hatalmi szempontból semlegesnek tekintik, és az uralom alól emancipálnak tekintett magánszférra szükségleteinek rendelik alá. Az alkotmány normáit ezzel a polgári társadalomnak egy olyan modelljéhez szabják, mely semmi esetre sem felel meg a polgári társadalom valóságának. A kapitalizmus történelmi folyamatából, így például liberális korszakából elvonatkoztatott kategóriáknak maguknak is történelmi jellegük van: társadalmi tendenciákat jelölnek, de éppen csak tendenciákat.”⁴⁵

Mindennek az a jelentősége, hogy az a nyilvánosság képes csak betölteni a társadalom érdekében vett alapfunkcióját, amelyhez garantált az általános hozzáférés lehetősége.⁴⁶A nyilvánosság működésében az egyik legfőbb

44 In: Habermas 145.o.

45 In: Habermas 149.o.

46 „Olyan nyilvánosság, melyből körülhatárolható csoportok eo ipso ki vannak zárva, nem csak

cél a közös érdekek eredményes képviselése, s ennek egyik fontos alapja az osztályérdek.⁴⁷A felvilágosodás óta kifejlődött polgári nyilvánosság alapeszméje az, hogy a törvények szabályozta jogállamban egyre kevesebb uralomra legyen szükség, és a vélemények kritikai vitái készítsék elő a fontos döntéseket. A XX. században viszont egy olyan helyzet állt elő a politika világában, amelyben az uralomnak mégis karakterisztikus szerepe maradt. Ennek legfontosabb terepe a modern közvélemény, amely a politikai szándékok katalizátorává vált. Habermas szerint „A „közvélemény” más-más jelentést vesz fel, aszerint, hogy úgy veszik-e igénybe, mint a szociális és politikai hatalom gyakorlásának kritikai fórumát, melyet normatív rendelnek el, vagy pedig receptív fórumként használják fel a személyek, intézmények, fogyasztási javak és programok érdekében manipulatív vagy demonstratív elterjesztett publicitással kapcsolatban.”⁴⁸

A *közvélemény* és a *publicitás* kapcsolata szorosan összefonódik, és egymás nélkül szinte nem is léteznek. Az adott publicitás minden esetben valamilyen érdek alapján jelenik meg, és lehet *tájékoztató*, *kritikai* vagy *manipulatív* jellegű. Mindenféleképpen a társadalmi hatásösszefüggésre kíván befolyást gyakorolni. E két tényező viszonyában a közvélemény a *címzett* szerepét tölti be, a publicitás pedig a *jelölő* funkcióját. Ezen belül a publicitás még betölthet többféle alfunkciót is, egyrészt adott ügyben a közvélemény erejére kíván támaszkodni, de lehet pusztán önigazoló is.

A *közvélemény* a modernitás korában tulajdonképpen a *népszuverenitást* fejezi ki. A nyilvánosság, ami a közvélemény alapja, az ésszerűséget feltételezi. A közvélemény és a politika között direkt és indirekt kölcsönhatások jönnek létre. „A parlamenti vita segítségével a közvélemény tudomására hozza a kormánynak kívánságait, a kormány pedig a közvéleménynek politikáját.”⁴⁹Ebből fakad az az általános érvényű alapvetés, hogy *a közvélemény uralkodik, de nem kormányoz*. Alapesetben a közvélemény akarata a választásokon győztes

tökéletlen, hanem egyáltalán nem is nyilvánosság. Az a közösség, mely a polgári jogállam szubjektuma lehet, végül is ebben a szigorú értelemben tartja saját szféráját nyilvánosnak, s megfontolásaiban elvileg valamennyi ember illetékességét előlegezi. Az egyes magánember, nevezetesen a morális személy, egyúttal tisztán „embernek” is számít.” In Habermas 150.o.

47 „E szakasz folyamán azonban ennek legalább olyan mértékben egybe kellett esnie objektíve is az általános érdekekkel, hogy ez a vélemény közvéleménynek, a közönség okoskodásán keresztül közvetített és következképpen ésszerű véleménynek számíthatott. Ez már akkor átcsapott volna erőszakba, ha a közösségnek mint uralkodó osztálynak el kellett volna zárkóznia, s a nyilvánosság elvét el kellett volna ejtenie: az okoskodás dogmává, a közvélemény nélkül kialakuló belátás parancsává vált volna.” In: Habermas 152-153.o.

48 In: Habermas 332.o.

49 In: Habermas 335.o.

párt véleményében fejeződik ki. Ezt próbálják alátámasztani a közvélemény-kutatások eredményeivel, amelyeken keresztül az adott politika megpróbálja igazolni a programját. Mindebből az is következik, hogy a politikai hatalom aktuális birtokosainak az az érdeke, hogy a közvélemény manipulációján keresztül programjaikat hitelesítsék. *Ebben a vonatkozásban a közvélemény, mint nyilvánosság, az uralom tárgya.* És ehhez a politikai hatalomnak szüksége birtokolnia a különböző kommunikációs médiumokat.

Az írott és elektronikus sajtó szerepe a Nixon–Kennedy választási vitától kezdődően fokozatosan megnövekedett, és napjainkra a politikusok számára már szinte elengedhetetlen feltétel a gyakori médiaszereplés. A médiumok kötődhetnek szorosan a politika egyes irányzataihoz, de függetlenek is lehetnek. Korunkban már az egyes politikák szinte csak a médiumokon keresztül kísérik meg befolyásolni a közvéleményt. Philippe Breton *A manipulált beszéd* című könyvében a közvéleményre gyakorolt manipulációs technikákat vizsgálja a politikai üzenetek dekódolása, és a napjainkban jellemző érvelési technikák alapján. Hol húzódik a határ a *manipuláció* és az érvelés között? A szerző kiindulópontja a következő: „...igen gyakran találkozom a közönség körében egy bosszantó kérdéssel: hogy ugye az érvelés nem más, mint egyfajta hatalomgyakorlás a beszélgetőpartner fölött, a befolyásolás rejtett módja, egyszóval maga a manipuláció. Gyorsan kénytelen voltam tehát elgondolkozni azon, hol a határ az érvelés, azaz a másik tiszteletben tartása és a *manipuláció* között, amely megfosztja szabadságától a hallgatóságot, hogy sajátos kényszerítő erővel valamely vélemény elfogadására vagy egyfajta magatartás átvételére kötelezze.”⁵⁰

A *politika* és a *reklám* kapcsolata a XX. század harmincas éveitől kezdődően fonódott szorosan össze. Nyilvánvaló az, hogy a korábbi történelmi korszakokban is volt szerepe a politikában a manipulációs eszközöknek, de e század elejétől vált a kiszélesült manipuláció új terepévé a tömegtársadalom. Ezzel párhuzamosan megjelentek a manipuláció új eszközei is. A valódi demokrácia igazából mentes kellene, hogy legyen a manipulatív megoldásoktól, de a XX. századtól inkább ennek az ellenkezője vált igazgá.

Az elmúlt fél évszázadban a manipulációk jelentőségét az is aláhúzza, hogy kialakult e téma kritikai irodalma is. Ennek az elmúlt másfél évtizedben két legismertebb képviselője: Jean Baudrillard és Noam Chomsky. A manipulációs technikák legősibb formája a *dezinformáció* nyilvánosságra hozatala. Napjainkban pedig már a legmodernebb digitális technikákkal működnek a különféle *tudatküszöb alatti* eszközök, melyek közül az a legismertebb, amikor

50 Philippe Breton: *A manipulált beszéd*. Helikon Kiadó, Budapest, 2000. 13.o. Fordította: Lángh Júlia (a továbbiakban Breton)

egy filmben elrejtenek egy néhány másodperces képkockát, amely a tudatalattiban fejt ki meggyőző hatását. Breton szerint „manipulálni annyit tesz, mint megalkotni a valóság egyfajta *képét*, amely úgy néz ki, mintha *maga lenne a valóság*.” A manipuláció kérdése a működő demokráciákban összetett dolog. Elsősorban két területen érzékelhető leginkább e tényező eszköztára: a politikában és a fogyasztási cikkek reklámjaiban. Breton felhívja a figyelmet arra, hogy a valódi demokráciában, ahol átlátható a közélet és a társadalmi nyilvánosság minden vonatkozása, valójában nem lehetne szerepe a manipulációnak.

A kérdés vizsgálatakor szigorúan el kell választani az eszközök és a célok tartalmait. Breton hipotézise szerint „...elképzeltető-e, hogy a demokratikus rendszerek manipulatív érveléseknek, vitáknak, nyilvános beszédeknek adjanak helyt, netán tömegesen? Ennek a hipotézisnek szükségszerű következménye a másik hipotézis, miszerint a módszerek kérdésében esetleg kontinuitás van a totalitárius és a demokratikus rendszerek között: ezt a lehetőséget pillanatnyilag nem ismerik el – ezt igazolja az is, hogy a propaganda és a félretájékoztató fogalmát a történelmi kategóriák raktárába küldték.”⁵¹

A manipulációk vizsgálata azért is nehéz, mert a társadalom tagjai ritkán ismerik fel, illetve ismerik el azt, hogy valamilyen befolyásoló tényező hatásának engedelmessé alakították ki véleményüket. Ezzel kapcsolatban merül fel az a kérdés is, hogy az egyének szintjén milyen módszerekkel védhetők ki a manipulációk hatásai. Elégséges-e az, ha a művelt és tájékozott polgár felismeri a feléje célzott befolyásolást, avagy csak úgy tudjuk magunkat megvédeni, ha elzárkózunk a reánk zúduló információs hatásoktól. Minden manipulatív szándék mögött olyan indítékok állnak, amelyek megpróbálják a társadalomban élő ember véleményét és tetteit befolyásolni sajátos (gyakran nem észrevehető) eszközökkel.

Ugyanakkor nehéz a manipulációt – hatalomelméleti szempontból – elválasztani a meggyőzés formáitól, amelyek az érvek elfogadás alapján a szabad beleegyezésünkkel történnek. A korunkban tapasztalható manipulációk közös jellemzője Breton szerint a következő: „...a lehető legteljesebb mértékben korlátozni a közösség szabadságát abban, hogy megvitathassa, amit ajánlanak neki, netán ellenállást tanúsítson vele szemben. Ennek a stratégiának láthatatlannak kell lennie, mert leleplezése eleve jeleznél, hogy manipulációs kísérletről van szó. Nem is annyira az a tény jellemzi a manipulációt, hogy valamiféle stratégia, számítás van mögötte, hanem az, hogy elfedik a közvélemény szemelől. A manipulációs módszerek tehát álcázva lépnek elő.”⁵²

51 In: Breton 22.o.

52 In: Breton 26.o.

Breton megkülönbözteti a manipulációs üzenetekkel kapcsolatban azt a típust, aki mint kibocsátó hisz a befolyásolás céljában, attól, aki tudatában van annak, hogy az általa manipulált cél hazug. A manipuláció az uralom és az erőszak egyik formája, és a modern társadalmakban legfőképpen pszichológiai és kognitív eszközökkel működik. Breton elemzésében három olyan álláspontot mutat be, amelyek egyaránt kétségbe vonják azt, hogy korunkban jelentős szerepe lenne a manipulációknak: „Az első feltételezi, hogy a jelenkori társadalmakban nincsenek többé „ügyek”, amelyek mellett ki kellene állni; a második a manipulációt kizárólag a totalitarizmushoz rendeli hozzá; a harmadik feltételezi ugyan, hogy léteznek manipulatív eljárások, de jelentősen leértékeli a hatásukat.”⁵³

Breton e három tényező kritikai feltárásához megvizsgálja a különféle *beszéd-módok* tartalmait, és bemutatja a beszéd szerepének történeti típusait a rábírás és a meggyőzés folyamataiban. Ebben a vonatkozásban a XX. századtól válik középpontivá egy sajátos beszédmód, a *reklám*. Nyilvánvaló az, hogy ennek alapja a piaci társadalomban az eladási technikák kiszélesítése. Minden reklám valamilyen üzenetet közvetít. Ennek lényege, „...hogy a kibocsátó a kommunikációs lánc elejétől a végéig tökéletesen ellenőrzése alatt tartja az általa gyártott üzenetet. Ezért „teret vásárol” magának a köztérben, vagyis plakáthelyet bérel az utcán, hirdetési helyet az újságokban, rádióban, televízióban (újabbban informatikai hálózatokon is). A reklámozás lényege olyan médiateretek létrehozása, amelyeket a reklámot kibocsátó teljes mértékben ellenőrizni tud.”⁵⁴

Mindez egyaránt vonatkozik a kereskedelmi, a politikai, de a humanitárius célú hirdetésekre is. A reklám alapvetően három tartalmat sűrít magába: az első az *információ nyújtása* valamilyen áru vagy szolgáltatás bemutatására. A második a *befolyásoló hatás*, ami az elfogadó, vágyódó magatartásra, a birtoklásra épít, és a sima közléstől terjedhet akár a provokatív megoldásokig. A harmadik tényező az előző kettőhöz képest nem annyira konkrét, hanem azt célozza meg, hogy a *modern társadalomban élő embert aktív részesévé tegye a tömegkultúrának és a fogyasztói társadalomnak*. Az árucikkek és a szolgáltatások reklámozása mellett szélesebb körű eladási technikát alkalmaz a PR és a politikai kommunikáció. Itt már átfogó tartalmak, arculatok, dizájnek és stílusok megjelenítéséről van szó. Az utóbbi évtizedekben ezt a típust *imázsként* tartjuk számon.

Az eddig bemutatott manipulációs típusok szinte kivétel nélkül alkalmaznak a rábírás pszichológiai eszközeit. Elsősorban az érzelmekre alapoznak, és megpróbálják a célokat elhelyezni az egyén vágyaiban és szenvedélyeiben.

53 In: Breton 29.o

54 In: Breton 55-56.o.

Szintén elterjedt forma a *demagóg magyarázat* alkalmazása. Ennek lényege a hízelkedő és ámító magatartás, ami azt az érzetet kelti a fogyasztóban, hogy ő mindent jól tud, és helyesen cselekszik. Sokszor megjelenik a manipulációkban a különféle *stílusfogások* alkalmazásának módszere. Ez főleg a politikai propagandában jellemző, és például abban az esetben érhető tetten, ha a tömeggyűlés után a szónokról így vélekednek a hallgatók: milyen szépen és jól beszélt. Ennek a típusnak még fontos eleme az is, hogy a nyelvi eszközök segítségével *megszépitve* adják elő az üzenetet.

Ugyancsak manipulációs technika az, amikor valamilyen reklámüzenetet a *tekintélyre* alapoznak. Például egy árucikket vagy szolgáltatást egy köztisztelőben álló ember tár a nyilvánosság elé. Ugyancsak gyakori az egyéni vagy kollektív félelemre alapozott hirdetés, amely *fenyegetés* által akarja elérni az üzenet elfogadását. Például, ha nem az ajánlott krémet használjuk, akkor nem lesz egészséges a bőrünk, vagy ha nem ezt a sampont használjuk, akkor korpás lesz a hajunk. De a politikai típusú reklámüzenetekben is egyre gyakoribbá válik az ellenfél alattomos lejáratása, vagy vélt illetve valós hiányosságainak bemutatása. Különösen megkérdőjelezhető a reklámhadjáratokban a gyermekek manipulálása. Hiszen a kiskorúak még nem rendelkeznek megfelelő ítélőerővel, illetve a döntés reális képességével. A gyermek itt egy közvetítő eszköz a szülők fogyasztói magatartásának a befolyásolására. A felsorolt manipulációs eszközök közös módszere a gyakori *ismétlés*, ami az elmélyítést szolgálja.

Másik nagy csoportja a manipulatív eszközöknek a *kognitív alapú befolyásolás*. Itt nem elsősorban az érzelmekre, hanem az értelemre próbálnak hatni. Ez a technika főleg az egyszerű és megkérdőjelezhetetlen logikára épít. Sajátos eszköze a befolyásolásnak az elmúlt évtizedben elterjedt *globális manipuláció*. Ez a típus a manipuláció sokféle eszközét és technikáját egyesíti, és átfogó módon sarkall divatok vagy életstílusok követésére.

Miként lehet a manipulációk ellen védekezni? Breton szerint a megoldás egyik kulcsa a kultúrában található. Ennek fontos része a retorika, de ez az elmúlt fél évszázadban, a tömegtársadalom vonatkozásában, már szinte ismeretlen. A retorika világának ismerete azért lenne fontos, mert az egyén ennek birtokában könnyebben átláthatja a hazug és félrevezető manipulációkat. A retorika oktatása napjainkban a középiskolákban és az egyetemeken csak igen kevés helyen jellemző. Breton azt is hiányolja, hogy a meggyőzés technikái elsősorban a kultúra világán kívül működnek, és ez is az oka annak, hogy a tömegtársadalom tagjai nem felkészültek az *etikai reflexió* alkalmazására. A manipulációs technikák etikailag kifogásolhatók azért is, mert a társadalomban élő egyéneket olyan, szinte programozható automatáknak, rendszereknek, gépeknek tekintik, akik *input-output* alapon működnek.

Breton a manipuláció elleni érvelésében a befolyásolás legfőbb káraként azt emeli ki, hogy „...a manipuláció a demokráciát fenyegeti. Pusztá léte aláaknázza a demokrácia alapjait, és leglényegesebb elemétől fosztja meg ezt a politikai rendszert, a szólásszabadságtól. Működése leginkább azokat szolgálja, akik sem a demokráciában, sem azokban a lehetőségekben, amelyeket a közvélemény megnyerésére kínál, nem látnak mást, mint a megsemmisítésére szolgáló eszközt. Nyilvánvaló az összefüggés a gondolatszabadság ellen irányuló módszerek használata és a szabadságellenes értékek között.”⁵⁵

Mindennek figyelembe vétele azért is fontos, mert ha a tömegtársadalmakban túlnyomóvá válik a manipulatív megoldások szerepe, akkor ez súlyosan sérti az emberi méltóságot, az egyéneket kiszolgáltatottá teheti, és nem utolsó sorban negatívan befolyásolhatja a szólás szabadságát. *A társadalomban élő egyén vonatkozásában a manipulációk közötti útvesztőkből akkor kerülhetünk ki sikeresen, ha képesek vagyunk kulturális alapokon értelmezni a ránk zúduló üzeneteket, és a társadalom más tagjai iránti nyitottságunkat úgy vagyunk képesek megőrizni, hogy közben ne legyünk befolyásolhatók.* Mindehhez olyan normákat kell elsajátítanunk, amelyeket bármely szituációban autonóm módon vagyunk képesek alkalmazni.

55 In: Breton 191.o.

Veress Gábor

MINŐSÉG ÉS ETIKA

A világméretben elterjedő és napjainkban önálló tudományággá formálódó minőségügy értelmezése szerint a termelés és a fogyasztás minősége az érdekeltek igényeinek a kielégítése által átadott érték, így a minőségügy lényege a fogyasztásban és a termelésben érdekeltek igényeinek a kielégítése. Az emberi kapcsolatok minőségét alapvetően az erkölcsi magatartás határozza meg, mind a termelő, mind a fogyasztó, mind a társadalom igénye az adott egyén illetve szervezet értékrendjétől, erkölcsétől függ, így a korszerű minőségügy központi kérdése a kultúra, értékrend és erkölcs.

0. BEVEZETŐ GONDOLATOK

0.1. A témaválasztás

A minőség és az etika fontossága

A minőség és az etika fontossága ma elsősorban két területen jelentős. Mindennapjainkat meghatározza a gyártás és a szolgáltatás minősége. Az is nyilvánvaló, hogy a termelés és a szolgáltatás minősége elválaszthatatlan az etikától. A minőségtől, így az etikától függ az ipar teljesítőképessége, **a fogyasztók elégedettsége és az életünk minősége.**

A minőség és az etika ma azért is alapvető kérdés, mert több szakember véleménye szerint Földünk végveszélyben van, a jelenlegi társadalmi/gazdasági/hatalmi rendszerben nem tartható fenn a mai módon az emberiség jövője. Sokunk véleménye szerint a Glóbuszon az élet fenntarthatatlanságának alapvető oka az erkölcsi rend felbomlása. A minőség és az etika tehát mind a jelenünk, mind a jövőnk lényegét meghatározó alapvető kérdés.

Hatalmas témakör

A minőség és az etika témaköre rendkívül nagy, hiszen magába foglalja a minőségügy és az erkölcs mellett többek között különösen a filozófia, a közgazdaságtan, a politika és a szociológia területét is. E hatalmas témakör mélyreható elemzésére nem vállalkozhatunk, közleményünkben kísérletet teszünk a témakör alapjainak a bemutatására és a fontosabb részterületek felvázolására.

Az elnevezések dzsungele

Rendkívül nehéz a minőség és az etika témakörének egyértelmű bemutatása, hiszen sem a minőségügyben, sem az etika témakörében nem alakult ki egységes

fogalomrendszer és nevezéktan, így bizonytalan, hogy a jelen közleményben használt kifejezéseket a kedves olvasó milyen tartalommal fogja értelmezni. Nagyon kérem ezért, hogy a közlemény megértése érdekében ne csak az elnevezéseket figyeljék, hanem próbálják meg az elnevezések mögötti fogalmakat értelmezni.

0.2. Minőség és etika

A minőségügy és az etika válsága

Az áttekinthetetlen információ özön közepette a globalizálódó, értékvesztett világunkban az emberiség három részre szakadt. A világ egy kis része dözsöl, gátlástalanul keresi a további mértéktelen gazdagodás lehetőségeit és a tömegek túlszaporodása elleni eszközöket, ugyanakkor az emberiség másik nagy része embertelen körülmények között tengődik, éheznek, járványok pusztítják. A világ harmadik kis része keresi a fenntarthatóság feltételeit, kisebb vallási és gazdasági közösségek megpróbálnak békében, egymást segítve élni és néhányan meghirdetik a szeretet forradalmát...

Mit jelent ebben az ellentmondásokkal teli, értékrombolt világunkban a *minőség* és mit jelent az *etika*? A témakör rendkívül széles, hiszen mind a minőség, mind az etika az egész emberiség életét átfogja, tudományos szempontból a filozófusok, a szociológusok, a teológusok, a közgazdászok és más szakemberek is kutatják, ugyanakkor gyakorlati oldalról a politikusok, a gazdaság szakemberei, a technológusok, a média szakértők és a hétköznapi emberek is foglalkoznak ezzel ...

Ezen összezavarodott világban az emberiség több évezredes kulturális értékeit az elmúlt egy-két évszázad óta bizonyos érdekkörök tudatosan rombolják. Háttérbe szorul a fogalmi gondolkodás, a fogalmak közötti összefüggések keresése, az igazság helyett a „szavak ereje” diadalmaskodik, a tudományos fogalmak helyett a bűvös jelszavak korát éljük, a valóság helyett virtuális világokat építünk föl és észre se vesszük a virtuális világban, hogy a valóságban mi játszódik le...

A minőségügy és az etika lényege

A *minőség és etika* témakör mély, elemző kifejtése lehetetlen egy közleményben. A minőség és etika témakör mélyebb megértését jelentené, ha akár csak a hazai irodalomból felhasználnánk többek között Horváth Sándor, Németh László, Noszlopi László, Schütz Antal és Szerb Antal 1900-as évek első felében megjelent sok értékes, fontos munkáját.

A *minőség* fogalmának mélyebb megértését segíti elő, ha a fenti hatalmas irodalomból kiemeljük Németh László „*A minőség forradalma*” két kötetes munkáját[1]-[2], aki a minőség, a szellem forradalmát abban az intellektuális igényben látja, hogy vissza kell állítani, el kell ismerni, meg kell becsülni a munka szenvedély voltát. A magasabb rendű, művészbibb, arisztokratikusabb

munkáért való küzdelem: a minőség forradalma, a tömegek gazdasági boldogulásáért és kulturális felemelkedéséért folyó küzdelem: a tömegek forradalma ([1] 9-13, 103-104 old.)

Németh László kétségbeesve megállapítja, hogy „A munkából kivett a minőség: csak tömegmunkát szabad végezni; tizenkét évi tanulmány után beledobnak egy munkakörbe, melyet fél óra alatt kiismerhettél volna. Senki sem kíváncsi rá, hogy ki vagy és mit tudsz... Az előmenetelnek egy faja marad meg: ...a szolgalelkűség. Légy műveletlen s öld ki az egyéniségedet.” ([1]19 o.)

Németh László példaként bemutatott általános minőség értelmezése tartalmában a korszerű minőségügy minőség fogalmát takarja, hiszen a szellemi igény magas szintű kielégítését jelenti.

0.3. A minőség és a minőségügy értelmezése

Mit jelent a minőség, a minőségügy?

Mindennapjaink hangzatos szólama lett a minőség. De mit jelent e gyakran emlegetett kifejezés? A minőség üres szólam, vagy sokak számára jól fizetett megélhetés? A minőség a gyári MEO divatos elnevezése? A minőségügy csak bürokrácia, papírtenger, vagy jó termék, jó szolgáltatás? A minőségügy lényege az értékteremtés tudományos fogalma? Mi a különbség a hagyományos (kapitalista) piaci minőség, a társadalmi minőség és az életminőség között? Kell-e ebben a mai gazdasági/társadalmi rendszerben a minőség? Kell-e a minőségügy? Közleményünkben ezekre a kérdésekre is válasz kívánunk adni.

Csak sejthető, hogy amikor a *minőségügy* elnevezést használjuk, akkor többek között az ISO 9000 szabvány családra, a Helyes Gyógyszergyártási Gyakorlat (GMP) előírásaira, a Nemzeti Minőségi Díj követelményrendszerére, a termékfelelősségre, a CE jel használatára stb. gondolunk.

Másképpen beszél a *minőség* fogalmáról a filozófus, az esztéta, a közgazdász, a mérnök, a minőségügyi szakember... És másképpen értelmezi a *minőségügy* fogalmát a filozófus, az esztéta, a politikus, a közgazdász, a mérnök, a minőségügyi szakember... Pedig filozófiai értelemben ugyanarról a fogalomról van szó...

A minőség és a minőségügy értelmezése

A minőségügy, a napjainkban kibontakozó minőségstudomány irodalma hatalmas, itt a hazai szerzők sok értékes munkái közül csak az összefoglaló munkáink [3]-[4] mellett Tomcsányi Pál mély, elemző munkáira [5]-[6] és Csath Magdolna értékes közgazdasági szemléletű könyvére [7] hivatkozunk.

A minőség fogalmának világméretű elterjedése és hatalmas irodalma ellenére a minőség és a minőségügy értelmezése csak napjainkban alakul ki. A minőségügyön belül nincs ma még egységesen elfogadott értelmezése a *minőség* fogalmának sem. Bár mindenki elfogadja a fogyasztó (vevő) és az ér-

dekeltek elégedettségének a jelentőségét, a különböző előírások betartásának fontosságát, a hatékony, gondos termelést, mindenki aktív részvételét és a minőség folytonos tökéletesítésének szükségességét, ma még sincs általánosan elfogadott és egységesen értelmezett minőség fogalom.

A kapitalista piaci minőségügy

Ahhoz, hogy a minőségügy minőség fogalmát egyértelműen értelmezzük, meg kell különböztetnünk az egyes minőségügyi fogalomrendszereket, ezért a fejlett országokban kialakult hagyományos minőségügyet lássuk el valamilyen jelzővel. A fejlett országokban kialakult ún. „hagyományos” minőségügy lényege az, hogy a termelő és a fogyasztó kapcsolata a kapitalista szabadpiacon játszódik le, ezért a hagyományos minőségügyet célszerűen *kapitalista piaci minőségügynek* nevezhetjük.

A kapitalista piaci minőségügy minőség fogalma mellett az elmúlt évtizedekben megjelentek egyéb minőség értelmezések is, elsősorban a *társadalmi minőség* és az egyén életének életminőség fogalma, sőt a *fenntarthatóság* is értelmezhető az ember és a környezete minőségképességeként, igaz ezek értelmezése sem kristályosodott ki.

A kapitalista piaci minőségügy általánosításával értelmezhetjük adott közösségi rend szerint élő közösség *közösségi minőségügyének* fogalmát is.

0.4. Közleményünk felépítése

Közleményünkben fel kívánjuk hívni a figyelmet a minőségügyben a kultúra, az értékrend és az erkölcs meghatározó szerepére. Az alábbiakban először összefoglaljuk a kultúra, világnézet, érték és erkölcs alapfogalmait (I. fejezet), majd ezek alapján bemutatjuk a kapitalista piaci minőségügy lényegét (II. fejezet) és végül elemezzük a kapitalista minőségügy és etika viszonyát (III. fejezet).

I. KÖZÖSSÉG, ETIKA, MINŐSÉG

Ezen fejezet alapfogalmait a hatalmas irodalom értékes művei közül elsősorban Schütz Antal munkája [8] alapján értelmezzük.

1. KÖZÖSSÉG ÉS EGYÉN

1.1. A közösség

A közösség fogalma

A **közösség** közös – élet, vagy munka – viszonyok között élő emberek összessége. Az *érdekközösség*, vagy *célirányos közösség* olyan közösség, amelynek van közös értékrendje, eszmerendszere, célrendszere.

Az **ember**, a személy igényei kielégítése végett létében és tevékenységében másokra és másokkal való közösségre van utalva, így válik a *közösség elemévé*.

A közösség alkotóelemei

A közösség főbb *alkotóelemei*:

- **anyagi elemek**
 - személyek (egyének)
 - közösségi javak, közvagyon
- **formai elemek**
 - egymásmellettség és egymásutániség
 - közös értékrend, közös célok, közös normák
 - közösségtudat, közösségi érzés.

A közösség jellemzője az emberek közötti érintkezések és kapcsolatok, valamint közlések, a közlékenység, közösségi kölcsönös közlés, közlés-kapcsolat (kommunikáció).

A közösség alakulatai

A közösség főbb *alakulatai* az alábbiak:

- **család**
- (társadalmi) szervezet
- (társadalm) közösség
- gazdálkodó szervezet, **vállalat**, intézmény
- társadalom
- **állam**
- **nemzet**
- nemzetközi közösség
- emberiség.

1.2. A közösség főbb jellemzői

A közösségi tevékenységek

Kétféle közösségi tevékenységet értelmezünk, a *javtermelő* (termelő) és a *javhasználó* (fogyasztó) tevékenységeket, ezeket együttesen *közösködő (vagy közösségi) tevékenységeknek* nevezzük.

A közösségi tevékenységek a *közösségi célt* vannak hivatva szolgálni, ezért *rendszer*t kell alkotniuk. Ehhez *közösségi szervek* kellene, amelyek intézményekké válnak. A *közösségi szervezet* a közösségi szervek és a közösségi tevékenységek összessége, azaz a feladatok és tevékenységek szerint tagolt elemek rendszere.

A közösségi jelenségek

A **nyelv** emberközösségi jelenség, hivatása lelki tartalmakat kifejezni. Mivel a *gondolat* nyelvi formán alapul, így a nyelv a gondolkodást is meghatározza.

A **kultúra** az emberi társadalom (közösség) tevékenysége által létrehozott szellemi és anyagi javak, értékek összessége. A kultúra fogalmával az alábbi

2.1. fejezet foglalkozik.

A **jog** közösségi jogosultság, a személyek jogosultak erkölcsi alapon igényelni valamit. A jog a közösségi rendet biztosítja.

1.3. Az egyén és a közösség viszonya

A társadalmi problémák alapkérdése, talán legnagyobb problémája az egyén és a közösség viszonya.

Személyközpontúság

A társadalmi együttélés alapja a **személyközpontúság**, a közösség alapja a személy. Az együttélés alapja az emberi méltóság! Minden ember „ember”! De alapvető kérdés, hogy az ember **egy-én** vagy **társas-lény**?

Szolidaritás

Társadalmi együttélésünk másik alapja a **szolidaritás**, odafigyelés a közösség tagjaira, az emberek megértése, a rászorulóknak segítése.

Arisztotelész nyomán a **közjó** az, ami a közösség számára hasznos, a jó élet-körülmények mellett a szellemi és erkölcsi értékek is. A Magyary program szerint a **közjó** „az állam jogszerű és méltányos egyensúlyt teremt a különböző érdekek és igények között,„. Más szavakkal a **közjó** az egyéni igények kielégítése a társadalom érdekeinek a figyelembe vételével.

Szubszidiaritás

Az egyén és a közösség viszonyát a közösség szintjeinek működése is meghatározza. Kiinduló pontnak kell tekinteni, hogy a társadalom alapja a család. A család mellett a nemzet /állam érdeke a helyi közösség jólléte is. Ezért a társadalom állapotát alapvetően meghatározza, hogy mennyire teljesül a **szubszidiaritás** elve, amely kimondja, hogy amit egy adott közösség az adott szinten jól ellát, azt felülről engedni és támogatni kell!

2. KULTÚRA, IGÉNY, ÉRTÉK

2.1. Kultúra, világnézet

A kultúra

A **kultúra** az emberi társadalom (közösség) tevékenysége által létrehozott szellemi és anyagi javak, értékek összessége. A **kultúrtevékenységek** mindazon tevékenységek, amelyek természeti adottságokat értékeszmék szerint alakítanak. A **kultúrjavak** mindazon javak, amelyeket kultúrtevékenységek hoznak létre. A kultúrjavak lehetnek szellemi, anyagi és humán kultúrjavak, továbbá anyagi érték-hordozók.

A **belső, szellemi kultúra** az igaz, jó, szép, szent értékeinek a megvalósítása tudomány, erkölcs, művészet, vallás alakjában. A belső, szellemi kultúrát a tudás, hit, képességek, mesterségek alkotják

A *külső tárgyi kultúra* a gazdasági kultúra, gazdálkodás, anyagi jólét.

A kultúr-javak közösség-alkotó és - fenntartó tényezők: egyesítenek, kölcsönhatásban vannak.

A világnézet

„A világnézet valami egész, egyetemes: tartalmaz valami képet a világról, az egész világról...A világnézet tárgya ugyanaz a létező valóság, mint a szak-tudományoké, ámde azt különleges módon nézi: mint „világot”, mint *kerek egészet*.” ([9] 7-8 o.)

„Ha világnézetről beszélünk, akkor az a világ, amelyre gondolunk, mindig valakinek a világa... Csak ez az egyéni világ számunkra az abszolút és való-ságosan létező világ, egyébként a „világ” csak elvont eszme. A világnézetet az egész ember, a teljes személy alakítja.” ([9] 8 o.)

„A világnézet nem csupán azt nézi, ami van, hanem **értékel is**. Nem pusztán leír és megért, hanem *felszólít állásfoglalásra és cselekvésre is*... Hit és tudás a világnézeteknek két, egymástól elválaszthatatlan egységbe szövődő oldala.” ([9] 12 o.)

2.2. Igény és érték

Az igény

Az igény a minőségügy lényegi fogalma, mert mint a későbbiekben látni fogjuk, a minőségügy alapfogalma az *igénykielégítési folyamat*. Emberi mivoltunkból következik, hogy teljes életünk során **igényeink** vannak. Testi, értelmi és érzelmi igényeinket ki akarjuk elégíteni, így szükségünk van sok mindenre, az életminőségünket kívánjuk biztosítani, folyamatosan tökéletesíteni. Az igény mint tudatosított hiányérzet határozható meg. A szükséglet is igény, mégpedig a legszükségesebb igény, amely a létfenntartási javakra vonatkozik.

Az érték fogalmának bizonytalansága

Az érték általános és szakterületi értelmezésével számos tudomány, tudományág foglalkozik, de általános, egységesen elfogadott definíciója nem alakult ki.

Az érték fogalma a köznapi életben sem egyértelmű. Gyakran használjuk ugyan az érték, értékes szavakat, de jelentése, tartalma nem egyértelmű.

Az érték általános fogalma

Az érték általános fogalmával a filozófia, ezen belül az értékbiölcelet (axiológia) foglalkozik. Az érték fogalmát sok filozófus sokféleképpen értelmezte. Munkánkban itt is Schütz Antal művét [8] vesszük alapul.

Értekesnek minősítjük az értékeszme világnál azt, ami *igényt* elégít ki. Érték (value) az, ami igényt elégít ki ([8] 385. old.).

Négy fő *tiszta*, vagy *szellemi értéket* különböztetünk meg:
erkölcsi (jó-rossz)

logikai (igaz-téves) (igazságkeresés)
esztétikai (szép-rút)
vallási (szent-istentelen).

A tiszta értékek mellett megkülönböztetjük a megvalósult, *tárgyasult értékeket*, amelyek a tiszta értékből és az értékhordozóból tevődnek össze. Az értékhordozók lehetnek *önértékek*, vagy *másodlagos értékek*. Másodlagos értékek például a gazdasági értékek.

Az értékek összessége alkotja az **értékrendet** (values). *Értékrendünk* mutatja, hogy melyek a fontosabb és kevésbé fontos értékeink.

Az érték értelmezése a szaktudományokban

A tudományos életben gyakran keveredik az érték általános és szakterületi értelmezése.

Az érték fogalma a filozófia mellett a *szociológiának* is fontos kutatási területe. Az emberi cselekedetek értékével, az erkölcsi értékkel az *erkölcstan*, az *etika* és *számos kapcsolódó tudományág* foglalkozik. Külön ki kell emelni, hogy számos etikai munka a szeretetet is mint értéket értelmezi.

A *közgazdaságtanban* a pénz, mint értékfogalom nyilvánvaló. Az élettelen természet érték értelmezése meghaladja e közlemény kereteit, de az *élettelen természetben* az értékre példaként hivatkozunk a kémia, a termodinamika entrópia fogalmára.

A *minőségügyben* napjainkban bontakozik ki az a fontos felismerés, hogy a minőség érték (pl. [10]-[11]). A minőségügyhöz kapcsolódva kialakult az életminőség (Quality of Life) és a társadalmi minőség (Social Quality) fogalma, amely utóbbi összekapcsolódik a szociológia érték fogalmával.

3. AZ ERKÖLCS

3.1. Az erkölcsi törvények

Az erkölcs

Az erkölcs, a morál, az etika köznapi fogalma nyilvánvaló, azonban a szakirodalomban sokféle közelítés található, lásd pl. [8],[12]-[13].

Az **erkölcs** lényege, hogy „az ember minden tudatos tevékenységében és egész magatartásában kötelezve tudja magát arra, hogy a jót tegye, a rosszat kerülje.” A **szabad akarat** azt jelenti, hogy választási, döntési szabadságunk van a jó és a rossz között. A ténylegesen meghozott döntés jóságának, vagy rossz-ságának érzékelője a **lelkiismeret**.

Az erkölcsi értékeket az **erkölcsi törvények** fogalmazzák meg. Az európai kultúrában elsősorban a *természetes erkölcsi törvényt*, az *ószövetségi törvényt* és a keresztény *újszövetségi törvényt* értelmezzük.

A természetes erkölcsi törvény

A **természetes erkölcsi törvény** az ember méltóságát, az ember szeretetét fogalmazza meg. *Természetes* törvénynek nevezzük, mert az emberi értelemből következik. A lényege a keresztény Tízparancsolat emberekre vonatkozó második része:

4. Atyádat és anyádat tiszteld!
5. Ne ölj!
6. Ne paráználkoddj!
7. Ne lopj!
8. Ne hazudj és mások becsületében kárt ne tégy!
9. Felebarátod házastársát ne kívánd!
10. Mások tulajdonát ne kívánd!

A keresztény ószövetségi törvény

Korábbi keresztény alaptörvény az ószövetségi törvény, amely a teljes Tízparancsolat, vagyis az ember szeretetét tartalmazó 4.-10. parancsolatok mellett az Isten szeretetét is tartalmazza:

Uradat, Istenedet imádd, és csak neki szolgálj!

Isten nevét hiába ne vedd!

Az Úr napját szenteld meg!

A keresztény újszövetségi törvény

Újabb keresztény erkölcsi törvény az **evangéliumi**, vagy újszövetségi **törvény**, a **szeretet törvénye**: "Új parancsot adok nektek, hogy szeressétek egymást: ahogy én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást." Az evangéliumi, vagy újszövetségi törvény, a szeretet törvénye, amely a következő *arany szabályban* foglalható össze: „Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is azt tegyétek velük” (Máté 7, 12) (Lukács 6, 31).

Szeretet és erkölcs

Aristoteles azt mondja a Nikomakhoszi Etikában, hogy *szeretni annyi, mint valakinek jót okozni*. A szeretet következménye a szerető tevékenység, cselekvés. A szeretetre való képesség az alapja az erkölcsiségnek, amely az erkölcsileg értékes cselekvést és jellemet lehetővé teszi az egyénnél.

Az érték és a szeretet egymással megfelelést, rokontermészetűséget mutatnak. A szeretet erkölcsi értéke változatlan, korok és társadalmi formák felett áll.

3.2. Igény és erkölcs

Igény és érték

Igényeink attól függnnek, hogy mit tekintünk értéknek, értékesnek. Értékrendünk mutatja, hogy melyek a fontosabb és kevésbé fontos értékeink. Ami számunkra érték, azt meg kívánjuk szerezni, igényeink tehát értékrendünkötől függnnek. Az ember helyes cselekvési iránya az értékjellemző.

Gondolkozzon el a kedves olvasó azon is, hogy a gyönyörű és rendkívül tartalmas, tömör magyar nyelvben egy tőről fakad egyrésről a vallásos *Ige*, a cselekvést kifejező *ige*, az ígér, az ígéret, az *igény* és az *igenlés*, azaz a valaminek a nagyra értékelése is, másrésről az életet adó ér, az ért, értelem és az érték.

A másokkal szembeni igényünk

Értékrendjét vesztett világunkban az erkölcsi normákat és az aszerint élni akarókat elutasítják, a legjobb esetben megmosolyogják. Erkölcstelen világunkban csak nagyon kevesen vallják a keresztény evangéliumi erkölcsi törvényt, a szeretet törvényét, főleg a másokért áldozatot is hozni tudó szeretetet, és még kevesebben élnek aszerint. Ugyanakkor mindenki vágya, hogy maradéktalanul kielégítsék az ő biológiai, értelmi és lelki igényeit! A lelki igényeket azonban csak azoktól várhatjuk el, akik az Isteni törvények szerint élnek! Vagyis azzal a furcsa ténnyel szembesülünk, hogy a **vallástalan is, sőt az erkölcstelen is az evangéliumi törvény szerinti életet várja el a többiektől.**

Az igény és az érték egyensúlya

Nem nehéz rádöbbenni arra, hogy az értékrendek és az igények egyensúlya csak az alábbi elvek alapján teljesülhetnek:

- Evangéliumi arany szabály: „Amit ti akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is azt tegyétek velük!” (Máté 7, 12).
- Kant kategorikus imperatívusza: „Cselekedj úgy, hogy tevékenységed maximuma (elvontan kifejezett normatív tartalma) mindenkor általános törvényhozás elvéül is szolgálhasson”.

Szabadság és erkölcs

Az emberi méltóság alapvető lényege, hogy elsősorban a saját belső törvénye kötelező az emberre, azt jogosult és köteles követni. Ez a kötelezettsége is szabad kötelezettség.

Szabad az az ember, aki az erkölcsi törvényeket betartja. Aki nem az erkölcsi törvények szerint él, az a lelkiismeret-furdalás miatt már nem lesz szabad, a visszatérő bűnös a bűn rabjává válik. Ha betartjuk az erkölcsi törvényeket, akkor teljesen szabadok vagyunk. Szent Ágoston ezt így fogalmazza: „szeress és tégy, amit akarsz”!

4. A CSELEKEDET

4.1. Az emberi tevékenységek célja

A cél és az érték

Bármely emberi közösség életszintjét döntően a tudatos vagy tudatosítható **cél** minősége s a tagok cél érdekében való együttműködésének a készsége, vagyis az *erkölcsi* mozzanat állapítja meg. A lélektan bizonyossága szerint az emberi szabad és tudatos tevékenységet irányító cél mindig valami (valóságos vagy annak látszó) érték, valami emberi életigény, életszükséglet kielégítését ígérő „jó” jellegével bíró (anyagi vagy szellemi) tartalom.

Értékekre irányuló, értékvalósító tevékenységével bontakoztatja ki az ember szellemi képességeit, valósul meg a személyisége. Az érték, az értékes dolog eredetileg és elsősorban a személlyel mint ilyennel áll közvetlen viszonyban. Mindenkinek személyi, egyéni munkája valami érték felismerése, megragadása. Mások nevelhetik és alakíthatják értékfelfogásukat, az érték elismerése mindig saját alanyi hozzájárulást, meggyőződést tételez fel.

Az Isten, a Törvény, a világ és az ember

Az ember tapasztalása alapján érzékeli a *világot*, értelmi képességei alapján észleli az öntudatot, felismeri az *embert* és hite és értelme alapján elfogadja, vagy elveti az *Isten* létezését, és az értelme és/vagy a hite alapján elfogadja, vagy elveti a Világra érvényes *Törvény* létezését.

Sok tudós vélemény szerint ugyanis létezik valamilyen „Törvény”, majd mindenki elfogadja a természettörvényeket, amely szerint működik az élettelen és az élő világ, kivéve az emberi társadalmat. De sokan hisznek abban is, hogy és az emberi közösség működésének törvénye a szeretet parancsa.

Világnézeti kérdés, hogy az Isten, a Törvény, a világ és az ember hogyan viszonylanak egymáshoz. A keresztény életszemlélet alapján a világ és az ember az Isten teremtménye, a Törvény pedig elválaszthatatlan az Istentől. A nem hívők szerint a világ és az ember létezik, az Isten az ember képzeletének eredménye, a törvény a tudomány kérdésköre.

4.2. A cselekedet

A cselekedet fogalma

Az emberi cselekedetek és azok értékelésének összetett kérdésköre messze meghaladja e tanulmány kereteit, ezért utalunk Kecskés Pál kitűnő munkájára [12] és itt csak néhány gondolatot közlünk.

Cselekedetünkkel valamit „elő akarunk állítani”, a cselekedetünknek *tárgya* van, a gondolatilag elővételezett tárgy a cselekedet *célja*.

A cselekedet *mozgatórugója* valamilyen értékre vonatkozó igény. Emberi voltunkból következően a cselekvések értéke erkölcsi érték kell legyen, ezt segíti elő a lelkiismeret.

A cselekedetnek *hatása*, következménye van, a cselekedet végrehajtása előtt azt is értékelni kell.

A cselekedet végrehajtása előtt és utána az értékelés során mérlegelni kell a cselekedet körülményeit.

A cselekedetnél feltételezzük az értelmet és a tudatosságot, továbbá az akaratelhatározó képességet és a szabad akaratot.

A cselekedet mozgatórugója: az igény

Emberi természetünkől következően *igényeink* vannak. Az igényeink értékrendünkől fakadnak. Érték számunkra az, ami az értékrendünk alapján

igényünket kielégíti (lásd 2. fejezet).

Bonyolult tudományos és gyakorlati kérdés, hogy milyen értékrendből milyen igények következnek, illetve, hogy adott igényekből milyen értékrendre lehet következtetni.

Az ember általános igényeivel a következő fejezet foglalkozik. A sokféle emberi igényt J.J. Dahlgaard [11] az alábbi csoportokra osztotta (lásd 4.3. fejezet):

fizikai-biológiai igények (mint bármely élőlény)

értelmi (mental) igények (mint gondolkodó lény)

lelki (spiritual) igények, örök értékek (mint lelki lény).

Az igények kielégítése oldalról megkülönböztetjük a *kielégítettséget* és az erkölcsi mérlegelés alapján érzett *megelégedettséget*.

A cselekedet erkölcsi értéke

Az emberi cselekedeteknek erkölcsi értéke van. A cselekedet *erkölcsi értéke* attól függ, hogy az ember minden tudatos tevékenységében és egész magatartásában kötelezve tudja-e magát arra, hogy a jót tegye, a rosszat kerülje. A cselekedeteinket *szabad akarat* szerint hajtjuk végre, választási, döntési szabadságunk van a jó és a rossz között [8]. A cselekedet jóságának, vagy rosszságának érzékelője a *lelkiismeret*.

Az emberi méltóság alapvető értéke, hogy elsősorban a saját belső törvénye kötelező az emberre, azt jogosult és köteles követni. Ez a kötelezettsége is szabad kötelezettség.

4.3. Az ember általános igényei

Az ember általános *igényei* az értékrendjéből következnek. Bonyolult filozófiai kérdés az, hogy milyen értékrendből milyen igények vezethetők le. Közleményünkben e kérdéskörrel nem foglalkozunk, de fontossága és hasznossága miatt J.J. Dahlgaard [11] munkája alapján az - Istenhittől független - nemes emberi igényeket ismertetjük.

Fizikai-biológiai igények (mint bármely élőlény)

- élelem
- víz
- levegő
- nemi élet (biológiai szeretet)
- szállás, menedék
- ruházat
- biztonság.

Értelmi (mental) igények (mint gondolkodó lény)

- tartozás valahova
- barátság (értelmi szeretet)
- elismerés

- rang
- önazonosság
- teljesítmény
- alkotóképesség
- fejlődés
- önmegvalósítás.

Érzelmi (spiritual) igények, örök értékek (mint lelki lény)

- alázatosság
- igazságosság
- őszinteség
- hűség
- becsületesség
- jószívűség
- emberszeretet (lelki szeretet)
- tisztelet
- bizalom
- irgalmasság.

Megjegyezzük, hogy a vallásos embernek az Isten szeretetéből következően további igényei is vannak, de ezek nem az emberekkel, hanem az Istennel kapcsolatosak.

Az igények kétféleségét fejezi ki a *jólét* (welfare) és a *jóllét* (well-being) megkülönböztetése is. A két fogalom közötti különbség abban áll, hogy a jólét kizárólag az anyagi javakkal való ellátottságra utal, addig a jóllét a lelki, szellemi javakat is jelenti.

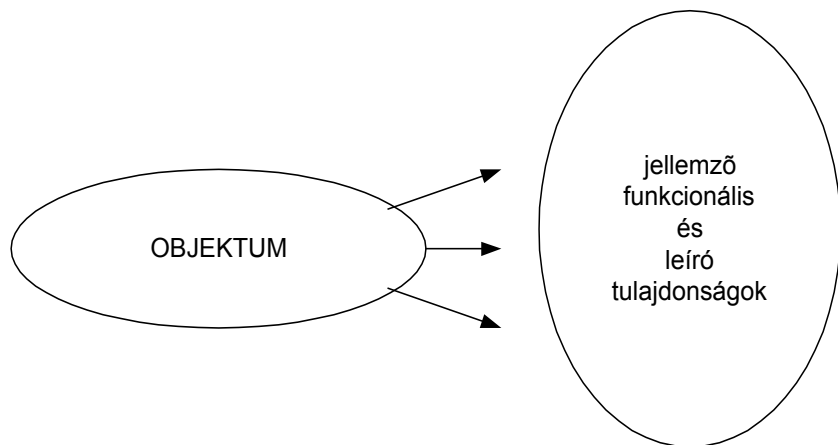
5. A MINŐSÉG ÁLTALÁNOS ÉRTELMEZÉSE

5.1. A minőség filozófiai értelmezése

A minőség filozófiai szempontból kétféleképpen értelmezhető: általános (naturális) és érték-szemléletben.

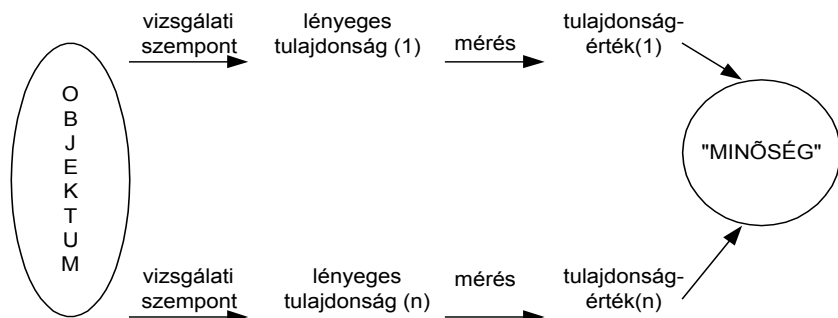
A minőség általános (naturális) filozófiai értelmezése

A *minőség általános (naturális) filozófiai értelmezése* szerint adott dolog (objektum) minősége, pontosabban „minemősége” a dolog azon tulajdonságainak az összessége, amelyek azzá teszik az adott dolgot, ami. A minőség általános filozófiai értelmezése tehát a dolgok jellemző tulajdonságokkal történő leírását jelenti (lásd 1. ábra).

*A minőség általános filozófiai értelmezése
1. ábra*

A minőség érték szemléletű filozófiai értelmezése szerint adott dolog (objektum) minősége, pontosabban értéke, értékelt minősége a vizsgáló (minősítő) személynek az adott dologra vonatkozó, a vizsgáló személy értékrendjétől függő vizsgálati szempontjaiból következő lényeges tulajdonságainak meghatározott értékei alapján, az adott értékrend szerint súlyozott értékítélete (lásd 2. ábra).

*A minőség érték szemléletű filozófiai értelmezése
2. ábra*

A minőség értékszemplétű filozófiai értelmezése tehát személyhez kötött, értékrenden alapuló, szubjektív. A minőség értékszemplétű értelmezéséhez meg kell fogalmazni a *vizsgálati szempontokat*, ezen szempontok alapján meg kell határozni a *vizsgálendő tulajdonságokat*, metrológiai értelemben meg kell mérni (megfigyelni, megvizsgálni) a *tulajdonságok értékét*, meg kell határozni a vizsgálati szempontok közötti *értékrendet* és ezen értékrend alapján meg kell adni az objektumra vonatkozó értékítéletet, a minősítést, azaz az *objektum minőségét*. *A filozófiai értékszemplétű minőség tehát a minősítő személy adott objektumra (folyamatra) vonatkozó - a személy értékrendjétől, erkölcsétől függő - értékítélete.*

Meg kell azonban jegyezni, hogy a minősítés fentiekben vázolt folyamata inkább elvi jelentőségű, a tulajdonságok kijelölése és mérése sok esetben nem tudatosan, hanem „ösztönösen” történik meg, de emberi természetünkben követhetőn – gyakran csak szubjektív módon – de mégis minősítünk, értékelünk.

Az alábbiakban látni fogjuk, hogy a filozófia ezen értékszemplétű minőség fogalma az az alapfogalom, amely egyértelművé teszi a minőségügy általános minőség fogalmát, vagyis a minőségügy minőségfogalmát ennek alapján lehet értelmezni.

5.2. A minőség köznyelvi értelmezése

A minőség mint érték

A *minőség* kifejezését a magyar köznyelv néhány évtizeddel ezelőtt még nem használta, az esztétikai minőségre a *szép*, az erkölcsi minőségre a *jó*, a logikai igazság minőségére az *igaz*, a vallási minőségre a *szent* kifejezéseket használta, vagyis a minőség elnevezés helyett a *tiszta értékek neveit* használták! Ez a nyelvi jelenség világosan mutatja azt, amit a közlemény a későbbiekben állít, hogy a minőség érték kategória, hiszen ezek a magyar szavak a *tiszta értékeket jelentik*. *A magyar köznyelv elvonatkoztatta ezeket a különböző érték jelzőket és pl. szép házasságról, igaz emberről beszéltünk, beszélünk. A minőség magyar köznyelvi értelmezéséből is látható, hogy az érték és a minőség lényege azonos.*

A minőség köznyelvi értelmezésének változása

A magyar értelmiségi köznyelvben az 1900-as évek első felében elterjedt a *filozófiai minőségértelmezés*. A minőség kifejezését a mai magyar köznyelvben és értelmiségi nyelvben már egyre gyakrabban használják, tartalma napjainkban alakul ki, a köznyelvi minőség fogalma lassan közelít a *minőségügy minőség fogalmához*, mellyel az alábbiakban foglalkozunk.

II. A KAPITALISTA PIACI MINŐSÉGÜGY

1. A KAPITALISTA PIACI MINŐSÉGÜGY ÉRTELMEZÉSE

1.1. A kapitalista minőségügy

A kapitalizmusról

Az alábbi gondolatokat Kerekes Sándor: „*Lehet-e etikus a kapitalizmus?*” előadása [14] alapján foglaljuk össze.

„A *kapitalizmus* olyan politikai, társadalmi és gazdasági rendszer, amelyben a tulajdon, beleértve a tőkejavakat is, döntő részben magánszemélyek birtokában és ellenőrzése alatt áll”. ([15] 86 o.)

„A *részvénytársasági kapitalizmus* a fejlett modern nyugati gazdaságokról alkotott nézet, miszerint a termelő szférát a tulajdon és az irányítás szétválasztási elvével jellemzett nagy részvénytársaságok uralják. Középponti tartalma az, hogy a gazdasági hatalom a tőkés osztály kezéből átkerült a professzionális menedzserek kis csoportjának a kezébe, akiket a tőkepiac korlátai egyre kisebb hatékonysággal befolyásolnak, és a kapitalista etikai felfogással ellentétes gazdaságpolitikát valósítanak meg”. ([15] 122 o.)

A részvénytársasági kapitalizmus számos újabb súlyos problémát hordoz. Míg korábban a tulajdonos személye bizonyos mértékig ismert volt, így bizonyos értelemben számon kérhető is volt, a részvények világában már mindenki névtelen, így nincs felelőse egy vállalkozás erkölcsstelen működésének, megszűnésének. A részvények értékének növelése elsöpörte a korábbi célokat, a munkahely teremtést, a dolgozók és a társadalom elégedettségét.

A minőségügy kialakulása

A minőség értelmezése és a minőség biztosítása emberi mivoltunk alapvető része, így a minőség története az emberiség történetével egyidős. Már a korai társadalmakban is kialakult a minőségügyi szemlélet, így például már az asszír birodalomban értelmezték a termékfelelősség intézményét, az összes jelentősebb korai kultúrában kialakítottak mértékegységeket, termelői jelöléseket, a Biblia foglalkozik a hamis mérésekkel, stb.

A középkorban kialakultak a céhek. Ma is példamutató minőségügyi szemléletet tükröz a céh mesterek irányításával az inasok tanítása, az inasok mestermunkája alapján történő felszabadításuk. Már 1802-ben találunk a diósgyőri acélra vonatkozó magyar nyelvű *tanúsítványt* és 1815-ben hivatkozást *körvizsgálatra*.

A kapitalista piaci minőségügy kialakulása

A minőség korszerű értelmezése, a minőségügy alapjai az ipari tömegtermelés elterjedésével az 1900-as évek első felében alakult ki a fejlett ipari álla-

mokban, különösen az USA-ban és Nagy Britanniában. Jelentős lépés volt a „minőség-ellenőrzés” különválása a termeléstől (Taylor, F.W.) és a „statistikai folyamatszabályozás” tudományos megalapozása (Shewhart, W.A.).

A fejlett ipari országokban az 1900-as években alakult ki az újkori termékfelelősség fogalma és a fogyasztóvédelem rendszere is.

A kapitalista minőségügy fejlődését segítette elő a hadiipar jelentős fejlesztése és a múlt század közepe táján alakult ki az USA-FDA gyógyszer- és élelmiszerbiztonsági rendszere.

A kapitalista minőségügy a hatvanas évek táján szélesebb, mélyebb tartalommal több iparágban a termelés szerves részévé vált. Ezt a fejlődést az úrkutatás szigorú minőségi követelményei, a minőségmenedzsment-rendszer szabványok elterjedése és a minőségi díjak, az üzleti kiválóság értelmezése serkentette.

További fejlődést jelentett, hogy az eredetileg a szabadpiaci mechanizmusokra épülő, nyereség irányultságú hagyományos, a folyamatok szabályozásán és a megfelelőség-vizsgálaton („MEO”) alapuló minőségügyet kiterjesztették a közszolgáltatásra is.

A minőségügyön belül is új irányzat bontakozik ki, a *lényegi értékekre* (core values) épülő teljes körű minőségmenedzsment (Total Quality Management, TQM). J.J. Dahlgaard és munkatársai [11] bevezetik a lényegi értékek lebontása (Core Value Deployment, CVD) fogalmát és felhívják a figyelmet arra, hogy az emberiségnek újabb reneszánszra van szüksége ahhoz, hogy az ember biológiai, értelmi és érzelmi igényei egyensúlyba kerüljenek.

A kapitalista piaci minőségügy fogalomrendszere

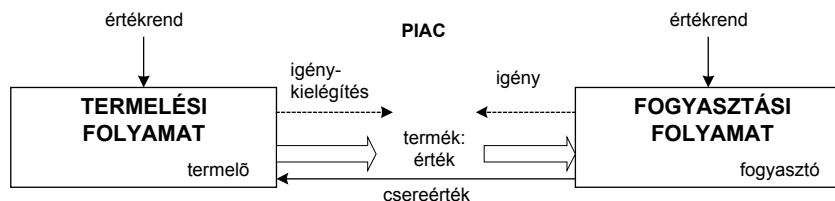
Mind a mai napig nem alakult ki a minőségügyi fogalmak és elnevezések egységes rendszere. Az Egyesült Államokban eredetileg a *minőségyszabályozás* (quality control) kifejezést használták, később elterjedt a *minőségmenedzsment* (quality management) elnevezés, pontos értelmezésbeli különbségtétel nélkül, bár az sejthető, hogy a minőségmenedzsment szélesebb fogalmat takar. A *quality management* elnevezést jelenleg a magyar szabványok minőségirányításra fordítják, azonban ezzel több minőségügyi szakember nem ért egyet, mert az eredeti *management* értelme sokkal inkább kezelés és nem irányítás.

További vitára adhat okot a gyógyszeriparban, a felsőoktatásban és újabban a szolgáltatások területén használatos *minőségbiztosítás* (quality assurance) elnevezés is. Úgy tűnik, hogy több helyen a minőségbiztosítás újabban azt fejezi ki, hogy a termelés minőségyszabályozása (menedzsmentje) mellett a támogató folyamatok szabályozottságával is biztosítja a minőséget. Sokan azonban ma még az adott szakterülettől függően a minőségmenedzsment és minőségbiztosítás kifejezéseket szinonimaként használják.

1.2. A kapitalista szabadpiaci igénykielégítési folyamat minősége

A kapitalista szabadpiaci igénykielégítési folyamat

A *kapitalista szabadpiacon* található termelő, illetve fogyasztó *termelési*, illetve *fogyasztási folyamatainak* és a piaci kapcsolatának az együttesét **kapitalista szabadpiaci igénykielégítési folyamatnak** nevezzük, a kapitalista minőségügynek ez az alapvető fogalma [16]. A kapitalista piaci igénykielégítési folyamat lényege a 3. ábrán látható.

A kapitalista piaci igénykielégítési folyamat

3. ábra

A *termelő* – a saját értékrendjétől függően – a fogyasztó igényeit ki akarja elégíteni, ezért a *termelési folyamat* során *terméket* állít elő, amelyet a *kapitalista szabadpiacon* mint *jószágot*, *árut* értékesít és a termékéért a termelő – általában a fogyasztótól – a piacon *csereértéket* kap. Ha a csereérték az igényeit kielégíti, akkor ezáltal értéket kap, számára az igénykielégítési folyamat értékteremtő.

A *fogyasztó* – a saját értékrendjétől függően – az igényeinek a kielégítése érdekében a termelőtől a *piacon terméket* vásárol, amelyet a *fogyasztási folyamat* során használ, elhasznál, elfogyaszt. Ha a termék kielégíti a fogyasztó igényeit, akkor ezáltal értéket kap, a termék számára értékhordozó. Általában a fogyasztó, de esetleg a fogyasztó helyett a közösség, vagy más támogató a termékért a piacon a termelőnek *csereértéket* ad.

A termelő és a fogyasztó közötti, a termék adás-vételére vonatkozó kapcsolat tehát a *kapitalista szabadpiac* keretei között játszódik le.

A kapitalista piaci igénykielégítési folyamat érdekeltjei

A kapitalista piaci igénykielégítési folyamat alapvető *érdekeltjei* (stakeholders, interested parties), – más elnevezéssel érintettjei, partnerei, társai, tág értelemben vett „vevői” – a fogyasztási folyamatban érdekelt **fogyasztók**, a termelési folyamatban érdekelt **termelők** és a termelők beszállítói, valamint az igénykielégítési folyamatban érdekelt helyi közösség és a **társadalom**.

A kapitalista piaci minőségügy minőség fogalma

A korszerű kapitalista minőségügy értelmezése szerint a termelési és a fo-

gyasztási folyamatokból álló **kapalista piaci igénykielégítési folyamat minősége** a termelésben és a fogyasztásban **érdekeltek** (fogyasztók, termelők, beszállítók és társadalom) értékrendjén alapuló **értékítélete** arra vonatkozóan, hogy a termelési és a fogyasztási folyamatok mennyire elégítik ki az **érdekeltek igényeit**, azaz az **érdekeltek az igényeik kielégítése által** mennyi **értéket** kapnak. *A minőség tehát átadott érték.*

A minőség más szavakkal az igénykielégítési folyamatban **érdekeltek elégedettsége**, azaz az igénykielégítési folyamatra vonatkozó **értékítélete**, így a minőség a három fő érdekelt csoport – a fogyasztó, a termelő és a társadalom – értékítéleteként értelmezhető.

Megjegyezzük, hogy a fenti értelmezés mellett a minőségügy irodalmában sokféle más minőség-meghatározás is található, azonban sok meghatározás a minőség jellemzőinek csak egy részét tartalmazza, ugyanakkor a fenti megfogalmazás a minőség teljes értelmezését magába foglalja.

A kapitalista minőségügy alapvető segédfogalma a megfelelés

A kapitalista minőségügy a minőség mellett értelmezi a **megfelelés** (conformity, conformance) fogalmát is. Egy *objektum* (anyag, rendszer, folyamat, személy stb.) *egy adott követelményrendszer szempontjából megfelelő, ha az objektum mért tulajdonságainak az értékei kielégítik az adott követelményrendszer előírt követelményeit.* Ismert **megfelelés-követelményrendszerek** a termék-szabványok, a Gyógyszerkönyv, az Élelmiszerkönyv, az ISO 9001 rendszerszabvány, stb.

Felhívjuk a figyelmet arra a szomorú tényre, hogy nagyon sok helyen a minőség és a megfelelés fogalmát összekeverik. Korszerű értelmezésben például a Minőség Ellenőrzési Osztály (MEO) helyes elnevezése **Megfelelés Megállapítási Osztály** kellene, hogy legyen.

1.3. A kapitalista szabadpiaci minőségügy értelmezése

A *minőségügy* általánosságban a *minőség* és a *minőséggel kapcsolatos* fogalmak összességét foglalja magába. A kapitalista minőségügy a minőség mellett értelmezi a minőségügy fogalmát is.

A kapitalista minőségügy

A **kapalista piaci minőségügy** a termelési és a fogyasztási folyamatokból álló (teljes) piaci igénykielégítési folyamatnak és az azokból felépülő piaci igénykielégítési láncnak az **érdekeltek**, azaz elsősorban a fogyasztó, a termelő és a társadalom értékítélete által meghatározott *minőségének a szabályozásával* foglalkozik.

A kapitalista piaci minőségügyben a termelési és a fogyasztási folyamatok minőséget két szinten, állami/nemzeti szinten (makró minőségügy) és vállalati/intézményi szinten (mikró minőségügy) szabályozzák. A **kapalista piaci**

minőségügy egyrészt a minőség állami/nemzeti szintű szabályozását, az ún. makró minőségügyet, másrészt a minőség vállalati/intézményi szintű szabályozását, az ún. mikro minőségügyet foglalja magába.

Az értékteremtő kapitalista minőségügy

A kapitalista minőségügy célja tehát az, hogy a piaci igénykielégítési folyamat során a termelési és a fogyasztási folyamatokat mind állami, mind vállalati szinten úgy szabályozza, hogy az igénykielégítési folyamat az összes érdekelt, azaz a fogyasztó, a termelő, a beszállító és a társadalom igényeit minél inkább elégítse ki, vagyis számukra minél több értéket adjon. A minőségügy ezért *értékteremtő* és ezáltal válik korunk központi kérdésévé.

A minőségügynek azonban nemcsak az a célja, hogy az igények kielégítése által értéket adjon, hanem az is, hogy a társadalom, a fogyasztók és a termelők értékrendjét ápolja, fejlessze és ezáltal a szegényes, hiányos értékrendű, „igénytelen” emberekben, illetve szervezetekben is kialakítsa a helyes értékrendet, hogy ezáltal „igényes” emberekké, illetve szervezetekké váljanak.

2. A KAPITALISTA PIACI MINŐSÉG ÁLLAMI/NEMZETI SZINTŰ SZABÁLYOZÁSA (MAKRÓ MINŐSÉGÜGY)

2.1. A kapitalista szabadpiaci minőségügy

A kapitalista szabadpiaci és közpiaci minőségügy

Az elmúlt évszázadban kialakult kapitalista piaci minőségügy lényege a piaci igénykielégítési folyamat, vagyis az, hogy a termelő és a fogyasztó a kapitalista szabadpiacon találkozik. Bár eddigi nem tettünk különbséget a szabadpiaci és a közpiaci minőségügy között, itt hangsúlyozzuk azt a tényt, hogy eredetileg a kapitalista minőségügy a szabadpiaci mechanizmusokra épülve alakult ki, így értelmezhetjük a **szabadpiaci minőségügyet**, amelynél „természetesnek” tekinthetjük azt, hogy *a minőség* mint érték elsődlegesen *a pénzben kifejezhető nyereség*, így a csereérték is pénzben kifejezett.

A fentiekben bevezetett kapitalista szabadpiaci minőségügy mellett értelmezzük a **közpiaci minőségügyet** is, amelynek éppen az a jelentősége, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a közpiacon a minőség mint érték nem lehet a pénzben kifejezhető nyereség, hanem itt *a minőség társadalmi érték, közjó*. A csereértéket általában nem a fogyasztó fizeti, hanem az állam, vagy a támogató, így a csereérték *közpénz*.

A kapitalista piaci minőség állami/nemzeti szintű szabályozása – piaci makró minőségügy

A hagyományos piaci minőségügy irodalmának zöme csak a vállalati szintű minőségmenedzsmenttel foglalkozik, elenyésző azon munkák száma, amelyek

a minőség állami/nemzeti szintű szabályozásával foglalkoznak. A vállalati szintű minőségmenedzsmentet azonban a *piaci minőség állami/nemzeti szintű szabályozása*, a *jogi szabályozás* (regulation) alapvetően befolyásolja, ezért ez is meghatározó, fontos része a minőségügynek.

A **kapitalista piaci makró minőségügy** a piaci minőség állami/nemzeti szintű szabályozásával foglalkozik. Az állami/nemzeti *minőségügyi szabályozási rendszer* magába foglalja mindazon állami, kormányzati és társadalmi intézményeket, tevékenységeket és szabályozókat, amelyek a vállalatokat és a piacot a társadalmi igények kielégítése érdekében minőségügyi szempontból szabályozzák.

A makró minőségügy lényegéből következik, hogy a **piaci minőség állami/nemzeti szintű szabályozása** alapvetően meghatározza az ország versenyképességét és ezáltal az állampolgárok életminőségét és a társadalom minőségét.

Az állami vezetők, a politikusok súlyos felelőssége ezért, hogy milyen nemzeti (minőség)célokat jelölnek ki és hogy milyen módon építik ki és működtetik az állami/nemzeti szintű minőségszabályozási rendszert.

2.2. A kapitalista piaci minőség állami szintű szabályozása

A kapitalista piaci minőség állami/nemzeti szintű szabályozásának célja

A piaci minőség állami szintű szabályozásának alapvető célja a piaci szereplők közösségi tevékenységének, azaz a termelésnek és a fogyasztásnak a szabályozása, biztosítva ezzel a tevékenységek minőségét és mind a fogyasztók, mind a termelők, mind a piac védelmét. És mivel a szabályozás elsősorban csak a szabadpiacra terjed ki, azt mondhatjuk, hogy az állami szabályozás lényege a szabadpiac szereplői tevékenységeinek a hatékony szabályozása.

Az állami/nemzeti minőségügyi szabályozási rendszert meghatározó tényezők

A piaci minőségügy állami/nemzeti szintű szabályozása függ az állam/nemzet

- társadalmi/politikai rendszerétől,
- gazdasági rendszerétől,
- kultúrájától, ezen belül elsősorban az értékrendjétől, az erkölcsi rendjétől, a jogrendjétől, az állami intézményrendszerétől, a társadalmi intézményrendszerétől, az infrastruktúrájától stb.

Az állami/nemzeti szintű minőségszabályozási rendszer felépítése

Az **állami/nemzeti szintű minőségszabályozási rendszer** egyrésztől a minőségügyi helyzet figyelésével és elemzésével, a célok, így elsősorban a nemzeti minőségpolitika meghatározásával, és a jogszabályokkal történő beavatkozással, másrésztől a végrehajtás szabályozásával foglalkozik. Az állami/nemzeti

szintű minőségszabályozási rendszer magába foglalja a fogyasztói érdekek védelmét (termékfelelősség, fogyasztóvédelem stb.), a termelői érdekek védelmét (iparjogvédelem stb.), a piac védelmét (tisztelességtelen piaci magatartás tilalma, szerződésjog, reklámozás stb.), továbbá a társadalom védelmét (környezetvédelem, biztonságtechnika stb.).

3. A MINŐSÉG VÁLLALATI/INTÉZMÉNYI SZINTŰ SZABÁLYOZÁSA (MIKRÓ MINŐSÉGÜGY) - KAPITALISTA PIACI VÁLLALATI MINŐSÉGÜGY

3.1. A vállalat/intézmény minőségmenedzsment rendszere

A minőség vállalati/intézményi szintű szabályozása

Mind nemzetgazdasági, mind vállalati/intézményi szinten rendkívül nagy jelentősége van annak, hogy a minőség nemzeti szintű szabályozása mellett a vállalatok/intézmények minőségmenedzsmentje milyen színvonalú. A magas színvonalú vállalati/intézményi minőségmenedzsment növeli a versenyképességet, így gazdasági fejlődést eredményez, és ezáltal közvetetten javítja az egyén életminőségét és a társadalmi minőséget is.

A vállalati tevékenységeket a vállalatirányítási (szabályozási/menedzsment) rendszer adott cél szempontjából irányítja, szabályozza. A minőségszemléletű vállalatok esetén a vállalatirányítási rendszer részeként a **vállalati minőségmenedzsment-rendszer** a termelési (és részben a fogyasztási és a beszállítói termelő) folyamat minőségét szabályozza. A minőségmenedzsment-rendszer a minőség kezelésének, a minőséggel kapcsolatos tevékenységeknek, azaz a minőségmenedzsmentnek a *rendszerbe rendezett* egysége.

A minőségmenedzsment-rendszerek feladata a vállalati/intézményi **minőségpolitika** megvalósítása, – a jogszabályok és a belső szabályzatok figyelembevételével – minőségügyi tevékenységek által, amelyhez megfelelő minőségügyi vezető, szervezet és eljárásrend, továbbá erőforrások kellene.

A jól működő vállalati *minőségmenedzsment-rendszerek* (ISO 9004, GMP stb.) lényege, hogy a termelési folyamatok folyamatszabályozására és a megfelelés-szabályozására alapozva biztosítja az érdekeltek elégedettségének, a minőségnek a folytonos tökéletesítését.

A vállalati minőségügyi modellek

Világos különbséget kell tenni a valóságban létező, vagy elképzelt, tervezett *minőségmenedzsment-rendszerek* és az azokat leíró *minőségmenedzsment-rendszer-modellek* között.

A vállalati minőségügyben az alábbi fontosabb minőségügyi modelleket különböztethetjük meg:

- **minőségügyi célmodellek:** részvényesi, érdekelti, közjó,...
- **működési modellek:** ISO 9001, ISO 9004,...
- **felmérő modellek:** ISO 9004/A, EFQM, CAF, ISO 9001 audit, ...
- **értékelő modellek:** pontozásos EFQM, CAF,...

Az alábbiakban a terjedelmi korlátok miatt csak a vállalati célmodellekkel és a működési modellekkel foglalkozunk.

3.2. A vállalat/intézmény minőségügyi célmodellje

A kapitalista piaci minőségügyben a részvényesi, az érdekelti és a közjó **minőségügyi célmodelleket** értelmezzük.

A részvényesi modell

A **részvényesi** (shareholder) / tulajdonosi **modell** szerint a szervezet (egyetlen) célja a részvényesek/tulajdonosok vagyonának/nyereségének a maximalizálása. Ez a modell természetesen bizonyos fokig magába foglalja a vevői/fogyasztói elégedettséget is, hiszen a vagyon maximalizálásának hosszútávon a vevői elégedettség a feltétele. Ez a modell közvetetten tartalmazhatja a munkatársi/alkalmazotti elégedettség biztosítását is, hiszen hosszútávon a vagyon maximalizálásának a munkatársi elégedettség is feltétele. A részvényesi modell közvetetten tartalmazhatja a beszállítók elégedettségének a biztosítását is, hiszen hosszútávon ez is feltétele a vagyon maximalizálásának. A részvényesek azonban nagyon sokszor csak rövidtávon gondolkodnak.

A részvényesi modellben nincs benne a társadalom érdeke, a közjó védelme. A részvényesi modell alapján működő vállalatok esetén a társadalmi érdekek csak jogszabályokban jelennek meg és bár a jogszabályok betartása elvben kötelező, kérdéses, hogy a szervezet jogkövető magatartást fog-e tanúsítani. A társadalmi érdekeket veszi figyelembe az elmúlt években előtérbe kerülő témakör, a *vállalatok társadalmi felelőssége* (Corporate Social Responsibility), amely jogszabályok híján nem kötelező, figyelembevétele "csak" erkölcsi kérdés.

Az érdekelti modell

Az érdekelti (érintetti) (stakeholder) **modell** szerint a szervezet célja az érdekeltek elégedettségének a biztosítása az igényeik kielégítése által átadott értékkel. E modell tehát a részvényesek/tulajdonosok mellett más érdekeltek célját is tartalmazza. E modell célja tehát az érdekelteknek átadott érték, azaz korszerű minőségügyi értelemben a minőség maximalizálása. E modell ebben a megfogalmazásban túl általános: nyitva hagyja azt a kérdést, hogy kik tekintendők érdekelteknek, hogyan értelmezik az érdekeltek az értéket, és milyen szervezeti értékrend szerint veendő figyelembe az érdekeltek eltérő igényei.

Az érdekelti modellnek végtelen sok változata lehetséges, egy közismert érdekelti modell az ISO 9004 minőségmenedzsment modell, de érdekelti modellnek tekinthető az USA-ban bevezetett Malcolm Baldrige National Quality Award lo-

gikájára és szerkezetére épülő Európai Minőségi Díj és az ezen alapuló hazai Nemzeti Minőségi Díj, vagy más néven *EFQM* (European Foundation for Quality Management) *modell*... Ez a részvényesek mellett a fogyasztókat, az alkalmazottakat és a társadalmat tekinti érdekeltnek, és adott súlyokkal határozza meg az egyes érdekelt csoportok elégedettségének a fontosságát, azaz az értékrendet. A Nemzeti Minőségi Díj modellje erkölcsi szempontból is elfogadható érdekelti modell.

A közjó modellje

A **közjó** (common good) **modell** szerint a szervezet nem elégedhet meg az „alapvető” javak (pl. nyereség, tőke, technológia) maximalizálásával, hanem biztosítania kell a „kiemelkedő” javak (pl. emberi haladás) maximalizálását is. Ezt a különbségtételt jelenti a jólét mellett a *jóllét* fogalma is. A Maslow-i piramis szemlélete szerint az alapvető javak a piramis alján állnak, a kiemelkedő javak pedig a piramis csúcán, vagyis ez utóbbiak jelentik a lelki, szellemi (örök) értékeket. Ez az a kérdéskör tehát, amiért Dahlggaard és munkatársai felvetik az emberiség új reneszánszának szükségességét[11].

Az irodalomban ma még nem kristályosodott ki az érdekelti és a közjó modell egyértelmű fogalma és e modellek viszonya. Ha az érdekelti modellben valóban az érték fogalmát értelmezzük, akkor e két modell erkölcsi értelemben megegyezőnek tekinthető, azonban a közjó modellben előtérbe kerülnek a közösségi/társadalmi igények.

A vállalati minőségügyi célmodellek főbb jellemzőit az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat A vállalati minőségügyi célmodellek főbb jellemzői

cél modell	cél
részvényesi/ tulajdonosi (shareholders)	a részvényes igényének a kielégítése, általában a nyereség maximalizálása (<i>individualetika</i>)
érdekelti (stakeholders)	az érdekelték elégedettségének a biztosítása (<i>keresztény társadalometika</i>)
közjó (common goods)	a társadalom igényeinek a kielégítése a társadalmi minőség maximalizálása (társadalmi felelősségvállalás) (fenntartható fejlődés)

Adott szervezet minőségügyi célmodellje és minőség-meghatározása

A hagyományos minőségügy minőség fogalma mint az érdekelték igényeinek a kielégítése által átadott érték értelmezése teljesen általános: nem tartalmazza azt a kérdést, hogy az adott szervezetnek (vállalatnak/intézménynek) mi az értékrendje, a saját célrendszerében milyen módon kívánja figyelembe venni az egyes érdekelték igényeit, mely érdekelték milyen igényét milyen súllyal kívánja figyelembe venni.

A minőségügy – különösen a hazai – irodalmában kevesen foglalkoznak azzal a kérdéskörrel, hogy a vállalat/intézmény kultúrájából és értékrendjéből következik az, hogy milyen alaptevékenységeket folytat és kit/kiket tekint érdekeltéknek és az érdekelték milyen igényeit milyen súllyal kívánja kielégíteni, vagyis milyen módon határozza meg a vállalat/intézmény a minőséget. A vállalat/intézmény **minőség-meghatározását** a vállalat/intézmény **minőségpolitikája** tartalmazza. A vállalat minőség-meghatározása magába foglalhatja azt is, hogy a vállalat célját egyedül a részvényesek célja határozza meg, vagy milyen más érdekelték céljait kell még képviselni.

A vállalat/intézmény által választott célmodelltől, minőség-meghatározástól, az azt megfogalmazó minőségpolitikától, a vállalat tevékenységeitől és a minőségbiztosítási/minőségmenedzsment rendszer működésén alapuló minőség szabályozástól függ a vállalat/intézmény tevékenységeinek a **tényleges minősége**, az, hogy a vállalat/intézmény adott tevékenységének a minőségével az érdekelték mennyire elégedettek.

3.3.A vállalati minőségügyi működési modellek és célmodellek

Vállalati működési modellek

A hagyományos piaci minőségügy közel száz éves múltja alatt számos rendkívül tartalmas **működési minőségmenedzsmentrendszer-modellt** fejlesztettek ki, a teljesség igénye nélkül néhány fontos modell az alábbi:

- az ISO 9004:2009 szabvány (a gépipari tapasztalatokból általánosított) ISO 9001 szabvány fejlesztése által készült minőségmenedzsmentrendszer-modellje,
- az ISO 9001:2008 szabvány minőségmenedzsmentrendszer-modellje, amely az ISO 9004:2000 szabvány ajánlásainak szűkítése és ajánlás helyett követelmény,
- az ISO/TS 16949:2008 autóipari (az ISO 9001-re épülő) műszaki szabályzat (korábban VDA 6.1, QS 9000) minőségmenedzsmentrendszer-modellje;
- az ISO/IEC 90003:2005 szabvány (ISO 9001-re épülő) szoftver-fejlesztési minőségmenedzsmentrendszer-modellje,
- a GMP (Helyes Gyógyszergyártási Gyakorlat) a gyógyszergyártás „minőségellenőrzési”/ minőségbiztosításrendszer modellje,

- a Nemzeti Minőségi Díj követelményrendszeréből levezethető/következtethető kiválósági minőségmenedzsmentrendszer-modell.

A konkrét működési minőségmenedzsment-rendszer-modellek (pl. ISO 9001, ISO 9004, GMP) vagy minőségmenedzsment-részrendszer-modellek (pl. HACCP) mellett széles körben elterjedt a *teljeskörű minőségmenedzsment* (Total Quality Management, TQM) nem teljesen egyértelmű fogalma. A TQM leginkább gyűjtőfogalomként használatos, magába foglalja a korszerű minőségügy minden filozófiai elvét és gyakorlati módszerét, eszközét.

A vállalati minőségügyi célmodellek és a működési modellek összhangja

Szinte megdöbbentő, hogy a minőségügyi szakma nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy összhang van-e a szervezeti célmodell és a szervezet által választott/alkalmazott működési minőségmenedzsment-rendszer modellje között.

Az ISO 9001 szabvány mint működési minőségmenedzsment-rendszer-modell célja a vevő érdekeltségének a biztosítása. Kérdés persze, hogy kit tekintünk vevőnek. Az ISO 9001 szabvány alkalmazása során általában a közvetlen fogyasztó (customer) a vevő. A célmodellek között azonban a vevő elégedettségének a maximalizálása nem szerepel, vagyis a vállalati célmodellek egyikét sem szolgálja az ISO 9001 rendszermodell, tehát értelmetlen (sic!) ennek a szabványnak az önkéntes alkalmazása! Az ISO 9001 rendszermodellt a vevő kényszeríti a beszállítóra, ezért, ha az ISO 9001 szabványban a vevőnek a közvetlen fogyasztót tekintjük, akkor *az ISO 9001 szabvány az önzetlen beszállítók vagy a piaci kényszer modellje*, hiszen közvetlen célja csak a vevő elégedettsége. (A vevő elégedettségét természetesen minden termelőnek biztosítani kell, de csak abban az esetben, ha az egyben az a termelő vállalat fennmaradását/fejlődését is biztosítja.)

Ha azonban a közszolgáltatásban alkalmazzuk az ISO 9001 szabványt, akkor értelmezésünk szerint a végfogyasztók (consumer) az állampolgárok, így ebben az értelemben az ISO 9001 szabvány jól használható, a közjó célmodelljével van összhangban.

Az ISO 9004 szabvány mint minőségmenedzsment-rendszer-modell célja az összes érdekelt elégedettségének a biztosítása. Az ISO 9004 szabvány ezért az érdekelti célmodellel van összhangban.

Fontos itt kiemelni, hogy míg az ISO 9001 szabvány csak a vevőközpon-túságot írja elő, addig az ISO 9004 szabvány az összes érdekelt fél igényének a kielégítését tartalmazza.

Sajátos szerepet tölt be a Helyes Gyógyszergyártási Gyakorlat (GMP) minőségmenedzsment-rendszer-modell és a korábbi ISO 9001 modell, mert ezek a modellek elsődlegesen csak a termelés és a termék megfelelőségét biztosítják és ténylegesen nem tartalmaznak cél-modell szemléletet. Az azonban

tény, hogy a GMP egyértelműen tartalmazza a vevői biztonságot és a dolgozói elégedettséget és ebből a szempontból az érdekelti modellel van leginkább összhangban.

A vállalati minőségügyi célmodellek és működési modellek közötti kapcsolatokat a 2. táblázat foglalja össze.

2. táblázat A vállalati minőségügyi célmodellek és működési modellek kapcsolata

cél modell	működési modell
részvényesi/ tulajdonosi (shareholders)	beszállítója: ISO 9001 biztonság: GMP, HACCP, ... vevőelégedettség miatt ISO 9001?
érdekelti (stakeholders)	ISO 9004 (NMD) (BSC?)
közjó (common goods)	ISO 9001, ha vevő a társadalom (társadalmi felelősségvállalás) (fenntartható gazdaság)

4.A KÖZÖSSÉGI MINŐSÉGÜGY

A hagyományos un *kapitalista piaci minőségügy* általánosításaként bevezetjük az un **közösségi minőségügy** fogalmát.

4.1.A közösségi tevékenységek szabályozása

A közösségi tevékenységek

A közösségi minőségügy értelmezésének alapja a közlemény I.1.2 fejezetében már bevezetett **közösségi tevékenységek** fogalma.

A közösségi tevékenységeknek két osztályát különböztetjük meg, a *javtermelő* (termelő) és a *javhasználó* (fogyasztó) tevékenységeket, ezeket együttesen *közösködő, vagy közösségi tevékenységeknek* nevezzük.

A közösségi szervezet kultúrája, értékrendje, célrendszere

A közösségnek adott kultúrája, világnézete és értékrendje van. A közösségi kultúra és értékrend határozza meg a közösségi célokat. A közösségi tevékenységek a *közösségi célt* vannak hivatva szolgálni, ezért *rendszer*t kell alkotniuk. Ehhez *közösségi szervek* kellenek, amelyek intézményekké válnak.

A *közösségi szervezet* a közösségi szervek és a közösségi tevékenységek összessége, azaz a feladatok és tevékenységek szerint tagolt elemek rendszere.

A közösségi rend

Adott közösség megfelelő működése érdekében a közösség kialakítja a közösség (társadalmi, gazdasági, jogi) rendjét, a közösségi tevékenységek szabályozását, a közösségi tevékenységeket végzők kapcsolatrendszerét. E közösségi rendnek is a közösség kultúráján, világnézetén és értékrendjén kell alapulnia.

4.2. A közösségi igénykielégítési folyamat

A közösségi igénykielégítési folyamat értelmezése

A közösségi tevékenységek az egyéni/közösségi igények kielégítésére irányuló cselekvések. A *közösségi minőségügy* alapfogalma a közösségi tevékenységeket, vagyis a javak előállítását szolgáló termelési és a javak fogyasztását jelentő fogyasztási folyamatokból álló **közösségi igénykielégítési folyamat**.

A *közösségi fogyasztónak* a saját értékrendje szerint igénye van, valamit fogyasztani kíván. A *közösségi termelő* a saját értékrendje szerint a közösségi fogyasztó igényeit ki kívánja elégíteni, ezért a **közösségi termelési folyamat** során olyan „terméket” állít elő, amelyet a közösségi fogyasztó a *közösségi rend által szabályozott* módon a **közösségi kapcsolat** során átveszi és azt a **közösségi fogyasztási folyamat** során használja, felhasználja [8]. A közösségi termelési és fogyasztási folyamatok, valamint a közösségi kapcsolatot együttesét **közösségi igénykielégítési folyamatnak** nevezzük.

A közösségi igénykielégítési folyamat közösségi szabályozása

A közösség életének fenntarthatósága érdekében az adott közösség a közösség kultúrája, világnézete, értékrendje és erkölce alapján kidolgozza a közösség (társadalmi, gazdasági, jogi) rendjét és ennek alapján szabályozza a közösségi tevékenységeket, azaz a közösségi termelési folyamatot, a közösségi tevékenységek kapcsolatát és a közösségi fogyasztási folyamatot.

4.3. A közösségi igénykielégítési folyamat minősége

A közösségi igénykielégítési folyamat érdekeltjei és igényeik

A közösségi igénykielégítési folyamatban **érdekelttek** a javakat felhasználó **fogyasztók**, a javakat előállító **termelők**, továbbá a **közösség** maga.

A fogyasztó, illetve a termelő *igénye* a saját értékrendjétől függ. A *fogyasztó* számára az a „termék” értékes, amely a fogyasztás során az értékrendje szerint számára értéket jelent. A *termelő* számára annak a terméknek az előállítása értékes, amelynek a termelése az ő igényét kielégíti.

A *közösség* számára az igénykielégítési folyamat akkor értékes, ha az a közösség igényeit kielégíti, a közösség számára értékes, a közösség fenntartható életet szolgálja.

A közösségi igénykielégítési folyamat minősége

A **közösségi igénykielégítési folyamat minősége** a közösségi igénykielégítési

folyamat során *az érdekeltek igényeinek a kielégítése által átadott érték*. A közösségi igénykielégítési folyamat tehát akkor jó minőségű (akkor marad fenn), ha az érdekeltek, azaz a fogyasztó, a termelő és a közösség igényeit kielégíti. A közösségi minőségügy értelmezés szerint *a minőség tehát átadott érték*. A közösségi igénykielégítési folyamat során tehát az érdekeltek az igényeik kielégítése által értéket kapnak, a közösségi termelési és a fogyasztási folyamatok ezért értékteremtő folyamatok.

A termelési és a fogyasztási folyamatok ugyanakkor *közösségi tevékenységek*, amelyeket emberek hajtanak végre, és amelyek az egyéni igények mellett közösségi célokat is szolgálnak. Ebből következően a közösségi minőség és a minőségügy lényege az egyén és a közösség igényeinek a kielégítése.

4.4. A közösségi tevékenységek minőségügye

A közösségi minőségügy

A minőségügy a minőség és a minőséggel összefüggő dolgok összessége. A **közösségi minőségügy** a közösségi tevékenységek minősége és az azokkal kapcsolatos dolgok összessége. A közösségi minőségügy ezért tartalmazza egyrészt közösségi igénykielégítési folyamatot, azaz a közösségi termelési és fogyasztási folyamatokat, a közösségi kapcsolatokat, a közösségi igénykielégítési folyamat érdekeltjeit és a közösségi kapcsolatok közösségi szabályozásával kapcsolatos dolgokat.

A *közösségi minőségügy jelentősége*, hogy az általánosság szintjén tartalmazza bármely közösség esetén a közösségi tevékenységeinek minőségének szabályozását, így elvben értelmezhető lenne bármely társadalmi/vallási közösség minőségügye, pl az ősközösség minőségügye és a kapitalista szabadpiaci minőségügye.

Példa a közösségi minőségügyre

A közösségi minőségügy általános fogalma alapján értelmezhetjük az un. *kapitalista piaci minőségügy* fogalmát. A kapitalista piaci minőségügyben a közösség rendje a kapitalista társadalmi, gazdasági rend.

III. A KAPITALISTA PIACI MINŐSÉGÜGY ETIKAI KÉRDÉSEI

1. AZ EURÓPAI KULTÚRA VÁLSÁGA

1.1. Az értékromboló radikális kultúra

Az értékrombolásra alapozott radikális „felvilágosult” kultúra

Az elmúlt évszázadokban egyre inkább elterjedt és napjainkban egyre erősödik az értékrombolás. Sajnos nem mindenki veszi komolyan R. Schumann

több mint 50 évvel ezelőtti intelmét: „Bizonyára mindannyian megtanultunk óvakodni mindenféle propagandától, az ellenséges szándékú behatolásnak ettől a jelenkori formájától, amely legértékesebb hagyományainkat rombolja.” ([17], 29 o.)

J. Ratzinger ennél tovább megy, egyértelműen meghatározza az értékrombolás alapvető forrását: „... a racionalizmus... nyomában Európa kifejlesztett egy olyan kultúrát, mely az emberiség számára korábban ismeretlen módon *kizárja Istent a közgondolkodásból*, akár úgy, hogy teljesen tagadja, akár úgy, hogy a létét bizonyíthatatlannak, bizonytalanak, ezért a szubjektív döntések területére tartozónak ítéli, *olyan valaminek, ami teljesen jelentéktelen a közélet számára.*” ([18], 32-33 o.)

„...Európában bontakozott ki egy olyan kultúra, amely a legradikálisabb ellentmondást képvisel nem csupán a kereszténységgel, hanem az egész emberiség vallási és erkölcsi hagyományaival szemben.” ([18], 33-34 o.)

„Az t eszmét tételezik fel, hogy csak a radikális felvilágosult kultúra, mely a mi korunkban érte el teljes kibontakozását, lehet építő jellegű az európai identitás számára. Mellette... létezhetnek különböző vallási kultúrák,... feltéve, hogy tiszteletben tartják a felvilágosult kultúra követelményeit és magukat alárendelik neki”. ([18], 36-37 o.)

A radikális kultúra ellentmondásos szabadság értelmezése

„Ezt a felvilágosult kultúrát lényegében a szabadságjogok határozzák meg. A szabadság, mint mindennek mércéjéül szolgáló alapvető érték a következőkre vonatkozik: *a vallás megválasztásának a szabadsága, mely magába foglalja az állam vallási közömbösségét*, a véleménynyilvánítás szabadsága, az emberi jogok védelme, diszkrimináció...” ([18], 37 o.) (Ez azt jelenti, hogy a szabadság nevében az ateizmus az elfogadott ideológia, ugyanakkor az Istenhit az magánügy, tehát nem lehet az oktatás, a közélet témája.)

„A felvilágosult kultúrának alapját képező szabadság rosszul meghatározott, vagy egyáltalán meg nem határozott fogalma tagadhatatlanul ellentmondásos. ...használatával a szabadság olyan korlátozásait hozza magával, melyeket egy nemzedékkel korábban el sem tudtunk képzelni. *A szabadság zavaros ideológiája olyan dogmatizmushoz vezet, mely egyre ellenségesebbnek mutatkozik a szabadsággal.*” ([18], 38 o.)

A radikális kultúra zavaros szabadságeszméjének következménye, hogy a szabadság ezen torz értelmezése szerint az ateizmus terjesztése szabad, de az Istenhité nem, a meleg-felvonulás szabad, de a kereszt a falon nem, az óvodában a gender nem csak megengedett, hanem kötelező, de a papás-ma-más játék nem lehetséges, a fenyőfa lehetséges, de a karácsonyfa nem, stb.

1.2. A radikális kultúra élvezői

A kapitalista harácsolók ideológiája a radikális kultúra

A radikális kultúra a harácsoló multinacionális kapitalista világhatalom számára alapvető támogató ideológia, hiszen ezen kultúra nem kéri számon a testvériességet és az igazságosságot, így ennek a kultúrának természetes szövetségese a kapitalista hatalom. Ez a kultúra „védelmezi” többek között a gátlástalan bankvilágot, a sok-sok millió ember halálát okozó legnagyobb világhatalmat, a fegyverkereskedelmi maffiát, a kábítószer-kereskedelmet, továbbá a vitatható hatású gyógyszeripari maffiát, a mindenkit figyelő internet piacot, de a sort még folytathatnánk...

A nagy hatalmak világuralmi törekvéseinek ideológiai támasza a radikális kultúra

Egyre több nagy hatalom világuralomra törekszik. A nagy hatalmak világuralmi törekvései már több mint száz éve kibontakoztak és ebben legalapvetőbb szerepe valószínűleg a bankvilág és a fegyverkereskedelem, hozzá kapcsolódhat a kábítószer-kereskedelem. A nagy hatalmak világuralmi törekvései számára is a szolidaritást és az igazságosságot nélkülöző radikális felvilágosult kultúra a lényegi ideológia.

A radikális kultúrát támogató demagóg média

A népbuutításnak sok kifinomult módszere már az ókorban is ismert volt. Az információs társadalom kibontakozásával a modern kommunikációs eszközök csodálatos lehetőséget jelentenek az erkölcstelen média számára a demagógia terjesztésére. A „kenyeret és cirkuszt” elv ma is fényesen diadalmaskodik a vásárlók hülyítésére alapozott ún. fogyasztói társadalomban. A legtöbb média csatornán sikerrel alkalmazzák a minden magyarázat nélküli „sokszor ismételd” elvet, hiszen a sokszor szajkózott gondolatok előbb-utóbb majd mindenki számára hihető igazsággá válnak.

A radikális kultúra térhódítása az Európai Unióban

Robert Schuman, az Európai Unió megálmodója és megalapozója 1963-ban így fogalmazott ([17], 61.o.): „A demokrácia vagy keresztény lesz, vagy nem is lesz. Egy keresztényellenes demokrácia olyan karikatúra lesz, amely vagy zsarnokságba, vagy anarchiába süllyed.”

Az Európai Unió alapszerződésében nem szerepel az európai keresztény kultúra, pedig egész Európában az oktatás, az épületek, a művészet, a tudomány mindegyike ezt sugározza.

Bár az EU himnusza Beethoven IX szimfóniájában az Örömmóda, de hivatalosan azt szöveg nélkül kell használni, mert abban az alábbi vallásos szövegrész van:

...”Testvér léssen minden ember,...
s kerub zengi: szent az Úr!
Milliók ti, porba hulltok?
Érzed, élet, alkotód?
Rejtik őt a csillagok!
Sátrukon túl, él az Úr ott!”

1.3.A radikális kultúra kárvallottjai

Célnélküli emberek, szervezetek

A sikeres értékrombolás eredményeként az emberek többsége nem látja világosan a célját, cél nélkülivé vált. Nincsenek már értelmi, érzelmi, lelki céljai, ebből eredően mindennapjainak egyetlen „célja” csak a vegetálás, a túlélés.

Értéknélküliségéből következően lehet, hogy a világos, tudatos cél nélküli léte egyetlen, embertelen célok végrehajtására is képessé teszi.

Kiégett, lelkileg sérült emberek

Az értéknélküliség, a cél nélküliség „természetes” következménye a sok kiégett, ambíció és érzelem nélküli sokaság. Ebből ered a minőségügy egyik alapproblémája, az, hogy számos szervezetben nagyon nehezen motiválhatók az emberek.

Az értéknélküli társadalmak működésének természetes eredménye a sérült lelkű emberek sokasága. A minőségügy lényege a hibák feltárása, a jobbító tevékenységek keresése. Sajnálatos módon a rengeteg sérült lélek képtelen objektíven szembenézni a hibákkal, a jó szándékú kritikával, a segítő jobbítással, mert mindezeket sérült lelke sértésnek érzi, ezért nem képes ezek elfogadására. A sok sérült vezető (!) és alkalmazott miatt így szinte lehetetlen megvalósítani a minőségügy lényegét jelentő folytonos minőségtökéletesítést!

2.ETIKAI KÉRDÉSEK A KAPITALISTA PIACI MINŐSÉGÜGYBEN

2.1.Az etika szerepe a minőségügyben

Közösség, etika, jog

Egy társadalom életének a minősége a társadalom világnézetétől, értékrendjétől és erkölcsi rendjétől, valamint az ezekből következő, ezekkel kapcsolatos jogrendjétől, társadalmi rendjétől és gazdasági rendjétől függ. A fejlett demokratikus, kapitalista országok világnézetének, értékrendjének elemzése meghatározza ezen közlemény mondanivalóját.

Azt már a történelem sokszorosan igazolta, hogy társadalmi erkölcs nélkül a jog sem működik, hiszen a jog által nem lehet mindent szabályozni, hanem csak a társadalom egyes tagjainak a szélsőséges viselkedését lehet vele korlá-

tozni. Azt ma már szomorúan láthatjuk, hogy hazánk erkölcs nélkül „következmények nélküli” országgá vált...

A kultúra, értékrend és erkölcs meghatározó szerepe a minőségügyben

A minőség szempontjából meghatározó a makró minőségügy esetében a társadalom értékrendje, kultúrája, erkölcse és jogrendje, a mikro minőségügy esetében a *vállalati kultúra*, a vállalati értékrend, a vállalat etikai kódexe.

A vállalati minőségmenedzsment-rendszerek működését tehát alapvetően meghatározza a vállalat, ezen belül a vezetők és a dolgozók kultúrája, értékrendje, képessége és erkölcsi hozzáállása.

Mind az ember cselekedetei, mind a minőség az ember értékrendjéből következnek, így a termelés és a fogyasztás minősége függ az azt végző ember világnézetétől, kultúrájától és az abból következő értékrendjétől, erkölcsétől. A minőség tehát a világnézetből következő értékrendtől függ, így mind az igény, mind az igénykielégítés oldaláról meghatározó az érdekeltek világnézete, értékrendje, erkölcse.

Ugyanakkor világnézettől, sőt értékrendtől függetlenül mindenkinek igénye van az értelmi, érzelmi és lelki értékekre, a toleranciára, az igazságosságra, sőt a szeretetre is. Ebből következően az erkölcs, az ember tisztelte a minőség lényegi alkotója.

A minőségügy számos guruja megállapította, hogy *erkölcs nélkül nincs minőség*, hiszen az érdekeltek igényei is az érdekeltek világnézetétől, erkölcsétől függ, de emellett a munkatársak vezetése, a munkatársak egymáshoz való viszonya, a termelés minősége, a termelő és a fogyasztó kapcsolata, az ügyfelekkel való bánásmód mindegyike is az erkölcsi hozzáállástól függ.

Etika a kapitalista piaci minőségügyben

A korszerű kapitalista minőségügy számos alapelve és módszere az Egyesült Államokból származik. A minőségügyi szakirodalom legnagyobb része a minőségügy technikai kérdéseivel foglalkozik, alig található olyan összefoglaló munka, amely a minőségügy etikai kérdéseit tárgyalná. Ugyanakkor az USA legtöbb elismert minőségügyi guruja alapelveként megállapította, hogy **erkölcs nélkül nincs minőség!** A korszerű minőségügyi elvek és módszerek hallgatólag feltételezik az erkölcsös viselkedést, sőt a kapitalista szemléletmód mellett többféle erkölcsi elvet is hangsúlyoznak.

A teljes-körű minőségmenedzsment lényege az emberközpontúság, a munkatársi elégedettség és a partnerkapcsolatok. A nemzeti minőségi díjak lényege, hogy a tulajdonosi és a vevői érdekek mellett figyelembe kell venni a munkatársi és a társadalmi érdekeket is. Jó lenne, ha a nemzeti minőségi díj értékelők komolyan vennék azt az elvet is, hogy egy minőségi díj pályázat minden pontjában az etikus viselkedést (is) kell(ene) elemezni.

2.2. A kapitalista piaci minőségügy lényegi etikai problémái 1. A szabadpiac

Szabadpiac vagy szociális piacgazdaság?

A minőségügy lényegi kérdése, hogy milyen a piac szabályozása. Adott ország értékrendjétől függ, hogy az egyént előtérbe helyező individuáletikát, vagy a közösség, a társadalom érdekeit, így a szolidaritást és a szubszidiaritást helyezi-e előtérbe. Az is az értékrendtől és a kultúrától függ, hogy az állam milyen jogszabályokkal védi az állampolgárokat. Hogyan kell tehát a piacot szabályozni? A szabadpiacon vagy a közpiacon legyen a hangsúly?

A kapitalizmus kibontakozásával nyilvánvalóvá vált, hogy a szabadpiac nem teremti igazságos elosztást, így előtérbe került a közpiac kérdése és ezzel egyidejűleg a magánjavak és a közjavak egyensúlyának a kérdésköre.

A szabadpiacon a magánjavak jelennek meg, és azt is tudjuk, hogy állami beavatkozás nélkül ez súlyos társadalmi egyenlőtlenséghez vezet. Campanella, Tomasso már 1600 táján a „Napváros” c. munkájában azt írta, hogy minden rossz központi forrása a magántulajdon.

A közpiacon a közjavak elosztása történik. A közjó ideális elosztását azonban értelmezni kell: a közjóban az adott közösség minden tagja osztozik, de nemcsak együttesen, hanem külön-külön, személy szerint is.

A fentiekből következik a kapitalizmus dilemmája: a szabadpiacba az állam milyen módon avatkozhat be és mi legyen közjó, azt hogyan kell elosztani és a közjót ki állítsa elő.

Teljesen félrevezető az a kijelentés, hogy a szabadpiac majd ön maga szabályoz, hiszen az állam a szabadpiacot is igen sokféle módon, adókkal, jogszabályokkal és támogatásokkal igen erősen szabályozza, így a valóságban a szabadpiac sem „szabad”.

A fejlett demokratikus kapitalista országok nagy kérdése az, hogy a közpiac mire terjedjen ki, mi legyen a közjó. A szabadpiac és a közpiac egyensúlyát keresi a szociális piacgazdaság.

A kormányzás nagy dilemmája, hogy a szociálpolitikának van-e alárendelve a gazdaságpolitika és a foglalkoztatáspolitiká, vagy pedig a gazdaságpolitika határozza meg a szociálpolitikát és a foglalkoztatáspolitikát.

További súlyos kérdés az, hogy a közjót magánvállalkozások, vagy állami, közösségi intézmények szolgáltatassák. Teljesen félrevezető az az állítás, hogy a magánvállalkozás jó, az állam pedig rossz gazdálkodó, hiszen mindkét területen mind a jó, mind a rossz gazdálkodás megtalálható.

A közszolgáltatás magánosítása számos kérdést vet fel: hogyan biztosítja (garantálja) az állam az állampolgárok számára a közjót, ha nem az állam a szolgáltató és a magánszolgáltató csődbe megy, és hogyan biztosítja a közjó megfelelő minőségét, ha nem az állam a szolgáltató és a magánszolgáltató rosszul dolgozik, továbbá ki fizeti ki a magánszolgáltató nyereségét?

Az állami közszolgáltatóknál a megfelelő minőségmenedzsment-rendszer működtetése minőségi közszolgáltatást, hatékonyság- és eredményességnövekedést és egyben átláthatóságot és egyértelmű elszámoltathatóságot biztosít. A közszolgáltatás minőségmenedzsmentjének a fejlesztése a közszolgáltatás feltétel nélküli magánosításánál jobb változatnak tűnik.

A kapitalista szabadpiac: a „szabadpiac” és a „verseny”

Az emberiség XXI. százada értéknélküli, „posztmodern” társadalommá válik, a gátlástalan nyereségérdekeltségű kapitalista szabadpiaci gazdálkodás mellett eluralkodik a kamat-hitel uralma is. A gazdálkodó szervezetek nagy részét a gondos tulajdonosok helyett a gátlástalanul kockáztató, csak a nyereségre hajtó részvényesek irányítják. Gátlástalan harc folyik a piacért, a termelők a fogyasztás fokozása érdekében rövidebb élettartamú termékekkel cserélik le a tartós termékeiket, hülyítő média, hülyítő reklámok serkentik a megtévesztett fogyasztókat a rossz termékek vásárlására.

Mindenhol „versenyezni” kell, a túlhajszolt versenyt jelentősen torzítják a gomba módra elszaporodó, teljhatalmú minősítő, értékelő, felügyelő (tanúsítók, akkreditálók, „bírálok”, ellenőrök, ...) szervezetek, egyének és az áttekinthetetlen, túl bürokratizált pályázati rendszerek. E „minősítő” rendszerek egy része jóindulatúan azt hiszi, hogy Ő az igazán illetékes, pedig a valóságban a legtöbb esetben hozzá nem értő, befolyásolható. A minősítők egy jelentős másik csoportja pedig erkölcstelenül zsarol, a korrupcióból él. Az igazi verseny helyett gyakran a kapcsolati tőke, a korrupció eredményez piaci előnyt.

2.3. A kapitalista piaci minőségügy lényegi etikai problémái 2. A fogyasztói társadalom

A fogyasztói társadalom

A „fogyasztói társadalom” sok előnnyel rendelkezik, azonban súlyos hibája, hogy torz reklámokkal, ravasz áruházi légkörrel az adott pillanatban megzavarja, megváltoztatja értékrendünket annak érdekében, hogy olyan dolgokat vegyünk, amelyek számunkra nem is igazi értékek.

A materializmus ideológiai és a fogyasztói társadalom gyakorlati hatására ma már az anyagi világ, a biológiai szükségletek kerültek mindennapjaink középpontjába és igen nagymértékben háttérbe szorultak az értelmi és a lelki értékek.

A menedzsment és a minőségmenedzsment irodalmában is megjelentek olyan gondolatok, amelyek ezt a kibillent világot akarják egyensúlyba hozni. Ezért hangsúlyozza, – amint azt már korábban említettük – Dahlgard munkatársaival a TQM folyóiratban megjelent cikkeiben azt, hogy az emberiségnek újabb reneszánszra van szüksége ahhoz, hogy az ember biológiai, értelmi és lelki igényei egyensúlyba kerüljenek [11].

Az igények kétféleségét fejezi ki a *jólét* (welfare) és a *jóllét* (well-being) megkülönböztetése is. A két fogalom közötti különbség abban áll, hogy a jólét kizárólag az anyagi javakkal való ellátottságra utal, addig a jóllét a lelki, szellemi javakat is jelenti. Az „alapvető” javak (pl. nyereség, tőke, technológia) és a „kiemelkedő” javak (pl. emberi haladás) megkülönböztetése ugyanezt a különbségtételt mutatja.

Az értelmi és lelki értékek fontosságát tükrözi a viselkedéstudomány és az érzelmi intelligencia témakörének előtörése a menedzsment és a minőségmenedzsment irodalmában.

A minőségmenedzsment gyakorlatának nagy kérdése, hogy a széles körben elterjedt elégedettségvizsgálatoknál és a napjainkban terjedő teljesítményértékelésnél az anyagi tényezők vagy az értelmi/érzelmi tényezők fognak-e előtérbe kerülni. Vajon hogyan fogják mérni például annak a munkatársnak a „teljesítményét”, akinek ugyan a munkatelési teljesítménye csak közepes, de szeretetteljes viselkedésével ő az, aki a munkahelyi közösséget összetartja és a jó légkört biztosítja, ellentétben azzal, akinek a munkatelési teljesítménye kiváló, de az ő kibíratatlan viselkedése miatt hagyják többen ott a céget?

A fogyasztóvédelem erkölcsi problémáinak alapvető okai

A fogyasztóvédelem fentiekben vázolt erkölcsi problémái két alapvető okra vezethetők vissza. A fogyasztóvédelem erkölcsi problémáinak egyik alapvető oka a **társadalom rossz erkölcsi állapota**. Ha a társadalomban „megengedett” a hazugság, a csalás és a lopás, akkor ennek „természetes” következménye, hogy „megengedett” a fogyasztók félrevezetése, becsapása, meglopása is.

A fogyasztóvédelem erkölcsi problémáinak másik alapvető oka a **kapitalista minőségügy lényegéből eredő önzés, a szolidaritás hiánya. Nem várható el igazi fogyasztóvédelem attól a gyártótól, akinek a célja a nyereségmaximalizálás, a kegyetlen versenyszellem**. Nyilvánvaló az is, hogy a kapitalista szabadpiacon a kulturális, a szellemi és a lelki igények kielégítése háttérbe szorul, mivel a szellemi/lelki értékeknek nincs valós *piaci pénz értéke*.

2.4. A kapitalista piaci minőségügy lényegi etikai problémái 3. A munka elértéktelenedése

Az emberközpontúság hiánya

Sajnálatos módon a nyereség-hajhászás teljesen háttérbe szorítja az emberközpontúságot. A minőségügy nagy mulasztása, hogy nem mer szembenézni azzal a ténnyel sem, hogy a munkatársak a valóságban általában nem a szervezet (véleményező, döntéshozó) tagjai, hanem munkaszerződéses kapcsolatban levő *beszállítói*.

A jól működő vállalati/intézményi minőségmenedzsment-rendszerek lényege az **emberközpontúság**: a termelési és a fogyasztási folyamatok tényleges le-

futása a folyamatokat tervező, a folyamatokban résztvevő és az azokat irányító emberek szakmai és erkölcsi hozzáállásától függ, másrésztől a folyamatokban érdekeltek is emberek, így a folyamatokra vonatkozó értékítéletük, elégedettségük, azaz az érdekeltek által értelmezett minőség az értékrendjüktől függ.

Elgondolkoztató tény, hogy az emberierőforrás-menedzsment hatalmas irodalmából véletlenszerűen válogatva ezekben a művekben az etika, az erkölcs, a morál és a szeretet kifejezések szinte egyáltalán nem szerepelnek! Örömteli ugyanakkor, hogy a hazai emberierőforrás-témakörű konferenciákon gyakran megjelenik az ember és az erkölcs témaköre.

Minőségügyi szempontból igencsak elgondolkoztató tény, hogy a munkatárs /alkalmazott/ dolgozó szerepét az irodalom torz módon állítja be: úgy tűnik, mintha a munkatárs a vállalat/intézmény része, tagja lenne, pedig ez nem igaz! A munkatárs ténylegesen a vállalat/intézmény *beszállítója*, akit valamilyen szerződés kapcsol a vállalathoz, és az a kérdés, hogy ez a szerződés milyen szoros kapcsolatot jelent: határozatlan vagy határozott idejű, hivatásos, köztisztviselői, közalkalmazotti vagy vállalkozói. Minőségügyi szempontból a szerződés fajtája mellett a kapcsolatot meghatározza a felhatalmazás és a motiválás is.

A termelésben aktív szerepet játszó *alkalmazott* (dolgozó) tulajdonképpen nem a termelőrendszer része, hanem olyan sajátos *beszállító*, aki a munkaerejét adja el a munkabérért.

Az alkalmazott szerepét, kapcsolatának jellegét alapvetően a munkaszerződése határozza meg. „Védett” alkalmazottnak minősülnek a köztisztviselők és részben a közalkalmazottak, de például a „vállalkozó” orvosnak minőségügyi szempontból nem megfelelő a kapcsolata. Speciális helyzetet jelent, ha az alkalmazott egyben tulajdonos, ebben az esetben az a kérdés, hogy a tulajdonosi, vagy az alkalmazotti szemlélete az uralkodóbb.

Munkaerő vagy ember?

Mi az ember? Mi az ember szerepe a termelésben és a fogyasztásban? Van-e tartalmi különbség az **emberierőforrás-menedzsment** és az **emberközpon-túság** között?

Számos munkaadó a dolgozó embert csak robotoló állatnak tekinti és embertelen körülmények között zsákmányolja ki, de számos munkavállaló is a munkát csak pénzkereseti lehetőségnek tekinti és tudomásul veszi az embertelen körülményeket.

Az informatika fejlődése a kizsákmányolás, a robotolók felügyeletének új módszerét kínálja: „kémprogramokkal” a vállalatok egy része ma már azt is ellenőrzi, hogy a dolgozó mire használja a számítógépét. Minőségügyi szempontból a munka ellenőrzésére ennél emberibb módszereket kellene alkalmazni és a munkahelyeken emberibb légkört kellene biztosítani.

A munka háttérbe szorítása

Az emberközpontság hiányából ered az a szomorú tény is, hogy a **munka** értéke háttérbe szorul: a munkának a nyereségtermelés mellett egyéniségfejlesztő, közösségépítő szerepe is van/lehetne. Mivel a munka közösségépítő szerepe háttérbe szorult, ezért az értékteremtő munka helyett a közösségépítésre a gyakran teljesen értelmetlen, sokszor megalázó „csapatépítő” „tréningeket” szorgalmazzák.

Mélyen elgondolkoztatóak és megszívlelendők Boda László gondolatai ([19] 44-45.o.), aki összefoglalja, hogy az emberek általában csak pénzkereseti és ezáltal megélhetési lehetőségnek tekintik a munkát, pedig az sokkal több, ugyanis egyúttal az ember kibontakozását is szolgálja. Megállapítja továbbá, hogy a munka ezen túlmenően közösségi érték is, hiszen az embernek dolgoznia kell embertársaiért, a társadalomért is.

Részvényesi modell vagy érdekelti modell vagy a közjó modellje?

A minőségügy alapvető célja kell, hogy legyen ezért a fogyasztói társadalom árucikk létformájának emberi létformává alakítása, a részvényesi érdekek helyett az érdekeltek elégedettségének és a közjónak az érvényre juttatása, az ember méltóságának tiszteletben tartása.

2.5. A kapitalista piaci minőségügy gyakorlati alkalmazásának etikai problémái hazánkban

A megfelelő szakértelem hiánya

A kapitalista piaci minőségügy gyakorlati alkalmazásának egyik fontos etikai problémája, hogy sok hazai minőségügyi „szakember” nem rendelkezik kellő mélységű és széleskörű szakmai tudással. A felsőoktatás hiányossága, hogy még a diplomával rendelkezők sem ismerik kellő mélységben egyrészt a rendszerelmélet, irányításelmélet, méréselmélet, másrészt a filozófia, etika alapjait. Az is szomorú, hogy több minőségügyi részterület terjesztője nincs tisztában a minőségügy többi részterületét.

A minőségügyi szabványok alkalmazásának etikai problémái

A minőségügyi szabványok tartalma és terjedelme korlátos. Erkölcsileg elítélendő, hogy számos tanácsadó azt sugallja, hogy a szabványok tökéletesek és teljeseek, így félrevezetik a szabványok alkalmazóit. Etikai kérdésnek tekinthető a szabványok fordításának torzításai is, például az irányítás és vevő kifejezések torzító hatása.

Véleményünk szerint súlyos etikai kérdés az is, hogy sokan az ISO 9001 szabvány alkalmazását majdnem mindenhol javasolják, és nem hívják fel a figyelmet arra, hogy ennek a szabványnak az alkalmazását a vevők követelik a beszállítóktól.

Erkölcsei szempontból hibásnak tekintendő az is, hogy sokan azt hirdetik,

hogy az ISO 9001/9004 szabványok jól alkalmazhatók a szolgáltatások esetén is.

A minősítések etikai problémái

Sajnálatos módon a minősítések (tanúsítás, akkreditálás, vizsgáztatás, pályázatok elbírálása stb.) esetén egyesek tényleges, tudatos erkölcstelen döntéseket is hoznak. Mivel ezekben a korrupciós ügyekben legalább két fél vesz részt, rendkívül káros ennek a társadalmi hatása. Nagyon fontos lenne ezen bűnözés ellen összefogni.

A gyenge minőségű termékek megtévesztő reklámozása

Számos vállalat a jó minőségű fogyasztási cikkek helyett szédíti a fogyasztókat, és a **gyenge minőségű** fogyasztási cikkek eladását reklámokkal, marketinggel, PR (Public Relation, társadalmi kapcsolatok) tevékenységgel segítik elő. Szomorúan lehet tapasztalni, hogy a munkaerő piacon a vállalatoknak egyre kevesebb minőségügyi szakemberre van igényük, ugyanakkor egyre több marketing és PR szakembert keresnek. Hasonlóan, míg számos vállalatnál/intézménynél csökkentik a minőségügyi részlegek létszámát, addig egyre jobban terebélyesednek a marketing és PR részlegek.

3. KISÉRLET A KAPITALISTA PIACI MINŐSÉGÜGY PROBLÉMÁINAK AZ ELLENSÚLYOZÁSÁRA

3.1. Szociális piacgazdaság

A szociális piacgazdaság

Számos országban a korlátozás nélküli szabadpiaci piacgazdálkodás torzításait, igazságtalanságait az ún. *szociális piacgazdaság* intézményével kívánják ellensúlyozni. A szociális piacgazdaság megfelelő adó és szociális intézkedésekkel kívánja a szabadpiaci nyereségérdekeltség megtartása mellett biztosítani a társadalmi minőség bizonyos szintjét.

Gondolatmenetünk lényege, hogy a szabadpiac minőség fogalmára épülő, de azt korlátozó szociális piacgazdaság intézményét úgy értelmezzük, hogy a szociális korlátokat a társadalmi minőség fogalmának a bevezetésével fogalmazzuk meg. Lehetséges persze, hogy számos országban ezt teszik, de nincs tudomásunk arról, hogy a minőségügy irodalmában a piaci minőség és a társadalmi minőség együttes értelmezését használták volna a piac szabályozására.

Ökoszociális piacgazdaság

Az ökoszociális piacgazdaság a szociális piacgazdaságnak a 21. század követelményei szerint történő továbbfejlesztése. A szociális piacgazdaság azért volt annyira nagyhatású sikertörténet, mert a tőke és a munka közötti harcot ennek a két erőnek a szintézisével helyettesítette.

Ma újabb minőségi ugrás, paradigmaváltás előtt áll a világ. A 21. század új „stratégiai háromszögét” a gazdaság, a társadalom és az ökológia adja:

a versenyképes gazdaság létrehozása

a tisztesség alapján álló társadalmi béke megteremtése

az ökológiai egyensúly megteremtése és megőrzése.

Az ökoszociális piacgazdaság tehát az ökológiai célokkal kibővített szociális piacgazdaság.

3.2. Az ember méltósága: a keresztény értékrend

A keresztény értékrend: Magyarország Alaptörvénye

Hazánk Alaptörvényének preambulumát, a Nemzeti Hitvallást gondolom, hogy sokan ismerik. Néhány mondatát azért emlékeztetőül idézem. „Büszkék vagyunk arra, hogy Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt szilárd alapokra helyezte a magyar államot, és hazánkat a keresztény Európa részévé tette... Büszkék vagyunk arra, hogy népünk évszázadokon át harcokban védte Európát, s tehetségével, szorgalmával gyarapította közös értékeit... Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait.”

„Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság, az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki, együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.”

„Valljuk, hogy a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye, valljuk az elesettek és a szegények megsegítésének kötelességét.”

Az Alaptörvény néhány megállapítását nyilván lehet vitatni, de azt is megállapíthatjuk, hogy világosan, jól megfogalmazza a legtöbb erkölcsi alapvetet, az emberi méltóságot, az általános emberi jogokat.

Nagyon fontosnak érzem azt, hogy *az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.* Ez azt jelenti, hogy elvben minden jogi norma a Nemzeti Hitvallás szellemét és történelmünk értékeit kell, kellene, hogy tükrözze.

A keresztény társadalometika alapelvei

A társadalmak életképességének, életben maradásának feltétele az adott társadalom által kidolgozott, elfogadott és alkalmazott társadalometika. Európában a keresztény egyházak együttműködésben kialakították a keresztény kultúrán alapuló keresztény társadalometika alábbi alapelveit:

személyközpontúság (perszonalitás): egyediség és társadalmiság

szolidaritás: eltökélt akarat és gondolkodás a **közjóért**, mindenkiért, mert felelősek vagyunk egymásért

szubszidiaritás: a *közjó* társadalmi feladatának átengedése alacsonyabb szervezettségű csoportnak (autonómia, önkormányzatiság, nem dereguláció!).

A (keresztény) társadalometika alapelvei alapján kell(ene) a társadalmi minőséget szabályozni és összehangolni a piaci minőség szabályozásával.

A minőség nemzeti szintű szabályozásának, a társadalmi minőség javításának a keresztény társadalometika (pl. [20])

személyközpontúság (perszonalitás),

kölcsönös kötelezettségvállalás (szolidaritás) és

a társadalmi közösségek önálló működtetése (szubszidiaritás)

alapelveire kell(ene) épülnie!

A keresztény társadalmi tanítás szerint [21] a *munka* erkölcsi értékét az adja, hogy a személy kibontakozását szolgálja, azt szolgálja, hogy minden szempontból jobban meg tudja valósítani emberségét. Ez a gondolat a közjó modelljének szemléletén alapul.

Hazai kísérletek a keresztény értékeken alapuló gazdálkodásra

Több hazai szerző foglalkozik azzal, hogy milyen módon lehetne a gazdálkodást igazságosabbá, emberibbé tenni. A sok értékes hazai munkák közül, megemlítve Kindler József és Kiss Ulrich SJ munkásságát, kiemeljük Tomcsányi Pál és Baritz Sarolta Laura tevékenységét.

Tomcsányi Pál már több évtizede foglalkozik a termékhasznosság, a fogyasztói igények, a marketing és a termékminőség mély tartalmi elemzésével. Legújabb munkájának címe önmagáért beszél [6]: „*Az emberi igények jobb kielégítése az anyagi és szellemi értékek összehangolásával*”. Ezen dolgozat a minőségügy lényegének keresztény magyarázatát vázolja: az emberi igényeknek két típusát, az anyagi és az élmény javakat értelmezve kiemeli, hogy az egyén boldogulása alapvetően a közösség boldogulásának a függvénye, ugyanakkor a közösségmegtartó szabályok „isteni parancsolatok”.

Baritz Sarolta Laura sok munkája foglalkozik az üzleti tevékenységek keresztény értelmezésével, részletesen elemezve a témakör irodalmát a keresztény társadalmi tanítás ismeretrendszerével, ebből kiemeljük [22] munkáját.

Keresztény szemléletű vezetés

Nyilvánvaló, hogy az üzleti élet meghatározó tényezője a vezetés módja. A vezetésstudomány hatalmas irodalmából kiemeljük a keresztény értékrenden alapuló munkákat, így Baron - Padwa, Alford – Naughton és Tomka – Bögel, továbbá Anselm Grün könyvét.

3.4.Válaszút előtt a világ

Végveszélyben az emberiség

Az unokáink, dédunokáink jövője nem a magyar kormány tevékenységétől, hanem részben az EU és még inkább az emberiség jövőjétől függ...

Vannak olyan államok, népcsoportok, vallási közösségek, amelyek a szereteten alapulnak, erkölcsösek, testvériesek, igazságosak. Félő azonban, hogy a fejlett országok kapzsi, igazságtalan kapitalista rendszere és az azt megalapozó pénzügyi világhatalmi rendszer mindezeket a törekvéseket elnyeli és a világ az erkölcsi válságban elpusztul.

Noszlopi László már 1975-ben könyvének bevezetőjében ([23], 5.o.) ezt írta: „A szeretet nem valami érzelmes, kedves ellágyulás, amely nélkül az élet azért megvolna valahogy, hanem épp napjainkban mutatkozik meg apokaliptikus méretekben, hogy ***elegendő szeretet nélkül az emberiség sorsa megpecsétlődött***. Isten válaszút elé állít mindnyájunkat: vagy teljesítjük végre a szeretet parancsát, vagy pedig Szodoma és Gomora sorsa, Szent János apostol apokalipszisének megrettentő képei, Nostradamus jóslatai stb. együttvéve sem képesek megrajzolni, ami fenyeget.”

„Ha a világ a nyomor, a terror és a káosz következtében elhalálozik, úgy ez onnan fog származni, hogy mi, emberek, képtelenek vagyunk békés módon alkalmazkodni az új világhoz, *az emberiség egységének a világához*, amely minden időben megvolt, és amely bennünket arra unszol, hogy valóban osztatlanná legyen”. ([23], 138 o.)

Van még remény?

Noszlopi László a „*Megmentő és felemelő SZERETET*” könyvében [23] elemzően összefoglalta és felhívta a figyelmet arra, hogy az emberiség pusztulása egyedül a megmentő és felemelő szeretet útját kerülhető el. Noszlopi László könyvének utolsó fejezetében így fogalmaz: „A szellemi értékek tisztelete, az igazság és a szépség szeretete, becsületesség és könyörületesség, együttérzés az elnyomottakkal, hit az emberek testvéri összekötöttségében azok a tulajdonságok, amelyek a modern kultúrát megmenthetik.” ([23], 137. o.)

XVI. Benedek pápa 2005-ben az emberiség megmentése érdekében adta ki „*Az Isten szeretet...*” kezdetű enciklikáját a keresztény szeretetről [24]. Ugyancsak ő adta ki 2008-ban a „*Szeretet az igazságban...*” kezdetű enciklikáját az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban [25].

XVI. Benedek pápa 2008-ban meghirdette az ellenség szeretetét is előíró *keresztény forradalmat*, mely egyedüli lehetőség a béke felé. Az emberiség válaszút előtt áll: az erkölcs, az értékek lerombolásával, a szeretet „tiltásával” ön-maga bukását fogja-e eredményezni, vagy a fennmaradás érdekében ki fogja robbantani a szeretet forradalmát? XVI. Benedek pápa 2008. február 18-án a zarándokok ezreinek az alábbiakat mondta [26]: „Miért követeli meg Jézus az ellenségünk szeretetét, tehát olyan szeretetet, mely meghaladja az ember képességeit?” – tette fel a kérdést (Lk 6,27). „Valójában Krisztus kívánsága reális – folytatta – mert számításba veszi azt a tény, hogy a világban igen sok az erőszak és igazságtalanság. Ezt a helyzetet csak úgy lehet meghaladni, ha nagyobb szeretetet és igazságosságot állítunk szembe vele.”

Ne feledjük! Az emberiség válaszáút előtt áll: melyik utat választjuk? **Az emberiség jövőjének egyetlen helyes útja az önzetlen szeretet!** Csak a szeretet bocsát meg, csak az emel fel, és csak az ad külső és belső békét, boldogságot!

HIVATKOZOTT IRODALOM

- [1] Németh László: *A minőség forradalma*
Első kötet: EURÓPA
Magyar Élet Irodalmi Kiadóvállalat, Budapest, 1940.
- [2] Németh László: *A minőség forradalma*
Második kötet: ÚJ ENCIKLOPÉDIA FELÉ
Magyar Élet Irodalmi Kiadóvállalat, Budapest, 1940.
- [3] Veress Gábor (szerk.): *A minőségügy alapjai*
Műszaki Könyvkiadó, - Magyar Minőség Társaság, Budapest, 1999.
- [4] Veress Gábor, Birher Nándor, Nyilas Mihály: *A minőségbiztosítás filozófiája*
JEL Kiadó, Budapest, 2005.
- [5] Tomcsányi Pál: *Piaci áruelemzés és marketing-termékstratégia*
Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet, Budapest, 1994.
- [6] Tomcsányi Pál: Az emberi igények jobb kielégítése az anyagi és szellemi értékek összehangolásával
Polgári Szemle, 10 (3-6), 31-39, 2014
- [7] Csath Magdolna: *Minőségstratégia – TQM*
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005
- [8] Schütz Antal: *A bölcselet elemei*
Szent István Társulat, Budapest, 1948.
- [9] Noszlopi László: *A világnézetek lélektana*
Szent István Társulat, Budapest, 1937.
- [10] Conti, Tito: Minőség és érték: A menedzsmentszemlélet és a rendszerközpontú gondolkodás konvergenciája I. rész
Minőség és Megbízhatóság, 2006/5, 272-279.
- [11] Dahlgaard, Jens, J., Dahlgaard, Su Mi Park, Edgeman, Rick L.: Core value deployment:
The need for a new renaissance
Total Quality Management, 9 (4-5), S45-S50 (1998).
- [12] Kecskés Pál: *A keresztény társadalomszemlélet irányelvei*
JEL Kiadó, Budapest, 2001.
- [13] Anzenbacher, Arno: *Keresztény társadalometika*
Szent István Társulat, Budapest, 2001.

-
- [14] Kerekes Sándor: „Lehet-e etikus a kapitalizmus? Előadás „Az üzleti paradigmák változása az elmúlt száz évben” c. Üzleti Etikus Cégek Fórumán, Budapest, 2014. június 5.
- [15] David Pearce: *A modern közgazdaságtan ismerettára* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- [16] Veress Gábor: Nyereségérdekeltség és társadalmi felelősség *Magyar Minőség*19(2), 12-29 (2011).
- [17] Robert Schuman: *Európáért* Pannónia Könyvek, 2004.
- [18] Joseph Ratzinger: *Benedek Európája a kultúrák válságában* Szent István Társulat, Budapest, 2005.
- [19] Boda László: *Emberré lenni, vagy birtokolni?* Márton Áron Kiadó, Budapest, 1994.
- [20] Anzenbacher, Arno: *Keresztény társadalometika* Szent István Társulat, Budapest, 2001.
- [21] Höffner, Joseph: *Keresztény társadalmi tanítás* Szent István Társulat, Budapest, 2002.
- [22] Baritz Sarolta Laura: Az üzlet mint hivatás – utópia, vagy realitás; A vállalati spiritualitásról egy keresztény konferencia kapcsán *Kövász*, 7 (3-4), 47-62, 2003.
- [23] Noszlopi László: *Megmentő és felemelő szeretet* Ecclesia Kiadó, Budapest, 1975.
- [24] XVI. Benedek „*Deus caritas est*” kezdetű enciklikája a püspököknek, a papoknak és a diakónusoknak, az Istennek szentelt személyeknek és minden krisztushívőnek a keresztény szeretetről Róma, 2005. december 25.
- [25] XVI. Benedek pápa, „*Caritas in veritate*” kezdetű enciklikája a püspököknek, papoknak és diakónusoknak az Istennek szentelt személyeknek a krisztushívő laikusoknak és minden jóakarátú embernek az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban Róma, 2009.
- [26] Felhívás „keresztény forradalomra” *Új Ember*, 2008. február 25., 1 old.

Varga M. János

Végre hajtva

Kilenc magyar „politikai fogoly” sorsa a hitleri Németország két koncentrációs munkatáborában

Letartóztatás

Amikor apám, útban a csendőrörsre, azt mondta, hogy álljak terpeszállásba, nem tudtam mire vélni a dolgot. Aztán kofferral kezében alám hajolt, és mint egy semmi pelyhet a magasba emelt. Akkor már évek óta nem ültem a nyakában. Jó volt a magasban, de kellemetlenül éreztem magam. Már elmúltam kilenc éves, lábaim lelőgtak a derekáig. Apám velem a nyakában, kofferral a bal kezében, jobbával a lábamat fogva, anyám mellettünk, nővérem mögöttünk – így érkeztünk a csendőrös előtti tisztásra, ahol a szakegyleti kollégái gyülekeztek. Apám letett, kezét fogott az emberekkel. Ott derült ki, hogy vele együtt összesen kilencen voltak beidézve. A Kilenc Ember neve Nagyoroszi község kultúrházának (az egykori szakegyelet) falán levő emléktáblán még ma is látható:

[Emléktábla]

EMLÉKEZZÜNK!

ID DORIS MIKLÓS KŐMŰVES
 IFJ DORIS MIKLÓS FELSŐ ÉP. IP. ISKOLÁS
 GARAZSI MIKLÓS KŐMŰVES
 KOVÁCS MIKLÓS KŐMŰVES
 KRISTÓF JÁNOS KŐMŰVES
 RAKONCAI* ISTVÁN ÁCS
 SZTANKOVICS ISTVÁN ÁCS
 TÓTH MIKLÓS KŐMŰVES
 VARGA JÁNOS ÁCS

ELVTÁRSAKAT

NÉHÁNY HÉTTEL HAZÁNK FELSZABADÍTÁSA ELŐTT
 1944. NOVEMBER 10-ÉN** A NÉMET FASISZTÁK ÉS A
 MAGYAR ÚRI OSZTÁLY ZSOLDOSAI ELHURCOLTÁK
 ÉS MEGGYILKOLTÁK.

DICSŐSÉG ÉS ÖRÖK HÁLA A HŐSÖKNEK, KIK ÉLETÜKET
 ÁLDOZTÁK A MAGYAR NÉP SZABADSÁGÁÉRT
 ÉS JOBB ÉLETÉÉRT.

AZ ÉPÍTŐIPARI DOLGOZÓK SZAKSZERVEZETE

A Kilenc Ember útja a flossenbürgi „gyűjtőtáborba”

A kilenc név a náci SiPo (*Sicherheitspolizei* – a Német Birodalom Biztonsági Rendőrsége) Budapesten működő irodája által összeállított „*magyar politikaiak*” gyűjtőlistáján szerepel 1944. nov. 15-i dátummal². A listán összesen 862 név található, többségük (kb. ¾ részük) magyar „politikai fogoly” (*Ung. Pol.*), a többi magyar [munkaszolgálatos] zsidó, és szlovák, jugoszláv „politikai”. A 16 oldalas lista címdoldalára valószínűleg később került a feljegyzés: „862 *Neuzugänge von 15.11.44*” – vagyis a SiPo által Budapesten összeállított lista lett a Flossenbürgi Koncentrációs Táborba újonnan érkezett (*Neuzugänge*) foglyok listája.

Berey Géza volt a 862 fogoly egyike, aki november 17-én a Kilenc Emberrel együtt ugyanazzal a vonatszerelvényvel érkezett Komáromból a flossenbürgi táborba, ahol extrém megalázó körülmények között^{3,4,8} zebracsíkos rabruhába öltöztették és rabszámmal látták el őket (apám: 36683, ifj. Doris Miklós: 35027, id. Doris Miklós: 36028, Garazsi Miklós: 36074, Kovács Miklós: 36262, Kristóf János: 36279, Rakonczi István: 36525, Tóth Miklós: 36658), kabátjukon a politikai fogoly státuszt jelző piros háromszöggel.^{6,7}

A Kilenc Ember többségének a flossenbürgi „gyűjtőtábor” lett a végállomás.

A tábor létszámlapja szerint a 36 éves Rakonczi István már öt nappal a megérkezés után meghalt.*

*A létszámlapokban a foglyok személyi adatai, a beérkezés és elhalálozás dátuma van feltüntetve kereszttel jelölve

Erdős István⁵ könyvében idézi Gabriel Mondok dunaszerdahelyi túlélőt: „Tóth Miklós már a tél elején váratlanul eltűnt a munkások közül. Kovács Miklós igen erős, derék ember volt, ő még januárban is kitartott, de január vége felé őt is elérte a betegség, és ugyanolyan váratlanul tűnt el, mint Tóth Miklós”. Április 23-án Mondok még beszélt Garazsi Miklóssal, aki a flossenbürgi tábor kiürítésekor (1944. ápr. 20-án) még élt, de a Dachau felé tartó menetben kidőlt a sorból. Az amerikai hadsereg katonái a rá következő napon beérték a „halálmenetet”.

*helyesen Rakonczi István

** A „Kilenc Ember” letartóztatása a helyi csendőrsőn 1944. nov. 5-én, vasárnap történt.¹ A november 10-i dátum valószínűleg arra utal, hogy a Nógrád megyéből Balassagyarmaton összegyűjtött, összesen kb. 70 politikai fogollyal együtt azon a napon vagonírozták be, és szállították a Komáromi gyűjtőtáborba őket. Apámon kívül még két közeli rokon (Tóth József, anyám bátyja, és Garazsi Miklós, anyám unokatestvére) is a letartóztatottak között volt.

Kivégzés munkával a hersbrucki „külső táborban”

A Kilenc Ember közül hármat (ifj. Doris Miklóst Sztankovics Istvánt és apámat) 1944. december 3-án Flossenbürgből [pullman-kocsikból álló vonatszerelvény³] a hersbrucki „külső táborba” szállították. A flossenbürgi gyűjtőtábor⁴ 93 külső tábor tartozott. Köztük a hersbrucki volt a legnagyobb, ahol 1944 augusztusa és 1945 áprilisa között összesen több mint kilenc ezer fogoly dolgozott, és nyolc hónap alatt a foglyok fele (köztük apám és két szakegyleti kollégája) meghalt. Hans-Friedrich Lenz [a hersbrucki tábor SS írnoke] naplójából tudjuk, hogy 1945 február 28-án 5847 fogoly volt a hersbrucki táborban, többségük (3276 = 56%) magyar állampolgár⁶.

Egy dejtári túlélő [Lengyel Kálmán] szerint Sztankovics István és ifj. Doris Miklós a hersbrucki légerben halt meg 1945 tavaszán.⁵ Apám sorsáról Godó András salgótarjáni túlélő számol be anyámhoz írt levelében: „...*férjével 1944 december 3-án ismerkedtem meg, amikor Fleisenburgból*[helyesen: Flossenbürg] *Hersbruckba szállítottak munkára. Fleisenburg az egy hatalmas gyűjtőtábor volt, ahol egész Európából összegyűjtötték a politikai foglyokat és onnan csak az egészséges, munkaképes embereket vitték munkára és így kerültünk férjével együtt Hersbruckba, ahol a bányában dolgoztunk.**”

*A hersbrucki tábor foglyai valójában nem bányában, hanem egy szigorúan titkos földalatti (BMW) repülőgépmotor-gyár bombabiztos elhelyezését szolgáló alagút-rendszer kiépítésén dolgoztak.

*Az életünk aztán itt megpecsételődött, már úgy érte, hogy kora reggel fél négytől késő éjszakáig dolgoztunk jóformán semmi enivaló nélkül és a hálóhelyünk egy barakk volt, aminek a teteje állandóan vizes volt, úgy, hogy a víz állandóan csepegett, ha egyáltalán lepihenhettünk, de arra nem igen volt mód. A fekhelyünk az olyan volt, mint az állatoknak, faforgáccsal volt megágyazva az összetakolt pricc, tehát ebben a szennyes, kínzásokkal telt légerben töltöttük férjével és a többi szerencsétlen bajtársaimmal együtt utolsó napjainkat. Az volt a szerencsés, aki rövid időre befejezte élete utolsó napjait, én férjével négy hónapig éltem együtt, egymást csak vigasztalni tudtuk, mert más egyebünk úgy sem volt. Ő is beszélt a családjáról, én is az enyémről, ez tett bennünket boldoggá, míg férjét el nem szólította a halál mellőlem, utolsó szava is az volt, hogy ha élve megszabadulok, értesítem a családját.**

*A halottá nyilvánítás igazolásához Godó András apám halálát 1945. ápr. 6-ra datálta. Április 7-én elkezdődött a tábor kiürítése, az amerikai hadsereg egy héttel később foglalta el az üres tábort.

Az SS táborszolgálatosok eligazítása Flossenbürgben

„Nézd ezeket a zebrákat! Ezek nem emberek! Ezek a Birodalom ellenségei! Legyetek kemények velük! Üssétek őket! Készítsétek ki őket!” – így hangzott

Ludwig Baumgartner, a flossenbürgi koncentrációs táborparancsnok adjutánjának utasítása a foglyokra felügyelő SS-szolgálatosok eligazításán.*

*Naplójában feljegyezte Lenz SS Oberscharführer, a hersbrucki koncentrációs tábor írnoka, aki maga is részt vett az eligazításon.⁶

A tábori SS-szolgálatosok és az általuk kijelölt kápók (a barakkok és munkacsoportok felügyeletével megbízott köztörvényes német bűnözők) tehát felsőbb utasításra tették, amit tettek. A helybeli lakosság hozzáállását a táborban uralkodó állapotokra vonatkozóan Lenz írnok a hersbrucki városháza egyik polgári hivatalnokának véleményével jellemzi: „A koncentrációs tábor foglyai a Birodalom ellenségei, akik olyan bánásmódot érdemelnek, mint az állatok.⁶

Íme a vasárnaponként templomba járó, törvénytisztelő, „a légynek sem ártó”, családjának élő, szorgalmasan dolgozó kilenc ács és kőműves átminősítése – két héttel letartóztatásuk után! – emberből állattá a szövetséges állam Dante Poklánál is pokolibb rendszerében, ahol, – mint a Birodalom ádáz ellenségeit – felsőbb utasításra munkával elpusztítják, és holttestüket benzinnel leöntve, erdei tisztásokon rakott máglyákon elégetik.*

*Elhamvasztásukat SS-szolgálatosok felügyelete alatt a tábor foglyai végezik. „Önkéntes” munkájukat az SS pálinkával, dupla fejadag kenyérrel és margarinnal honorálja.⁷

A Kilenc Ember vétke

A helyi nyilas vezetőség a Kilenc Embert mint kommunistát jelentette fel. Valójában az elhurcoltak nem voltak kommunisták, sőt – a népgyész állításával⁹ ellentétben (tudunkkal) – a Szociáldemokrata Pártnak sem voltak tagjai. Erdős István könyvében olvasható, hogy „az elhurcoltak a nyilas vezetők szemébe mondták: Néhány hét és vége a ti világotoknak, megbukik a nyilas-rendszer, s ez a nyíltság, ez a szókimondás lett a kilenc áldozat végzete.”⁵ Valójában apám és sorstársai köszönő viszonyban sem voltak a helyi nyilasokkal. Elképzelhetem **lennek** tartom, hogy azokkal ilyen szópárbajt folytattak.

Mi volt hát a „Kilenc Ember” vétke? Tény, hogy tagjai voltak a Magyar Építőmunkások Országos Szervezetének (MÉMOSZ). Az általuk épített székház lett a község kultúrháza, melynek falán az emléktábla fent idézett szövege olvasható. Ott volt az irodájuk és könyvtáruk, és – mielőtt 1944 tavaszán a szakszervezeteket betiltották – vasárnap délutánonként elbeszélgettek a munkásság, a község, és az ország sorsáról. Nem kétséges, hogy baloldali beállítottságúak voltak, és – mint utólag kiderült – az sem, hogy egy szakegyeleti kolléga *átigazolt* a Nyilas Pártba, ahol feltehetően elmondta, hogy a vasárnap délutá-

ni beszélgetéseken mi zajlott. Apám és sorstársai meggyőződéses demokráta-
ták voltak; véleményüket a rendszerről és a nácizmusról baráti körben nem
titkolták. Persze nem láthatták előre, hogy egy „barát” alkalomadtán halálos
ellenségé válhat.

A Kilenc Ember letartóztatását követő napon az asszonyok a község főjegyző-
jőjét kérték, adja ki az erkölcsi bizonyítványokat, amellyel a Balassagyarma-
ton előzetes letartóztatásban levő férjeik talán még kimenthetők lettek volna.
A főjegyző válasza: „A kilenc ember miatt nem fogom a nyakamat kitörni!”¹
Vészkorszakban élünk. A Kilenc Ember miatt sem a főjegyző, sem a község
lakossága nem akarta a nyakát kitörni.

A deportálás feltétele és „logikája”

Százasi hatalomra jutása után községünkben kilenc embert, az országból va-
lószerűleg több mint ezret politikai fogolyként deportáltak a náci Németor-
szág koncentrációs munkatáborába. Megjegyzendő, hogy Lengyelországból
és a többi, Wehrmacht által elfoglalt kelet-európai országból nagyságrendek-
kel több „politikait” deportáltak, mint hazánkból. Becslések szerint 1945 telén
már 2 millió „politikai” rabszolga dolgozott a náci Németország koncentrációs
munkatáborában. Miért és hogyan kerülhetett sor a „politikaiak” deportálá-
sára 1944 utolsó hónapjaiban Magyarországon?

Hitler, miután 1933 januárjában hatalomra került, a politikai ellenzék teljes
eltávolítását tekintette legelső feladatának. A német börtönök gyorsan meg-
teltek politikai ellenállókkal, befogadásukra elkezdődött egy új, különleges
börtönfajta, a koncentrációs munkatáborok építése,* aho a rendszer ellenzői a
rendszer útépítőiként, fegyver- és hadianyag-gyártóiként lettek rabszolgaként
befogva. A „munkatáborokban” gázkamrák helyett a foglyok túlhajtott mun-
kával lettek meggyilkolva.

*A dachauai tábor alig három hónappal Hitler hatalomátvétele után, 1933
márciusában létesült.

A hitleri Birodalom vezetői már a háború kezdete előtt kitervelték a nagybi-
rodalomba foglalandó területek (így Magyarország) politikai tisztogatását, de
erre, és a zsidók deportálására – többek között az ország formális szuverenitá-
sát védő kormányzónk vétője miatt – nem került sor. Az ország 1944. március
19-i elfoglalásával szabaddá vált az út a vidéki zsidók deportálására, és a „poli-
tikai tisztogatás” előkészítésére. Megindult a propaganda hadjárat elsősorban a
lakosság jelentős részét (kb. 10%-át) kitevő német etnikum és a magyarországi
német-birodalmi élcsapat, a Volksbundradikalizására. A német etnikumból
megkezdődött az „önkéntesek” rekrutálása az SS-be. A Volksbund és a Nyilas-

keresztesek hatalmi vetélkedésében a hitleri politika (faji-elsőbbégi alapon) ugyan az előbbit támogatta, de október 15-e után mégis Szálasira bízták, hogy az esedékes „piszkos munkát” – így a listára került „politikaiak” begyűjtését és deportálását – elvégezze.*

*A csendőrség szerepét illetően megjegyzendő, hogy a helyi csendőrös parancsnoka a Kilenc Ember nyilasok által megrendelt feljelentését és deportálását nem találta indokoltnak, de végül felsőbb utasításra az emberek begyűjtésében a csendőrség mégis közreműködött.⁹

Az utóbbi években nem csak Horthy kormányzó szerepe, de a „magyarok” kollektív bűnössége is vita tárgyává vált. A Kilenc Ember példája mutatja, hogyan válhat egy faluközösség külső körülmények prédájává. Ami pedig a népet és az országot illeti, elvitathatatlan tény, hogy a „politikaiak” és a zsidó munkaszolgálatosok (sokan budapestiek) koncentrációs munkatáborokba való deportálására csak a törvényes magyar államhatalom teljes szétzúzása után kerülhetett sor. Amint Timothy Snyder újabb könyvében – Hobbes szellemét idézve – írja, az államhatalom szétesése vagy külső hatalom által való megsemmisítése az idulatok korlátlan elszabadulásához vezet, ami együtt jár a kisebbségekkel, az ellenállókkal és a másként gondolkodókkal való leszámolással.¹⁰

A „politikaiak” deportálása 1944 őszén Magyarországról tehát egyrészt – a korábbi német példa mintájára – az ellenzéktől megtisztított totális hitlerista egyeduralom megteremtésére irányult, másrészt a náci hadiipar akut munkaerőhiánya tette szükségessé. A német birodalmi biztonsági szervekhez tartozó, Budapestre akkreditált SiPo a berlini munkaerő-gazdálkodási minisztériumtól megkapta az igényelt „emberanyag” irányszámát, így lett a 862 „Ung. Polit” időben begyűjtve, és egy vonatszerelvényrel Flossenbürgbe küldve, ahol már megvolt a terv, hány munkást kell – megfelelő „felkészítés” után – a Flossenbürghez tartozó 93 „külső” koncentrációs munkatáborba elküldeni.

A pokoli szerkezet működtetőinek úgy látszik, elkerülte a figyelmét, hogy amikor 1944. december 3-án ezer magyar „politikait” és zsidó munkaszolgálatost (apámmal és két szakegyleti kollégájával együtt) egy bombabiztos földalatti repülőgépmotor gyár építése végett Flossenbürgből a hersbrucki táborba irányítottak⁶, a délkeleti front (a románok átállása után) már összeomlott, a Vörös Hadsereg Erdélyen keresztül csaknem akadálytalanul tört Budapest felé (éppen december 3-án kelt át Budapesttől délre a Dunán), nyugatról a szövetséges légierők akadálytalanul bombázták a német városokat, és már a Luftwaffemeglévő repülőgépei számára sem volt *üzemanyag*, hogy bevetésre kerüljenek.⁷

Két látogatás Hersbruckban

Első hersbrucki látogatásomkor 1989 nyarán a koncentrációs tábor egykori bejáratának helyét egy kötömb jelezte, rajta réz emléktábla a közismert mondással:

AKI A TÖRTÉNELEMBŐL NEM TANUL,
ANNAK MEGISMÉTLÉSÉRE LESZ KÁRHOZTATVA

Akkor még az emlékkő közvetlen közelében volt a koncentrációs tábor egyetlen eredeti maradványa, az SS Kommando egykori épülete. Huszohat évvel később, 2015 tavaszán második látogatásomkor az emlékkő és a Kommando épületének helyén a tartományi Finanzamt (a magyar Adóhivatal megfelelője) zöld színű üvegkocka épületét találtam. Semmi utalás, hogy mi lett az építkezéssel eltávolítva.

Az emlékeztetők (a bűnjelek) eltüntetése után már azt sem tudhatjuk, miből kellene tanulnunk, éppen mit ismétlünk, és mire leszünk kárhoztatva.

Hivatkozások

1. *Budapest Fővárosi Levéltár– Sógor Károlyné tsai, B.23297/49*
2. *KZ-GedenkstätteFlossenbürg, bbahren@gedenkstaette-flossenbuerg.de*
3. *Berey Géza: Hitler-Allee, Gondolat, 1979* [A szerző a szegedi Délmagyarország főszerkesztője volt, Komáromból ugyanazzal a vonattal érkezett a flossenbürgi táborba, mint a Kilenc Ember, ahonnan apámmal egy időben került a hersbrucki koncentrációs munkatáborba. A tábor kiürítésekor súlyos betegként szállították Dachaubába.]
4. *Bernhard Teitelbaum: ...obichschonwanderteimfinsternTal... Eigenverlag, 2001*[Teitelbaum Bernát magyar zsidó munkaszolgálatosként került előbb a jugoszláviai Boriba, onnan a flossenbürgi, majd a hersbrucki lágerbe. A két tábort és három „halálmenetet” túlélve szabadult Tirolban, később Izraelbe emigrált]
5. *Erdős István: Nagyoroszi – Kiadva:Salgótarján, 1998*
6. *H-F. Lenz: SagenSie Herr PfarrerwiekommenSiezur SS - BrunnenVerlag, Giessen 1983 -* [HF Lenz a hersbrucki láger SS írnoke volt, könyve egyike a lágerélet legtárgyilagosabb leírásának.]
7. *Gerhard Faul: Sklavenarbeiterfür den Endsieg - Dokumentationsstätte KZ Hersbrucke.V., 2003* [Ahersbrucki koncentrációs tábor története]
8. *VittoreBochetta: JenefünfverdamntenJahre- JacobsVerlag, 2009*

[A szerző filozófus és szobrászművész, a két koncentrációs tábor túlélője. Olasz ellenállóként tartóztatták le, így került a flossenbürgi, majd a hersbrucki koncentrációs táborba. Az utóbbi helyén van felállítva a végelgyengülésben összeroskadó foglyot ábrázoló szobra]

9. *Budapest Fővárosi Levéltár BFL XXV.2.b* – (A Népbíróságtól átvett peres ügyek iratai) 23297/1949

10. *Timothy Snyder: Black Earth – Der Holocaust und warum es sich wiederholen kann* – C. H. Beck, 2015

SZOCIÁLIS MUNKA

Albert József, Bálint Bánk, Kalocsai Adrienn, Magvas Mária

Látteletek a tartós pszichés zavarral küzdő, aktív korú veszprémi lakosok helyzetéről

Bevezetés

A pszichés zavarral küszködő személyek életkörülményeiről még segítő szakemberként is viszonylag keveset és ritkán hallunk, olvasunk a szakirodalomban. Figyelemmel kísérve a segítő témájú folyóiratokat tapasztaljuk, hogy miközben viszonylag sok cikk, tanulmány születik a hajléktalanok, értelmi fogyatékosok vagy például a magyarországi cigányság helyzetéről, addig elvétve találkozunk olyannal, amely a pszichés zavarral küszködők problémáit mutatja be, gondjaikra keresi a megoldást. Az érdekvédelmi szervezetek számát és főleg „hangját” tekintve, mintha ugyanez lenne a helyzet: a pszichés zavarral küszködők érdekeit kevesebb szervezet védi, munkájuk kisebb nyilvánosságot kap a különböző médiumokban.

Veszprém szociális intézményrendszerét ismerve megállapíthatjuk, hogy míg például az értelmi fogyatékosok számára már évek óta elérhetőek a korai fejlesztés, speciális iskolák, nappali ellátások és bentlakásos intézmény is, ezzel szemben a pszichés betegeket segítő közösségi szolgáltatást és a nappali ellátást működtető Horgony Alapítvány csak néhány éve kezdte meg a munkáját, bentlakásos intézmény pedig egyáltalán nincs a pszichiátriai betegségük miatt otthontalanná vált, családi kötelekeiket ideiglenesen vagy véglegesen elveszítő, önellátásra képtelen személyek számára. Megoldásként Veszprémtől távol eső intézmények jöhetnek szóba. Az pedig különösen elkeserítő tény, hogy városunk kórházában (hiába megyei intézmény) nincs pszichiátriai osztály. Ilyen jellegű kezelésre legközelebb 60 kilométerrel odébb, Sümegen vagy 50 kilométerre városunktól Dobán, esetleg más megyében történő elhelyezéssel van lehetőség. Mindeközben a pszichiátrián kezelt veszprémi lakosok számát tekintve és a háziorvosok által becsült adatokból kiindulva láthatjuk, hogy a pszichés zavarral küszködők száma igen jelentős. Ahhoz, hogy az érdekvédelmi és segítő intézmények az igényeknek leginkább megfelelő ellátásokat, programokat hozhassák létre, nélkülözhetetlen, hogy megfelelő információval rendelkezzenek a pszichés zavarral küszködők és családjaik helyzetéről, problémáiról. Ismerjék, hogy az általuk képviselt csoportok mely területeken szorulnak a kirekesztődés elleni

beavatkozásokra (social inclusion¹). Ezért határoztuk el, hogy megpróbálunk látteleket készíteni a veszprémi helyzetről.

A helyzetfelméréshez megkérdeztük az alapellátásban dolgozó veszprémi háziorvosokat, szakellátásukról a veszprémi pszichiátriai gondozó vezető főorvosát interjúváltottuk meg, megkerestük azokat a szociális szolgáltató intézményeket, alapítványokat, akik kapcsolatban állnak pszichés zavarral küszködő személyekkel, valamint strukturált mélyinterjúkat készítettünk pszichiátriai betegekkel és hozzátartozóikkal. Helyzetükről életképeket villantunk fel az utolsó fejezetben. Végül mindezek alapján összefoglaljuk azokat a javaslatokat, teendőket, amelyek a kutatás során felmerültek és hozzájárulhatnak a jövőben a helyzet javításához.

A veszprémi háziorvosok gyakorlatában megjelenő pszichés betegek (A kérdőíves felmérés adatainak elemzése)

A felmérés célja és módszere

Kérdőív segítségével azt szeretnénk volna megtudni, hogy milyen módon jelennek meg a háziorvosok gyakorlatában a pszichés problémák, betegségek Veszprémben (1. sz. melléklet). Hány embert érint, milyen pszichés problémák, pszichiátriai betegségek fordulnak elő Veszprém különböző háziorvosi körzeteiben? A BNO kódok alapján, amelyek szerint a háziorvosi körzetekben rögzítik a betegek adatait, megismerhetők ezek. Arra gondoltunk, hogy az összes veszprémi körzet adatait összegyűjtjük és elemezzük. Egy évet, a 2013. évet választottuk ki még 2014-ben, s az előző teljes évet szeretnénk volna vizsgálni, de sajnos különböző okok miatt csak idén, 2015-ben tudtuk a kérdőíves vizsgálatot befejezni. Mivel az adatgyűjtést már tavaly elkezdttük, továbbra is a 2013. év adatait vettük fel azoknál a körzeteknél is, akik csak 2015-ben töltötték ki a kérdőíveket.

Talán érdemes megemlíteni, hogy rendkívül nehezen tudtunk adatokat nyerni, pedig a városi Polgármesteri Hivatal támogatta kérésünket, az egészségügyért felelős alpolgármester írta alá azt a kísérőlevelet, amelyet a rövid kér-

1 Szalai Júlia használatában a „social inclusion” kifejezés hármas jelentéstartalommal bír: „vonatkozik a kirekesztődést előállító strukturális – hatalmi viszonyok átalakítására (mégpedig a hatalomból kiszorulókkal való felruházása révén), vonatkozik a kirekesztettségi állapot megváltoztatására helyzetjavító, komplex szociálpolitikai programok révén, és vonatkozik egy olyan társadalmpolitikai keret megteremtésére, amely kiterjeszti a társadalmi tagság fogalmát és terjedelmét mindama területekre és csoportokra, amelyeket és akiket a hagyományos jóléti programok mindeddig vagy el sem értek, vagy legfeljebb a társadalom perifériáján tartottak. Azaz a „social inclusion” röviden a társadalmi részvétel és részesedés újraszabályozását, valamint a társadalmi tagság terjedelmének kiszélesítését jelenti.” In: Ferge Zsuzsa: Az EU és a kirekesztés, Esély 2002/6 4 old.

dóívhez mellékelünk. Többszöri sürgetés után végül 2015. augusztus 20-ig a felnőttek házi orvosainak kétharmada szolgáltatott adatot.

Megkérdeztük, hogy hány 18 éven felüli személy tartozik a körzethez, tehát hogy mekkorák a körzetek. A kérdőívet kitöltő 16 körzet 18 éven felüli népessége összesen 31.634 fő, ami átlagosan körzetenként 2109 személy. De meglehetősen nagyok a különbségek, magas a szórás, a legnépesebb körzethez 2765 személy tartozik, a legkisebb csupán fele ekkora, 1311 fő.

Tudni szerettük volna, hogy 2013-ban a házi orvosok hány személyt utaltak pszichiátriai szakrendelésre. Mint kiderült, egy házi orvos egyáltalán nem küldött senkit, ugyanis erre, mint jelezte, csak sürgős esetben kellene, hogy kötelezően sor kerüljön, egyébként nem szükséges házi orvosi beutaló a szakrendelés igénybe vételéhez. A többiek nagyon eltérő mértékben mégis beutaltak pszichés problémával szakrendelésre, átlagosan 22 személyt. Itt a szélső értékek nulla, 4 és 63 fő. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a házi orvosok hány aktív korú személy pszichés zavarait kezelik kizárólag saját kompetenciában. Összesen 717 főt kezelnek ily módon, de a szórás nagyon nagy, négyen válaszolták, hogy senkit, de a legkevesebb 5 főtől 250-ig terjed a vállalások listája. Valószínűsítjük, hogy a kérdés értelmezése nem egyértelmű, ugyanis például az egyik házi orvos, aki nem vállalta kizárólag saját kompetenciában pszichés zavar kezelését, a legtöbb pszichés beteget tarja nyilván körzetében a BNO-s besorolásban (1344 beteget).

Pszichés zavarral küzdő aktív korú (18-65 éves) veszprémi betegek nem és korcsoportos bontásban

Egy kérdésben kértük megadni táblázatos formában BNO-kódok alapján a 2013-as évben nyilvántartott pszichés betegek számát. A 6 nagy csoportban összesen 3525 pszichés beteget jeleztek, ami körzetenként átlagosan 220 személy. A körzeteket külön tekintve feltűnően szélsőséges az eloszlás, a legkevesebb pszichés beteg (47 fő) és a legtöbb (1344) között a különbség közel harmincszoros. Az eloszlás 3 csoportban az alábbi:

- 100 fő alatt 6 körzetben
- 101-300 fő 7 körzetben
- 300 fő felett 3 körzetben

A nők száma összesen 2256 fő, ami az összes pszichés betegnek közel kétharmada (64 %). A szakirodalomban egyöntetűen és egyértelműen a nők nagyobb előfordulási arányát konstatálják, különösen a neurotikus, stresszhez társuló és szomatiform rendellenességek esetén. Érdekes viszont, hogy ebből a szokásos trendből néhány körzet erősen kilógni látszik, az egyik körzetben csupán 34,7 % a nők aránya, de 50 % alatti még további két körzetben is. Alacsonynak számít az 51-66 százalékos előfordulás is, a többség, a vizsgált 16 körzetből 9 tartozik ide.

- a nők aránya alacsony, 50 százalék alatti 3 körzetben
- a nők aránya 51-66 %-os 9 körzetben
- a nők aránya a pszichés problémával küszködők között kétharmadnál magasabb 4 körzetben

Nézzük meg, hogy milyen arányban fordulnak elő a veszprémi háziiorvosi körzetekben a különböző pszichés betegségtípusok.

1. számú táblázat: Pszichés zavarral küzdő aktív korú személyek BNO kódok alapján a vizsgált veszprémi háziiorvosi körzetekben, 2013-ban

BNO kód	18 – 30 éves		31 – 50 éves		51 – 65 éves		Összes				Mind-összesen	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi		nő		fő	%
							fő	%	fő	%		
Schizofrénia, schizotípiás és paranoid (F20-F29)	18	15	48	66	23	29	89	7,0	110	4,9	199	5,6
Hangulatzavarok (F30-F39)	39	53	78	131	53	166	170	13,2	350	15,6	520	14,8
Neurotikus, stresszhez társuló és szomatiform (F40-F48)	47	108	510	717	310	801	867	67,8	1626	72,4	2493	70,7
Viselkedészavar szindrómák (F50-F59)	8	14	19	19	52	47	79	6,2	80	3,3	159	4,5
A felnőtt személyiség zavarai (F60-F69)	10	9	18	23	27	31	55	4,3	63	2,8	118	3,3
Nem meghatározott mentális rendellenesség (F99)	7	10	6	3	6	3	19	1,5	16	0,7	35	1,0
ÖSSZESEN	129	209	679	959	471	1077	1279	100,0	2245	100,0	3524	100,0

A 6 pszichés betegségcsoportban, a 16 veszprémi körzetben, mint korábban már említettük, összesen 3524 személyt soroltak be. Ezek eloszlását láthatjuk részletesen az 1. sz. táblázatban. Ezek döntő többsége, több mint kétharmada (70,7 %) a neurotikus, stresszhez társuló és szomatiform rendellenességek (BNI F40-F48) csoportba tartozik. A második legnagyobb létszámú csoport a hangulatzavarok (affektív rendellenességek) az összes besoroltnak már csak 14,8 százaléka, 520 személy. Számosságát tekintve harmadik legnagyobb csoport a schizofrénia, schizotipias és paranoid (deluzív) rendellenességek (F20-F29), amely 199 fő, az összesnek 5,6 százaléka. Negyedikként említhetjük a viselkedés zindrómákat (F50-F59), 4,5 százalékos előfordulási aránnyal (159 személy). Nagyságrendben ötödik a felnőtt személyiség és viselkedés zavarai (F60-F69) betegségcsoport 118 fővel (3,3 %), s végül 1 százalékkal (35 személy) szerepel a nem meghatározott mentális rendellenesség (F99) kategória. Nemek szerint nézve a sorrend nem változik, viszont mégis lényeges különbségeket találunk, korábban már megállapítottuk, hogy a nők felülreprezentáltak, különösen a neurotikus betegségcsoportban, ahol 1626 nő van (versus 867 férfi). A nők körében gyakoribb a hangulatzavar is. Ugyanakkor a belső arányokat tekintve relatíve a férfiak körében magasabb a viselkedészavar, a schizofrénia, a felnőtt személyiség és viselkedészavar, valamint a nem meghatározott mentális rendellenesség.

Hasonló tendenciákat fedezhetünk fel életkorcsoportok szerint is, nem igazán írja felül a nemi jelleg szerinti jellemzőket. Az életkor növekedésével nagyobb arányú a neurozistól és a hangulatzavartól szenvedők részvétele, valamint a viselkedészavarokkal küszködők. Jellemző tendencia az is, hogy a 18-30 éves korcsoportban szinte valamennyi pszichés betegségcsoportban még kevesebben vannak, nemtől függetlenül. A skizofrén rendellenesség vizsgálatunk adatai szerint a 31-50 éves korcsoportban a legnagyobb arányú.

Összegzés helyett

Néhány megjegyzés, amelyet érdemes lenne továbbgondolni. Ilyen nagy lenne a különbség körzetenként a pszichés zavarral küszködők számában? Valóban igaz, hogy néhány körzetben néhány betegségtípus egyáltalán nem szerepel, vagy csak nem regisztrált? Mintha nagyon eltérő, túlságosan szubjektív lenne a pszichés problémákkal küszködők diagnosztizálása, észrevétele. Nem igazán derül ki, hogy milyen a kapcsolat és az együttműködés a háziorvosok és a szakrendelő valamint az egyéb pszichés gondozó intézmények, alapítványok között.

A háziorvosok alapvetően jól érzékelik a terület gondjait, a legfontosabb problémákat, például a pszichiáterek, pszichológusok és a szociális munkások, a célzott pszichoterápiák hiányát, elégtelen voltát. Ezt alátámasztandó idézünk néhány véleményt a kérdőívekből, amelyeket a 7. számú kérdésünkre írtak. „Ön szerint mi hiányzik leginkább a pszichés zavarral küzdő személyek egészségügyi

és szociális ellátó rendszeréből Veszprémben?”

„Sajnos, kevés a pszichiáter, az orvoshiány miatt túlterheltek, hosszú az előjegyzési idő, több pszichológus kellene, a családotól nagyobb odafigyelés, törődés. Sok drogos és alkoholista a szeretet és törődés hiánya miatt kerül súlyos helyzetbe. Jól működik a drogambulancia, köszönet Horvát doktornőnek” dr. Berki Emília

„Sok a páciens, kevés az orvos, hosszú a várólista.” dr. Szeles Réka

„Elegendő pszichiáter szakorvos.” dr. Gergely Ákos

„Kiterjedtebb gondozóhálózat, kevesebb várakozási idő az időpontra.” dr. Papp Judit

„Kellene még pszichiáter, pszichológus, illetve lelkeségély-szolgálat a városban.” dr. Brenner Éva Erzsébet

„Rendszeres pszichiátriai gondozás, ami nem feltétlenül gyógyszeres terápiában merül ki. Pszichés és szociális problémák segítése, életvezetési tanácsadás.” dr. Virga László

„Ingyenes” TB finanszírozott pszichológiai gondozás, pszichoterápia” dr. Holler Olga

„Több szakember.” dr. Kovács Róbert

„Érthetetlen, hogy Megyei Kórházban kórházi háttere, ágyszáma ne legyen a pszichiátriának, hanem nehéz körülmények között kerülhessenek csak a megye más területére a pszichiátriai betegek!” dr. Kovács György

„Több pszichiáter, pszichológus és szociális munkás kellene. Megoldatlan az idős, pszichés zavarokkal is küzdő, egyedül élő betegek napi több órás, vagy 24 órás felügyelete saját lakásukban.” dr. Tóth Imre

„Pszichoterápiás lehetőségek. Csoportfoglalkozások. Szociális ellátásukról (étkezés, nappali foglalkoztatás, segélyek) való tájékoztatás.” dr. Czaltik Zsuzsanna

„Hosszú időre kap időpontot, nincs aki meghallgassa problémáikat és konkrét tanácsot adna magamra maradtam érzése, anyagi gondok, nem jut pénz gyógyszerre, emiatt „spórol”. nem szedi vagy fele dózisban szedi.” dr. Somlai Mária

A tartós pszichés zavarral küzdő aktív korú személyek szakellátása **Az ellátórendszer egységei**

(Hiányzó) fekvő-beteg ellátás

Veszprém egyik sajátossága, hogy itt a pszichiátriai betegek kezelésére egyetlen kórházi ágy sem áll rendelkezésre. A megyeszékhely hatalmas kórházában nem létesült pszichiátriai osztály. Annak idején – állítólag – a nagy hatalmú megyei pártit-

kár, a hírhedt Papp János döntött úgy, hogy ebben a városban ne legyenek „bolondok”! Furcsa öröksége máig hat, mert a Megyei Kórháznak a rendszerváltást követő jelentős bővítése során sem nyíltott pszichiátriai osztálya, sőt még egy olyan egysége sincsen, ami kimondottan a lelki válságba kerülteknek kínálna átmeneti menedéket, pedig már a nyolcvanas évek második felében dr. Hortobágyi Tibor pszichiáter főorvos kezdeményezte, hogy a kórházban legyen legalább egy 2-3 ágyas krízis részleg. A próbálkozás nem hozott eredményt és azóta sincsen semmilyen lehetőség a pszichiátriai betegek kórházi kezelésére Veszprémben. A város vezető pszichiátere, dr. Balczár Lajos úgy véli, hogy a helybeli pszichiátriai osztály megvalósításához elsősorban a szándék hiányzik. A szakszerű kórházi ellátást igénylőket a megyeszékhelytől 60 kilométerre levő Sümegen fogadják. Az évtizedek óta fennálló rendszerben csak szervezeti változások történtek. Időközben a Csolnoky Ferenc Megyei Kórház (Veszprém, Kórház u. 1) része lett a sümegi pszichiátriai osztály, valamint a dobai intézet, ami inkább a krónikus betegekre szakosodott.

A járóbeteg ellátás intézménye

A járóbetegek pszichiátriai ellátását a Pszichiátriai Szakrendelés biztosítja. Ez az egység szervezetileg a Megyei Kórházhoz tartozik, helyileg pedig a belváros-hoz közeli, könnyen elérhető Rendelőintézetben, a Komakút tér 1. szám alatti épületben található.

A Pszichiátriai Szakrendelő 1970-től működik. Dr. Kígyósi Zsuzsanna vezetésével indult és több évtizeden keresztül az ő irányítása alá tartozott.

Jelenleg dr. Balczár Lajos pszichiáter főorvos vezeti a szakrendelőt, amelyben két főállású és két részállású orvos dolgozik. (Ezen felül meg egy Gyesen levő orvosuk van.) Az ellátó személyzethez 2,5 státuszú pszichológus, egy szociális munkás, valamint 5 fő szakdolgozó és egy félállású adminisztrátor tartozik.

A javuló tendenciát mutató személyi feltételekkel szemben a tárgyi ellátottságuk romlik. Semmilyen saját forrással nem rendelkeznek. A Megyei Kórház mint fenntartó biztosítja a működésükhöz a mindenképpen szükséges feltételeket, amibe az új vívmányok megszerzése és a fejlesztések már nem férnek bele. Felújításra, beruházásra csak alapítványi pénzből nyílik időnként lehetőségük. A legutóbbi felújítás is alapítványi támogatásból történt, 2006-ban, ami lehetővé tette, hogy megfelelő szinten tudják ellátni a betegeket.

A Szakrendelő alapvetően háromféle funkciót tölt be.

1. Felnőtt-járóbeteg ellátás: itt zömében szorongásos, depressziós betegek, valamint a friss pszichiátriai betegek jelentkeznek. Többnyire háziorvosi beutalóval jönnek, de anélkül is fogadják őket. Az ellátásnak ezen a szintjén dől el, hogy a jelentkező a marad-e járó-beteg ellátásban vagy más segítségi formában részesül.

A járóbeteg ellátásban szigorúan érvényes elv az önkéntesség, a beteg szabadon kiléphet belőle és dönthet arról, hogy a javasolt terápiát elfogadja-e? Ha a beteg elfogadja az ajánlott terápiát, akkor annak kimenetele lehet az, hogy a kezelés lezárul, vagy a beteget visszairányítják az alapellátásba.

2. Pszichiátriai gondozás: ide a pszichotikus kórképpel bírók tartoznak. Gondozásba a betegek általában kórházi kezelés után, de esetenként a járóbeteg ellátásból kerülnek. A gondozás során felkeresik a beteget, ha az nem jelentkezik. Hozzájárulása esetén akár még a lakásán is felkeresik. Általában szinte élethosszig tart a gondozás, ám néha az is előfordul, hogy a gondozott beteg tünetmentessé válik. A gondozás a beteg kérésére is megszűnhet, ha e kérése megfogalmazásakor nincsen pszichotikus állapotban.

3. Pszichodiagnosztikai-, pszichoterápiás kezelés: ez kizárólag orvosi indikáció alapján történik. Hetente kétszer folyik olyan team-megbeszélés, amelyen erről egyeztetnek, döntenek. Ezen szolgáltatásuk az egész megyére kiterjed, mert másutt ilyenre a betegeknek nincs lehetőségük.

A helyben hiányzó ellátási formák

A vezető főorvos szerint mindezen segítségi formák mellett a pszichés zavarral küzdő személyeknek nagy szükségük lenne a közösségi pszichiátriai ellátásra, amit korábban maguk is működtettek a Gondozóhoz kapcsolódóan. Ezt az ellátási formát tartja a főorvos a leghatékonyabbnak, amely lényegében nappali kórháznak tekinthető, hisz szinte teljes körű nappali ellátást biztosít a betegeknek. Pozitív tapasztalataik ellenére és a világtrenddel szemben, ami szerinte is a közösségi-, és az ambuláns ellátást részesíti előnyben, Magyarországon 2012-ben mégis visszafejlesztették a közösségi pszichiátriai ellátást és inkább az intézményeket preferálják. Fontosnak véli a támogatott lakhatás fejlesztését is, amelyről ugyan törvény rendelkezik, de a megvalósításához lakásokra volna szükség, ahová a szociális intézményekből kitagozódott személyek költözhetnének. Szükségét látja annak is, hogy legyen hazánkban hatékony Antistigma-program.

A pszichés betegség hatása

A pszichés betegség hatása az egyénre

A különféle pszichés betegségek más-más módon hatnak az adott egyénekre, de – a pszichiáter tapasztalatai szerint – szinte egyetemleges következmény, hogy mind az érvényesülési lehetőségeiket, mind az általános egészségi állapotukat rontja. Utóbbi hatáshoz a kezelésre szedett gyógyszerek mellékhatásai is hozzájárulnak. A pszichés betegségek közül például a skizofrénia általában fiatal korban jelentkezik és emiatt a fejlődési folyamat is elakad, vagy legalábbis nem tud kiteljesedni. Ennek következménye, hogy közülük viszonylag kevesen rendelkeznek magasabb iskolai végzett-

séggel és kisebb arányban érik el az önállóságot és tesznek szert felnőtt szerepekre (házastárs, szülő). Betegségük másik sajátossága, hogy nincsen betegségbelátásuk, ezért többen nem is kérnek segítséget, illetve a betegségbelátás hiánya negatívan befolyásolja a kezelésükben való együttműködésüket. Ráadásul a hatásos kezelés sem tudja visszaadni a betegség megjelenése előtti képességeiket. Munkavégzésük színvonala nem éri el a korábbi teljesítményüket. A későbbi életkorban megjelenő pszichés betegségek értelemszerűen már nincsenek vagy kevésbé vannak hatással az iskolai végzettségre, illetve az egzisztencia kialakítására, felépítésére.

A munkavégzési képességet a betegség akut hatása befolyásolja, de jól karbantartott állapotukban dolgozhatnak, illetve dolgoznak is a betegek. A járóbetegek nagy arányára jellemző a rendszeres munkavégzés, míg a gondozottainak kb. az egyharmada rendelkezik állással. A dolgozók arányát jelentősen lehetne javítani a rehabilitációs munkahelyek számának növelésével, főként, ha azok nemcsak névlegesen rehabilitálnának, és valóban figyelnek arra, hogy ne hajszolják túl a betegeket.

A pszichés betegség hatása a betegek családjára, közvetlen környezetére

Dr. Balczár Lajos a skizofréniát tartja a családra nézve a leginkább megterhelő betegségnek.

A kórképpel együtt járó tünetek önmagukban is sok nehézséget okozhatnak a család tagjainak, de a skizofrén betegeknél kész családi tragédia a fiatal személy fejlődésének megtorpanása, ami gyakorta abban is megnyilvánul, hogy az iskolai tanulmányiak megszakadnak, illetve később nem válnak szülőkké. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy a skizofrén betegek többnyire a szüleikkel együtt élnek, vagy esetleg magányosak lesznek. A családokra komoly terhet ró a skizofrén beteggel való együttélés, esetenként valamelyik családtagnak még a munkáját is fel kell adnia, hogy a beteg hozzátartozó egész napos felügyeletét biztosítani tudja. A fogyatékkal élők esetében is gyakran van szükség a családon belül ilyen vállalásra. A demens betegek nagy része szintén megkívánja az állandó gondozást, készenléteket. Ennek sokszor csak úgy tud eleget tenni a család, ha valamelyikük a beteg gondozását főtevékenységként, - kereső foglalkozása szüneteltetésével felvállalja. Az időskori kórképeknél a gondozás feladatai mellett még az is terhet jelent, hogy a szülő leépülését fájdalmas látnia a gyermekeknek.

A bipoláris (hangulat) zavarok esetén a betegség megértése okoz nagy gondot a hozzátartozóknak, akik az észlelt tüneteket nehezen fogadják el valódi betegségnek.

A pszichés beteggel való együttélés mindenképpen megnehezíti a hozzátartozók életét, mert alkalmazkodniuk kell a beteg megváltozott sajátosságaihoz, amivel gyakran indulatokat kelt és a családtagok sokszor tehetetlennek érzik magukat.

Az esetleg meglévő párkapcsolatokra szintén megterhelően hat a pszichés betegség, sokszor teljesen szétzilálja, de azért akad olyan társ, aki végsőkéig kitart a beteg párja mellett.

A Szakrendelő betegek megélhetési körülményei

A Szakrendelőt igénybe vevő betegek megélhetési lehetőségeit, létfeltételeit illetően a vezető pszichiáter egyre romló tendenciát lát, különösen lakhatási körülményeik terén. Egyre több beteg adósodik el és kerül kilátástalan helyzetbe. A skizofrén betegek megélhetési esélyeit még az is rontja, hogy régebben rokkantnak minősültek, ám a közelmúltban ezt a besorolást és a hozzátársuló járadékot megvonták tőlük. Sokuknak semmilyen járadéka sincsen. Számukra katasztrófális a helyzet, főként akkor, ha magányosan élnek. Betegeik körében vélelmezhetően magas a szegények aránya, ami elsősorban abból fakad, hogy nehezen kapnak munkát és amúgy is gyenge az érdekérvényesítő képességük. A pszichiáter becslése szerint az ötven év feletti betegek 10-20%-a már több esztendeje nem dolgozik, illetve a fogyatékkal élő és a skizofréniában szenvedő betegek között előfordulnak olyanok, akik bár már elmúltak 30 évesek, még életükben soha sem dolgoztak.

Javasolt teendők

Dr. Balczár Lajos szerint a pszichés betegek számára legfőképpen munka kelene és rehabilitációs foglalkoztatás. Úgy véli, hogy az önkormányzatok felelősek a gondoskodásért, amire most csak akkor történik próbálkozás, ha ezt a beteg kéri, de ezek az emberek épp a kérés kimondásában, az igényük megfogalmazásában is akadályozottak, ezért sokszor segítség nélkül maradnak. Célszerű lenne racionálisabbá alakítani az egész ellátó rendszer. Szükség lenne hosszú távú programokra. A depressziós betegségek tekintetében pedig érdemes lenne a megelőzésre is jobban törekedni.

A közösségi pszichiátriai ellátás

Dr. Balczár Lajos kezdeményezésére 2006-ban létrehozták a „Horgony” Pszichiátriai Betegekért Kiemelten Közhasznú Alapítványt, azzal a céllal, hogy a kiszolgáltatott helyzetben levő betegeknek korszerű ellátást biztosítsanak. A közösségi pszichiátriai modell kialakításához felvették a kapcsolatot a szociális szakemberekkel is. Az együttműködés már az első évben jelentős javulást eredményezett a betegeknél, akik önállóbbakká és tevékenyebbé váltak. Próbálkozások sikerességét a 2010-ben, az Országos Pszichiátriai Központ által végzett vizsgálat is igazolta és mások elé követendő példának állította. A közösségi pszichiátriai modell sajátossága, hogy a kliensek az egészségügyi szolgáltatások igénybe vétele mellett a lakókörnyezetükben is részesülnek ellátásban,

amit a közösségi gondozónők biztosítanak számukra, az egyéni szükségleteikre tekintettel. A kliensek ennek során közös programokon vesznek részt, akár családtagjaikkal együtt, vagy a Nappali Klubban különféle ismereteket sajátítanak el, amikkel növelhetik a munkába állási esélyeiket. Az említett vizsgálat szerint a veszprémi modell megmutatta, hogyan kell kiépíteni a pszichiátria területén a járóbeteg ellátás teljes spektrumát. A továbbfejlődés előtt akkor két gátló tényező állott: az anyagi eszközök szűkössége, hiánya és a pszichés betegekkel szembeni előítéletesség. A Veszprémi Községi Pszichiátriai Centrum fejlesztési tervében szerepelt, hogy az egészségügyi ellátást kiegészítik nappali kórház létesítésével, valamint konzíliumot biztosítanak az alapellátás számára és természetesen továbbra is megoldanak a gondozás, járó-beteg szakellátás, a pszichoterápia, a pszichodiagnosztika, a pszichoszomatikus szakrendelés, az addiktológiai gondozás, a megyei kórház konzíliumi valamint a készenléti ügyeletben való részvétel feladatait. A szociális területen pedig a közösségi pszichiátriai gondozást szerették volna Veszprém kistérség, Balatonalmádi és Várpalota kistérség mellett Balatonfüred kistérségre is kiterjeszteni, a nappali ellátást Veszprémen kívül Várpalotán és Balatonfüreden is biztosítani, valamint a támogatott lakhatást hatékonyan érvényesíteni.

Szociális szolgáltatások a pszichés zavarral küzdő személyek segítésére

Az interjúk során arra voltunk kíváncsiak, hogy a szociális területen dolgozó szakemberek mit tesznek, milyen tapasztalataik vannak a pszichés zavarral küzdő személyek ellátásával, segítségével kapcsolatban, milyen az intézmények közötti munkakapcsolat, milyen hiányok, problémák jelentkeznek a működés során, milyen javaslataik vannak a jobbítás érdekében.

A szociális terület feltérképezése során intézményvezetőkkel, szakmai vezetőikkel, pszichiátriai betegeket munkába állító munkatársakkal, szociális intézményekben dolgozó pszichiáterekkel készítettünk interjúkat. Egy alkalommal fókuszcsoportos interjút készítettünk a Horgony Alapítványnál. A tanulmányban legrészletesebben a Horgony Alapítvány munkájáról írunk, mivel az ő segítő tevékenységük kifejezetten a pszichiátriai betegek érdekében történik.

„Horgony” Pszichiátriai Betegekért Kiemelten Közhasznú Alapítvány

A fókuszcsoportos interjú során tematizáltuk az ellátórendszert, az ellátottak helyzetét (betegség, demográfiai jellemzők, családi kapcsolatok, iskolai végzettség, tanulmányok, lakhatás, jövedelem, foglalkoztatottság, egészségügy, életmód).

Az Alapítvány feladata, tevékenysége

Veszprémben a pszichiátriai betegek nappali és közösségi ellátását, szociális alapszolgáltatásként a „Horgony” Pszichiátriai Betegekért Kiemelten Közhasznú Alapítvány látja el. A közösségi pszichiátriai gondozást 3 kistérségben (Veszprém, Várpalota és Balatonalmádi) végzik. A nappali ellátás ellátási területe 2012-ben bővült, Veszprémen kívül Herend, Szentgál, Hajmáskér települések érintettjei is igénybe vehetik a szolgáltatást.

Közösségi ellátás

2013-ban a finanszírozott ellátotti létszám a 3 kistérségre összesen 42 fő. Korábban 93 főt tudtak ellátni, de jelenleg csak 42 fő ellátását finanszírozzák, emiatt több betegről el kellett „köszönni”. Őket igyekeztek becsatlakoztatni a Pszichiátriai Gondozóba. Az Alapítvány terhére még a rendszerben tudtak tartani 15 beteget, így ténylegesen a 3 kistérségben összesen 57 főt gondoznak, ebből veszprémi ellátott 25 fő. Az ellátást nagy pszichiátriai kórképpel rendelkező betegek vehetik igénybe, 10 %-ban más diagnózisú ellátottak is. A működés pályázati úton, nehézségek árán, de biztosított.

A közösségi ellátás célja a pszichiátriai betegek gyógyulásának, rehabilitációjának segítése, lakókörnyezetükben történő gondozása azzal a céllal, hogy önálló életvitelüket fenntarthatassák. A segítségnyújtás személyre szabott, szükségletekhez igazodó, amely többek között a napi feladatok ellátásában, konfliktusok kezelésében, készségfejlesztésben illetve azok megtartásában nyilvánul meg, valamint szociális és mentális gondozást végeznek. A közösségi ellátottak az Alapítvány által létrehozott és működtetett Pszichiátriai Betegek Nappali Klub programjain is részt vesznek. Nagyon jó az együttműködés a két ellátási forma között, ez abból is adódik, hogy ugyanaz az alapítvány működteti.

A „Horgony” munkatársai a feladatokat részben főállásban, részben mellékállásban látják el. Egy részállásban dolgozó munkatárs bérét az Alapítvány gazdálkodik ki, ami nem megy könnyen. A betegek érdekét szolgálja, hogy a mellékállású munkatársak egy kivétellel a Veszprém Megyei Kórház Nonprofit ZRT Pszichiátriai Gondozó munkatársai, így a pszichiáterek elérése folyamatosan biztosított. A gondozónők pszichiátriai és egészségügyi ismereteiket a gondozás során kamatoztatni tudják, esetmegbeszélőként a szociális terület képviselői együtt vannak az egészségügyi terület szakembereivel.

„Horgony” Pszichiátriai Betegek Nappali Klubja

A Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és a „Horgony” Pszichiátriai Betegekért Kiemelten Közhasznú Alapítvány, pszichiátriai betegek nappali ellátására szerződést kötöttek. Ennek keretében biztosítja a „Horgony” Alapítvány az általa fenntartott „Horgony” Pszichiátriai Betegek Nappali Klubja működését.

Az ellátási terület kibővült 3 településsel, így a nappali ellátást a veszprémi lakosokon kívül, a herendiek, szentgáliak, valamint hajmáskériek is igénybe vehetik. Az engedélyezett férőhelyszám 42 fő, de finanszírozást továbbra is 30 főre kapnak. Ettől a létszámtól 10 %-ban el lehet térni, ezért a 2013-ban ellátottak száma 31 fő volt. Igény is lenne erre a szolgáltatásra a fenti három településen, de gyakran az útiköltség kifizetése is nagy problémát jelent. Az ellátáshoz szükséges pénzügyi fedezetet normatíva biztosítja.

A nappali ellátás a legsúlyosabb pszichés megbetegedésben szenvedőknek (főként depresszió, skizofrénia) biztosít reszocializációs és rehabilitációs lehetőséget. A nappali ellátás integráló szerepet betöltő ellátási forma, amely a közösségi pszichiátriai ellátás összekapcsolásával tudja biztosítani a pszichiátriai betegek komplex pszichoszociális rehabilitációját. Az ellátás révén csökken a bentlakásos otthonok igénybevétele, valamint könnyíteni képes a családokra nehezedő terheken. A szolgáltatás egyéni szükségleteket figyelembe véve, hosszabb távú ellátásokat kínál, a kliensek aktív részvételével. Az ellátottak részére állapotuknak megfelelően különböző programokat szerveznek. Életmód tanácsadást végeznek, segítséget nyújtanak hivatalos ügyek intézésében, továbbá egyéni és csoportos foglalkozásokat, terápiákat biztosítanak, pszichoedukációt végeznek, hozzátartozói csoportot működtetnek. Programjaik egyik fontos célja, hogy a pszichiátriai betegséggel élő emberek közösségre találjanak, és idővel vissza tudjanak illeszkedni a munka világába.

A nappali ellátás a reintegráció mellett elsődleges prevenciót is végez. Ennek érdekében a mentális problémákkal küzdő, krízisben lévő, még nem diagnosztizált betegek számára (is) felkínálja szolgáltatásait.

A nappali klubban folyó szakmai munka, a változatos programok, a különböző terápiák, az egyre inkább közösséggé formálódó önsegítő csoport működése bizonyára mind hozzájárult ahhoz, hogy évről évre nő az ellátottak körében azok száma, akiknek sikerült munkába állni.

A „Horgony” Pszichiátriai Betegek Nappali Klubja munkatársai 6 órában, főállásban látják el munkájukat. A nappali ellátást igénybevevők között közel azonos arányban találhatók a nők és a férfiak, a közösségi ellátásban kétszer annyi a nő, mint a férfi. Mindkét szolgáltatást legnagyobb számban a 31-50 éves korosztály veszi igénybe.

A pszichiátriai betegellátás felépülés alapú modellt képvisel. *„A felépülés modell egy olyan megközelítés, amelynek alapjául az érintettek saját élményei és öndefiníciói szolgálnak, amelyek a mentális problémákból való felépülést a személyes élettörténetbe ágyazva, attól elválaszthatatlan útként, folyamatként ragadják meg.”*² A közösségi alapú ellátások esetében külföldön már több évtizede követik azt a gyakorlatot, hogy az érintetteket bevonják a kezelésbe, illetve felhasználók

2 Bugarszki Zsolt: A mentális problémák felépülés alapú megközelítése Esély 2013/ 5. 69.o.

(érintettek) működtetnek eredményesen szolgáltatásokat. Hazánkban az Ébredések Alapítvány tevékenysége kiemelkedő ezen a területen. Magyarországon az ellátórendszer a hagyományos medikális ellátás felől a felépülés-alapú, ill. értékalapú szolgáltatások felé mozdult el. A beteg felépülését segítik azáltal, hogy olyan szolgáltatásokat biztosítanak számára, amelyekkel növelik az önbizalmát, szabadságát, csökkentik a szükségtelen kontrollt, a stigmát, s ezek hatására egyre inkább nő saját erejébe vetett bizalma, kompetencia érzése.³

A szolgáltatással való elégedettség mérésére kérdőívek készülnek, amelyek alapján megállapítható, hogy az ellátottak mennyire elégedettek. Új igények csak az étkeztetéssel kapcsolatban fogalmazódtak meg.

A szakemberek elmondták, hogy szükség lenne a jelenlegi szolgáltatások igénybevevői létszámának bővítésére. Veszprémben hozzávetőlegesen 600 főt lát el a Pszichiátriai Gondozó, ezzel szemben a nappali ellátás 30 főt tud befogadni. A nagy pszichiátriai kórképekkel rendelkező betegek 10 %-ának kellene kerülni a közösségi ellátásba, ezzel szemben a 3 kistérségre csupán 42 fő ellátására van lehetőség. Mind a nappali, mind a közösségi ellátás várólistás. Az interjú készítésekor 10 fő várja, hogy a közösségi ellátást igénybe vehesse.

Felmerült a támogatott lakhatás kérdése, illetve hiánya. Több pszichiátriai beteg idős szüleivel él, akiknek halála után az ellátottak nem lesznek képesek sem anyagilag sem mentálisan a független életre, lakásfenntartásra. Őket a hajléktalanság fenyegeti. Jó gyakorlatot a támogatott lakhatás területén pszichiátriai betegek esetében a megkérdezettek nem ismertek.

Összefoglalóan elmondható, hogy Veszprémben a pszichés zavarral küzdő emberek egy modell értékű egészségügyi és szociális területeket integráló segítségi formát vehetnek igénybe.

Betegség, demográfiai jellemzők

Mindkét szolgáltatás kliensei közül legtöbben a skizofrénia és schizotípiás és paranoid rendellenességgel küszködnek. A skizofréniaával élők körében a nappali ellátóban egyenlő arányban vannak férfiak és nők, a közösségi ellátásban közel kétszer annyi a nő. A szolgáltatást igénybe vevők legnagyobb arányban 31 és 50 év közöttiek.

Családi kapcsolatok

Fontos kérdés: miként reagál a család a betegségre? A megkérdezett szakemberek tapasztalata szerint a család gyakran egyedül marad a problémával, ha ki-

3 Dr. Harangozó Judit- Dr. Bodrogi Andrea-Dr.Németh Attila: Javaslatok a közösségi gondozás és területi pszichiátriai ill. addiktológiai ellátás egységes szempontú fejlesztéséhez. Alapvetés <http://ebredések.hu/node/126>

derül a betegség. A szociális szférának nincs kapacitása közel 600 ellátott család pszichoedukációjára. A diagnózissal történő szembesüléskor egyedül maradó családok tipikusan mondható reakciója az önvád, harag, tanácstalanság. A betegség elején jellemző az elszigetelődés, ilyenkor nehéz segíteni. A családtagok ilyenkor azt élik meg, hogy egyedül maradtak, nincs kihez fordulni. Nem ritka, hogy a család nem fogadja el hogy egy tagja beteg. Milyen tényezőkhöz múlik, hogy a család segítő támasza tud-e maradni a beteg személynek? Az Alapítvány munkatársai a pszichoedukáció fontosságát hangsúlyozták, amelynek lényege az ismeretátadás a betegségről. Fontos, hogy időben kapjanak a betegek és a hozzátartozók megfelelő információt. A betegség lefolyásában, a gyógyulásban kulcskérdés a pszichoedukáció. Veszprém ebből a szempontból viszonylag jó helyzetben van, más gondozó intézményekhez viszonyítva. Az Alapítvány életre hívott egy önszorgató csoportot betegek és hozzátartozók részére, a találkozások a pszichoedukációra is lehetőséget biztosítanak.

Pszichés zavar és párkapcsolat

Betegségfüggő. A megkérdezettek úgy látják, hogy a skizofréniával élők párkapcsolatát nem terheli meg annyira a betegség, ugyanakkor nehezebb párkapcsolatot kialakítani a diagnózis után. Vannak betegségtípusok, amelyek nagyon megterhelik a párkapcsolatot. Mind a nappali, mind a közösségi ellátásban zömében skizofrén ellátottak vannak, körükben kis számban fordult elő betegség miatti válás. A Pszichiátriai Gondozóban gondozott betegek körében előfordult válás, de erre vonatkozóan nincsenek pontos adataik.

Pszichés zavar és szülői szerep

Skizofrén betegek esetében sokszor érintett a szülő is, nem mindig van erről diagnózis, előfordul, hogy a szülő is ezzel a betegséggel küzd. A pszichiátriai beteg szülői működésmódját erősen meghatározza a betegségének típusa, fajtája. A közösségi ellátásban a működtetőknek erre nincs igazán rálátásuk. A nappali ellátó kliensei körében a szülői szerepet illetően szintén a betegség a meghatározó, illetve, hogy mikor indult a betegség.

Lakhatás

Jellemző az ellátotti körre, hogy a szülővel élnek, akik idősödnek, az ő elhalálkozásuk után az ellátottak csekély ráfordítással otthonukban tarthatók lennének. Ilyenfajta segítségre jelen helyzetben azonban nem számíthatnak a betegek. A hajléktalanság fenyegeti őket. Jellemző probléma a rezsitartozás. A nappali klub ellátottjai között többen fiatal korban betegedtek meg, 28.000 Ft körüli rendszeres szociális segélyből kellene megélniük, gyakran a szülő nyugdíja jelenti számukra a biztos megélhetést. De mi lesz utána? Hajléktalanság, esetleg in-

tézeti elhelyezés, ahol nem tudnak állapotuknak megfelelő életkörülményeket biztosítani, emiatt várható lesz állapotromlásuk.

Foglalkoztatottság

Nagyon szoros az együttműködés az Életet Segítő Alapítvánnyal, az ő munkájuknak is köszönhető, hogy a közösségi ellátottak és a nappali klub tagjainak egyharmada dolgozhat. A tagok zömében megváltozott munkaképességűek. Komoly munkát jelent az Életet Segítő Alapítvány dolgozói részéről a pszichiátriai betegek elfogadtatása a leendő munkáltatókkal, nem ritka, hogy az üzemorvos az, akit meg kell győzni a munkavállalás fontosságáról és lehetőségéről. A munkába álló ellátottak számának növekedéséhez nagyban hozzájárultak a nappali klubban zajló fejlesztések, egyéni és csoportterápiák, a munkára történő felkészítés. Az Életet Segítő Alapítvány pedig tovább segíti, támogatja a leendő munkavállalókat. Személyre szabott munkát keres számukra, munkába állítja és folyamatosan tartja a kapcsolatot az érintett dolgozókkal és a munkáltatókkal. Hasonló tendencia figyelhető meg a közösségi ellátásban résztvevők körében is. Ennek a közös munkának köszönhető, hogy nemcsak rehabilitációs munkahelyre, hanem a nyílt munkaerő piacra is sikerül elhelyezni pszichés zavarral küzdő személyeket. A nappali klubban, a munkaképes korúaknak a fele vált alkalmassá a felkészítést követően a munkavégzésre.

Mire lenne igény a munkába állás területén? - kérdésre az alábbi válaszok születtek:

- munkáltatók érzékenyítése;
- több munkahely a nyílt munkaerő piacon, rehabilitációs formában is;
- szociális foglalkoztató.

Egészségügy

Gyakori a fogászati probléma, dohányzás, mint feszültség oldás, a testi higiénié elhanyagolása, elhízás. Az ellátottak nem szívesen keresik fel a házi orvost, az Alapítvány munkatársai irányítják szükség esetén a gondozottat orvoshoz. A tágabb környezet, a rokonság reagálása a betegsége gyakran stigmatizáló. Sokszor a média megnyilvánulásai is. A „normál” életbe történő visszailleszkedés kapcsán a szakemberek elmondták, hogy a gyógyszeres kezelés sokat fejlődött az utóbbi években, ami hozzájárul a betegek életminőségének javulásához. Nagy pszichiátriai kórképeknél szükséges a szociális készségek fejlesztése is. Gyógyszeres kezelés, terápia, közösségi és nappali ellátás együtt vezetnek eredményre. A betegek egészségügyi intézményben eltöltött ideje a közösségi ellátás hatására egyértelműen csökkent, melynek keretében szoros utánkövetés történik. Mindkét ellátási formában a betegeket megtanítják arra, hogy már időben felismerjék a tüneteket, és az sem ritka, hogy a betegtársak figyelmeztetik egymást a gyógyszereszedésre.

Az ellátottak hozzátartozói hogyan élik meg a családtag pszichiátriai kórházi kezelését?

Sümege és Doba, ahol pszichiátriai betegek kórházi illetve rehabilitációs kezelése történik, Veszprémből tömegközlekedéssel nehezen megközelíthető, így a betegek látogatása nagyon nehézkes és költséges. Mind a betegek, mind a hozzátartozók számára nagy hátrányt jelent, hogy nincs Veszprémben pszichiátriai betegek részére kórházi ellátás.

Kapcsolatok, stigma

Jó a kapcsolat a Családsegítő Központtal, a város közintézményei rendszeresen támogatják az ellátottakat, például ingyenes részvételt biztosítanak különböző rendezvényekre. Az Alapítvány szeretné, ha hasonló segítséget, támogatást kapnának Veszprém város önkormányzatától is.

A stigmatizáció kérdésében az elmúlt évek sem hoztak jelentős változást. Ugyanakkor vannak törekvések az ellátotti oldalról is és az őket képviselő szakemberek részéről is a stigmatizáció kialakulása és gyakorlata ellen. Az Alapítvány és a Pszichiátriai Gondozó szintén bekapcsolódott az antistigma programba.⁴

A Pszichiátriai Gondozónak, sajnos, vannak teljesen ellátatlan kliensei is, a 600 főből közel 50 fő nem részesül semmilyen szociális ellátásban.

Összegzőképpen

A megkérdezett szakemberek által megfogalmazott javaslatok a pszichiátriai betegek érdekében:

- munkáltatók érzékenyítése;
- több munkahely a nyílt munkaerő piacon, rehabilitációs formában is;
- szociális foglalkoztató;
- a támogatott lakhatás biztosítása
- önkormányzat részéről anyagi támogatás;
- pszichoedukáció fontossága;
- antistigma program;
- pszichiátriai kórházi ellátás Veszprémben;
- szociális étkeztetés biztosítása a nappali ellátás mellett;
- kapacitásbővítés.

Életet Segítő Alapítvány

Az Alapítvány munkatársaival készült interjú során elsősorban a foglalkozá-

4 Az Ébredések Alapítvány Antistigma Programja évek óta küzd azért, hogy a népszerűt felvilágosítsa a pszichiátriai betegségekről, eloszlassa a velük kapcsolatos félreértéseket, félelmeket, ezzel segítve a betegséggel élőket, és a hozzátartozókat. Ebbe a programba kapcsolódott be a veszprémi Pszichiátriai Gondozó és munkatársai.

tásra vonatkozó kérdések kaptak hangsúlyt és az ezzel kapcsolatos tapasztalatok.

Az Életet Segítő Alapítvány két alternatív munkaerő-piaci szolgáltatást működtet pályázati úton. A Támogatott foglalkoztatás program Veszprém és vonzáskörzetében, míg a 4 M program (Megoldás Munkáltatóknak és Megváltozott munkaképességű Munkavállalóknak) Veszprém megyében élő megváltozott munkaképességű, fogyatékossgal élő, illetve egészségkárosodással élő álláskeresők számára nyújt szolgáltatásokat. A programban résztvevők számára felkészítést, munkaerő-közvetítést, utánkövetést, valamint olyan szolgáltatásokat biztosítanak, amelyek az elhelyezkedést segítik. Az Alapítvány tevékenységének fontos része a munkahelyek felkutatása, a meglévőkkel a kapcsolat ápolása, ezért a munkáltatókkal is szoros kapcsolatot tartanak fenn, részükre tájékoztatást nyújtanak a foglalkoztatásról, a változó jogszabályi feltételekről, szükség esetén a munkakörök kialakításában, átalakításában is segítenek a munkáltatóknak. Mindkét programban álláskeresési tréninget is szerveznek.

Az Életet Segítő Alapítvány indulásakor fogyatékkal élő személyek munkába állítását segítette, újabban a pszichiátriai zavarral küzdőkkel bővült a szolgáltatásba bevontak köre. Az Alapítvány megváltozott munkaképességű személyekkel foglalkozik. Nagyon szoros a kapcsolatuk a Horgony Alapítvánnyal, a pszichiátriai beteg ügyfélkör kb. 80 %-a a Horgony Alapítványon keresztül kerül kapcsolatba az Életet Segítő Alapítvánnyal. 2013-ban a két szolgáltatásban összesen 188 fő kiközvetítésére került sor. Ebből 70 főt a nyílt munkaerő-piacon, 21 főt akkreditált munkahelyen sikerült elhelyezni.

2013-ban 24 fő pszichiátriai beteg ügyfelet sikerült munkába állítani, ebből 18 személyt nyílt munkaerő-piacon, 6 főt pedig akkreditált foglalkoztatónál.

Tapasztalatuk szerint nő az Életet Segítő Alapítványhoz forduló mentális problémával küzdő, munkát kereső, megváltozott munkaképességű személyek száma. Az Alapítvány munkatársai kb. 6 évvel ezelőtt tudtak először otthon végzhető munkát ajánlani az őket megkeresőknek. Hazánkban nem nevezhető tipikus munkavégzésnek az otthon végzett munka. Nagy eredménynek számít, ha pszichiátriai betegeknek fel tudnak ajánlani ilyen lehetőséget. A munkáltatók általában az időszakos foglalkoztatást preferálják és jellemzően határozott időre kötnek munkaszerződést. A foglalkoztatás sikerét nagyban befolyásolja, hogy az Életet Segítő Alapítvány ajánlja a leendő dolgozót. Nagyon sok munkát fektetnek abba, hogy a leendő munkavállalót felkészítsék a munkavégzésre. Felősséget vállalnak azért, akit ajánlanak.

A pszichés zavarral küzdő személyek munkába állítása körüli nehézségek

Nagyban meghatározza a betegség típusa. A téli időszakban nehezebb a munkába állítás.

Milyen problémával találkozik az Alapítvány a munkába állítás során?

- Előítéletesség, ezért szemléletváltásra lenne szükség
- A megváltozott munkaképességű emberek számára nincs elegendő, a pszichés zavarral élők állapotát figyelembe vevő munkalehetőség
- Nem megfelelő a munkakörnyezet (hatalmas munkacsarnok)
- Nem megfelelő a tömegközlekedés (egyres településekről nem lehet beérni Veszprémbe a munkakezdésre)
- Lakásprobléma – támogatott lakhatás

Máltai Szeretetszolgálat Befogadás Háza

A veszprémi Máltai Szeretetszolgálat Befogadás Háza az otthontalanná vált, krízishelyzetbe került személyek alap és szakosított ellátását biztosítja. Az Intézmény három telephelyen végzi a Veszprém városában élő hajléktalan személyek szociális gondozását. A biztosított szolgáltatások: Népkonyha, Nappali Melegedő, Utcai Szolgálat, Éjjeli Menedékhely, Átmeneti Szállás, Hajléktalanok Otthona, Rehabilitációs Célú Átmeneti Szállás, 24 órás Egészségügyi Centrum.

Az Intézményben foglalkoztatott pszichiáterrel készült interjú főbb témakörei: a pszichiáter feladata, a hajléktalan személyek körében megjelenő pszichés problémák, foglalkoztatás, problémák az ellátás területén.

A Hajléktalan Szállón 3 éve foglalkoztatnak pszichiátert, aki heti 2 nap, 4 órában fogadja az ellátottakat. A pszichiáter elegendőnek tartja ezt az időt. Az ellátottak, akikkel a pszichiáter találkozik, 90 %-ban alkoholproblémával küzdenek, ehhez társulnak egyéb pszichiátriai kórképek (többnyire neurotikus, felnőtt személyiség- és viselkedés zavar). A Szálló lakói közül kb. 25 fővel rendszeres a kapcsolata, akiknek 80 %-a férfi. Gyógyszerfelírás, segítő beszélgetés történik a találkozások alkalmával. Feladata mentálisan támogatni a hozzá fordulókat, feszültséget, szorongást oldani, időnként pszichiátriai osztályra beutalni. Pszichoterápia azért nem lehetséges, mert amíg az alapszükségletek (lakhatás) kielégítetlenek, magasabb szint szerint nem jöhet szóba, nem is motiváltak rá. 2013-ban havonta 4 főt utalt be Sümegre, vagy Dobára, a pszichiátriai intézetbe. A szakember nem tartja szerencsés megoldásnak, hogy ezekben az egészségügyi intézményekben együtt kezelik a szenvedélybeteget a pszichiátriai beteggel.

Problémák az egészségügyi ellátórendszerben:

- járóbeteg esetében hosszú a várakozási idő, amíg a Pszichiátriai Gondozóba bejut a beteg. Ott pedig nagyon kevés idő jut a betegeknek;
- alulfinanszírozott a rendszer;
- teljesítményvolumen – nem fogadhat kevesebb beteget sem, mint az előírt, ezért sem jut több idő egy-egy betegre;
- kevés a pszichiáter, túlterheltek, sok a beteg.

A pszichés betegségek összefüggenek a szociális problémákkal. A hajléktalanok jellemzően alacsonyabb iskolai végzettségűek. Sokuknak sikerült lerokkantatnia magát. Az a tapasztalat, hogy a pszichés problémával küzdő személyekkel a munkahely nem toleráns. A nyílt munkaerőpiacon esélye sincs a hajléktalan, pszichés problémával küzdőnek. Azok az ellátottak, akikkel a pszichiáter kapcsolatban van, zömében alkalmi munkát végeznek.

Mire lenne szükség?

- Védett munkahelyekre;
- több pszichiátriai intézetre;
- pszichoedukációra.

Alkohol- Drogsegély Ambulancia

Szenvedélybetegek Nappali Ellátó Intézménye

A szenvedélybetegek nappali ellátó intézményének elsődleges célja a gyógykezelésen átesett szenvedélybetegek visszaesésének megakadályozása, segítség nyújtás a kliensek részére a társadalmi reszocializációhoz, reintegrációhoz. Az intézmény naponta 20 fő szenvedélybeteg számára biztosít lehetőséget napközbeni tartózkodásra, a különböző szakmai programokon (csoportfoglalkozások, egyéni terápia) való részvételre. Cél még a társas kapcsolatok kialakítása-ápolása, a szabadidő hasznos eltöltése és az alapvető higiéniai szükségletek kielégítése. A gondozottak elsősorban aktív korú munkanélküliek, ezért a célkitűzések között szerepel a gondozási tervekben a munkára történő felkészítés, a munkanélküliség okának feltárása. Az Alkohol-Drogsegély Ambulancia járó beteg intézménye addiktológiai gondozást biztosít a nappali ellátó kliensei részére. 2013-ban az ellátott 53 fő közel fele alkoholbeteg, 15 fő kábítószerfüggő, a többi személy egyéb függőségben szenved. Elsődleges diagnózis a szenvedélybetegség, ehhez olykor egyéb pszichés probléma társul, a legjellemzőbb a hangulatzavar, és néhány skizofrén beteget is kezelnek.

A kliensek közel fele hajléktalan, családban él az ellátottak több mint fele. A hajléktalan ellátottak esetében komoly problémát jelent a lakhatás megoldatlansága. A szolgáltatást igénybe vevő hajléktalan személyek több mint 70%-a férfi. Az ellátottak közel 60 %-a a 30 - 60 éves korosztályba tartozik. A nappali ellátó gondozottainak közel 20 %-a nem rendelkezik jövedelemmel, hasonló arányban vannak azok, akik dolgoznak, ezért rendszeres jövedelemmel rendelkeznek. Az ellátottak kevesebb, mint 20 %-a szociális ellátásban részesül.

Az Alkohol- Drogsegély Ambulancia 4 pszichiátert alkalmaz, közülük egy személlyel készült az interjú, azzal, aki jól ismeri a teljes ellátórendszert, mivel dolgozik az Ambulancián, a sümegi Pszichiátriai Osztályon és a Hajléktalan Szállón is. Elsősorban a szenvedélybetegségekre, a pszichés problémákra, az ellátás területén felmerülő témakörökre kérdeztünk rá.

A pszichiáter szerint a megyében a pszichiátriai ellátás „sok sebtől vérzik”. Az alkoholprobléma súlyosabb országos viszonylatban, mint a drog, mégis kevesebb figyelmet kap. Súlyos probléma a szakember- hiány mind országosan, mind megyei viszonylatban. A sümegi és dobai intézetekben uralkodó „lehetetlen állapotok” kapcsán elmondta, hogy sok beteget kell felvenni, ezért egy beteg felvételére kevés idő, csupán másfél óra jut. Mind a személyi, mint a tárgyi feltételek hiányoznak. Pszichiáter és nővérhiány van. Megszűnt a veszélyességi pótlék, pedig a nővérek továbbra is ki vannak téve a drogos és alkoholbetegek agresszív megnyilvánulásainak. Nincs diagnosztikai háttér. Dobára csak Sümegről lehet átkerülni. Nagyon rossz a közlekedés. Akut pszichiátriai részleget a veszprémi Kórházban kellene kialakítani. Minden megyében szükség lenne egy addiktológiai osztályra. Alkoholmérgezés esetén Sümegre viszik a beteget, itt nem tudnak vele mit kezdeni.

Még rosszabb a helyzet a gyermekpszichiátria területén. 18 év alatti fiataalt a gyermekosztályra tudják jelenleg elhelyezni, ahol nincsenek felkészülve ennek a speciális problémának a kezelésére, ugyanis nem erre a célra jött létre. Ezen a területen még nagyobb a hiány szakemberekből. Fekvőbeteg-ágy gyermekek, fiatalok részére pedig nincs is Veszprém megyében. Gyakorlatilag jelenleg a megyében nincs szakszerű ellátás a szenvedélybeteg fiatalok részére.

A fiatal drogosok egy része hajléktalan vagy hajléktalansághoz közeli állapotba került. Az idősebb szenvedélybetegek általában családban élnek. A feleség 20-30 évig is eltűri, szégyellik a környezet előtt, ezért fordulhat elő, hogy az évtizedek óta alkoholizáló beteg 60 évesen kerül először kapcsolatba az ellátórendszerrel, a pszichiáterrel. A drogfogyasztás látványosabb, a tünetek is erőteljesebbek, előbb jelentkeznek. A család sok esetben azonnali eredményt vár, de a szülők maguk nem akarnak részt venni a terápiában. Pedig a szülők is jelentősen érintettek a pszichés problémák kialakulásában. Sok a válás, a fiatalok sérülnek. A 18-35 éves korosztályból kikerülő kliensek közel felével lehet dolgozni, kb. egynegyedüknél van is eredmény. Nagyon fontos a család, a partner szerepe, ezen támogató közeg hiányában nem várható tartós változás, gyógyulás. Ennek a korosztálynak háromnegyed része drogfogyasztó, egynegyed része szenvedélybeteg. A drogfogyasztás terén történt változás nehezíti a gyógyítást. 3-4 éve a fiatalok 90 %a marihuánát szívott, ez mostanra lecsökkent 25 %-ra, a többi szert a dizajner drogok adják, amit nem lehet kimutatni, a hatásukról is keveset tudnak a szakemberek, és sokkal ártalmasabb rövid távon. A skizofrénia ritka, 1% körüli az előfordulási arány. Jellemző tünet a szorongás, depresszió, személyiségzavar. A fiatalok többnyire középfokú végzettséggel rendelkeznek, kevesebb a lány. Az 50 év feletti korosztályban kevésbé a drogfogyasztás, inkább az alkoholprobléma dominál. A pszichiáter szerint a nyugdíjazás után jelentkező alkoholproblémára is jobban oda kellene figyelni. Az alkoholbetegség velejárója

a depresszió, a szorongás. A túlzott alkoholfogyasztásban továbbra is felülreprezentáltak a férfiak.

A pszichiáter szerint az alapellátást kellene megerősíteni, így a szakorvosokra maradhatna a klasszikus ellátási terület. Amíg az alapellátás 1500 fő körüli betegszámmal dolgozik, ez persze nem lehetséges. Ezért csökkenteni kellene a körzetekben a beteglétszámot. A házi orvosok megfelelő képzése, felkészítése után például a szenvedélybetegek jelentős részét el tudnák látni. A prevenciót már az óvodás gyerekek szüleinél el kellene kezdeni. A pszichiáter a probléma kialakulásában a családnak nagyon fontos, „központi” szerepet tulajdonít.

Problémák az egészségügyi ellátórendszeren belül:

- pszichiáter hiány;
- nővér hiány;
- veszélyességi pótlék hiánya;
- addiktológiai osztály hiánya;
- nincs akut fekvőbeteg részleg Veszprémben ;
- gyermekpszichiátria, gyermekpszichiáter hiány.

Javaslat:

- alapellátás megerősítése;
- akut pszichiátriai részleg kialakítása a Veszprémi Kórházban;
- család szerepének erősítése, prevenció már az óvodás gyerekek szüleinél.

Családsegítő Szolgálat, Gyermekjóléti Központ és Családok Átmeneti Otthona

Az interjú során érintett főbb témakörök: tapasztalatok a pszichés betegekkel kapcsolatban, ellátórendszer hiányosságai, együttműködés szociális és az egészségügyi területen, megoldási javaslatok

Az intézmény feladatai

Gyermekjóléti Központ

A Gyermekvédelmi törvény egy olyan ellátó rendszer kiépítését írja elő, mely a gyermekek védelmét szolgálva képes minden gyermek sorsát, igényeit és szükségleteit figyelemmel kísérni, szükség esetén megfelelő és hatékony segítséget nyújtani. A Gyermekjóléti Központ a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítése, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzése érdekében speciális szolgáltatásokat is biztosít:

Utcai és lakótelepi szociális munka, kapcsolattartási ügyelet, kórházi szociális munka, készenléti szolgálat. Nagy hangsúlyt helyez a prevencióra, az észlelő és jelzőrendszer működtetésére.

Családsegítő Szolgálat

A családsegítés célja, a krízisben lévő családok segítése, hogy képesek legyenek életük önálló továbbvitelére, problémáik megoldására, valamint az erőforrásaik mozgósítására. A családsegítő szolgálat feladata olyan általános és speciális szolgáltatás biztosítása, amely a szociális munka eszközeinek és módszereinek felhasználásával hozzájárul az egyének, a családok, a közösségek jólétéhez, fejlődéséhez, a szociális környezetükhöz való alkalmazkodáshoz.

Kapcsolat a pszichés zavarral küzdő személyekkel

A családsegítés önkéntes kapcsolaton alapul, ha a szolgáltatást igénybe vevő beszél pszichés problémájáról, csak akkor szerez tudomást erről a családgondozó. Kötelező nyilvántartást nem kell vezetni a pszichiátriai betegségről. A rendszeres szociális segélyben részesülők egy része küzd valamilyen pszichés problémával. A megállapított segély egyik oka lehet a mentális betegség miatti egészségkárosodás. Az együttműködési megállapodás alapján végzett család-gondozásban részesülők száma 2013-ban 380 fő volt, hozzávetőlegesen 15 %-uk küzd pszichés problémával. A Szolgálattal kapcsolatba kerülő személyek egy része kilátástalan élethelyzetben van. Nehéz megmondani, hogy mi volt előbb, az állásvesztés, lakáshitel, válás és ez a tartós krízis vezetett mentális betegséghez, vagy az utóbbi volt előbb. Mind a Családsegítő Szolgáltatnál, mind a Gyermekjóléti Központ ellátottai körében hozzávetőlegesen 10 %-ra tehető azoknak a száma, akiknek mentális betegségéről nincs diagnózis, de a család-gondozók a család-gondozás során érzékelik a mentális problémákat. A rendszeres szociális segélyezettek között több a férfi, a gondozott családok esetében jellemző az elvált vagy egyedülálló nő.

A gyermekjóléti szolgáltatás hátrányos helyzetű, veszélyeztetett gyermekekkel és családjukkal is foglalkozik. Az iskoláskorú gyermekek körében a Szolgálat viselkedészavarral, indulatkezelési nehézségekkel találkozik. Növekszik az egyre súlyosabb esetek száma. Várhatóan ezek a gyerek/ek lesznek az ifjúsági vagy később a felnőtt pszichiátria betegei. Az okokat illetően összetett problémáról van szó (szétesett családok, iskolarendszer hiányosságai stb.). Legtöbb problémát a nem diagnosztizált, betegségtudattal nem rendelkező kliensek jelentik. Több esetben egész apparátus, több hivatal, szociális szolgáltató, iskola dolgozik egy ügyön és pontosan a betegségből fakadóan – ami kezeletlen- nem tudnak előrelépni.

Mire lenne szükség?

Mindenek előtt komplex ellátásra. Jó példa erre, ami a Családsegítő Szolgáltatnál megvalósult a szenvedélybetegség kezelésében. A szolgálat rész munkaidőben alkalmaz egy addiktológiai konzultánst, aki mind a család-gondozónak,

mind az érintetteknek a segítségére tud lenni, itt működik az AA csoport is. Eredményesebb a gyógyulás, ha a család is mellé áll a betegnek, támogatja. A családot a családsegítővel a szociális terület segíti, a betegséget az egészségügy főleg gyógyszerrel kezeli (házi orvos, szakrendelés). Sajnos több esetben nem partner a házi orvos. Előfordult, hogy a beteg zaklatta a családot, és nem történt intézkedés az egészségügyi vonalon.

Az ellátórendszer működéséről, hiányosságairól, kapcsolódási pontokról

Az ellátórendszer szétdaraboltsága nem szerencsés. Előfordul, hogy egy személyvel több szociális szolgáltató is foglalkozik, ez különösen pszichiátriai betegek esetében nehezítheti az együttműködést.

Szükség lenne az információ megosztására az ellátó rendszeren belül. A Szolgálat nagyon sok energiát fektet a jelzőrendszer működtetésébe. Ennek köszönhetően a gyermekorvosokkal már sikerült jó kapcsolatot kialakítani, sajnos ugyanez nem mondható el a házi orvosok egy jelentős részéről.

A Gyermek- és Ifjúsági Pszichiátria szakembereivel esetmegbeszélő csoportokat tartanak, ez egy jó gyakorlat, amit a Családsegítő kezdeményezésére alakítottak ki. Ilyen rendszeres esetmegbeszélő csoportokra lenne szükség a Pszichiátriai Gondozó, a közösségi ellátó szakembereivel, pszichiáttereivel, szociális munkásokkal, gondozónőkkel, olykor közös szupervízióra lenne szükség. Ezek a találkozási alkalmak nagyban elősegítenék a partnerség kialakítását, elmélyítését. Lehetőség lenne a szemléletformálásra, egymás szakterületének jobb megismerésére, a közös gondolkodásra egy-egy eset kapcsán. Jó munkakapcsolat létesült a Horgony Alapítvánnyal.

A családsegítő és a gyermekjóléti szolgáltatás nem arra a célra jött létre, hogy pszichés problémával küzdő betegeket kezeljen. A Pszichiátriai Gondozót kellene megerősíteni, elegendő szakemberrel ellátni, ők rendelkeznek kompetens szaktudással. A családgondozók gyakran élnek át bizonytalanságot, tanácsalannak egy-egy pszichiátriai beteggel kapcsolatban, hogyan is kellene viszonyulni hozzájuk, ez számtalan dilemmát okoz a munkájuk során, mivel hiányzik az a speciális tudás, ami viszont a Pszichiátriai Gondozóban, közösségi ellátásban megvan. Növekszik azon esetek száma ahol meghatározó a pszichés probléma (bántalmazások).

A családsegítő szolgálat adósságkezelési tanácsadást, szolgáltatást is biztosít. Sajnos sokan nem tudnak részt venni ebben a programban. A lakáshitelük kapcsán teljesen eladósodott emberek tartósan szorongásban élnek, az évekig tartó bizonytalanság, a kilakoltatás veszélye, esetleg munkanélküliség, a nyomasztó terhek egy idő után pszichés problémákhoz, betegséghez vezethetnek. Ezeknek az embereknek megoldást jelentene a szociális bérlakás. Erre a lakhatási formára nagy szükség lenne.

Megoldási javaslatok:

- foglalkoztatás, munkahelyteremtés;
- támogatott lakhatás;
- szociális bérlakások
- szoros együttműködés a szociális és az egészségügy területén (házi orvosok);
- közös esetmegbeszélő csoportok, szupervízió szociális és egészségügyi területen;
- információk megosztása, szorosabb együttműködés a szociális és az egészségügyi területen különösen, de a jelzőrendszer tagjai körében is;
- pszichiátriai betegek komplex ellátása.

Összegzés

Az interjúk során megszólaltatott szakemberek hasonlóan látják a problémákat. Kevés a pszichiáter, nagyon sok a beteg. Hiányos és alulfinanszírozott az ellátórendszer, mind az egészségügyi, mind a szociális területen. Problémát okoz a pszichés zavarral küzdő személyek lakhatása. Őket segítő szükség lenne támogatott lakhatásra, szociális bérlakás biztosítására. Ehhez nélkülözhetetlen a helyi önkormányzat segítsége. Szükség lenne az ellátottak pszichés állapotát is figyelembe vevő munkahelyekre és humánus munkakörülmények biztosítása, a nyílt munkaerőpiacon és rehabilitációs formában is. Hatásosabb, közös fellépést a stigmatizáció ellen! Többször felmerült a pszichoeducáció fontossága, a pszichés problémában érintettek és környezetének tájékoztatása a pszichés betegségről. Sok esetben szociális szakemberek sem kellően tájékozottak ezen a területen. Jó gyakorlattal is találkoztunk. Közös esetmegbeszélő csoportok egészségügyi és szociális területen. A Családsegítő Szolgálat és a Gyermek- és Ifjúsági Pszichiátria munkatársai már rendszeresen találkoznak. A Horgony Alapítvány és a Családsegítő Szolgálat is tartott már közös esetmegbeszélőt, de rendszeres találkozási alkalmakat még nem sikerült kialakítani. Ezek a szakmai összefüggések lehetőséget biztosítanak arra is, hogy a különböző szakterületek képviselői kölcsönösen tájékoztassák egymást munkájukról, ismeretátadás és szemléletformálás is történhetne.

A megfogalmazott problémák jelentős részének megoldásához kormányzati akarat szükséges, helyi szinten nem orvosolható a probléma. Vannak azonban olyan területek, ahol lehet változtatni, a helyi ellátórendszer szakembereinek összefogásával, valamint Veszprém város önkormányzatának anyagi támogatásával (támogatott lakhatás).

Életképek a Veszprémben élő pszichés zavarral küzdő személyek és hozzátartozóik mindennapjaiból

A városban dolgozó, pszichés betegeket segítő szakemberek számára már nem jelentenek különösebben új információt az alábbiakban közreadott interjúrészek, a pszichés betegségekben szenvedők problémáinak definiálása. Ők és a betegek is nap mint nap szembesülnek azokkal a kérdésekkel, gondokkal és adandó feladatokkal, amelyekre az alábbiakban strukturált mélyinterjúk feldolgozása révén szeretnénk felhívni a figyelmet.

Felmérésünk során a Veszprémi Hét c. helyi lapban közzétett hirdetéssel lehetőséget szerettünk volna adni arra, hogy a pszichés betegséggel küszködők és / vagy hozzátartozóik akár személyes interjúzás vagy megkeresés keretein belül, akár postai úton vagy e-mailben jelezhessék észrevételeiket, tapasztalataikat, javaslataikat. Elgondolkodtató, hogy felhívásunkra egyetlen visszajelzés sem érkezett. Felmérésünk során is érezhattük, hogy a pszichiátriai betegségről beszélni, megnyílni - talán éppen a betegséget körüllegő tévhitiek, előítéletek és stigmák miatt - nagyon nehéz a legtöbb érintett számára. Végül a Veszprémben működő Horgony Alapítvány közreműködésével, illetve személyes ismeretségek révén 16 strukturált mélyinterjút sikerült elkészítenünk (3. sz. melléklet: Kérdőív a pszichés zavarokkal küszködő személyek életkörülményeinek felméréséhez a pszichés zavarokkal küszködő személy számára; 4. sz. melléklet: Kérdőív a pszichés zavarokkal küszködő személyek életkörülményeinek felméréséhez a pszichés zavarokkal küszködő hozzátartozója számára). Egy – egy interjú elkészítése minimum 45 percet, de volt ahol több mint két órát vett igénybe. Az interjúzás során lényegesnek éreztük megkérdezni, hogy mivel jár együtt a pszichés betegség, hogyan befolyásolja mindennapi életüket, családi kapcsolataikat, lakhatásukat, foglalkoztatottságukat, jövedelmi helyzetüket, életmódjukat, társas kapcsolataik számát, minőségét, valamint, hogy milyen tapasztalataik vannak a pszichés betegeket segítő intézmények működéséről, lennének-e javaslataik, visszajelzéseik a számunkra. Emellett az interjúzás során kitértünk azokra az élettörténeti eseményekre is, amelyek akár pozitív vagy akár negatív módon meghatározták az érintettek életkörülményeit. A történések elemei között találhatunk olyanokat, amelyek nagyon tipikusak az adott helyzetekben, mások viszont éppen attól érdekesek, hogy eltérnek a megszokottól.

„Jöjjenek máskor is”

Kikkel készültek a mélyinterjúk?

A Szociális Munka Tanszék oktatói és néhány kérdezőbiztosi szerepre felkészített hallgatónk összesen 16 strukturált mélyinterjút készített (ebből hét interjú hozzátartozóval, kilenc interjú a pszichés zavarral küszködő személlyel készült).

A mélyinterjú során megismert szereplők neveit megváltoztattuk, interjúalanyaink nem a valós nevükkel szerepelnek a tanulmányban.

Annak ellenére, hogy viszonylag kevesen vállalkoztak arra, hogy történetüket megosszák velünk, tapasztaltuk, hogy az interjúzás során a megkérdezettek könnyen megnyíltak és általában szívesen mesélték el tapasztalataikat, tárták fel problémáikat.

Az interjúzás során megismert történetek nyolc szereplője (Ildikó, Márta, Katalin, Mónika, Mária, Csaba, Tamás és Zoltán) paranoid skizofrén, de készültek interjújuk egy negyvenes éveinek közepén járó depressziós nővel, egy kényszerbeteg fiatalemberrel és édesanyjával, egy hipochonder férfi feleségével, valamint egy bipoláris zavarban szenvedő férfival és hozzátartozóival is. Az alábbiakban a kérdezőbiztosok leírásaiból idézve mutatjuk be interjúink alanyait.

Éva „Hatvanas éveinek elején járó, nyolc osztályt végzett özvegyasszony. Éppen a kutyasétáltatásból tért haza. Két szoba, nappalis lakótelepi lakásukba meleg szívvel invitált be bennünket. A lakás egyszerű, mégis otthonos. A falon, a polcokon gyerekei és unokái képei. Büszke rájuk. Nem kell hosszan ráhangolódni a beszélgetésre, az asszony annyira hálás, hogy valaki végre meghallgatja, hogy azonnal mesél. Gyorsan, részletesen, a megértő hallgatóságra kiéhezetten osztja meg velünk élete történetét. Már az előszobában megtudom, hogy fia tizenhat évesen, nem sokkal később pedig alkoholista férje is öngyilkos lett. Szemébe könny gyűlik, időnként megtörölgeti, de hozzászokott már a megpróbáltatásokhoz, nem kéri, hogy fejezzük be az interjút. Meséli, hogy lánya, Ildikó halk szavú, kedves, segítőkész volt. Most is az, amikor nem borítja el a „sok hang”. Amikor viszont hallgat ezekre a hangokra, akkor az édesanyját egyébként féltő lánynak megváltozik a személyisége, ordít, a falba veri a kezét, belerúg a kutyába, agresszívvé válik és előfordult már, hogy az édesanyjának is nekiment. Napi gyakoriságúak ezek a dühkitörések, Éva mégsem fél. Tartja magát. Több mint tíz éve találkozik nap mint nap ugyanezzel a helyzettel, volt ideje kitapasztalni, hogy lányával miként viselkedjen ilyenkor. Persze, azért nagyon kimerül.” (interjúkészítő)

A most 36 esztendő **Márta** paranoid skizofrén. Főiskolára járt, amikor jelentkeztek nála a tünetek. Napokig nem evett, nem kelt fel az ágyából és nem nyitott ajtót. A tűzoltók „törtek be hozzá”, hogy kórházba szállítsák.

Ibolya férje hipochonder, évek óta nem érti, hogy miért nem tudják diagnosztizálni és kezelni a betegségét. Ibolya negyvenes éveinek elejében járó, energikus, jó kedélyű tanárnő. Két általános iskoláskorú gyermeket nevel, közben ellátja a háztartást, külön korrepetálást vállal, hogy kiegészítse a család jövedel-

mét. Szükség is van a kiegészítő keresetre, Zsolt, a férj alkalmazott egy hivatalban, "állandóan valamilyen betegség testi tüneteitől szenved, orvostól – orvosig jár, hogy végre megkapja a helyes diagnózist. Pszichiáterhez is eljutott már, de nem érzi úgy, hogy pszichés problémái okozzák a tüneteit. A létező mindenféle vizsgálaton részt vett már, mindenhol negatív leletekkel tért vissza. Közben pedig egyre feszültebb, nincs kedve kimozdulni otthonról, többnyire a tévé előtt ül és aggodalmaskodik."

Ferenc főiskolára jár és csupán a közvetlen környezete tudja róla, hogy kényszerbeteg.

A kényszerbetegség gyermek- és felnőttkorban egyaránt előforduló krónikus, többnyire hullámzó lefolyást mutató pszichiátriai kórkép. A felnőtt betegek közel fele számol be arról, hogy betegsége már a korai gyermekkorban kezdődött, de felnőtt korában diagnosztizálták először. A betegséget a mindennapi tevékenységet jelentős mértékben megzavaró kényszerszorgodatok és kényszercelekvések fennállása jellemzi. A nemzetközi betegségszótárakban a szorongásos kórképek között szerepel. A kényszerszorgodatok (obszessziók) többnyire kellemetlen, ostoba és zavaró érzések, melyeket a beteg saját magától is idegennek, akarata ellenére valónak tart. Az obszessziók olyan jellegzetes témák köré csoportosulnak, mint például a szennyeződéssel kapcsolatos kényszerszorgodatok, aggodalom a piszoktól, kórokozótól, betegségtől, undor a különböző testnedvektől (nyál, vizelet stb.), félelem a környezeti szennyeződésektől (sugárzás stb.), kifejezett undor a ragacsos anyagoktól, ételmaradékoktól és a fertőzéses megbetegedésektől. Ferencet agresszív gondolatok is gyötrik. Félelem attól, hogy kárt tett vagy tenni fog valaki általa szeretett személyben. Aggodalom, hogy valami zavarba ejtőt tesz, hogy valamilyen rossz dologért ő lesz a felelős. Ő is, édesanyja is vállalta, hogy megosszák velünk tapasztalataikat.

Csaba 40 éves skizofrén férfi, egyedül él. A betegséget 22 éves korában diagnosztizálták nála. Miután barátai elmaradtak, számára a kapocs a társadalommal a Horgony Alapítvány munkatársai és közössége.

Tamás 25 éves, a nagymamájával él. Erős szorongással, depresszióval kezelik. Betegsége miatt középiskolai tanulmányba bele sem kezdett.

Zoltán 34 éves, 19 évesen diagnosztizálták nála a paranoid skizofréniát. Azóta ő a család kudarca.

Péter 63 éves, szintén paranoid skizofrén. Az ő története nem annyira jellem-

zõ, mert már elmúlt negyven éves és családot alapított mikor jelentkeztek nála a betegség tünetei. Azóta felesége elvált tőle, de mai napig gondoskodik róla.

A 40 éves **Katalin** férjével és két gyermekével él, a harmincas éveinek elején jelentkeztek nála a skizofrénia tünetei. Eleinte más személynek képzelte magát, majd furcsa szabályokat vezetett be, például az öltözködésben. Akkor került kórházba, amikor már nem evett, nem ivott, erős félelmei voltak. Három hónapot töltött Sümegyen, a pszichiátriai intézetben, ezalatt gyermekeiről a férje és a szülei gondoskodtak.

Mónikánál skizofréniaát diagnosztizáltak, de kényszer gondolatai, kényszer cselekedetei is vannak. Retteg a piszoktól, ha csak hozzá ér a ruhájához valami, már le kell cserélnie.

A 40 éves **József** bipoláris zavarban (közismertebb néven mániákus depresszió) szenved. Műszaki tanulmányait kezdte meg a főiskolán, amelynek kollégiumában egy átmulatott éjszaka után túlzélrán szeretett volna feljutni. Hat emeletet zuhant a mélybe. Ezt követően három hónapig volt kómában. Súlyosan sérült a beszédközpontja, mozgásközpontja, elvesztette önállóságát. A szülei fáradhatatlanul küzdenek érte, folyamatosan mellette vannak, fejlesztő foglalkozásokra hordják, édesapja saját készítésű finom mozgást fejlesztő eszközöket gyárt a számára. József több alkalommal kísérelt meg öngyilkosságot.

Anna 45 éves tanárnő. Sokáig nem is gondolta, hogy depressziós. A betegség fizikai tünetekkel jelentkezett nála: fáj a gerince, gyomorproblémái, emésztési zavarai voltak. Hosszú időbe tellett mire elfogadta, hogy a szomatikus tünetek háttérben lelki okok lehetnek. Körülbelül egy éve antidepresszáns gyógyszert szed, pszichoterápiára jár és jogára. Néhány hónapja megpróbálta "letenni" a gyógyszert, de tünetei azonnal visszatértek.

Marika néni 94 éves. Néhány éve depresszióval kezelik, de élettörténetéből kiderül, hogy korábban is voltak téveszméi. Volt, amikor úgy hitte kitört a „Harmadik Világháború”, máskor pedig azzal fogadta az unokáit, hogy „lehallgatják a tévén/illetve elektromos vezetékeken keresztül”. Évek teltek el anélkül, hogy pszichiáter látta volna, hogy betegségét diagnosztizálták volna. Néhány éve hipót ivott, azóta szed antidepresszánt.

„Megtanultam elfogadni”**Hogyan befolyásolja életüket, mit jelent a számukra, hogy pszichés zavarral küszködnek?**

A „pszichés zavar” nagyon tág fogalom, a pszichés zavarral küszködők köre rendkívül heterogén, sokan vannak és sokféleképpen élnek. Vannak olyan zavarok, amelyek szinte alig befolyásolják a vele együtt élőket életvitelét, munkavállalását, családi kapcsolatait, és vannak olyan tünetek, amelyek a leghétköznapibb tevékenységet is gátolják, például lehetetlenné teszik az önellátást. Még ugyanaz a kórkép sem egyformán határozza meg a pszichés zavarral küszködők sorsát.

„Megtanultam kezelni a lányom viselkedését. Sőt, már látom rajta, amikor rossz napja van, amikor jönnek a hangok. Ilyenkor igyekszem feladatokat adni neki, társasozni vele, lefoglalni, hogy ne figyeljen rájuk. Van, hogy megkérem, hogy mosogasson, vagy felmosson, de nincs ám a munkájában köszönet. Azt szeretném, ha hasznosnak érezné magát, aztán titokban újra elmosogatok utána. Ha nem olyan erősek a hangok, akkor a figyelmemmel meg tudom előzni a dühkitörést. Minden nap vannak dühkitörései. A kutya is felismeri, hogy mikor vannak rossz percei. Ilyenkor fél tőle, aztán, ha sír, akkor odabújik hozzá, mint-ha vigasztalni akarná...

Amikor ordít, agresszív, akkor csendben maradok, megvárom, hogy lenyugodjon. Amíg még félig tud magáról ő is kéri tőlem, hogy ne menjek hozzá közel, mert fél, hogy bántani fog. Azt mondja: anya, ne gyere a közelembbe, nem akarlak bántani. Aztán kiabál, meg elmond mindennek, azt mondja, hogy én is kinevetem. Ilyenkor már nem tud magáról, belerúg a kutyába, üti a falat, aztán nem emlékszik rá. Az a baj, hogy a szomszédok is hallják.

Sajnálom a lányomat, de nem mutathatom ki előtte, mert társként, egyenrangúként kell kezelnem.” (Ildikó édesanyja)

„A férjemnek próbálok segíteni, de szinte már semmit nem csinálunk közösen. Egy ideig komolyan vettem a problémáit, most viszont amikor meghallom, hogy megint mije fáj éppen, milyen betegségre gyanakszik, már csak közönyt vagy dühöt érzek.” (a feleség, Ibolya)

„Megtanultam ezzel élni, de lelki fájdalomokkal jár. És rengeteg felesleges lelkiismeret furdalással. Egész nap ostoba szituációkat képzelek el. Mintha állandóan ezektől kellene menekülnöm. Nekem főleg kényszer-gondolataim vannak, kényszercelemekedetem kevesebb. Néha feleslegesen kezet mosok. Kombinálok, hogy milyen szennyező anyag mivel érhetett össze. Kisebb higiéniaival kapcsolatos rituálék vannak az életemben, de nem túlzottan zavaróak. Inkább a gondolatokat nehéz elviselnem.” (Ferenc)

„Érdekes, hogy sosem zavarta a nagymamám „nagymamaságát” a betegsége. Úgy éltünk, ahogyan mások. Amikor náluk voltunk főzött ránk, gondoskodott rólunk. Gyerekként is feltűnt, hogy „üldözési mániája” van, de valahogyan nem

tulajdonítottunk jelentőséget ennek.” (Marika néni unokája)

„Hűsz évesen olvastam egy könyvet a skizofrénekről. Akkor olyan misztikusnak tűnt az egész betegség. Később, amikor nálam is diagnosztizálták ezt a betegséget, akkor már nem is tűnt olyan misztikusnak. Éppen az a különös benne, hogy egészen természetesnek, magaménak érzem még a téves gondolatokat is.” (Mónika)

Mi a legrosszabb a betegségükben?

„Legrosszabb a betegségben, hogy nem tudom magamat feltalálni. Semmihez sincs kedvem, tudnék csinálni dolgokat, de inkább tétlen vagyok. Ez a legrosszabb. Nem érzem magamat elég erősnek, meg sem próbálok inkább.” (Tamás)

„Küzdelmet jelent. Tízszer annyit kell küzdenem, mint egy egészséges embernek. A munkával, a felgyorsult világgal sem tudok mit kezdeni. Minden olyan idegen. Zavarodottságot érzek folyamatosan. Nem találok a helyem.” (Zoltán)

„Nagy teherrel jár a betegségem, nehéz volt alkalmazkodni ahhoz, hogy beteg ember vagyok, hogy folyamatosan gyógyszeres kezelés alatt állok.” (Péter)

„A sérelmek. Mindenütt úgy érzem sérelmek érnek. Ezek voltak az első tüneteim is. Állandóan úgy éreztem mindenki engem figyel, engem akar bántani. Hogy ki akarnak használni. Egy alkalommal csúnyán összeveszttem a barátnőimmel is emiatt.” (Márta)

„Nem tudok úgy örülni, mint mások... Hogy nem vagyok ura a saját működésemnek” (Anna)

„Újra és újra megerősíteni. És hiába mondom el ezerszer, ezeregyszerre is megkérdezi, hogy „nem baj-e... hogy ezt és ezt csinálta, gondolta. És látom, hogy nem tud kikapcsolni a kényszer gondolatai miatt. Nem jár például a Balatonra, mert ott „testnedvek találkoznak”. (Ferenc édesanyja)

Van, akinek a kérdés kapcsán is pozitív gondolatok jutnak az eszébe:

„A betegségem ellenére harmonikus életet élek. Elfogadtam, hogy ez van. Sokat segített a hitem is.” (Katalin)

„Nem tudtam, hogy ez betegség!”

A pszichés zavar első tüneteiről, diagnosztizálásának körülményeiről, a betegség családi fogadtatásáról

A betegség elfogadása a pszichés zavarral együtt élő számára és a hozzátartozó számára sem könnyű. Jellemzően a hozzátartozóknak, szülőknek tűnik fel először a viselkedés kóros megváltozása, az ő javaslatukra keresik fel a háziorvost vagy a pszichiátriát a pszichés zavarral küszködő személyek. Eleinte nincs betegségtudatuk, ők úgy érzik, hogy viselkedésük adekvát válasz az őket körülvevő környezetben folyó történésekre. Néha előfordul, hogy a hozzátartozók is a végsőkig hátrítják, hogy betegségről lenne szó, és csak akkor szembesülnek

azzal, amikor már mentőt kell hívni, mert „kimászott az ablakon”, „felvágta az ereit”, „napokig nem evett”, „dührohamot kapott”, stb.

A betegség tüneteinek megjelenésétől a diagnosztizálásig hosszú hónapok, sőt néha évek is eltelhetnek. A betegség feltételezése, elfogadása sem jár azzal minden esetben, hogy orvoshoz forduljon az érintett. Felmérésünk kapcsán találkoztunk olyan pszichés zavarral küszködő beteg édesanyjával is, akinek felnőtt korú gyermekét annak ellenére sem látta pszichiáter (házi orvos sem), hogy pszichés tünetei súlyosak, például évek óta ki sem mozdult a szobájából. Van, amikor a hozzátartozók felismerik, hogy „itt már betegségről van szó”, mégsem tudják elérni, hogy a beteg családtag orvoshoz forduljon, máskor pedig éppen a hozzátartozók nem fogadják el a betegséget, nem értik, hogy „miért nem mozdul ki”, „miért nem csinál semmit”. Úgy érzik „nem igaz, hogy nincs energiája, csupán lusta”, „önző, mert magán kívül nem is figyel másra”, stb.

„Ha a család el is jutott a helyes diagnózisig, akkor is a „türelmes időszakokat” „kimerülések” követhetik. Elfogadó és elutasító időszakok váltják egymást.” (Ferenc édesanyja)

„Az X-edik vizsgálatot követően végül az egyik orvos vetette fel, hogy pszichiátriára kellene mennem. De addigra már túl voltam egy sor kivizsgáláson és rengeteg pénzt költöttem különböző orvosi kezelésekre. A házi orvos mellett felkerestem a belgyógyászt, gasztroenterológiai vizsgálatokon vettem részt. Az alternatív gyógyászat irányába is elmentem, mert megingott a bizalmam a hagyományos orvoslásban. Amikor felmerült, hogy tüneteimnek lelki okai lehetnek, még örültem is, hogy fizikálisan nincs bajom.” (Anna)

„Az utóbbi évek másról sem szóltak, minthogy orvostól orvosig jártunk. A házi orvostól mindenféle beutalót kaptunk, a férjem a létező mindenféle kivizsgáláson részt vett már. Az alternatív gyógyászatban is megoldásokat kerestünk. Meg nem tudom mondani, hogy mennyi pénzünkbe került már mindez nekünk... ” (a feleség, Ibolya)

„Eleinte törődtem a problémáival, de aztán olyan volt mintha széllel szembe mennék. Elkísértem pszichiáterhez is. És voltunk párterápián. De az sem volt jó, mert odamentünk ezer bajjal és ezerhárommal tértünk haza. A terapeuta nem kérdezte, hogy mi működik jól a kapcsolatban, mi az, amit szerethetünk egymásban. Csak arról volt szó, ami nem működik. Hazajöttünk és egymásnak estünk.” (a feleség, Ibolya)

„Ferinek már óvodás korában jelentkeztek a tünetei. Kézmosási tünetekkel kezdődött. Feltűnt, hogy a tenyerére húzza a pulóver ujját, de akkor én még nem is tudtam, hogy létezik ilyen betegség. A kóros gondolatok általános iskola alsó tagozatában felerősödtek. Hol attól félt, hogy agydaganata van, hol sugárveszélytől, hol pedig attól, hogy valamelyik szerettében valamilyen komoly kárt tesz. A tüneteit azóta is váltogatja... Akkor már utána olvastam a betegségnek, tulajdonkép-

pen már a saját diagnózissal kerestem fel a budapesti Vadaskert Kórházat, ahol megerősítették a gyanúmat: a fiam kényszerbeteg... Azért nem a helyi gyermekpszichiátriát kerestem meg, mert azt reméltem, hogy a budapesti gyermekpszichiátrián több tapasztalatuk lehet kényszerbeteg gyerekekkel. Nem csalódtam! Nemcsak, hogy nagyon megértették a problémáinkat, de a gyermekem kétszer is részt vehetett kényszerbeteg gyerekeknek szervezett táborban, mi szülők pedig speciálisan számunkra szervezett szülőcsoporton. Elmondhatatlanul jó érzés volt olyan sorstársakkal találkozni, beszélni, akik pontosan tudták, hogy mit élünk meg... Hiába tudtam, hogy a kisfiam nem tehet betegségéről időnként nagyon dühös voltam és türelmetlen, amiért nem tudja leállítani a gondolatait. Úgy éreztem, hogy nem is küzd eléggé. És aztán ő is a szememre szokta vetni, hogy nem hallgatok meg, pedig én adok lehetőséget arra, hogy elmondja a problémáit, csak azt nem hagyom, hogy folyamatosan ezt mondja. Egyrészt, mert nem engedhetem meg, hogy bevonjon a kényszer gondolataival kapcsolatos „játszmáiba”, másrészt mert egyszerűen nem bírom állandóan hallgatni. Kimerülök és kétségbeesek attól, ha állandóan ezt kell hallgatnom.” (Ferenc édesanyja)

„Hogyan fogadták a családtagok a betegségemet? Volt, hogy értetlenül. Anyu néha kiabált velem, sőt egy alkalommal annyira kiborult, hogy üvöltött. Idegbajt kapott tőlem. Nagyon gyakran érzem, hogy egyedül vagyok a problémámmal, hogy igazán senki sem tud segíteni ezen. Talán magam tudnék.” (Ferenc)

„Anyu veszekedett velem. Nem értette meg, hogy miért fekszem egyfolytában az ágyban. Ki akart rángatni, azt kiabálta, hogy lusta vagyok. Nem értette, hogy ez betegség. Bejött és üvöltött velem a szobában.” (Mónika)

„Anyu aggódott, de nem értette a betegségem, és nem tudott mit kezdeni vele. Nem is igazán beszélgettünk erről. A nővérem türelmetlen volt és ideges, elvárta volna, hogy szedjem össze magamat. Egy idő után már nem is szívesen meséltem senkinek sem a helyzetemről.” (Anna)

Olykor nem is igazán vannak tisztában a betegségükkel:

„Autisztikus depressziót állapítottak meg nálam. De fogalmam nincs ez mit is jelent konkrétan.” (Csaba)

A skizofrén betegek élettörténetében gyakran találkozni családon belüli tragédiákkal, korai halálesetekkel, szenvedélybetegséggel, néha családon belüli erőszakkal. Skizofrén interjúalanyaink anamnézisében is találni tragédiákat: Tamás anyja még a fiú gyerekkorában meghalt, Csaba autóbalesetben veszítette el egyik testvérét, Zoltán szexuális bűncselekmény áldozatává vált, Ildikó rettegett az édesapjától és apja is, testvére is öngyilkosok lettek, Mónika szintén úgy emlékszik vissza édesapjára, hogy „durva ember volt, bántalmazott is bennünket.”

„Ildikó a negyedik, legkisebbik gyermek a családban. Édesanyjához a mai napig kisgyermekként ragaszkodik, előfordul, hogy vele alszik, el kell ringatnia őt.

Édesapjától, aki alkoholista volt, rettegett, ugyanis éveken keresztül terrorizálta a családot. Ildikó alig múlt tíz éves, mikor jó tanuló, gimnazista bátyja saját kezűleg vetett véget az életének. Három évvel később édesapját ugyanígy vesztette el a család. Az évek során felgyülemlett fájdalom az egész családot megviselte.

Ildikó középiskolás volt, amikor édesanyja agyvérzést kapott, hosszú ideig ápolásra szorult. Egy ideig képes volt édesanyját segíteni a felépülésben, majd egy napon anyaszült meztelenül kimászott az ablakon, mentőt kellett hívni hozzá. Hónapokig Sümegeen kezelték, aztán fél évet töltött más megye pszichiátriai intézményében.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„19 évesen kezdtem hangokat hallani. Egy híres embernek, celebnek képzeltem magamat. Megvertem a testvéremet és az édesanyámat. Prostituált akartam lenni. Nem voltam magamnál.” (Ildikó)

Megerősítő, támogató családi légkörben sincs garancia arra, hogy nem lesz pszichés beteg a családtag. Az ilyen családokban különösen fájdalmas, hogy „bármennyire is próbálkoznak, nem tudnak segíteni a hozzátartozón.” (Márta édesanyja).

A skizofrén kórképre jellemző, hogy a fejlődés éppen az ifjú korba lépve torpan meg: a tanulmányokat félbe kell szakítani, állásukat elveszítik, elhelyezkedni nem tudnak, párkapcsolat és család kialakítására képtelenné válnak.

Betegségtudat

„Ildikó tudja, hogy valami nincs rendben vele. Hogy félrevezetik a hangok. Ha nem olyan erősek, akkor ellen tud állni nekik, de, ha erősek, akkor nem.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„Zsolt nem fogadja el, hogy problémái lelki eredetűek, pszichések. Meg van győződve arról, hogy szomatikus betegsége van, amelyre az orvosok nem találnak diagnózist.” (a feleség, Ibolya)

„Én pontosan tudom, hogy hülyeség, amiket gondolok. Állítólag ez választja el a kényszerbetegséget a skizofréniától, mert a kényszerbeteg tudja, hogy ostobaság amikre gondol, míg a skizofrén hiszi, hogy amit gondol az úgy is van”. (Ferenc)

„Nekem nem volt betegségtudatom. Úgy éreztem mindenki ellenséges velem és összefogott ellenem a világ.” (Márta)

„A kollégák jelezték, hogy baj van velem. Úgy éreztem figyelnek. Attól rettegem elrabolnak és olyan dolgokra kényszerítenek, amiket nem akarok megtenni. Mintha mindenki engem figyelt volna és rólam beszélgetett. A kórházi kezelést is így éltem meg. Elszenvedtem és azt hittem, hogy elrabolnak. A mentőben borzalmas volt. Azt hittem meg akarnak ölni. Nem esett le, hogy kórházba visznek.” (Mónika)

„A betegség 43 évesen jelentkezett nálam, abban az évben, amikor két közeli hozzátartozómat is elveszítettem. Visszagondolva már korábban is, húsz évesen

is éreztem, hogy valami nem stimmel velem. Míg a kortársaim férjhez mentek én otthon maradtam, céltalanul tengődtem, később pedig csak a munkának éltem. A környezetemnek sem tűnt fel a helyzetem. Nehéz meghúzni a határt a betegség és az elfogadható szomorúság között.” (Anna)

„Végül meg kellett érteniük, hogy önállóan kell élnem”

Kivel élnek együtt? Kire számíthatnak? Önellátás?

Interjúalanyaink közül négyen a szüleikkel élnek. (Két skizofrén diagnózissal rendelkező személy és a kényszerbeteg fiatalember, valamint a mániákus depressziós József.) Egy férfi a nagymamájával lakik, hárman házastársukkal (volt házastársával) és gyerekeikkel élnek közös háztartásban. Hárman egyedül gondoskodnak magukról. Az idős Marika néni a lánya vette magához.

Az enyhébb pszichés zavarral küszködők nem is igazán szorulnak segítségre hétköznapi teendőikben. A „*Kihez fordulhatnak segítségért?*” kérdésre az egyedül élők és a házastársukkal élő egyik megkérdezett is megemlíti a szülőket, mint a legfontosabb támaszt. A tizenkét pszichés zavarral küszködő személy közül csak egy akadt, aki úgy fogalmazott, hogy a szüleire sem számíthat.

A pszichés betegség olykor a lakhely megválasztásában is szerepet játszhat:

„Nem költöztünk el Veszprémből, mert itt közel van az egészségügyi ellátás, gyorsan kiér a mentő, van nappali ellátás. A szomszédok már tudják mi a helyzet. Figyelnek rám, ha dühkitörése van a lányomnak megkérdezik, hogy szükségem van-e segítségre.” (Ildikó édesanyja, Éva)

Az önállósulás igénye nem mindenütt jelenik meg, de ahol igen ott komoly konfliktusokhoz vezethet:

„A szüleimnek meg kellett érteniük, hogy külön költözöm. Eleinte nem támogattak ebben, de végül megértették. Most, hogy látják, hogy képes vagyok gondoskodni önmagamról már belátják, hogy jó döntés volt. Egyébként közel laknak és édesanyám besegít a háztartásba.” (Csaba)

„Abból voltak konfliktusaink, hogy túlféltettek. Semmit nem hagytak önállóan tennem. Állandóan mellettem voltak, folyamatosan kontrolláltak. Ezért akartam meghalni. Azóta végre engedik, hogy egyedül sétáljak. Néha elesem, de fel szoktam segíteni magamat.” (József)

A megkérdezettek önellátási képessége is nagyon változatos képet mutat. Önellátási nehézségek inkább a paranoid skizofrén betegeknek állnak fenn. A legtöbb gondot interjúalanyaink számára a lakáson belüli rend fenntartása, a jogi ügyek önálló intézése illetve a napi életritmus kialakításának nehézsége okozza. (2.sz. táblázat: Segítségre szorul-e az alábbiakban?)

2.sz. táblázat: Segítségre szorul-e az alábbiakban?

	igen	nem
Segítségre szorul bevásárlásnál (bevásárló lista elkészítésénél, bevásárlás elvégzésénél)	3	9
Segítségre szorul a napi étkezések előkészítésénél	2	10
Segítségre szorul a lakáson belüli rend fenntartásához	6	6
Segítségre szorul ruháinak tisztításánál	5	7
Segítségre szorul szabadidős programok megszervezésében	2	10
Segítségre szorul a hatékony kommunikációban	3	9
Segítségre szorul a problémamegoldásban	3	9
Segítségre szorul a konfliktuskezelésben	3	9
Segítségre szorul a közlekedési eszközök használatánál	2	10
Segítségre szorul a telefon használatánál	2	10
Segítségre szorul a pénz beosztásában	5	7
Segítségre szorul anyagi ügyei intézésében	5	7
Segítségre szorul jogi ügyei intézésében	6	6
Segítségre szorul a napi életritmus kialakításában	6	6

A „Kire számíthatnak?” kérdéskor azok az interjúalanyok (nyolcan), akik kapcsolatban állnak a Horgony Alapítvánnyal, valamennyien említik az Alapítvány munkatársait is, hogy számíthatnak a segítségükre.

A pszichés betegség hogyan befolyásolta a családi, illetve a tágabb kapcsolataikat?

A betegek legfőbb támaszai többnyire a legközelebbi családtagok (szülők, testvérek). A szűkebb család általában a végsőkig harcol a hozzátartozó felépüléséért, gondoskodik pszichés zavarral küszködő hozzátartozójáról. A nehézségek azonban időnként még a közeli, egyébként szerető családtagok között is konfliktust és / vagy elhidegülést, közönyt válthatnak ki.

„Ildikót nagyon szeretik a testvérei. A bátyja néha elviszi kocsikázni, azt nagyon szereti. Ha érzem, hogy kezd elhatalmasodni rajta a sötétség, akkor szoktam szólni a testvéreinek, hogy hívják fel gyorsan, mert az használni szokott, ha beszélhet velük.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„Amikor még nem tudtuk mivel jár ez a betegség a fiam egyszer megverte Ildikót, mert meg akart engem védeni tőle. Kiabált vele, hogy többet ne fenyegetsen engem és ne merjen hozzám nyúlni, mert egyszer csúnyán megharapott. És a fiam ezt nem tudta elfogadni.”

(Ildikó édesanyja, Éva)

„Eleinte küzdöttem érte, de mára belefáradtam. Egyedül érzem magamat és bánt, hogy látom a gyerekeimet is bevonja az aggodalmaiba. Néha nagyon elkeseredek és nem tudom, hogy meddig bírom még mellette, de aztán mindig túljutok ezen a ponton.” (a feleség, Ibolya)

„Amióta megszülettek az unokáim Ildikó nem mehet a testvéreihez. Félnék tőle. Féltik a gyerekeket. Én ezt megértem, mert engem is képes bántani. Pedig a lányom nagyon szereti a gyerekeket.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„A tágabb családom tudja, hogy kényszerbeteg vagyok, általában nem téma, csak anyukámnak és a nagymamának beszélek a kényszereimről. És az öcsémnek. Az öcsém elvicceli. Egyébként csak keveseknek beszélek a betegségemről... (...) Tudok másokkal kapcsolatot kialakítani, de előfordul, hogy kényszergondolataim lesznek az idegen emberekkel kapcsolatban. És ez nehezíti az ismerkedést...” (Ferenc)

„Úgy gondolom egész ügyesen kezeli fiam a betegségét. Vannak sorstársai, akik iskolába sem tudtak járni a betegségük miatt. Az én fiam nem csak, hogy járt iskolába, de volt olyan tantárgy, amelyben kiemelkedően jól teljesített. Az osztálytársakkal való kapcsolatát, a közösségbe való beilleszkedését befolyásolhatta a betegsége. Egy kicsit mindig szorongóbb volt az átlagnál és nehezen illeszkedett be. Később aztán jobban megtanult bánni a kapcsolataival, egyre ügyesebben elfogadtatta magát, megtanulta, hogy mennyit mondhat el magáról és mi az, amit talán már nem érdemes megosztania másokkal.

Feriről sok kortársa tudja, hogy kényszerbeteg, mert nem csinál titkot belőle. Én ezt nem is bánom, de attól azért óvom, hogy kényszergondolataiba részletesen is betekintést engedjen. Az az ő intim területe, magánszféra, amelyre vigyáznia kell.” (Ferenc édesanyja)

„Amikor diagnosztizálták a betegségem, anyukám felmondott a munkahelyén, hogy ápolhasson. Vittek kezelésre, mindenben próbáltak támogatni, de az érezhető volt, hogy nem úgy kezelnek, mint előtte. A bátyám volt a normális, neki minden összejött, én meg hülyegyerek maradtam egész életemre. Anyu főzött is rám mindig, de többet nem megyek hozzájuk, lemondtak rólam. Sok veszekedés is volt otthon. Apám azt akarta, hogy álljak a saját lábamra, de nem tudtam. Anyu meg óvni akart mindentől, de ez sem volt jó. Pont ez a rész maradt ki az életemből, hogy saját lábra álljak. Megtanulni csajozni, meg ilyesmi. E helyett én otthon maradtam és a szüleimmel éltem nagyon sokáig. Nem követtem el azokat a hibákat, amelyeket a kortársaim, de nem is tartok most sehol.” (Zoltán)

„A feleségem mondta, hogy baj van velem, de én nem hittem el, nem akartam orvoshoz menni. Aztán bevitetett Sümegegre mentővel.” (Péter)

„Bolondnak, hülyének neveztek”**Baráti kapcsolatok**

Az általunk megkérdezett személyek többnyire arról számoltak be, hogy betegségük megjelenését követően elmaradtak a régi barátok.

„A barátaim nem kiálltak mellettem, hanem bolondnak, hülyének neveztek és teljes mértékben megszakították a kapcsolatot velem. Ezek a csalódások a mai napig bántanak.” (Csaba)

„Csak a klubban vannak barátaim. A régiek lekoptak.” (Zoltán)

„Egyik sorstársam a legjobb barátnóm.” (Katalin)

Van, aki a családon kívül semmilyen kapcsolatot sem érez biztonságosnak:

„Nincsenek barátaim. A kutyát nagyon szeretem. Ő lett a társam.” (Ildikó)

A kapcsolatok minőségét az enyhébb kórképek is befolyásolhatják:

„Volt időszak, amikor nehezemre esett találkoznom másokkal. Zavart, hogy mások rendben vannak, én pedig nem tudok túljutni a problémáimon. Annyira el voltam foglalva a saját érzéseimmel, be voltam szűkülve, hogy nem tudtam jelen lenni a kapcsolatokban.” (Anna)

Olykor pedig egészen súlyos tünetek mellett is sikerül megőrizni a baráti kapcsolatokat:

„A barátaim tudják, hogy mi a helyzet velem. Előfordul, hogy kiakasztom őket, de többnyire tréfát csinálnak a helyzetemből és együtt nevetünk rajta. Nem volt igazán gondom abból, hogy tudnak a betegségről.” (Ferenc)

A „Horgony” Alapítvány kapcsolatokat pótló szerepe

A súlyosabb kórképpel (paranoid skizofrén) küszködő interjúalanyaink szinte valamennyien megemlítték a Horgony Alapítvány szerepét. Rendkívül fontos számukra, mert pótolja az elveszett kapcsolatokat, hogy az intézmény keretein belül ismerkedhetnek, új barátságok szövődhetnek.

„A legjobb barátom a szociális munkás. Vele mindent meg tudok beszélni.” (Csaba)

„Itt, ahol vagyok nagyon jó. Nincs olyan, ami még kellene. Minden van. Angol nyelvtanulás, zene, lehet hozni saját zenét is, csoportdolgok... és a többiekkel jól kijövök.” (Tamás)

„Örülök, hogy van a Horgony Alapítvány. Nem ismerem mások igényeit, de mi a barátnőmmel nagyon elégedettek vagyunk a nappali klub működésével.” (Márta)

„Néha eszembe jut, hogy élhetnék másképpen is, úgy, mint a többiek”**Párkapcsolat és családalapítás**

Miközben a pszichés betegek legerősebb támasza a család, a betegségek nagyon megterhelik a családon belüli kapcsolatokat, tönkretelhetik a már kialakult párkapcsolatokat vagy akadályozzák a párkapcsolat kialakulását.

„Néha szokta mondani a lányom, hogy jó volna, ha elfogadná így valaki. Van

egy ismerősünk, aki szintén skizofrén és ő férjhez ment, aztán egy ilyen dühkitőréskor a férje eltörte a kezét. Ildikó rájött arra, hogy talán sose kellene férjhez mennie. Most, hogy a testvéreinél már vannak gyerekek, látom, hogy bántja, hogy neki nincs vagy nem lesz. Ilyenkor az ölébe veszi a kiskutyát és azt mondja: ez az én babám.”(Ildikó édesanyja, Éva)

„Zsolt betegsége befolyásolta a házasságunkat. Sok mindent külön csinálunk, mert annyira a betegségével van elfoglalva, hogy nem tud társam lenni a hétköznapokban.” (a feleség, Ibolya)

„Szerintem befolyásolja a betegségem a párkapcsolathoz való hozzáállásom. Nem tudom, hogyan, csak azt, hogy befolyásolja. Az anyukám néha azt is mondja, hogy ezt, mármint a betegségemet, nem lesz társ, aki elviselné.” (Ferenc)

„Nem normális, hogy nincs párkapcsolatom. Nagyon szeretnék, de nem tudok kialakítani ilyet.” (Csaba)

„A párkapcsolatot azért néha befolyásolja a betegség. Nehezebb kezdeményezni, de, akikkel együtt voltam, elfogadták.” (Tamás)

„Kezdem feladni a reményt, hogy valaha talállok magamnak egy normális lányt, aki jól is néz ki. Randizgatom elég sokat, még most nyáron is, de mindig elijesztem a lányokat. Megkérdezik miért beszélek lassabban, én meg nem szoktam hazudni, elmondom, hogy milyen betegségem van. Azt hiszik-, hogy a skizofrének valami gyilkosok. Nem számít, hogy én milyen vagyok, mindig megjádnak a szótól: skizofrén. Mintha valami pszichopata volnék. Interneten is ismerkedtem és, amikor elárultam a betegségem, a lányok letiltottak. Bulikban is szólítottam le lányt, aki csavargatta magát nekem. Ő meg kamu telefonszámot adott meg. Nem tudom hol lehetne ismerkedni, mert itt a klubban nem akarok. El kellene járnom normális emberek közé.” (Zoltán)

„A feleségemmel sokat vitáztam, mert nem ismertem el, hogy beteg vagyok. Végül el is váltunk. Amikor utoljára kórházba kerültem, akkor adta be a válópert. Ez nagyon megviselt. De megértem.” (Péter)

„Én félek a párkapcsolattól ezért nem is igazán keresem. Fura dolgokat hallok, látok és nem is igazán van kapcsolatam a külvilággal. Ez gátol abban, hogy kapcsolatam legyen.” (Márta)

„A házasságunk kiállta ezt a próbát, a férjem mindvégig mellettem volt.” (Katalin)

„A gyógyszerek hatására vagy a betegségtől, de rettenetesen elhíztam. Így nem lehet párt találni. Kétszeres hátrányba kerültem a társkeresésben: az elhízás és a betegség is akadályozza.” (Mónika)

„Kinevetik vagy félnek tőle”**Előítéletek, megbélyegzés és bizalmatlanság**

A pszichés zavarral küszködő személyeket segítő szakemberekkel beszélgetve gyakran felmerül, hogy a környezet nagyon előítéletes a pszichés betegségekkel / betegekkel szemben. Előítéletekkel, kirekesztéssel kapcsolatos tapasztalataikról interjúalanyaink is beszámoltak. A kirekesztődés egyik területe a barátság. Szomorú tapasztalat, hogy a betegség megjelenésével gyakran elmaradnak a régi barátok. A másik nagy terület ahol szintén nem vagy csak nehezebben tudnak az általános elvárásoknak megfelelően élni a párkapcsolatok területe. A harmadik terület, ahol viszonylag sokaknak van negatív tapasztalata a munkavállalás, foglalkoztatás. Ez szinte valamennyi paranoid skizofrén diagnózissal rendelkezőnél általános tapasztalat.

„Az iskolában a srácok rám szálltak, mert lassabban beszéltem, mint ők. A munkahelyekről folyamatosan kirúgtak.” (Zoltán)

„Amikor állásinterjún jelzem a betegségem, már el is vágtam magamat.” (Ildikó)

Aki tudja, az inkább titkolja a betegségét.

A környezetből érkező, előítéletekből vagy rosszindulatból eredő konfliktusos helyzetekről, kirekesztődésről interjúink során kevés visszajelzés érkezett. Gyakran előfordul, hogy nem is annyira a környezet előítéletes, hanem maga a pszichés zavarral küszködő személy vetíti ki környezetére az előítéletességet:

„A tünetek nagyon ijesztőek tudnak lenni. Itthon is kiabál, meg az utcára is kimegy és hangosan beszél, odaszólogat idegeneknek. Van, hogy ráng a szája széle, forgatja a szeméit. Persze félnek tőle. Előfordult, hogy két fiatal fiú jött vele szembe, akik nevetgéltek. Úgy gondolta őt gúnyolják és nekik rontott. Utána nagyon szégyellte magát.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„Szégyelltem az állapotomat és, hogy pszichiáterhez járok. Szorongtam, hogy a rendelőben milyen ismerőssel futok majd össze. Úgy érzem megbélyegző ez a betegség.” (Anna)

„A nagymamám egész életében mindenkivel bizalmatlan volt. Úgy érezte mindenki át akarja vágni mindenki lenézi őt.” (Marika néni unokája)

Az interjúalanyok között akadt aki úgy érezte, az előítéletek akadályozzák a kapcsolatok kialakításában:

„A betegségem akadályoz a kapcsolatok kialakításában. Mindenben akadályoz. Tudnék én beszélgetni idegenekkel, ha nem kérdeznének rá a betegségemre, és aztán nem ijednének meg tőlem.” (Zoltán)

Volt, aki inkább az emberek segítőkészségére hívta fel a figyelmet:

„Alapvetően segítőkészek az emberek. Kilencven százalékuk segítőkész, hét százalékuk közömbös és csupán három százalékuk utálatos.” (József)

Arra a kérdésre, hogy „Beszél-e másoknak a pszichés betegségéről?” általában a „nem szívesen” válasz volt jellemző:

„Az én betegségemet nem mindenki ismeri a környezetemben. Sokan nem is tudják, hogy mit jelent ez a betegség. Csak annyit látnak, hogy kicsit hóbortosabb vagyok. Ha lehet nem beszélek róla.” (Ferenc)

„A betegség csak rám tartozik. Egyedül a nappali klubban beszélek a pszichés zavaraimról. Itt se mindenkinek és nem szívesen!” (Csaba)

„Kicsit tabu téma. Nem szívesen hozom fel, ha meg mások kérdeznek rá, az is rosszul érint.” (Zoltán)

„Stresszel, ha teljesítenem kell”

Befolyásolta-e iskolai végzettségét, foglalkoztatottságát, jövedelmi helyzetét a betegsége?

Iskolai végzettség

A súlyosabb pszichés zavarral küszködő személyek (például paranoid skizofrének) gyakran kénytelenek tanulmányaikat abbahagyni a betegség miatt vagy ha nagyon fiatalon jelentkeznek problémáik már eleve el sem jutnak a továbbtanulásig. Az általunk meginterjúvolt személyek többsége, hat személy legalább érettségivel rendelkezik, hárman pedig főiskolai végzettségűek. Egy interjúalanyunk szakmunkásképzőben végzett és csupán ketten vannak, akik nem tanulnak tovább az általános iskolai tanulmányok után.

„Ildikó magántanulónként érettségizett. Mindig gyenge tanuló volt, de le tudott vizsgázni. Az osztálytársai, akik korábban a barátai voltak, a betegség megjelenését követően soha nem látogatták meg. Ez nagyon fáj neki. Amikor dühkitörései vannak gyakran szidja is őket.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„Úgy gondolom, hogy befolyásolta iskolai teljesítményem a betegségem. A kényszer gondolatok sok energiámat felőrölték, és gyakran volt, hogy emiatt már nem tudtam összpontosítani a tanulásra.” (Ferenc)

„Sosem szerettem és tudtam tanulni. Amikor beteg lettem még inkább nem érdekelt. És a közösséget sem szerettem. Kötekedők voltak a többiek.” (Tamás)

„Nagyon nehezen tanultam. Szétszórt voltam, nem tudtam megülni a helyemen. Zavartak a szabályok, a kökemény fegyelem, de ez nem a betegségem miatt volt, szerintem.” (Zoltán)

A munkavállalás nehézségei

Az enyhébb pszichés zavarokkal küszködő személyek többnyire nem esnek ki a foglalkoztatottságból, előfordul, hogy egészen komoly tünetekkel járó, súlyos pszichés zavarokkal küszködő személyek is képesek helytállni a munka világában. A pszichiátrián kezelt járó betegek nagy arányban rendelkeznek munkával. Gyakran éppen a munkahellyel összefüggő stressz játszik szerepet betegségük kialakulásában. A súlyosabb kórképekkel együtt élőknek már nehezebb megtalálni helyüket a munka világában. Számukra a védett munkahelyek, rehabilitációs munkák jelenthetnek megoldást.

Az általunk megismert személyek közül hatan vesznek részt védett foglalkoztatásban. Mindegyiküknek az Életet Segítő Alapítvány segítségével sikerült elhelyezkedniük és nagyon pozitívan, hálásan nyilatkoznak erről a lehetőségről. Egy interjúalanyunk még főiskolai tanulmányokat folytat, ketten már nyugdíjasak és ugyanennyien állandó állással rendelkeznek.

Skizofrén betegek gyakran megfogalmazzák, hogy nehéz a munkavállalás a számukra. Jobb periódusban környezetük elvárja, hogy munkát vállaljanak, ugyanakkor a munkahelyi stressz, az ottani elvárások erősítik tüneteiket:

„A munkahelyemen teljesítményéért fizettek. Ez óriási terhet jelentett, állandóan feszültnék éreztem magamat. Így nem tudtam kordában tartani a betegséget sem. A teljesítmény-centrikusság óriási szorongást keltett bennem... A munkavállalásban a legmegterhelőbb, hogy folyamatosan figyelnem kell magamra, nehogy túl stresszeljem magamat. Naponta kontrollálnom kell a viselkedésem. Akármilyen munkát nem tudnék ellátni.” (Csaba)

„Én nem tudnék dolgozni. Amikor dolgoztam abba örültem bele, hogy csak hatvan százalékosan teljesítettem. A munkától kiborulok, erősödnek a tüneteim. Sokáig zavart, hogy segítségre szorulok, hogy a betegségem miatt kapok jövedelmet, rokkantnyugdíjat és nem munkavállalásból élek. Meg kellene értenie mindenkinek, hogy mennyit küszködöm azért, hogy ne az öngyilkosság legyen a gondolatom, hogy normálisan éljek.” (Mónika)

A minőségi munkavégzés időnként a nem skizofrén pszichés zavarral küszködők számára is problémát jelent:

„Befolyásolta a munkám minőségét a betegségem. Mindig fáradt voltam, reggel nehezemre esett felkelni, dezintegráltan dolgoztam, gyakran éreztem szétszórtnak magamat és feledékenyebb is voltam” (Anna)

A súlyosabb tünetekkel járó pszichés zavarok (például skizofrénia, súlyos depresszió, stb.) a munkavállalást is akadályozhatják. A foglalkoztatottságból való kirekesztődés nem csupán jövedelem kiesést jelent, hanem a társas kapcsolati háló beszűkülését. Mindemellett a munkanélküliség csorbát ejt az önértékelésen.

„Egyszer három hónapig dolgoztam egy bankban. Aztán ott is elhatalmasodott rajta a betegség, üvöltött az ügyfelekkel. Kirúgták.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„Mindenhonnan kirúgtak, mert nehezen végeztem el a teendőket és lassú vagyok. Meg mert nem szeretem, ha parancsolgatnak. Én mindig próbáltam megmaradni a munkahelyeken, de sosem sikerült huzamosabb ideig.” (Zoltán)

„Voltam pizza futár, de mert szorongtam a lifttől mindenhová lépcsőztem. Lassú voltam, a megbízóm elégedetlen volt a kiszállítás idejével. Amíg nem az Életet Segítő Alapítvány segítette a munkám általában kudarcot vallottam.” (Csaba)

Olykor a szakember sem együtt érző a munkavállalás kérdésében:

„A pszichiáter egy alkalommal azt vetette a szemünkre, hogy a gyerekem azért nem dolgozik, mert nem akar. Na, de én mondtam a gyerekemnek, hogy ha nem akar csalódást, meg kell mutatnia a diagnózisát a munkaadónak. Ha nem így lenne, abból előbb – utóbb úgymint baj van. És ki az a munkaadó, aki így alkalmazza?” (Ildikó édesanyja, Éva)

A 25 éves Tamásnak egyáltalán nincsenek munkavállalási tapasztalatai:

„Nincs munkám sem szakmám. Korábban sem dolgoztam, alkalmi munkám sem volt soha. Az a baj nincs semmi, ami lekötne. A rehabilitációs munkahelyhez pedig le kellene mondani az árvaellátást, amit kapok, de ez nagyobb összeg, mint amit a munkáért kapnék.” (Tamás)

Mit jelent a védett, rehabilitációs munkahely a számukra?

„Szinte mindent! Anyagilag képes vagyok megélni, eltartani magamat. Napi elfoglaltságot, értelmet a napjaimnak. Hasznosnak érezhetem magamat”. (Csaba)

„Visszaadják az életet, napi rutint, közösséget ad” (Márta édesanyja).

„Jelenleg havi egyszer jelenek meg ellenőrzésen. Eleinte nagyon zavart, mert ilyenkor hiányoztam a munkahelyemről. Nem akartam, hogy a munkatársaim tudják hova kell mennem. Most, hogy már védett munkahelyen vagyok ez természetes.” (Csaba)

A védett munka közvetítése kapcsán többször méltatásra kerül az Életet Segítő Alapítvány segítsége:

„Az Életet Segítő Alapítvány segített munkát találni a számára. Ennek nagyon örül.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„Az Életet Segítő Alapítvány segített munkát találnom. Sok időt és türelmet szántak rám.” (Csaba)

Megélhetési gondok

A súlyos pszichés zavarral küszködő személyek, többek között éppen a munkavállalás korlátjai miatt, gyakran élnek nehéz anyagi körülmények között. A közösségi szolgálat munkatársai is jelezték, hogy többen eladósodnak közülük, szükséges volna támogatott lakhatást biztosítani a számukra.

Az általunk megismert személyek többnyire éppen arról számoltak be, hogy nem szenvednek hiányt semmiben:

„Mindig szegénységben éltünk, de nem szenvedünk hiányt semmiben. Van mit ennünk és nincs tartozásunk.” (Ildikó édesanyja, Éva)

Ellenkező példát egyetlen interjúban találtunk:

„Most elromlott a mosógép, nem tudom megcsináltatni. Van, hogy nem telik cigire, kajára. Sokat alszom, hogy ne legyek éhes.” (Zoltán)

Két interjúalanyunk a betegséggel összefüggő többletkiadásokra hívja fel a figyelmet:

„A vizsgálatok, alternatív kezelések rengeteg pénzünkbe kerülnek.” (a feleség, Ibolya)

„Sokat fizettem a magánorvosoknak, és kipróbáltam alternatív gyógymódokat is.” (Anna)

Hogyan telnek napjaik?

Az enyhébb pszichés zavarral küszködő személyek életmódja nagyon hasonló, alig tér el valamiben az „egészséges”, többségi társadalom életmódjától. Munkát vállalnak, családot alapítanak, részt vesznek kulturális és szabadidős programokon, stb.

A súlyosabb tünetekkel járó pszichés zavarok jelentősen akadályozhatják a mindennapi tevékenységet, beszűkíthetik életterüket. Számukra nagyon sokat jelent a Horgony Alapítvány által működtetett klub, hogy délutánonként van hova eljárniuk, van hol közösségi életet élniük.

„Tulajdonképpen semmiben nem befolyásol a betegségem. Ugyanúgy csinállok mindent, mintha nem volnék beteg. Csak a gondolataim kínoznak közben.” Ferenc

„Szerintem vannak dolgok, amelyekben kifejezetten a betegség, a kényszergondolatok korlátozzák a fiamat. Például nem jár el a Balatonra fürdeni. Egészen biztos vagyok abban, hogy azért, mert valamilyen kényszergondolata kapcsolódik a fürdőhelyhez.” (Ferenc édesanyja)

„Az átlagos napom unalmasan telik. Felkelek, teszek-veszek, aztán... talán elmegyek boltba vagy valami hasonló. Zenét hallgatok vagy filmet nézek. Ha valami van a városban, akkor bemegyek néha.” (Tamás)

„A lehető legtovább alszom, hogy ne legyek éhes. Aztán bekapcsolom a számítógépet, megnézek pár oldalt (facebook, hírek, játszom). Utána alszom még egyet. Régen délben anyámékhöz mentem, de most visszaadtam a kulcsot, szóval dél körül kicsit dolgozgatom a neten. Aztán jövök a klubba vagy átugrom a barátomhoz, aki szintén klubos. Filmeket néziünk. A klub után a barátommal bandázunk, hülyülünk, tévézek és alszom” (Zoltán)

„Fél nyolc körül kelek, leviszem kétszer, háromszor a kutyát, dohányzom is. Rendet rakok, elmosogatok. Tizenegykor elmegyek ebédelni a közeli menzára. Ebéd után bekapcsolom a rádiót, fél kettőig hallgatok. Aztán jövök a klubba. Ki-

véve kedden, mert akkor jönnek a Jehovák. A kedvenc foglalkozásom a kutyaterápia és a doktornő beszélgetése. Klub után hazamegyek, olvasgatok, megnézem a híradót. Nagyjából tízig tévézem. Közben vacsorázom, főleg virslit vagy konzervbabot.” (Péter)

„Kutyát sétáltatok naponta többször és délelőtt is, délután is számítógépes munkát végzek, amit az Életet Segítő Alapítványnak köszönhetek. Ez nagyon jó!” (Ildikó)

A betegség a hozzátartozók életmódját is befolyásolja:

„Zsolti eljár dolgozni, a munkahelyén el tudja látni a teendőket. Itthonról azonban alig mozdul ki. Üdülések helyett orvosokra költünk. Én viszem a gyerekeket mindenhová. Ő sokat ül a tévé előtt, a betegsége korlátozza abban, hogy önfeledten töltsen szabadidejét.” (a feleség, Ibolya)

„A szüleim évek óta gondoskodnak pszichiátriai beteg nagymamámról. Gyakorlatilag nem is nagyon tudják felügyelet nélkül hagyni. Össze kell fognia a családnak ahhoz, hogy néha el tudjanak menni valahová.” (Marika néni unokája)

„A fiunk betegsége teljesen megváltoztatta az életünket. Amióta beteg lett az ő gyógyulása körül forog minden. A feleségem előnyügdíjaztatta magát, hogy mellette lehessen.” (József édesapja)

„A hangok mégis jönnek” A kezelés eredményessége

Gyógyszeres kezelés

Az általunk meginterjúvolt személyek közül csupán ketten nem szednek gyógyszert a betegségükre. A gyógyszert szedők többnyire úgy ítélik meg, hogy a gyógyszer hatására csökkennek a tüneteik, csupán egy személy jelezte, hogy a gyógyszerek sem használnak.

„A gyógyszeres kezeléstől elhízott és éjjel is eszik. Azt mondja, a hangok azt parancsolják neki, hogy egyen. Gyakran éjjel háromig is virrasztok velem, mert nem tudok elaludni, amíg ő nem alszik. Biztosan használ valamit az injekció és a nyugtatók, de a hangok akkor sem múlnak el. Szokta is mondani, hogy mikor hallja őket. Van, amikor büszkén kijelenti: anya, most nem hallgattam a hangokra.

Nem tudom mikor erősödnek meg a hangok, hogy mi váltja ki a dühkitörést. Talán, ha front van gyakoribbak.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„Az én fiam nem szed gyógyszert. Négy éve, amikor utoljára jártunk a Vadas kert Kórházban a pszichiáter úgy ítélte meg, hogy nem szükséges szednie. Azt mondta, hogy alapvetően Ferin múlik, hogy tud-e gyógyszerek nélkül is együtt élni ezzel a betegséggel. Tudott.

Időnként, amikor nagyon pörögnek a gondolatai, szoktam neki javasolni, hogy keresen már egy felnőtt pszichiátert, mert én nem tudok segíteni neki. Úgy látszik annyira még sosem volt „bajban”, hogy megkeresse a felnőtt pszichiátriát. Lehet, hogy jobb volna, de nem tudom, mert félek a gyógyszerek mellékhatásaitól.” (Ferenc édesanyja)

„A gyógyszer végül is hatásos. Az állapotom javul, többet mozdulok ki otthonról, önállóbb vagyok.” (Tamás)

„Nem akartam egész életemben gyógyszert szedni, ezért egy idő után letettem a gyógyszert. Az orvos mondta, hogy visszaeshetek, de én vállaltam a kockázatot. Rövid időn belül újra jelentkeztek a szorongásos tünetek.” (Anna)

Járóbeteg - kezelés

A pszichiátriai kezeléssel kapcsolatban a leginkább hangsúlyozott tapasztalat, hogy „kevés az idő”. Ezt kivétel nélkül minden olyan interjúban olvashattuk, ahol kezelésre járnak a megkérdezett személyek (a 12 megkérdezettből 9 fő).

„Két pszichiáterhez is járok, de mindkettőnek kevés az ideje.” (Zoltán)

„Havonta járok. Körülbelül 10 percet szoktam bent lenni. Megkérdezik hogy vagyok, hogy telik a napom.” (Márta)

Amikor a hagyományos kezelés kevésnek tűnik, sokan más alternatívákat is keresnek:

„Az orvosok a gyógyszeres kezelés mellett ajánlottak neki terápiát is. Korábban, ha jól volt járt a nappali klubba, ahol volt zenei terápia és kreatív feladatok. A bentlakásos intézményben sportoltak is, az nagyon tetszett neki. Aztán mindenfélét kipróbáltunk. Szó volt arról, hogy esetleg hipnózist alkalmaznak rajta, de az orvosok nem ajánlották, azt mondták, lehet, hogy hatására még inkább romlik az állapota. Voltunk papnál is, aki szintén adott tanácsokat. A lányom azt mondta, mindenki mond valamit, de semmi nem használ.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„Hipnotizőrhöz mentünk, de nem használt.” (Zoltán)

Több olyan esetről van tudomásunk, ahol a pszichés zavar tünetei ellenére sem kértek pszichiátriai segítséget a betegek és hozzátartozóik. Az interjúalanyok között ketten ilyenek.

„Zsolt volt már pszichiáternél, jó is volt neki, de alapvetően nem hiszi, hogy pszichés eredetűek a tünetei. Nem a pszichiátriai kezelésben remél segítséget. Na és mi van, ha diagnosztizálják? Attól könnyebb lesz? Szerintem akkor sem.” (a feleség, Ibolya)

„Nem bízom igazán a pszichiátriai kezelésben. Tudom, hogy nagyon kevés az idejük egy betegre és azt gondolom, hogy csak akkor van értelme elmenni, ha gyógyszert kell íratni. A Vadaskert Kórházban ajánlottak egy pszichiátert, aki heti rendszerességgel viselkedésterápiában részesítette volna a fiamat. Akkor an-

nak örültem, de kiderült, hogy 7000 forint lett volna egy alkalom. És akkor még el is kellett volna utaznunk Budapestre. Kis híján elsírtam magamat és jeleztem, hogy nekem erre nincs pénzem.” (Ferenc édesanyja)

„Ugye jössz anyukám!”

A kórházi kezelések tapasztalatairól

Veszprémben nincs a kórházban pszichiátriai osztály, sem pszichiátriai betegek bentlakásos intézménye. Kórházi ellátást Dobán, Sümegen vehetnek igénybe a veszprémi rászorulóknak. Mindkét intézményben sok a szenvedélybeteg is, együtt látják el a krónikus alkoholistákat, a súlyos pszichiátriai kórképpel kezelt, illetve az enyhébb kórképekkel bekerülő betegeket. A pszichiátriai kórházak, intézmények zsúfoltak, sok a beteg és kevés az orvos. Interjúink alanyai gyakran számoltak be arról, hogy a kórházi kezelés „rémisztő hely” volt a számukra.

Doba, Sümeg körülményesen elérhető a veszprémieknek. A beteglátogatás idő és pénzigényes. Vannak, akik meg sem engedhetik maguknak. A hozzátartozók, ha tehetik, vállalják az utazás terheit, mert a pszichiátriai betegnek nagy szüksége van a szerető szóra, a kapcsolásra a külvilággal.

Az alábbiakban a kórházi kezeléshez fűződő élményeket olvashatjuk.

„Sümegről, azért hoztuk el, mert ott rengeteg az alkoholista, nem akartuk, hogy alkoholisták között legyen. A másik intézményben, a pszichiátriai betegek bentlakásos otthonában nagyon jó kezelést kapott. Ott volt foglalkoztatás, sport és kreatív terápia. Az orvos behívatott bennünket és elmondta, hogy miről szól ez a betegség. Azt mondta, soha nem fog meggyógyulni a lányom. Az állapota javulhat, romolhat vagy stagnálhat, de bármikor jöhetnek a hangok. Nagyon rendesek voltak velünk az orvosok és nekem annyi pénzem sem volt, hogy egy kávé vegyek nekik, hogy megköszönjem... Amikor tudtunk mentünk hozzá. Volt, hogy nem ismert meg bennünket. Gyakran elzavart. Esténként pedig telefonon hívott, hogy ugye jössz anyukám!” (Ildikó édesanyja, Éva)

„Az út Sümegig hosszú, és körülményes az utazás. A zsúfoltság és tárgyi körülmények visszataszítóak. Személytelen megőrzőnek látom. Az egész hely olyan lehangoló. Itt az egészséges ember is beteggé válik. Egy ilyen kórháznak egészen másképpen kellene kinéznie.” (Katalin férje)

„Nagyon rossz volt, mert maga a tudat, hogy ott vagyok bezárva, hogy nem lehet kimenni, olyan, mint egy börtön. Vannak is visszatérő álmaim, hogy ott vagyok, de ez nem következhet be, mert már jól vagyok... Jót akartak, én ezt tudom, de nekem nem tetszett. Na meg nagyon kevés kaját kaptam. ..Kivizsgálás miatt mentem be. Nem azért, mert randalíroztam. Én önként vállaltam a kórházi kezelést... Szerintem nem használ a kórház. Az ember csak rosszabbul lesz tőle.” (Tamás)

„Egy haláltábor. Szörnyű volt! Mindig begyógyszereztek, fogalmam nem volt, hogy mikor jöhetnek haza... Sümeg nagyon lepukkant. És hiányoltam a beszélgetéseket. Volt pszichiáter, de kevés időt foglalkozott velünk.” (Zoltán)

„Sümeeggel kapcsolatban rossz tapasztalataim vannak. De nem tudom, hogy valóban olyan rosszul bántak-e velem, vagy csak én éreztem úgy, abban a megváltozott tudatállapotban.” (Mónika)

„Én a kórházban is úgy éreztem, hogy fogoly vagyok, kényszerrel tartanak ott, bántanak. Félelmetes volt minden. Mintha tárgy lettem volna, úgy éreztem. És kérdezgettem az ápolónőket, hogy miért tartanak fogva, mit akarnak tőlem.” (Márta)

Akadnak pozitív tapasztalatok is:

„A kórházi kezelés táboroztatás néven futott a Vadaskertben. Összehívtak hasonló korú kényszerbeteg gyerekeket és játékos programok keretein belül tanították küzdeni őket a saját betegségükkel szemben. Nekem nagyon tetszett, hogy tábornak nevezték, hogy egyszer sem hangzott el, tulajdonképpen kezelésen vannak. Csak utólag gondolkodtam el ezen, amikor megkaptam a zárójelentést. És örültem, hogy nem egy másik kórházban vagyunk, mert úgy éreztem, hogy végre egy hely, ahol nem erősítik, hanem kicsit enyhítik a fájdalmunkat.” (Ferenc édesanyja)

„Nem ijedtem meg, hogy bekerültem. A mentő vitt be, mert több napig nem ettem, nem beszéltem és egész nap csak feküdtem. Voltak programok, mint a klubban. Gyógyszeres kezelést kaptam, jártam gyógytornára, a kezeléssel meg voltam elégedve. A család nagyon hiányzott. Hétfégenként hozott a főztjéből a feleségem.” (Péter)

„Az édesanyámnak elintézte az orvos, hogy őt is utalják be Sümegegre a pszichiátriai osztályra. Így együtt tudott lenni velem, gondoskodott rólam.” (József)

„Mi lesz veled, ha felnő, ha én már nem tudok gondoskodni róla?”

A súlyos, önmagát ellátni képtelen pszichés zavarral küszködő betegek hozzátartozóinak egyik legnagyobb félelmük, hogy egészségük romlásával vagy haláluk esetén nem lesz, aki a beteg hozzátartozóról gondoskodik.

„Nem tudom, hogy mi lesz a lányommal, ha én már nem élek. Úgy tervezem, hogy a lakásomat hárman öröklik és talán sikerül így bejuttatni egy olyan intézménybe, ahol olyanok élnek, mint ő. Ezt már meg is beszéltem a testvéreivel. Mert hozzájuk nem kerülhet. Ezt nem várom el tőlük. Nekik ott vannak a gyerekeik, nekik azokról kell gondoskodni.” (Ildikó édesanyja, Éva)

„Néha szorongok attól, hogy tud-e majd a fiam normális életet élni. Lesz-e majd családja, képes lesz-e gondoskodni róluk akkor, amikor még saját magával is küzdenie kell? És lelkiismeret-furdalást okoz, hogy nem bízom benne eléggé. És tartok attól, hogy ő ezt érzi, hogy ezzel is csak ártok neki.” (Ferenc édesanyja)

Milyen segítségre volna szükségük? Mit hiányolnak?

A megkérdezett pszichés zavarral küszködő személyek és hozzátartozóik alapvetően elégedettek voltak a veszprémi ellátórendszerrel. A hiányosságok, amelyekre felhívták a figyelmet olyan szükségletek mentén rajzolódnak ki, amelyek egyébként a pszichiátriai betegeket segítő hivatásúak számára is egyértelműek.

A veszprémi ellátás leginkább említett hiányosságai magát az egészségügyi ellátórendszert érintik:

1. kevés a pszichiáter, akik vannak azok túlterheltek, alig jut idő a betegekre;
2. nem működik pszichiátriai osztály a kórházunkban. (Ezt kivétel nélkül minden olyan interjúalany sérelmezte, aki kapcsolatba került a kórházi ellátással.)

Felhívták a figyelmet arra is, hogy nagy szükség volna, hogy valaki a hozzátartozókkal is foglalkozzon, felkészítse őket a rájuk váró kihívásokra, feladatokra. Úgy érzik e téren nagyon magukra maradnak, kevés információt kapnak.

„Nem értem, hogy miért nem kap több tájékoztatást a család a betegségről. Ez nagyon hiányzott! Mindent a saját bőrünkön kellett megtapasztalnunk, semmire sem készülhettünk fel előre. Nagyon fontos volna, hogy a hozzátartozókra is jusson idő, de a betegre sem jut.” (Katalin férje)

„Nekiünk kellett mindennek utánaajárunk. Ha valaki a börtönből szabadul, az kap pártfogót maga mellé. Ilyen ezeknek a betegeknek miért nincs?” (József édesapja)

A családdal történő foglalkozás szükségessége a betegben is felmerül:

„A családommal senki nem foglalkozik. Nem tudom nem kellene –e velük erről beszélgetni”? (Péter)

A szükségletek másik köre a szociális ellátás kompetenciájába tartozik:

1. szükség volna állandó bentlakásos ellátás kiépítésére a városban. Különösen az idősödő szülők szoronganak attól, hogy idővel gyermekeiket nem lesznek képesek ellátni és nem akarják, hogy ez esetben a lakóhelyüktől elszakadva, távoli intézményekbe kerüljenek a magukról gondoskodni képtelen hozzátartozóik.

2. Az átmeneti nehézségek esetére szükség volna ideiglenes elhelyezést biztosító intézményre is.

3. Van, aki számára hosszabb nappali ellátás jelentene segítséget:

„A dühkitörések mellett mindenre örökösen figyelnem kell. Nyitva hagyja az ajtót, nem zárja el a gáztűzhelyt, másnak adja a pénzét. Hogy ne érezze magát egyedül, állandóan velem kell lennem. Ha nem beszélek hozzá, ha nem játszom vele, akkor könnyebben megtalálják a hangok. Én ettől teljesen lemerülök.

Én gondoskodom a lányomról, de az lenne a segítség, ha valahová el tudna menni 8 órára és mondjuk hazajönne 4 órákor, hogy legalább addig el tudjam intézni a dol-

gaim, kipihenhessem magamat. A nappali intézmény jó volna, ha egész nap nyitva lenne. Nagyon fontos lenne, hogy itt megtanítsák és gyakoroltassák velük a hétköznapi helyzeteket. Például, hogy hogyan kell vásárolni.” (Ildikó édesanyja, Éva)

Záró gondolatok

Kutatásunk alapján úgy véljük, hogy a pszichiátriai ellátás és a pszichés problémákkal küzdők segítése az utóbbi évek számos pozitív kezdeményezése ellenére ellentmondásos, perifériális terület. Megtörtént ugyan a felismerés, hogy ez a problémakör nem csupán egészségügyi kérdés, hanem interdiszciplináris megközelítést igényel, ám az érintett szakterületek közötti együttműködés még nem alakult ki vagy akadozik. A helyzetet nehezíti, hogy gyakran maguk a betegek sem vállalják fel problémáikat vagy nem fordulnak segítségért. Ennek oka lehet a betegség természetén kívül (betegségtudat hiánya), a félelem a megbélyegzéstől (stigma) és a hátrányos megkülönböztetéstől.

A felmerült problémák közül néhány nem pusztán helyi jellegű intézkedést kíván, hanem tágabb társadalmi, szakmai és szakmaközi összefogást, makropolitikai döntést és cselekvést. Ugyanakkor vannak speciálisan a városunkat érintő nehézségek is.

Az alábbiakban a felmérés során felmerült hiányosságokat és a hozzájuk kapcsolódó célkitűzéseket szedjük pontokba, azzal a reménnyel, hogy meg tudjuk szólítani azokat a szakembereket, politikusokat, vezetőket, akik kompetensek lehetnek, és módjukban áll befolyásolni a pszichés zavarral küszködő személyeknek nyújtott ellátások, szolgáltatások alakulását.

- A hiányosságok közül talán legsúlyosabb, hogy nincs Veszprémben pszichiátriai osztály. Ez mind a szakemberek, mind a betegek és hozzátartozóik számára is érthetetlen és elfogadhatatlan. Javasoljuk, hogy vizsgálják meg mi indokolja, hogy a Veszprém megyei kórházunkban ne működjön pszichiátriai fekvőbeteg ellátás. Fontos lenne, hogy az ellátás során érvényesülhessenek a betegek, hozzátartozóik és az egész szakma valós érdekei.
- Országosan is jellemző, hogy kevés a pszichiáter és túlterheltek. A pszichés zavarral küszködő személyekkel készült interjúk mindegyikében megjelenik, hogy kevésnek találják a rájuk jutó időt, úgy érzik ilyen időkeretekben nem tudnak hatékony pszichiátriai/pszichológiai segítséghez jutni. Makroszinten megoldandó feladat növelni a társadalombiztosítás által finanszírozott pszichiáterek, pszichológusok és szociális munkások számát, emelni az egy betegre jutó időt.
- A járóbeteg ellátás tárgyi ellátottsága romlik. A fejlesztések már nem férnek bele a költségvetésbe. Felújításra, beruházásra többnyire csak alapítványi pénzből vagy uniós támogatásból nyílik lehetőség. Szükség lenne növelni az e célra felhasználható forrásokat.

- Házi orvosok részéről felmerült, hogy jó volna az idősek házi beteg ellátásához hasonlóan a pszichiátriai betegek napközbeni ellátását is biztosítani.
- A pszichiátriai betegek közösségi ellátása jó kezdeményezés, fontos lenne növelni a kapacitást.
- A Veszprémi Községi Pszichiátriai Centrum fejlesztési tervében szerepelt ugyan, hogy az egészségügyi ellátást kiegészítik nappali kórház létesítésével, valamint konzíliumot biztosítanak az alapellátás számára és természetesen továbbra is megoldanak a gondozás, járóbeteg szakellátás, a pszichoterápia, a pszichodiagnosztika, a pszichoszomatikus szakrendelés, az addiktológiai gondozás, a megyei kórház konzíliumi valamint a készenléti ügyeletben való részvétel feladatait, azonban a fejlesztést csak az anyagi források bővítésével lehetne megoldani.
- Problémaként fogalmazódott meg, hogy a jelenleg érvényben lévő jogszabály értelmében a nappali klub kliense nem veheti igénybe egyidejűleg a nappali ellátást és a szociális étkeztetést is. Az ellátottak kb. 20 %-a a fentiek miatt nem tudja igénybe venni a szociális étkeztetést. Pszichiátriai betegek esetében fontos lenne, hogy mindkét szolgáltatással élhessenek.
- A pszichiátriai ellátás alapvetően ambuláns kell, hogy legyen, lehetőség szerint a társadalmi tevékenységek minden szintjén (tanulás, munka, lakhatás, szabadidő eltöltés, stb.) integrációra lenne szükség. Ugyanakkor igény lenne olyan bentlakásos szociális intézményekre, ahol az önmagát ellátni nem képes pszichiátriai betegek átmenetileg vagy tartósan segítséget, gondoskodást kaphatnak. Országosan is kevés, városunkban pedig egyáltalán nincs ilyen típusú szolgáltatás.
- Kiemelten fontos lenne megteremteni a támogatott lakhatás feltételeit (lakások, gondozók).
- Bővíteni kellene a rehabilitációs munkahelyek illetve szociális foglalkoztatók számát.
- A pszichés zavarral küszködő népesség jelentős számához képest kevés fórum akad, ahol problémáik felszínre kerülnek. Törekedni kell arra, hogy érdekeiket minél szélesebb körben (egészségügyi ellátórendszer, szociális ellátórendszer, médiumok, stb.) megismerhesse a társadalom. Érdemes lenne erkölcsileg és anyagilag is támogatni önszerveződésüket, érdekcsoportok működtetését (speciális önszervező csoportok, stb. létrehozása).
- A pszichiátriai betegekhez kapcsolódó előítéletesség miatt szükség lenne hatékonyabb Antistigma – programokra.
- Szükség lenne szélesebb körben törekedni a pszichés problémák megelőzésére (például depresszió esetén).
- A házi orvosok érzékelik a terület gondjait, a legfontosabb problémáikat. Érdemes lenne szakmaközi egyeztetéseken megvitatni ezeket és közösen megoldásokat keresni.

- A hozzátartozók, családtagok gyakran említették, hogy nem kaptak elegendő információt a beteg személy betegségéről, kezelési és ellátási lehetőségeiről. A pszichiátriában dolgozó szakemberek megerősítették, hogy nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a pszichoedukációra.

A felsorolt célkitűzések átgondolt fejlesztési koncepciót igényelnek. Erre annál is inkább szükség lenne, mert az ellátásra szorulóknak száma több tényezőtől adódóan növekedni fog. Az országosan is tapasztalható elöregedésből fakadóan az időskori pszichiátriai megbetegedések száma vélhetően gyarapodni fog. Az egészségesek és a betegek arányszáma a kivándorlás, a migráció miatt is hátrányosan változik, hisz általában az egészséges, munkaképes népesség keres munkát külföldön, az itthon maradtak között nő az ellátásra szorulóknak aránya.

A szerhasználat gyakoribbá válása szintén rontja a helyzetet, mert a szerhasználat előhívhatja, provokálhatja a pszichiátriai kórképeket. Köztudott, hogy a depresszió csökkenti a munkaképességet. Indokolt lenne felkészülni az ellátó rendszereknek arra, hogy egyre nagyobb számú pszichotikus beteg él majd a társadalomban.

Végül a hiányosságok mellett érdemes hangsúlyozni, hogy az a modell, amely Veszprémben kialakult a pszichiátriai ellátásban, ahol a közösségi és a nappali ellátási terület valamint a Pszichiátriai Gondozó szoros együttműködésben látják el feladataikat, továbbra is követendő példa más pszichiátriai gondozók számára.

Felhasznált irodalom:

1993.III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99300003.TV

Bugarszki Zsolt: A mentális problémák felépülés alapú megközelítése Esély 2013/ 5.

Darcsi István: Veszprémben bevált a közösségi pszichiátria Medical Online, 2013. 01. 28.

Dr. Harangozó Judit- Dr. Bodrogi Andrea- Dr. Németh Attila: Javaslatok a közösségi gondozás és területi pszichiátriai ill. addiktológiai ellátás egységes szempontú fejlesztéséhez. Alapvetés <http://ebredések.hu/node/126>

Életet Segítő Alapítvány 2013-as Közhasznúsági jelentése

Életet Segítő Alapítvány 2013-as szakmai beszámolója

„Horgony” Pszichiátriai Betegekért Kiemelten Közhasznú Alapítvány 2013-as szakmai beszámolója a közösségi és a nappali ellátásról

Komplex pszichoszociális terv a Pécssett és kistérségében élő pszichiátriai bete-

gek szociális szolgáltatásainak fejlesztéséért, Pécs, 2010, Készítette a Szociális Szolgáltatásokért Egyesület a Pszichoszociális Munkacsoport aktív közreműködésével

Kopp Mária szerk. Magyar lelkiállapot 2008 (Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban), Semmelweis Egyetem, Magyarságtudományi Intézet, Budapest, 2008.

Szenvedélybetegek Nappali Ellátó Intézményének 2013-as szakmai beszámolója

Interjúk:

1. Csizmadiáné Szabó Mária, Horgony Alapítvány, szolgáltatásvezető
2. Kiss Máté, a Pszichiátriai Betegek Nappali Klub vezetője
3. Zenyikné Hanák Mária, Horgony Alapítvány, közösségi gondozó
4. dr. Nyíri Péter pszichiáter, Máltai Szeretetszolgálat Befogadás Háza
5. dr. Gazda Gábor pszichiáter, Alkohol- és Drogsegély Ambulancia
6. Kiss Teodóra intézményvezető, Szenvedélybetegek Nappali Ellátó/Drogambulancia
7. Kisfalvi Krisztina, az Életet Segítő Alapítvány munkatársa
8. Csizmadia Edina, az Életet Segítő Alapítvány munkatársa
9. Továbbá 16 strukturált személyes interjú készült betegekkel és hozzátartozóikkal

1. számú melléklet: KÉRDŐÍV A HÁZIORVOSOK SZÁMÁRA
a tartós pszichés zavarral küzdő aktív korú (18 – 65 év) veszprémi lakosok
szociális helyzetének felméréséhez

Körzetszám:

Háziorvos neve:.....

1. Összesen hány személy tartozik az Ön praxisába?							fő	
2. Milyen az Ön praxisának összetétele nemek és életkor szerint?								
18 – 30 éves		31 – 50 éves		51 – 65 éves		65 év felett		
férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
3. 2013 –ban hány személyt utalt pszichiátriai szakrendelésre?							fő	
a) A beutaltak közül mennyi a férfi?							fő	
b) A beutaltak közül mennyi az 50 – 65 éves?							fő	
4. Tudomása szerint a beutaltak közül hányan vették igénybe a szakellátást?							fő	
5. Hány aktív korú személy pszichés zavarát kezeli kizárólag saját kompetenciájában?							fő	
a) Közülük mennyi a férfi?							fő	
b) Közülük mennyi az 50 – 65 éves?							fő	
6. Ismer –e olyan személyt a praxisában, akinek hozzátartozója pszichés zavarral küzd, de tudomása szerint nincs bejelentve egyik háziorvoshoz sem? Ha igen, hány ilyen személyt ismer?							fő	

7. Ön szerint mi hiányzik leginkább a pszichés zavarral küzdő személyek egészségügyi és szociális ellátó rendszeréből Veszprémben?

.....

.....

.....

.....

.....

8. Kérjük a táblázat kitöltésével segítse a Veszprémben élő pszichés zavarral küzdő aktív korú lakosok felmérését! (A táblázatban a BNO kódok alapján, a 2013-ban nyilvántartásukban szereplő betegek számát szeretnénk megismerni korcsoport és nemek szerinti bontásban.)

BNO kód	18 – 30 éves		31 – 50 éves		51 – 65 éves	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Schizofrénia, schizotípiás és paranoid (deluzív) rendellenességek (F20-F29)						
Hangulatzavarok (affektív rendellenességek) (F30-F39)						
Neurotikus, stresszhez társuló és szomatiform rendellenességek (F40-F48)						
Viselkedészavar szindrómák, fiziológiai zavarokkal és fizikai tényezőkkel társulva (F50-F59)						
A felnőtt személyiség és viselkedés zavarai (F60-F69)						
Nem meghatározott mentális rendellenesség (F99)						

Köszönjük, hogy a kérdőív kitöltésével segítette munkánkat!

Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola,
Szociális Munka Tanszék

3. számú melléklet:

KÉRDŐÍV A HORGONY ALAPÍTVÁNY SZAKMAI
VEZETŐJE SZÁMÁRA

a nappali és közösségi ellátásról

a tartós pszichés zavarral küzdő aktív korú (18 – 65 év) veszprémi lakosok
szociális helyzetének felméréséhez**I. Az ellátórendszeréről**

1. Mikortól működik? Kik hozták létre? Milyen céllal?
2. Melyek az Alapítvány által működtetett feladatokhoz kapcsolódó jogszabályok? Mit írnak elő? Vannak –e észrevételei(k) az előírásokkal kapcsolatban (pl. realitás, anomáliák, hiányosság, ami korrekcióra szorulna a jogszabályban, stb.)?
3. Milyennek ítéli meg a nappali ellátás helyszínét infrastrukturális szempontból, elérhetőség szempontjából?
4. Milyennek látja az intézmény tárgyi feltételeit?
5. Milyennek látja az intézmény személyi feltételeit?
6. Ki az intézmény fenntartója? Az utóbbi években milyen jellegű változások voltak a fenntartás tekintetében (hogyan hatottak azok az intézmény működésére?)
7. Rendelkeznek-e elegendő forrással az intézmény működéséhez? Ha nem, az milyen fennakadást okoz?
8. Kérem adja meg, hogy hogyan alakult évről évre az ellátottak száma? (Jellemzően mennyire cserélődnek a tagok?)
9. Sorolja fel részletesen az intézmény feladatait és a megadott szempontok szerint írja be a táblázatba, hogy kik részesülnek az ellátásban/szolgáltatásukban!

Ellátás típusa	18 – 30 éves		31 – 50 éves		51 – 65 éves		66 –től		Összesen		
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	összesen
Közösségi											
Nappali											

10. Kérem, hogy mutassa be az egyes ellátásokat/szolgáltatásokat! Kik, hogyan vehetik igénybe azokat?
11. Vannak-e visszajelzések az ellátásokkal/szolgáltatással kapcsolatban? Milyenek? Van-e olyan terület, ami változtatást igényel?
12. Kérem vázolja fel, hogy milyen egészségügyi-, szociális-, egyéb segítség áll a pszichés zavarban szenvedő veszprémi személyek ill. családtagjaik megsegítésére!

Családi kapcsolatok

17. Mely pszichés zavarok milyen tipikus reakciókat váltanak ki a családtagokból?
18. A betegségcsoportok közül melyek terhelik meg leginkább a családot?
19. Milyen tényezőkön múlik, hogy a család segítő támasza tud-e maradni a beteg személynek?
20. Becslése szerint az ellátottak hány százaléka él a szüleivel/egy szülővel, mennyien házastársi/élettársi kapcsolatban, hány százalékuk nevel gyermekeket, mennyien élnek magányosan illetve intézeti körülmények között? Van-e e tekintetben valamilyen tendencia betegségcsoportonként?
21. Tapasztalatai szerint jellemzően miként hat a pszichés zavar a párkapcsolatokra?
22. Tapasztalatai szerint jellemzően hogyan hat a pszichés zavar a szülői szerepekre?
23. Milyen olyan nem jellemző következményei is lehetnek a betegségeknek, amire azért fel kellene készülnie a szociális, egészségügyi rendszernek? Képes-e támaszt nyújtani az ellátórendszer ezekben az esetekben?

Iskolai végzettség, tanulmányok

24. Van-e statisztikájuk az ellátottak iskolai végzettségére vonatkozóan? Ha nincs, kérem becsülje meg, hogy az alacsonyabb vagy a magasabb iskolai végzettségűek vannak-e többen? Vannak-e különbségek betegségcsoportonként e tekintetben?
25. Az eddigi tapasztalatai szerint az egyes pszichés megbetegedések összefüggésbe hozhatóak-e az iskolai végzettséggel? Ha igen, hogyan?
26. Ellátottjaival beszélgetve kiderül-e, hogy a pszichés megbetegedés befolyásolta az ellátottak/gondozottak tanulmányait, végzettségét? Ha igen, hogyan?
27. A betegségcsoportok közül melyek azok, amelyek első tünetei az ellátottaiknál már iskoláskorban is befolyásolták a beilleszkedést?
28. A gyógypedagógiai szempontból fogyatékos gyermek nevelésére viszonylag felkészült az oktatási rendszer (gyógypedagógiai iskolák, utazó gyógypedagógus, stb.). Hogyan látja ezt a pszichésen megbetegedett tanulók tekintetében?

Lakhatás

29. Milyen tapasztalatai vannak a gondozottak lakhatásával kapcsolatban? Általában milyen körülmények között élnek?
30. Jellemző-e, hogy hol élnek inkább a betegek, tömbházban vagy családi házakban, sorházakban? Átlagos vagy az átlagnál kedvezőtlenebb lakáskörülmények között? (Milyen szempontból kedvezőtlenebb?)
31. Ön szerint hogyan kellene segíteni a gondozottak lakhatását?

Jövedelem, foglalkoztatottság

32. Tapasztalata szerint hogyan alakul az ellátottak foglalkoztatottsága? Sokan veszítik el állásukat a pszichés betegségeik következményeként? Főleg mely betegségecsoportoknál jellemző ez?
33. Becslése szerint a betegek hány százaléka rendelkezik állással, állandó jövedelemmel, ill. mennyien lehetnek, akik semmiféle jövedelemmel nem rendelkeznek?
34. Milyen segítségre lenne szükség a pszichiátriai betegek munkához juttatásához?
35. A betegek között körülbelül hány százalék lehet azok aránya, akik elmúltak harminc évesek, de sosem dolgoztak még?
36. A betegek között körülbelül hány százalék lehet azok aránya, akik elmúltak ötven évesek és már évek óta nem dolgoznak?
37. Van-e valamilyen felmérés arra vonatkozóan, hogy a pszichés betegek között mekkora a szegénység? Ön szerint magasabb-e, mint a "normál" társadalomban?
38. Tapasztalatai szerint előfordul-e, hogy a pszichés beteg személy gondozása miatt egy családtag kényszerül távol maradni a munkalehetőségektől? Ez mennyire gyakori?

Egészségügy

39. Tapasztalatai szerint milyen az ellátottak általános egészségügyi állapota? Mennyire jellemzőek a társuló betegségek, a társuló általános leromlott fizikai állapot? Ha jellemző, annak milyen okai vannak? Hogyan lehetne megelőzni?
40. Milyen betegségek társulnak leginkább a pszichés zavarokhoz?
41. Általában hogyan fogadják a diagnózist a családtagok?
42. Hogyan fogadják / reagálnak a diagnózisra a betegek?
43. Hogyan reagál a tágabb a környezet (rokonok, munkatársak, stb.) a diagnózisra?
44. Milyen jellegű segítséget kapnak illetve nem kapnak meg a betegek és családtagjaik a betegséggel való együttélés megkönnyítéséhez?
45. Van-e rálátása arra, hogy mennyire együttműködőek a betegek a kezelés során? Betartják-e a terápiás kezelés előírásait?
46. A kezelésnek köszönhetően hogyan tudnak visszailleszkedni a "normal" életébe? Mely betegségtípusoknál megy ez könnyebben, melyeknél nehezebben?
47. Tudja -e, hogy az ellátottaik hány alkalommal, milyen hosszú időtartamra kényszerültek zárt/bentlakásos kezelésre?

48. Az ellátottak vagy hozzátartozóik mit meséltek arról, hogy milyen nehézségekkel jár a bentlakásos kezelés? Van-e valamilyen féle szociális támasza a családnak, betegnek ebben az időszakban? Milyen jellegű? Mi az amit hiányol az ellátásban?
49. Milyen hátrányt jelent az ellátottak és családjuk számára az, hogy nincs Veszprémben pszichiátriai kórházi ellátás?

Életmód-önellátás

50. Véleménye szerint az ellátottak hány százalékára igazak az alábbi állítások betegségtypusonként:

Közösségi ellátás

	Schizofrénia, schizotipias és paranoid (deluzív) rendellenességek (F20-F29)	Hangulatzavarok (affektív) rendellenességek (F30-F39)	Neurotikus, stresszhez társuló és szomatiform rendellenességek (F40-F48)	Viselkedészavar szindrómák, fiziológiai zavarokkal és fizikai tényezőkkel társulva (F50-F59)	A felnőtt személyiség és viselkedés zavarai (F60-F69)	Nem meghatározott mentális rendellenesség (F99)	Összesen
önellátásra nem képes							
segítségre szorul a közlekedési eszközök használatánál							
nehézséget okoz számára a pénz kezelése, beosztása							
több mint 4 órás gondoskodást, törődést igényelnek							
képes szociális csoportokkal, idegen személyekkel kapcsolatot kialakítani							
rendszeresen eljár otthonról							

51. Véleménye szerint az ellátottak hány százalékára igazak az alábbi állítások betegségtypusonként:

Nappali ellátás

	Schizofrénia, schizotípiás és paranoid (deluzív) rendellenességek (F20-F29)	Hangulatzavarok (affektív endellenességek) (F30-F39)	Neurotikus, stresszhez társuló és szomatoform rendellenességek (F40-F48)	Viselkedészavar szindrómák, fiziológiai zavarokkal és fizikai tényezőkkel társulva (F50-F59)	A felnőtt személyiség és viselkedés zavarai (F60-F69)	Nem meghatározott mentális rendellenesség (F99)	Összesen
önellátásra nem képes							
segítségre szorul a közlekedési eszközök használatánál							
nehézséget okoz számára a pénz kezelése, beosztása							
több mint 4 órás gondoskodást, törődést igényelnek							
képes szociális csoportokkal, idegen személyekkel kapcsolatot kialakítani							
rendszeresen eljár otthonról							

52. Milyen módon befolyásolja a hozzátartozók életmódját a pszichés zavarokkal küszködő személy?
53. Véleménye szerint kik és miért maradnak ki az ellátórendszerből?
54. Mennyire támogatják Veszprém város közintézményei a közösségi ellátás gondozottjait?
55. Mi a tapasztalata, hogyan ítéli meg a társadalom a pszichiátriai betegeket és ezen a területen történt –e változás az elmúlt években?
56. Ön kitől, mit kérdezne meg, mire hívná fel a figyelmet a pszichés zavarral küszködő személyek életkörülményeivel kapcsolatos felmérés/kutatás során?

Tudna-e interjúalanyt közvetíteni a felméréshez?
Hogyan látja ezt megoldhatónak?

4. sz. Melléklet:
 INTERJÚVÁZLAT A PSZICHÉS ZAVARRAL KÜZDŐ
 SZEMÉLY SZÁMÁRA

a tartós pszichés zavarral küzdő aktív korú (18 – 65 év) veszprémi lakosok
 szociális helyzetének felméréséhez

1. Neme: férfi / nő
2. Kora:
3. Iskolai végzettsége:
4. Családi állapota:
5. Kivel/kikkel él jelenleg?
6. Mit jelent Ön számára (mivel jár együtt) ez a betegség?
7. Kérem, mondja el, hogy milyen pszichés zavart diagnosztizáltak Önnél?
(Hány éves korában?)
8. Hány éves korában jelentkeztek a betegség első tünetei? Hogyan? Mit tapasztalt a környezete a tünetekből?
9. A tünetek megjelenését követően mennyi idő telt el addig, míg szakorvoshoz fordult?
10. Ki kezdeményezte, hogy a tünetekkel forduljanak orvoshoz (családtag, háziorvos, pedagógus, stb.)?
11. Milyen orvost ill. szakembert keresett fel a pszichés zavar kezelése céljából legelőször? Mit tanácsolt, milyen kezelést, terápiát írt elő?
12. Kérem mondja el, hogy aztán még kikhez fordult segítségért a betegség kezelése céljából!

Szakember	Hány éves korban, milyen tünetekkel fordultak hozzá?	Milyen kezelést, terápiát javasolt?	Mennyi ideig tartották fenn a kapcsolatot a szakemberrel?	Használt-e a terápia/kezelés? Miben segített, miben nem?

13. Hogyan fogadták a közvetlen családtagok a betegségét? Tudtak –e segíteni valamiben Önnek? Okozott-e feszültséget, konfliktusokat a szűk családban az Ön betegsége? Milyen jellegűeket?
14. Hogyan fogadta a tágabb környezete (iskolatórsak, tanárok, munkatársak, tágabb rokonság, barátok) a betegségét? Okozott-e feszültséget, konfliktusokat a tágabb környezetében az Ön betegsége? Milyen jellegűeket?

Családi és társas kapcsolatok

15. Az Ön pszichés betegsége jelenleg mennyire terheli meg a családját?
16. Ha segítségre szorul ki az, akire a leginkább számíthat?
17. Hatással van-e, ha igen, hogyan hat a pszichés zavara a párkapcsolatokra?
18. Van –e gyermeke? Mennyi?
19. Hatással van-e, ha igen, hogyan hat a pszichés zavara a gyereknevelésre?
20. Van-e/vannak –e barátai? Mennyi?
21. Beszél-e másoknak a pszichés betegségről?
22. A betegsége akadályozza-e abban, hogy szűkebb környezetével kapcsolatot alakítson ki, kapcsolatot tartson fent?
23. A betegsége akadályozza-e abban, hogy idegen személyekkel kapcsolatot alakítson ki, kapcsolatot tartson fent?
24. Van-e kapcsolata valamilyen szociális/segítő/vallási csoporttal? Kikkel?

Iskolai végzettség, tanulmányok

25. Hatással volt-e az Ön betegsége az iskolai tanulmányaira? Ha igen, hogyan?
26. Ön milyen segítséget igényelt volna a saját tanulmányaihoz?

Lakhatás

27. Hol él jelenleg:
 - α) családi házban, sorházban
 - β) társasházban
 - γ) tömbházban
 - δ) egyéb:
28. Kinek a tulajdona a lakás/ház, amelyben él?
29. Van-e saját lakása/háza?
30. Hány szobás lakásban élnek?
31. Van –e önálló szobája?
32. Hatással volt-e az Ön betegsége bármilyen módon a lakhatására? Ha igen, hogyan?
33. Ön szerint hogyan kellene segíteni a pszichés betegek lakhatását?

Jövedelem - foglalkoztatottság

34. Mi a foglalkozása?
35. Van –e jelenleg munkahelye? Hol? Mivel foglalkozik?

36. Amennyiben védett vagy rehabilitációs munkahelye van kérem mondja el, hogy mit jelent Ön számára ez a munkahely?
37. Ki segített abban, hogy a védett/rehabilitációs munkahelyet megtalálja?

Amennyiben jelenleg munkanélküli

38. Dolgozott –e korábban?
39. Mi volt az utolsó betöltött foglalkozása az állandó munkahelyén?
40. Hogyan szűnt meg az állása? Hány éve? (Mikor?)
41. Van –e alkalmi munkája? Milyen jellegű? Milyen munkarendje van? (idő-tartam, időbeosztás)?
42. Hatással volt-e az Ön betegsége bármilyen módon az Ön foglalkoztatására? Ha igen, hogyan?
43. Ön szerint hogyan kellene segíteni a pszichés betegek foglalkoztatását?
44. Van-e jelenleg jövedelme? Mennyi?
45. Mekkora a háztartás egy főre eső jövedelme?
46. Az Önök háztartása szenved-e hiányt valamiben?
47. Fenn tudja-e tartani a lakhatását? Van-e valamilyen rezsi-tartozása? Milyen szolgáltató fele? Mennyi?
48. Van-e más adóssága is? Milyen problémákat okoz?

Egészségügy - ellátórendszer

49. A pszichés betegség mellett van-e valamilyen tartós betegsége?
50. Az Ön tapasztalata alapján milyen jellegű segítséget kapnak illetve nem kapnak meg a betegek és családtagjaik a pszichés zavarral való együttélés megkönnyítéséhez?
51. Jelenleg kap-e valamilyen kezelést? Milyen kezelést? Hatásos-e?
52. Hogyan alakult a pszichés betegsége az elmúlt években?
- α) rosszabbodott
- β) javult
- γ) nem változott
53. Mi a legrosszabb a betegségében?
54. Volt-e a pszichés zavara miatt kórházi kezelésen? Mikor, mennyi ideig? Mik voltak Önnek a kórházi kezeléssel kapcsolatos tapasztalatai?
55. Milyen nehézségekkel jár a bentlakásos kezelés? Van-e valamilyen féle szociális támasza a családnak, betegnek ebben az időszakban? Milyen jellegű? Mi az amit hiányol az ellátásban?
56. Milyen tapasztalata van a veszprémi pszichiátriai ellátórendszeréről? Mondja el az említett intézményekkel kapcsolatos tapasztalatait (hiányosságait, erősségeit).

57. Véleménye szerint a pszichés zavarral küzdő személyeknek milyen segítségre van szükségük (amit nem kapnak meg a jelenlegi ellátási formák között)? Milyen típusú szolgáltatást hiányol?

Életmód-önellátás

58. Véleménye szerint az alábbiak közül miben szorul segítségre?

segítségre szorul bevásárlásnál (bevásárló lista elkészítésénél, bevásárlás elvégzésénél)	igen	nem
segítségre szorul a napi étkezések előkészítésénél		
segítségre szorul a lakáson belüli rend fenntartásához		
segítségre szorul ruháinak tisztításánál		
segítségre szorul szabadidős programok megszervezésében		
segítségre szorul a hatékony kommunikációban		
segítségre szorul a problémamegoldásban		
segítségre szorul a konfliktuskezelésben		
segítségre szorul a közlekedési eszközök használatánál		
segítségre szorul a telefon használatánál		
segítségre szorul a pénz beosztásában		
segítségre szorul az anyagi ügyei intézésében		
segítségre szorul jogi ügyei intézésében		
segítségre szorul a napi életritmus kialakításában		

59. Volt-e üdülni az elmúlt 3 évben?

60. Hogyan telik egy átlagos napja?

61. Ön kitől, mit kérdezne meg, mire hívná fel a figyelmet a pszichés zavarral küszködő személyek életkörülményeivel kapcsolatos felmérés/kutatás során?

Jelige:.....

5. sz. melléklet: INTERJÚVÁZLAT A
PSZICHÉS ZAVARRAL KÜZDŐ
SZEMÉLY HOZZÁTARTOZÓJA SZÁMÁRA

a tartós pszichés zavarral küzdő aktív korú (18 – 65 év) veszprémi lakosok
szociális helyzetének felméréséhez

1. Milyen rokoni vagy egyéb kapcsolatban áll a pszichés zavarral küzdő személlyel?
2. Kora:
3. Iskolai végzettsége:
4. Családi állapota:
5. Együtt él –e a pszichés zavarral küzdő személlyel?
6. Milyen pszichés zavart diagnosztizáltak az Ön hozzátartozójánál?
7. Mit jelent a pszichés zavarral küzdő személy számára ez a betegség?
8. Mit jelent a hozzátartozók számára (mivel jár együtt) ez a betegség?
9. Mit tud arról, hogy hozzátartozójának hány éves korában jelentkeztek a betegség első tünetei? Hogyan? Mit tapasztalt a környezete a tünetekből?
10. Mit tud arról, hogy a tünetek megjelenését követően mennyi idő telt el addig, míg szakorvoshoz fordult?
11. Mit tud arról, hogy ki kezdeményezte, hogy a tünetekkel forduljanak orvoshoz?
12. Mit tud arról, hogy melyik orvost ill. szakembert keresték fel a pszichés zavar kezelése céljából? Ki, mit tanácsolt, milyen kezelést, terápiát írt elő? (Kérem, ha több szakembert felkeresett tegyék őket abba a sorrendbe, amilyen sorrendben felkereste őket!)

Szakember	Hány éves korban, milyen tünetekkel fordultak hozzá?	Milyen kezelést, terápiát javasolt?	Mennyi ideig tartották fenn a kapcsolatot a szakemberrel?	Használt-e a terápia/kezelés? Miben segített, miben nem?

13. Mit tud arról, hogy / Hogyan fogadták a közvetlen családtagok a betegségét?

Tudtak –e segíteni valamiben Önöknek? Okozott-e feszültséget, konfliktusokat a szűk családban a hozzátartozója betegsége? Milyen jellegűeket?

14. Mit tud arról, hogy hogyan fogadta a tágabb környezete (iskolatársak, tanárok, munkatársak, tágabb rokonság, barátok) a betegségét?

Családi és társas kapcsolatok

15. A hozzátartozója pszichés betegsége jelenleg mennyire terheli meg a családját?

16. Ha a pszichés zavarral küszködő hozzátartozója segítségre szorul kire számíthat leginkább?

17. Hatással van-e, ha igen, hogyan hat a pszichés zavara a hozzátartozója párkapcsolatára?

18. Van –e a hozzátartozójának gyermeke? Mennyi?

19. Hatással van-e, ha igen, hogyan hat a hozzátartozójának pszichés zavara a gyerekeknevelésre?

20. Ön szerint miben kellene segíteni a pszichés betegek családait?

21. Az Ön családi kapcsolataira hatással van-e bármilyen módon, hogy hozzátartozója pszichés zavarral küszködik?

22. A betegség hozzátartozóját akadályozza-e abban, hogy környezetével kapcsolatot alakítson ki, kapcsolatot tartson fent?

23. A betegség hozzátartozóját akadályozza-e abban, hogy idegen személyekkel kapcsolatot alakítson ki, kapcsolatot tartson fent?

24. Van-e hozzátartozójának vagy Önnek kapcsolata valamilyen szociális/segítő/vallási csoporttal? Kikkel?

Iskolai végzettség, tanulmányok

25. Hatással volt-e a betegség a hozzátartozója iskolai tanulmányaira? Ha igen, hogyan?

26. Ön szerint hogyan kellene segíteni a pszichés betegek tanulmányait?

Lakhatás

27. Hol él a hozzátartozója jelenleg:

ε) családi házban, sorházban

φ) társasházban

γ) tömbházban

η) egyéb:

28. Hány szobás lakásban él?

29. Van –e önálló szobája? Ha nem, kivel van egy szobában?

30. Hatással volt-e hozzátartozójának a pszichés betegsége bármilyen módon a lakhatására? Ha igen, hogyan?

31. Ön szerint hogyan kellene segíteni a pszichés betegek lakhatását?

Jövedelem - foglalkoztatottság

32. Önnek mi a foglalkozása?
 33. Van –e jelenleg munkahelye?
 34. Hozzátartozójának mi a foglalkozása?
 35. Hozzátartozójának van-e jelenleg munkahelye?

Amennyiben Hozzátartozója jelenleg munkanélküli

36. Hozzátartozója dolgozott –e korábban?
 37. Mi volt hozzátartozójának az utolsó betöltött foglalkozása?
 38. Hogyan szűnt meg hozzátartozójának az állása? Hány éve?
 39. Hatással volt-e a pszichés betegség az Ön hozzátartozójának a foglalkoztatására? Ha igen, hogyan?
 40. Hatással volt-e hozzátartozójának a pszichés betegsége bármilyen módon az Ön foglalkoztatására? Ha igen, hogyan?
 41. Ön szerint hogyan kellene segíteni a pszichés betegek foglalkoztatását?
 42. Van-e a hozzátartozója háztartásának jelenleg jövedelme?
 43. Mekkora a hozzátartozója háztartásának egy főre eső jövedelme?
 44. Szenved-e a hozzátartozójának háztartása hiányt valamiben?

Egészségállapot, ellátórendszer

45. Hozzátartozójának a pszichés betegség mellett van-e valamilyen tartós betegsége?
 46. Az Ön tapasztalata alapján milyen jellegű segítséget kapnak, illetve nem kapnak meg a betegek és családtagjaik a pszichés betegséggel való együttélés megkönnyítéséhez?
 47. Hozzátartozója jelenleg kap-e valamilyen kezelést? Milyen kezelés/ekben részesül? Hatásos-e?
 48. Hogyan alakult hozzátartozójának a pszichés betegsége az elmúlt években?
 δ)rosszabbodott
 ε)javult
 φ)nem változott
 49. Mi a legrosszabb hozzátartozójának a betegségében?
 50. Volt-e hozzátartozója a pszichés zavara miatt kórházi kezelésen? Mikor? Mennyi ideig?
 51. Milyen nehézségekkel jár a bentlakásos kezelés? Van-e valamilyen féle szociális támasza a családnak, betegnek ebben az időszakban? Milyen jellegű? Mi az amit hiányol az ellátásban?
 52. Kérem vázolja fel, hogy milyen egészségügyi-, szociális-, közoktatási-, egyéb

segítség áll a pszichés zavarban szenvedő veszprémi személyek ill. családtagjaik megsegítésére.

53. Az említett intézményekkel kapcsolatosan milyen tapasztalatai vannak? (hiányosságai, erősségei)
54. Véleménye szerint a pszichés zavarral küzdő személyeknek milyen segítségre van szükségük (amit nem kapnak meg a jelenlegi ellátási formák között)? Milyen típusú szolgáltatást hiányol?

Életmód-önellátás

55. Véleménye szerint az alábbiak közül miben szorul segítségre hozzátartozója?

segítségre szorul bevásárlásnál (bevásárló lista elkészítésénél, bevásárlás elvégzésénél)	igen	nem
segítségre szorul a napi étkezések előkészítésénél		
segítségre szorul a lakáson belüli rend fenntartásához		
segítségre szorul ruháinak tisztításánál		
segítségre szorul szabadidős programok megszervezésében		
segítségre szorul a hatékony kommunikációban		
segítségre szorul a problémamegoldásban		
segítségre szorul a konfliktuskezelésben		
segítségre szorul a közlekedési eszközök használatánál		
segítségre szorul a telefon használatánál		
segítségre szorul a pénz beosztásában		
segítségre szorul az anyagi ügyei intézésében		
segítségre szorul jogi ügyei intézésében		
segítségre szorul a napi életritmus kialakításában		

56. Hozzátartozója milyen rendszerességgel jár el otthonról?
57. A pszichés betegség miben befolyásolja leginkább a hozzátartozója életmódját?
58. A hozzátartozójáról való gondoskodás vagy a hozzátartozóval való együttélés befolyásolja-e az Ön életmódját? Hogyan?
59. Volt-e üdülni az elmúlt évben?
60. Ön kitől, mit kérdezne meg, mire hívná fel a figyelmet a pszichés zavarral küszködő személyek életkörülményeivel kapcsolatos felmérés/kutatás során?

Darida Zsuzsa

A Szociálterápiás Szerepjáték tréningmódszer új alkalmazási területe

1. Bevezetés – a Szociálterápiás Szerepjáték bemutatása

A Szociálterápiás Szerepjáték (rövidítve: STR) egy, Németországban a '70-es években kifejlesztett, a személyiség szelíd utóérlelését segítő tréningmódszer, mely hazánkban mintegy 20 éves múltra tekint vissza.

Az STR elsődlegesen a szociálterápia, a felnőttképzés és a szupervízió területein jól használható önálló módszer, amely a szociális munka gyakorlatában alakult ki és fejlődött tovább. A szociális munka / szociálpedagógia cselekvési stratégiáihoz idomul, az erre a hivatásra alapvetően jellemző attitűdhez, magatartásmódszhoz igazodik. Figyelembe veszi az egyéni és szociális szükség-helyzetekben küszködő, a válságban vagy szélsőséges élethelyzetekben lévő kliensek sajátosságait. Foglalkozik az ilyen jellegű gondok létrejöttének okaival is, felderíti a változást elősegítő viselkedési formákat, lehetővé teszi segítő kapcsolatok kialakulását. (Stein, 2009.)

A Szociálterápiás Szerepjáték név a német Sozialtherapeutisches Rollenspiel szavak tükörfordítása. E két szóból álló elnevezés több rétegű jelentéstartalmat hordoz. Vizsgáljuk meg e szintagma egyes elemeit külön-külön!

Szociál-

E szóösszetételekben előforduló előtag az utótagnak a társas étellel való kapcsolatára utal. A Szociálterápiás Szerepjáték esetében sincs ez másként. Az STR ugyanis csoportmódszer, melynek egyik mozgatórugója a csoporton belüli társas interakciókban rejlik. E módszer 6-12 fő együttes jelenlétekor működik a leghatékonyabban. A csoportmódszer sajátosságaira a módszert bemutató szakaszban még visszatérek.

-terápiás

A terápia szó eredetileg gyógykezelésben való részvételt jelent. A módszer nevében a terápiás jelző utal arra a pozitív változási folyamatra, melynek végeredménye az én-kép megerősödése, a sérült én-részek rehabilitálódása, részbeni vagy teljes gyógyulása, valamint az ép én-részek további erősödése. Már egyetlen alkalom is elegendő lehet a gyógyulást hozó felismeréshez, de a tartós változáshoz szükség lehet még további alkalmazásra.

A szerepjáték szó azt az asszociációt keltheti a tisztelt olvasókban, hogy a foglalkozásokon részt vevők mások bőrébe bújva, azok szerepét magukra öltve eljátszanak bizonyos helyzeteket. Valóban, ez a csoportfoglalkozások során olykor előfordul, ám az eszköztárnak csak egy meghatározott szeletében találhatók a szó klasszikus értelmében vett szerepjátékok.

Óhatatlanul felmerül bennünk a kérdés, hogy ha a játéktárnak csak egy része a szerepjáték, akkor miért nevezik így a módszert? Ahhoz, hogy erre a kérdésre választ kapjunk, a szerepjáték szót tovább kell elemeznünk. Elsőként vizsgáljuk meg a szóösszetétel második tagját!

-játék

E szó többretegű jelentéstartalommal bír. Az on-line formában elérhető Magyar Értelmező Szótár¹ szerint a játék egyfajta „szórakoztató tevékenység, vagy annak egy eszköze, amit bizonyos szabályok szerint a győzelem érdekében általában többen játszanak”. „A játék olyan érdekes időtöltés, könnyed tevékenység, amit nagy érdeklődéssel és örömmel végeznek kitalált célok elérése, a saját képességek, és korlátozott lehetőségek felhasználásával törekedve a nehézségek leküzdésére”.

A Szociálterápiás Szerepjáték párhuzamba állítható a fenti fogalmi meghatározás elemeivel. A csoportfoglalkozás során a bizalom légkörét megteremtve játszanak a résztvevők, elsősorban a fantáziájuk, másodsorban bizonyos eszközök, tárgyak igénybevételével. Ennek a közös játéknak szabályai és jól meghatározott játéklépései vannak, melyek kellően biztonságos környezetet teremtenek a mélyebb, személyesebb tartalmak megosztásához is. A siker, amit a definíció győzelemnek nevez, az egyén szintjén manifesztálódik. Fontos megjegyeznünk, hogy ebben az esetben a csoporttag győzelme (saját problémájának sikeres megoldása) nem jelenti a másik, vagy a többi csoporttag vereségét. Sőt, az egyéni sikertörténetek hatása – a többi csoporttag számára nyújtott pozitív megoldási modellként – multiplifikálódik.

Szerep-

Válasszuk le e szórészletet a „játék” szóról, és vizsgáljuk meg közelebről! A szerep szó elemzésekor annak szintén számos jelentéstartalmával találkozhatunk, melyek közül több a színházi életre, színészetre vonatkozik. Azonban egy általánosabb értelemben vett definíció szerint a szerep nem más, mint „egy olyan szokásos magatartás, mely valamilyen munkával, képzettséggel, vagy társadalmi helyzettel kapcsolatos”.²

1 Forrás: http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar/Kezd%C5%91lap Letöltve: 2015. október 15.

2 Forrás: http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar/Kezd%C5%91lap Letöltve: 2015. október 15.

A Szociálterápiás Szerepjáték szerep-felfogása erős hasonlóságot mutat a fenti megfogalmazással. Ugyanis a csoportban olyan személyek vesznek részt, akik az élet számos területén öltenek magukra – pusztán a mindennapi életükből fakadó – szerepeket. Hiszen a csoporttagok olykor szülők, vagy éppen gyerekek, máskor főnökök, beosztottak, vagy akár tanulók, netán egy-egy adott szakmát gyakorló, vagy éppen munkanélküli emberek lehetnek. Ha a csoporttagok életét közelebbről vennénk szemügyre, azt is megtapasztalhatnánk, hogy ők az életkoruktól vagy élethelyzetüktől függően akár egymással ellentmondásban álló szerepek tulajdonosai is lehetnek egyszerre. A csoportfoglalkozások során a résztvevők ezekkel a szerepekkel kerülnek közelebbi kapcsolatba, és ezekkel – a mindennapi életből fakadó – szerepekkel játszanak. Ezért nevezzük ezt a műfajt szerepjátéknak.

A játékok során egy múltból hozott élményt/émléket hívnak elő. A játéklépések sora segít tudatosítani, hogy e múltbeli élmény/émlék hogyan hat a jelenre, majd a játék egy ún. kiértékelő kérdéssel (Auswertungsfrage) a jövőre, és a jövőben kívánatos változtatásokra irányítja a figyelmet.

Természetesen az egyes képzési egységek játécai nem véletlenszerűen kapcsolódnak egymáshoz. A csoportfoglalkozások sora tematikailag egymásra épül.

2. Képzési rendszer

2.1. A képzési rendszer felépítése

Az STR három (egyenként 150 óra időtartamú) egymásra épülő képzési egységből áll.

Az első képzési egység alapvető célja az alap játékműveléssel való ismerkedés, és az önismeret fejlesztése. E képzési szakasz nem igényel előképzettséget.

A második képzési egység már inkább módszertani irányultságú, bár a játékok sajátosságából fakadóan az önismeret itt is hangsúlyosan jelenik meg. E képzési szakaszba szociális munkás, szociálpszichológus vagy egyéb pszichoszociális területen szerzett képzettséggel/végzettséggel rendelkezők léphetnek be.³ E képzési szakasz ugyanis épít a korábban (iskolarendszeren belül, felsőfokú tanulmányok keretében) megszerzett tudásra, ismeretekre. Az STR második képzési szakaszát végzett személyek csoportvezetői jogosítványt szerezhetnek, azonban önálló csoportvezetésre csak szupervízió mellett jogosultak.

A harmadik képzési egység valódi különlegesség, a szimbólumok világába vezet át, a meséket, mondákat és mítoszokat segítségül hívva, felhasználva a

3 A belépési korlát a módszert népszerűsítő Magyarországi Szociálterápiás Szerepjáték Egyesület alapszabályában található. E szabályozás összhangban áll a németországi anyaegyesület (Adelheid Stein Institut für Sozialtherapeutisches Rollenspiel) szabályozásával.

bennük lévő egyetemes tudást.⁴ A módszer – már az alap képzési egységtől kezdve – túlnyomórészt képek és szimbólumok segítségével dolgozik, ezért van kiemelkedően fontos szerepe a csoportterapeutává válás folyamatában a képzési egységnek.

2.2. *Specializációk*

Az első három képzési egység játéktárát kiegészítik az érzékenynek tekintett életkorra, és a különleges élethelyzetekre kidolgozott játékok. Az „ifjúsági specializáció” játécai kifejezetten a felnőtté válás küszöbén álló ifjak élettani és életkori sajátosságaihoz alkalmazkodnak, az „élettörténet feldolgozása” pedig az időskori élethelyzet jellegzetességeire koncentrál. Érzékeny területként külön fókuszba kerül az „egészség, betegség, halál”, valamint a „hit és identitás” témaköre is.

3. A szociálterápiás szerepjáték módszerének általános bemutatása

A szociálterápiás szerepjáték játékmódszereket kínál önmagunk és mások észlelésének (észlelésközpontú játékok), a csoportbeli szociális viselkedés, valamint az aktuális problémák észrevételének, strukturálásának és megoldási stratégiáinak javítására (csoportcentrikus és problémacentrikus játékok).

Az STR előnyben részesíti a kliensek egészséges énrészeire való építést, ezek öngyógyító és öngyógyító erőit óhajtja mozgósítani. Ugyanakkor tekintetbe veszi a mindenkori csoporttag tanulási tempóját és ismeretszintjét, ezért különféle helyzetekben is jól alkalmazható. Mivel túlnyomórészt képek és szimbólumok segítségével dolgozik, a kliensek hamar letesznek az elhárító mechanizmusok használatáról. (Eisenbarth, 2004)

Az érzékelésen, észlelésen alapuló játékok az önészlelést és mások észlelését szolgálják; az egyéni élettörténet tudatosult és elfeledett mozzanataival, a büntudattal és az egzisztenciális válságokkal foglalkoznak. Ezekre a játékokra jellemző a bizonyos tárgyakhoz vagy képekhez kapcsolódó élményekkel és érzésekkel való szembesülés, a másokba (helyzetükbe, személyükbe) való beleérés, valamint a szimbólumok meghatározott használata.

A csoportcentrikus játékok csoportbeli élményeket elevenítenek fel, illetve tesznek lehetővé. Visszatükrözik a csoport szerkezetét és a csoportfolyamatot, vagy a csoportban kialakuló kapcsolatok sajátosságaival, illetve a más csoport-

4 A mesék ereje az érési folyamat támogatásában, és az identitás erősítésében rejlik. A fejlődésben való elakadásunk, vagy akár saját identitásunk kialakulatlansága tükröződnek vissza a mesék csodálatos világában, de úgy, hogy azonnal megjelennek előttünk a lehetséges megoldási modellek is. A mesék lehetővé teszik, hogy az általános élethelyzetünkben fakadó problémákkal szembesüljünk, és segítséget nyújtanak számunkra egyéni nehézségeink feldolgozásában. (Aschenbrenner-Egger, Huber, Pruy-Lange, Schild, Stein, 2004.)

tokhoz való viszony jellegzetességeivel foglalkoznak. Céljuk a szocializációs hiányok pótlása, a beállítódások megváltoztatása, a döntésképeség és a konfliktustűrés fokozása. Játékformaként itt a szerepjátékot alkalmazzák, amely a csoporttematika áttételessége miatt szimbolikus játékká válik.

A *problémacentrikus játékok* egy problematikus vagy zavarba ejtő (frusztráló) helyzet élmény- vagy cselekvési vonatkozásaival foglalkoznak. A probléma elemzésére, a cselekvési változatok kimunkálására, az elégtelenség (inszufficiencia), illetve a mindenhatóság érzésének feldolgozására szolgálnak. Az itt használt játékforma szintén a szerepjáték, amely az áttételesség révén ismét szimbolikus játékká válhat. (Huber, Schild, 1996.)

Az elmúlt évtizedek gyakorlati tapasztalatai azt mutatták, hogy e módszer valóban hatékonyan segít az én-képet megerősíteni, ha szükséges, helyreállítani. Támogatást nyújt, ha nehéz helyzetbe kerülünk, vagy ha olyan problémával szembesülünk, amivel korábban még nem találkoztunk. Csoportmódszerbeli sajátossága, hogy szükség esetén együttérzést és támogatást, valamint cselekvési alternatívákat nyújt azoknak, akik egy probléma megoldásának folyamatában elakadtak.

A szociálterápiás szerepjáték sajátossága, hogy a csoportfoglalkozást vezető tréner – a módszer terminus technikusát használva a „csoportvezető” – a csoporttagokhoz hasonlóan részese az eseményeknek, saját élményeit megosztva a csoporttagokkal közösen játszik. A csoportfolyamatokat nem kívülről irányítja, hanem saját személyes példáját felhasználva, a csoporton belülről, tudva, hogy a változtatásra való készség alapja a személyes felismerés, és belátás. A felismerések, belátások megszületéséhez, a csoportfolyamat tudatos tervezésével, a témák, illetve játékok megajánlásával, a játékszabályok kínálta megnyilvánulások érzékeny felhasználásával járulhat hozzá, meghagyva a csoporttagok számára a szabadságot, hogy maguk dönthessenek, a látott és hallott minták részbeni vagy teljes mértékű követéséről, illetve azok elutasításáról.⁵

A módszer szelíd, a csoporttagok fejlődési üteméhez igazodik, lehetővé téve valamennyiük számára, hogy a saját tempójukban haladjanak. A változási folyamatok lassan mennek végbe, ámde mélyrehatóak, eredményük tartósan beépül a személyiségbe.

5 A szociálterápiás szerepjáték sajátossága, hogy a csoportvezető nem minősíti a csoporttagok megnyilvánulásait, hozzászólásait (sőt, ez a csoporttagok számára is tilos, a többi csoporttag vonatkozásában). A csoportvezető nem értelmezi az egyes megnyilvánulásokat, és nem ad tanácsot, hiszen a csoporttagok számára a mintakövetés mindig vonzóbb, mint a parancsokhoz, elvekhez, eszmékhez való igazodás lehetősége. Amennyiben a csoportvezető látja a problémás területeket, a játékok megválasztásával irányítja a csoporttagok figyelmét a feldolgozandó problémák felé. (Eisenbarth, 2005.)

4. A Szociálterápiás Szerepjáték alkalmazási területei

Korábban már említettem, hogy e metódus németországi megalkotóinak célcsoportja elsősorban az alkoholbetegek és szenvedélybetegek köre volt, azonban – mivel a módszert a társadalmi szükségleteknek és igényeknek megfelelően – folyamatosan fejlesztik, a felhasználhatóság területei nem csak az anyaországban (Németországban), hanem hazánkban is folyamatosan bővülnek.

Magyarországon a Szociálterápiás Szerepjátékot az alábbi területeken alkalmazták és alkalmazzák jelenleg is:

- a szenvedélybetegek kezelésében és rehabilitációjában
- a fiatalokkal való foglalkozásban
- az időskorúak élettörténetének feldolgozásában
- tartós munkanélküliek körében
- speciális intézményekben (börtön, nevelőotthon stb.)
- a lelkipozításban és a lelkibetegek gondozásában
- a középfokú- és a felsőoktatásban
- a felnőttképzésben⁶

Fontos megjegyezni, hogy az STR a már jelenlévő problémák feldolgozásán túl alkalmas a problémák kialakulásának megelőzésére (prevencióra) vagy azok korai felismerésére. A módszer alkalmazásának elméleti és gyakorlati tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a személyiség fejlődése, és annak pozitív hatásai nem csak a csoporttagok magánéletére vannak pozitív hatással, hanem az életük ún. „hivatalos” területére is. Ez a „hivatalos” a terület az, mely kutatásom tárgyát képezi.

5 A kutatás tárgya: a szociálterápiás Szerepjáték új alkalmazási területe

5.1. Az ember, mint speciális erőforrás

Az emberek olyan erőforrások, melyek nem csak munkaerejüket, hanem sajátos élettörténetüket is magukkal viszik a munkahelyükre. Az élettörténetük nagy mértékben befolyásolja a munkához való hozzáállásukat, valamint megfelelni tudásukat és akarásukat, és még számos olyan elemet, melyek jelentős mértékben meghatározzák teljesítményüket. (Huber, Schild, 2007.) Ezt felismerve a nemzetközi gyakorlatban egyre inkább teret nyernek – a hagyományos elméleti tudásanyagot átadó képzések mellett – a kompetencia- és készségfejlesztő tréningek. (Linder, 2014. 40. o.)

6 Akkreditált 35 órás, személyiségfejlesztő tréningeken vehetnek részt a szociális gondoskodás területén dolgozók, a pedagógusok, és 2014. óta a kötelező közigazgatási továbbképzés keretein belül a köztisztviselők és a kormánytisztviselők is.

Az élettörténetünk, a teljesítményhez, elvárásoknak való megfeleléshez való hozzáállásunk, a fejlődésre való képességünk, és még számos, a munka világában való bevaláshoz szükséges képességünk és készségünk már kisgyermekkorunkban fejlődésnek indul⁷, e fejlődés azonban nem töretlen. Gyakori, hogy feldolgozatlan gyermek- vagy ifjúkori problémák blokkolnak minket az objektivitásban, más esetben a helyes cselekvési módok kialakításában és begyakorlásában. Emberi mivoltunkból fakad, hogy olykor megoldhatatlannak tűnő problémákkal találjuk szemben magunkat. Ráadásul a munkában töltött idő felemésztheti energiánk jelentős részét, ami a szakmai motivációnkat és a lelkesedésünket csökkentheti. (Marok-Martos, 2006.)

Azok a munkavállalók, akik emberekkel foglalkoznak (például akik ügyfélkapcsolatban állnak) fokozott terhelésnek vannak kitéve. Olyan mennyiségű és minőségű problémahalmazzal kell megküzdenek, amely még a legérettebb személyiséggel rendelkezőket is próbára teszi.

Feltevésém szerint indokolt az önismeret fejlesztése, ezáltal a problémákhoz való másfajta viszonyulás, továbbá helyes cselekvési módok kialakítása és begyakorlása. Ezen a területen kellene erősíteni, megtámogatni a dolgozókat, hogy munkájukban „kialakíthassák saját cselekvésrendszerüket, vagyis felismerjék, felülvizsgálják, és esetlegesen megváltoztassák eljárásukat”⁸ (Huber,Schild, 2007., 67. o.)

Az elmúlt évtizedek fejlődésének eredményeként a különféle gazdasági szervezetek körében divattossá vált a tudásmenedzsment, ezen belül a kompetenciamenedzsment⁹ rendszerek kiépítése és működtetése. A tudás felértékelődése a különböző kapcsolódó területek középpontba kerülése talán ma már mindenkinek természetes (Bencsik, Marosi, Dőry, 2012.) a versenyszféra területén. De vajon hogy állnak ehhez a kérdéshez azok a szervezetek, melyek nem profitorientáltak? Fontos-e számukra az embernek, mint „munkaeszköznek” a karbantartása? És ha igen, mit tehetnek a céljuk elérése érdekében?

A továbbiakban e kérdésekre keresem a választ, a közigazgatás intézményrendszerét illetően.

7 A szakirodalom hangsúlyozza a családnak, mint elsődleges szocializációs csoportnak, valamint annak elhagyásának jelentőségét, az egyéni életpálya alakulásában. (Huber, Schild, 2007., 62. o.)

8 A magyar fordításban az „eljárás” szó szerepel, de a szövegkörnyezetből kiolvasható jelentése inkább: „tetteiket, másokhoz való hozzáállásukat, bánásmódjukat”.

9 A kompetenciamenedzsment „olyan komplex eszköz, mely a humán erőforrás gazdálkodási folyamatban, a munkaerő kompetenciának fejlesztése által kívánja biztosítani a megfelelő színvonalú teljesítményt”. (Linder, 2014. 41. o.)

5.2 Az ember, mint erőforrás megóvása, regenerálása

Ahhoz, hogy megértsük a közigazgatás mai helyzetét, röviden meg kell említenünk, hogy a rendszerváltást követően egy – még napjainkban is zajló – többlépcsős reformfolyamat indult el¹⁰, mely folyamatnak – a kormányzati szándék szerint – egyik gondolati alappillére, hogy meg kell teremteni a közigazgatás rendszerének stabilitását ahhoz, hogy a magas színvonalon történő minőségi szolgáltatások nyújtásának feltételeit biztosítani lehessen. Azonban a jól meghatározott intézményi keretek, és a megbízhatóan működő rendszer önmagában még kevés a hatékonyság és a minőség garantálásához. (Balázs, 2011.) Kiemelt feladattá vált a megfelelő személyi állomány megteremtése (Verébelyi, 1998.), szakmai szempontok alapján történő kiválasztása, és folyamatos fejlesztése, képzése. (Kttv., 273/2012. (IX.28.) Korm. r.)

E két emberi erőforrás menedzsment funkció (ti: a kiválasztás és a képzés/fejlesztés) bizonyos módon összekapcsolódik, és a „végeredmény” (ti: minőségi szolgáltatást nyújtó közigazgatás) szempontjából két egyformán fontos területről van szó. Témánk szempontjából azonban a hangsúlyt a képzések területére, annak is egy speciális szeletére a csoportmódszeren alapuló önismereti/személyiségfejlesztő képzésekre helyezük.

A humanista pszichológia képviselőinek (többek között: Abraham Maslow, Carl Rogers, Routh Cohn) feltevése szerint minden egyén természetes törekvése a személyes fejlődés. (Huber, Schild, 1996.) Az emberek életben való boldogulását – szerintük – azzal lehet megtámogatni, ha a fejlődési folyamat beindítását katalizáljuk, ezzel hozzásegítjük őket a pozitív én-kép kialakításához. E katalizációs folyamatoknak egyik eszköze az önismereti és személyiségfejlesztő tréningek tartása.¹¹

A kiscsoportos formában megvalósított személyiségfejlesztés, arra ad lehetőséget, hogy a csoportban jelenlévők meghatározott szabályok mentén megosztassák egymással a problémáikat. A csoporttagok reflexióinak hatására világosá válik előttük, hogy mások is éltek már át hasonló helyzetet, hogy nincsenek egyedül a nehézségeikkel. A csoporttagok által megosztott élményekből, emlékekből ötleteket meríthetnek arra vonatkozóan, hogy a jövőben hogyan tudnak sikeresen megküzdeni azokkal a problémákkal, amikkel az életük korábbi

10 A reformfolyamatnak első jelentős állomása a köztisztviselők jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. törvény (Ktv.), a legutóbbi pedig a közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény (Kttv.) megalkotása volt. Mindkét törvény alapjaiban változtatta meg az addig életben lévő szabályozást.

11 „Az önismereti csoportok szervezésének kiindulási pontja az az igyekezet, amely segítséget kíván nyújtani az embereknek egy tartalmasabb, megelégedettebb élet megvalósításához.” (Huber, Schild, 2007., 97. o.)

szakaszában egyáltalán nem, vagy csak részben boldogultak. A csoportfoglalkozásokon részt vevő személyek védett környezetben új viselkedési alternatívákat próbálhatnak ki, és próbálkozásaikkal kapcsolatban azonnali visszajelzést kaphatnak, ami segíti őket abban, hogy a személyiségüknek leginkább megfelelő viselkedésmódot válasszák, majd az új sémát begyakorolhassák. A helyes cselekvési módok megtalálása hozzásegíti őket ahhoz, hogy a munkahelyükön magasabb szintű teljesítményt nyújthassanak. (HR Portál, 2014.)

A csoportmódszer a résztvevők számára lehetővé teszi, hogy probléma-megoldási repertoárjuk bővüljön, a tréning során szerzett tapasztalataikat nem csak a munka világában, hanem a magánéletükben is alkalmazni tudják. (v.ö.: Eisenbarth, 2004.)

5.3. Egy lehetséges új kutatási terület

A következő időszak kutatásaiban éppen ezt a területet szeretném közelebbről megvizsgálni, az önismeret-fejlesztés következményeit, valamint annak a munkavállalókra és a szervezetre gyakorolt hatásait.

A kutatások lefolytatásának logikája az alábbiak szerint alakul. Hosszú távú, 12 hónapon keresztül tartó vizsgálatot tartok célszerűnek, két kutatási csoport létrehozásával (személyiségfejlesztésben részesített célcsoport, és a fejlesztésben nem részesített kontrollcsoport) bevonásával, három mintavételi időpont (képzés előtti, közvetlenül a képzés utáni, és az utánkövetési időszak végén történő vizsgálat) alkalmazásával. A vizsgálati minta kiválasztása véletlenszerű mintavétellel történik. A személyiségfejlesztés során alkalmazott csoportmódszer a korábbiakban bemutatott Szociálterápiás Szerepjáték.

Vizsgálataimban arra a kérdésre keresek választ, hogy pontosan milyen területeken és hogyan ragadható meg a fejlesztés okozta változás, illetve, hogy megragadható-e egyáltalán közvetlen hatásaiban, vagy csak közvetetten. Céлом mérhetővé tenni a személyiségfejlesztésnek a személyre gyakorolt hatásait, arra fókuszálva, hogy a változások miként jelennek meg (illetve, hogy megjelennek-e egyáltalán) a munkavégzés területén. Vizsgálni fogom a célcsoport és kontrollcsoport kapcsolati hálójának változását, és ismereteket gyűjtök a közszolgák motivációjáról, lojalitásáról és elégedettségéről, illetőleg azoknak változásáról. Ezen vizsgálatok lefolytatásához – jelen fázisban –, a megfelelő módszereket, és eszközöket keresem.

Felhasznált irodalmak

1. Aschenbrenner-Egger, Klothilde; Huber, Herbert; Pruy-Lange, Heidi; Schild, Walter; Stein, Adelheid: *Das Sozialtherapeutische Rollenspiel mit Märchen und Mythen* (2004). Books on Demand GmbH, Norderstedt
2. Balázs István (2011.): *A közigazgatás változásai Magyarországon és Európában.* <http://jog.unideb.hu/documents/tanszekek/kozigazgatasi/segedanyagkosaras.pdf> Letöltve: 2014. október 15.

3. Bencsik Andrea, Marosi Ildikó, Dőry Tibor (2012.): *Vágyott kultúra és reális értékítélet. Tudásmenedzsment-rendszer kiépítésének előfeltétele egy felsőoktatási intézményben.* <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=75173049&lang=hu&site=ehost-live> Letöltve: 2014. október 10.
4. Eisenbarth Krisztina (2004.): *A Szociálterápiás Szerepjáték mint a személyiség utóérlelésének szelíd, de hatékony módszere.* In: Albert József (Szerk.) (2005.): *Tíz éves a szociális-munkás képzés Veszprémben, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, Veszprém*
5. http://www.hrportal.hu/index.phtml?page=szemelyzetfejlesztes_elmelet Letöltve: 2014. november 7.
6. Huber, Herbert; Schild, Walter (Hrsg.) (1996.): *Praxis des Sozialtherapeutischen Rollenspiels. Sozialarbeit - Selbsterfahrung - Supervision.* Don Bosco Verlag, München
7. Huber, Herbert, Schild, Walter (2007.): *A vágyak tava. A szociálterápiás szerepjáték gyakorlata.* Magyarországi Szociálterápiás Szerepjáték Egyesület, Budapest
8. Linder Klára (2014.): *Nemzetközi trendek a közszolgálatban.* Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest
9. Magyar Értelmező Kéziszótár. http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar/Kezd%C5%91lap Letöltve: 2015. április 01.
10. Marok Zsuzsa, Martos Tamás (2006.): *Pedagógushivatás-személyiségfejlesztés.* In: *Iskolakultúra* 16. évf., 2. szám, 114-122. o.
11. Stein, Adelheid (2009.): *Sozialtherapeutisches Rollenspiel. Eine Methode in der psychosozialen Arbeit.* Ernst Reinhardt Verlag, München Basel
12. Verebélyi Imre (1998.): *Összefoglaló a közigazgatási reformfolyamat első szakaszáról és a további tennivalókról.* In: *Magyar Közigazgatás*, 48. évf. 6. szám 321-336. o.
13. Verebélyi Imre (1998.): *Összefoglaló a Közigazgatási reformfolyamat első szakaszáról és a soron következő feladatokról II.* In: *Magyar Közigazgatás*, 48. évf. 6. szám 414-421. o.

Hivatkozott jogszabályok jegyzéke

1. A közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény (Kttv.)
2. A közszolgálati tisztviselők továbbképzéséről szóló 273/2012. (IX. 28.) Korm. rendelet
3. A köztisztviselők jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. törvény (Ktv.)

Magdolna Leveleki

Umweltbewusstsein und Gesellschaftliche Auswirkungen der Klimawandel in der Region um den Plattensee/Balaton

Internationale und ungarische Forschungsergebnisse und Das Forschungsziel

Eine die gesamte Weltbevölkerung betreffende, in den vergangenen Jahrzehnten zu den relevantesten Tatsachen avancierte Größe verkörpert der Klimawandel. Aufgrund der beobachteten Trends in den zurückliegenden Jahrzehnten im Bereich der klimatischen Veränderungen kann konstatiert werden, dass die von der menschlichen Gemeinschaft bisher aufgebrauchten Anstrengungen nicht ausreichen, um diesen Prozess aufzuhalten. Dadurch ergeben sich zwei unterschiedliche Reaktionsmöglichkeiten: zum einen die Steigerung der Intensität der bisher aufgewendeten Bemühungen als prophylaktische Maßnahme oder zum anderen die Vorbereitung auf die unvermeidbaren Veränderungen (Lang, 2003). So wurde der Klimawandel in zahlreichen Ländern der Welt, in der EU und damit auch in Ungarn ein besonders akzentuiertes Forschungsthema.¹

In der ungarischen Fachliteratur zur Ökophilosophie gruppieren sich die Fragen, welche die Wertorientierungs- und Einstellungsveränderungen in Bezug auf den Klimawandel zum Gegenstand haben, um zwei Hauptprobleme. Die eine wichtige Fragestellung lautet: Akzeptieren wir den für Naturwissenschaftler eindeutigen Fakt, dass zu der sich auf unserer Erde vollziehenden Klimaveränderung anthropogene Wirkungsmechanismen beitragen, und dass sich bei Kenntnis der negativen Folgen, die dieser Wandel mit-sich-bringt, in uns Menschen die Verantwortung als Auftrag formuliert, d.h. die Verantwortung jedes Einzelnen? Die andere bedeutende Fragestellung zielt darauf ab, ob es für eine erfolgreiche Anpassungsstrategie notwendig ist,

wertmäßiges Umdenken bzw. eine veränderte Denkweise auszustoßen. Wenn ja, wie sieht dann dieser „Paradigmenwechsel“ inhaltlich aus, und gibt es denn überhaupt schon Anzeichen für einen solchen Wechsel? (Sachs, 2007; Takács-Sánta, 2007).

Mit dem Thema: „Gesellschaftliche Auswirkungen des Klimawandels“ beschäftigte man sich in Ungarn mittels mehrerer Forschungsaufträge. Das Forschungsinstitut für Soziologie der Ungarischen Akademie der Wissenschaften untersuchte bereits früher die Attitüden von Elite-Gruppen hinsichtlich ihrer Empathie in Umweltfragen bezüglich von Hoch- und Riedwasserkatastrophen wie auch bei übermäßigen Trockenheitsperioden. Derartige Untersuchungen führte man 2001 im Theiß-Tal und am Balaton durch, als beider Ortens der Wasserstand gesunken war. Zudem prüfte man mit Umfragen 2003 die Einstellungen im Falle eines notwendig werdenden Einsatzes, der den entstandenen Wasserverlust wieder wettmache. Im Jahre 2008 erforschte eine Gruppe Gesellschaftswissenschaftler der Kommission für die Integration und Entwicklung der Region Balaton die Meinungen und Einstellungen im Rahmen eines Elite-Tests. Darüber hinaus kam es innerhalb des sog. VAHAVA² -Forschungsvorhabens in Budapest und Székesfehérvár zur Analyse von sozialen Unterschieden bei Anpassungsprozessen, die durch den Klimawandel bewirkt wurden. (Dombi, Olah, Retz, 2008; Szirmai, 2008). Die ungarische Fachliteratur zur Soziologie ist außerdem reich an solchen Wertuntersuchungen, die sich mit den Umweltwerten und den dazugehörigen Attitüden auseinandersetzen. (Antal, Z., 2008, Füstös-Szakolcai, 1994, 1999; Hankiss Elemér, 1977a, 1977b; Füstös, 2004; Kamarás, 2013; Kapitány Ágnes-Kaptány Gábor, 2007, 2012).

Aus internationalen Forschungen sind uns ebenfalls einige das Umweltbewusstsein betreffende gesellschaftliche Zusammenhänge bekannt geworden. Diese Untersuchungen legen u.a. darauf Wert, herauszufinden, welche sozio-demographischen Faktoren das Umweltbewusstsein beeinflussen, für welche gesellschaftlichen Gruppen erhöhte Empathie für Umwelt(schutz-)probleme kennzeichnend ist, wer von ihnen einen höheren Informationsstand besitzt und schließlich wie unter dem Aspekt Umweltbewusstsein die Gesellschaften Europas beschrieben werden können. Hersch/Viscusi untersuchten 2006 die Zusammenhänge zwischen den *demographischen Fakten*, darunter das *Lebensalter* und die Einstellungen zu den Umweltproblemen. Laut ihrer Erkenntnisse, haben Jugendliche ein größeres Verantwortungsbewusstsein gegenüber dem Klimawandel als die ältere Generation, u.a. deshalb, weil sich die Auswirkungen des Klimawandels erst in ferner Zukunft zeigen werden. Kahan et al (2007) weisen für die USA sowohl genderspezifische Unterschiede als auch Differenzen in diesem Punkt bei den Nationalitäten nach. Ihrer Meinung

zufolge zeigte sich bei Frauen als auch bei nicht-weißen Bevölkerungsteilen ein größeres Interesse am Klimawandel. Demgegenüber sei das bei Männern und unter der weißen Bevölkerung überhaupt ein kleineres, was sich damit erklären ließe, dass es Unterschiede bei den Machtpositionen wie auch hinsichtlich kultureller Differenzen gebe. Das Amt für Statistik (OSN) in Großbritannien wies 2001 einen Zusammenhang zwischen dem Niveau des Schulabschlusses und dem Interesse am Klimawandel nach. Dabei stellte sich eindeutig heraus, dass für die, die einen höheren Ausbildungsstand besitzen der Klimawandel einen größeren Stellenwert besitzt als für diejenigen, die höchstens einen mittleren Schulabschluss ihr eigen nennen können (Formadi, 2013).

Sowohl internationale als auch die ungarische Forschungsergebnisse wurden zur Interpretation unserer empirischen Ergebnisse herangezogen. Obgleich wir in der vorliegenden Studie auch auf die differenzierenden Auswirkungen von sozio-demographischen Fakten eingehen, werden wir jedoch in erster Linie den Blick darauf richten, ob die seitens der öko-philosophischen Fachliteratur für wünschenswert gehaltenen Veränderungen auf dem Niveau der Werte sowie in Verbindung mit den Präferenzen für Handlungsbereitschaft spürbar sind. Unter Umweltbewusstsein verstehen wir die Verhaltensweisen, „deren Ziel es ist, dass sie die durch die Tätigkeiten des Einzelnen verursachten negativen Auswirkungen auf die natürliche wie auch auf die vom Menschen errichtete Umwelt vermindern sollen.“ (Kollmuss-Agyeman, 2002, S. 240). Wenn wir hinsichtlich des Umweltbewusstseins einen notwendigen und wünschenswerten Richtungswandel skizzieren wollen, können wir aufgrund der einschlägigen Fachliteratur behaupten, dass es unabdingbar ist, den profit-orientierten technizistischen Standpunkt aufzugeben zugunsten eines die Umwelt wertschätzenden, anstelle der unbegrenzten Freiheit sich eine Selbstbegrenzung aufzuerlegen und den Hang zu mehr Raum aufzugeben, indem er durch einen kleinräumigen, häuslichen ersetzt wird. Zudem zeichnet sich ab, dass die Suche nach einer neuartigen, technologischen Lösung häufig nicht die Lösung für die Probleme sein kann, weil die Herstellung der technischen Einrichtungen, die eigentlich dazu dienen sollten, eine weitere Umweltverschmutzung zu verhindern, letztlich eine gewaltigere Belastung für die Umwelt darstellen, als die Einrichtungen, die man mit den bis dato angewendeten Technologien betrieb. (Lányi, 2010) Demzufolge erscheint es zweckmäßig, sich eher solchen Traditionen zuzuwenden, die in der Vergangenheit als ein organischer Teil die Achtung der natürlichen Umwelt in sich barg. (Gowdy, 2007).

Aufgrund dessen können die unten stehenden Fragestellungen zur Attitudenforschung bei der Beantwortung der in Folge von Klimaveränderungen im Entstehen begriffene Situationen dienen. Sie gehen von der ungarischen Realität aus:

Wegen der wertdualen Unterscheidung beim „gewinngeleiteten-technizistischen oder beim die Umwelt bewahrenden Standpunkt“ ergibt sich die Frage, ob wohl die technizistische Position, welche die Umwelt, ihre Quellen zum eigenen Nutzen unbegrenzt die menschlichen Lebensräume ausbeutet von einer Position abgelöst wird, die die Erhaltung des Bedingungsgefüges sowie bedarfsgerechten Verbrauch anstrebt und die Bewahrung der Ressourcen vertritt. (Béres, 2013)

Die Frage nach der lokalen bzw. globalen Anbindung lautet, inwiefern sich wohl die erste Betrachtungsweise (also die lokale) soweit verstärken werde, da sie ja im Interesse einer Verringerung von Umweltbelastungen als unentbehrlich erscheint.

Das Dilemma der Freiheit und Selbstbeschränkung entsteht, indem man sich danach fragt, ob sich unsere Freiheit einschränkt, wenn man die Umweltaspekte berücksichtigt bzw. ist man in der Lage, neben egoistischen, individuellen Gesichtspunkten auch auf die natürliche Umgebung Rücksicht zu nehmen. (Lányi, 2007, 2013).

Schließlich ist noch die Frage zu beantworten, *in welchem Umfang wir uns im Zuge der Adaption den Traditionen zuwenden*, und inwiefern wir uns auf die Traditionen berufen, die sich auf die Kultur, Wissensbestände und Gewohnheiten früherer Generationen stützen? Sind die während der Anpassung bevorzugten Aktivitäten und Adaptionsweisen eher traditionelle, sich an vergangenen Mustern orientierende oder eben solche, die früher noch unbekannt gewesen sind, d.h. haben wir nunmehr neue Wege eingeschlagen? (Leveleki 2013a, 2013b)

Aufgrund des oben Genannten war unser Forschungsziel, zu überprüfen, ob sich Zeichen für die Veränderung der Wertesysteme erkennen lassen sowie was die Daten beim Vergleich zu Ergebnissen früherer ungarischer Testreihen ergeben.

Die Untersuchungen werden auf zwei Ebenen durchgeführt, zum einen bezogen auf Werte und zum anderen auf die Bevorzugung von Verhaltensweisen, des weiteren wurde nach einer Antwort gesucht, ob Unterschiede zwischen Anpassung und Adaption bezogen auf sozio-demografischen Veränderungen existieren.

Forschungsmethoden und Zusammensetzung der Datenmenge

Als Forschungsort wählten wir in Ungarn so eine Region aus, in der zum einen der seitens des Klimawandels ausgelöste Betroffenheitsgrad der ortsansässigen Bevölkerung groß ist und sich zum anderen die Umweltveränderungen aufgrund der natürlichen Gegebenheiten prägnanter zeigen sowie die Möglichkeiten zum Weiterführen gewohnter Lebensweise beeinflussen (Olah, 2003; Agg, 2013). So fiel unsere Wahl auf die Region rund

um den Balaton, in der sich jeder Zehnte mit Fremdenverkehr laut der Daten aus der Volkszählung 2011 beschäftigt und wohin 6x mehr Touristen also 1,6 Millionen reisten als das 2009 dort ansässig waren. In den Ortschaften am Balaton, die zu einer akzentuierten Destination gehören, ist die Zahl an Unternehmen im landesweiten Vergleich sehr groß. Außerdem ist der auf 1000 Einwohner erhobene Index für die Organisationen, die im Bereich Hotellerie- und Gastgewerbe tätig sind, der doppelte. (HSK, 2011, Dombi 2006)

Das Rückgrat der Forschung bildet ein Fragebogen (survey), der auf 179 Ortschaften ausgerichtet war. Zu den Befragten gehörten über 18-Jährige, die in dieser Erholungsdestination ihren Hauptwohnsitz haben, d.h. sich hier dauerhaft aufhalten. Die Grundlage für das Forschungsvorhaben stellen die Daten der Volkszählung von 2011 dar. Denen zufolge gab es 2011 im Erholungsgebiet 231.667 erwachsene Personen. Die Datenerhebung erfolgte in Quotenform, in der Größenordnung von 300 Personen, von der Grundmenge das 1,300 Tausendstel. Zur Flächenaufteilung verwendeten wir drei standardisierte Parameter als Subregion, somit umfasst das Erholungsgebiet, die von ihm berührten Komitate Veszprém, Zala, Somogy, somit die hier gelegenen Städte und Gemeinde entlang des Balatoner Ufersaumes. Durch die Anwendung dieses Verfahrens gelangten wir zu repräsentativen Probewerten, denen konkrete Ortschaften zugeordnet werden konnten. Die für die Datenerhebung ausgewählten Orte spiegeln adäquat die Spezifika der Lage in der Region Balaton für einen dort gelegenen Ortstyp wider. Damit erfüllten wir die Bedingungen der Repräsentativität für die Region, den Ortstyp sowie hinsichtlich der geschlechtsspezifischen Zusammensetzung der Bevölkerung.

Adaption und/oder Anpassung

Soziologische Wert-Untersuchungen in Ungarn unterscheiden zwischen Anpassung und Adaption. Laut der Definition von Ágnes und Gábor Kapitány (2007) reagiere das Individuum im Fall von Anpassung jeweils auf die aus der Umwelt stammenden Wirkungen, wobei jedoch hier das Individuum wie auch seine Umwelt unverändert bleiben. Adaption hingegen bedeute, dass sich das Individuum selbst verändere, sein Verhalten, sowie Wertvorstellungen und Attitüden. In unserer Studien suchen wir also Antwort auf die Frage, ob wir heutzutage in Ungarn, konkret in der Gesellschaft innerhalb der Balatoner Region davon sprechen könnten, dass es sich hier bei den veränderten Umwelt- und Klimaverhältnissen um Adaption oder eben um Anpassung an die Bedingungen handelt? Welche Lösungen werden für die Krisensituationen, die der Klimawandel hervorgerufen hat, gesucht?

Zur Beantwortung unserer Fragen wird in einem ersten Schritt mittels des Schwartz-Werte-Testtyps ein wert-soziologischer Vergleich durchgeführt. Die eine

Frage diesbezüglich lautet: Wie sehen 2013 die Wert-Präferenzen der Bevölkerung im Balatoner Raum aus, diese Ergebnisse werden mit den zwischen 2001-2006 durchgeführten Untersuchungsreihe verglichen. Gibt es Veränderungen unter dem Aspekt Umweltbewusstsein hinsichtlich wichtiger Werte oder gibt es möglicherweise Unterschiede bei den eben beschriebenen Ergebnissen zwischen der Region Balaton und dem ganzen Land? Daran ausschließend wird die Art und Weise der Anpassung untersucht sowie die Präferenzen für bestimmte Handlungsweisen analysiert. Sowohl die Ergebnisse der Wertanalyse als auch Bewegungen der Anpassung/Adaption werden unter dem Aspekt interpretiert, ob nachweisbar ist, was in der einschlägigen Fachliteratur visioniert wird, ob sich meine in dieser Studie eingangs formulierten Veränderungen - die Zurückdrängung des technizistischen parallel zur Aufwertung der natürlichen Umwelt verläuft, d.h. das Heimatgefühl und damit die Stärkung der Lokalität sowie die Verbreitung der traditionellen Verhaltensformen außerdem die Zurückhaltung, Selbstbeschränkung hinsichtlich des Verbrauchs und der Lebensführung - beweisen lassen. Sowohl die Tendenzen, die die Veränderung der Wertordnung zeigen, werden analysiert wie auch die mit den Handlungsweisen verbundenen Präferenzen in Abhängigkeit von ihren sozio-demographischen Variablen, dabei wird geprüft, welche gesellschaftliche Gruppen, Schichten die Adaption anführen. (Leveleki, 2014)

Wertumgruppierung – die wichtigsten Konsequenzen der wertsoziologischen Untersuchungen unter dem Gesichtspunkt des Klimawandels.

Die ungarischen Forschungen zwischen 2002-2010 jeweils 5mal (zweijährlich) hatten die Wertpräferenzen der ungarischen Bevölkerung zum Gegenstand. Beim Einsatz der Fragebögen wurde der Schwartz-Wert-Test benutzt. (Schwartz 1992) Ágnes und Gábor Kapitány (2012) veranschaulichten - sich teilweise auf diese Untersuchungen teilweise auf ihre eigenen qualitativen Untersuchungen stützend - die in der ungarischen Gesellschaft vollzogenen Veränderungen. Auf der Basis ihrer Analysen suche ich die Antwort, ob sich wohl unter dem Aspekt der Anpassung an die Klimaveränderungen hinsichtlich der wichtigsten Werte Bewegungen nachweisen lassen und zwar Bewegungen zwischen den Statistiken der dem erwähnten Messungen im genannten Zeitraum und den der 2013 durchgeführten Datenerhebung.

Der Schwartz-Werte-Test untersucht die Reihenfolge der Präferenzen bei 21 Grundwerten. In Tabelle 1 erscheinen im Zahlenformat die Antworten aus der in der Region Balaton erhobenen Daten als Durchschnittswerte. Danach erfolgt der Vergleich von den Ergebnissen auf Landesebene mit dem im Balatoner Raum gewonnenen Werten.

Tabelle. 1:

Entscheiden Sie, inwiefern passt welche Aussage zu Ihnen

(Die Bewertung erfolgt anhand folgender Skala:

1 = passt überhaupt nicht zu mir

6 = passt sehr zu mir)

	errechneter Durchschnitt	Anzahl der Einheiten	Deviation
1. Ihnen ist wichtig, neue Sachen zu entwickeln. Die sollen kreativ sein. Sie mögen es, wenn Sie die Sachen in ihrem individuellen Stil erledigen.	4,60	299	0,916
2. Für Sie ist Reichtum relevant. Sie wollen, dass Ihnen viel Geld und teure Dinge gehören sollen.	4,21	299	0,927
3. Für sie ist entscheidend, dass jeder Mensch gleich behandelt wird. Sie meine, dass jeder in seinem Leben die gleichen Chancen bekommen sollte.	4,84	298	,807
4. Für sie ist wichtig, dass Sie Ihre Kompetenzen unter Beweis stellen können. Sie möchten, dass Sie die Menschen dafür hoch schätzen, was Sie leisten.	4,80	299	1,030
5. Ihnen ist wichtig, in sicheren Verhältnissen zu leben. Sie vermeiden all das, was Ihre Sicherheit in Gefahr bringt.	5,18	298	1,004
6. Sie mögen Überraschungen und unternehmen selbst gern all das, was neu ist. Sie halten für wichtig verschiedene Sachen im Leben zu machen.	4,49	296	0,898
7. Sie meinen, der Mensch muss das tun, was ihm andere sagen. Sie glauben, dass man immer alle Regeln einzuhalten hat, auch dann, wenn sie niemand beachtet.	3,91	297	1,029
8. Es ist Ihnen wichtig, auch die anzuhören, die anders sind, als seine, auch dann, wenn Sie anderer Meinung.	4,84	298	,793
9. Ihnen ist wichtig, dass Sie sich bescheiden und zurückhaltend verhalten. Sie versuchen so zu leben, dass Sie nicht die Aufmerksamkeit ast zu entscheiden, anderer erregen.	4,55	298	1,094
10. Ihnen ist wichtig, dass Sie sich wohlfühlen. Sie verwöhnen sich gern selbst.	5,29	298	,933
11. Ihnen ist wichtig, selbst zu entscheiden, was Sie machen, Sie sind gern frei und unabhängig von anderen.	5,35	298	,943

12. Ihnen ist wichtig, Menschen zu helfen, die in Ihrer Nähe leben. Sie kümmern sich um das Wohlbefinden von anderen.	4,88	295	820
13. Ihnen ist sehr wichtig, Erfolge zu haben. Sie hoffen, dass andere Ihre Leistungen anerkennen.	4,50	296	,898
14. Für Sie ist entscheidend, dass die Regierung Ihre Sicherheit gewährleistet. Sie setzen sich dafür ein, dass Ihr Heimatland stark ist, so dass es seine Bürger zu schützen vermag.	4,15	294	,905
15. Sie suchen Abenteuer und übernehmen auch gern das Risiko. Sie wollen ein spannendes Leben leben.	3,88	295	1,008
16. Ihnen ist wichtig, sich immer entsprechend zu benehmen. Sie bemühen sich ein solches Verhalten an den Tag zu legen, dass in den Augen von anderen nicht akzeptabel ist.	4,67	296	,886
17. Sie finden es wichtig, dass man den anderen achtet. Sie wollen, dass das gemacht wird, was Sie sagen.	4,85	296	,928
18. Es ist Ihnen wichtig, dass Sie zu Ihren Freunden ehrlich sind. Sie wollen Ihr Leben den Ihnen nahestehenden Personen widmen.	5,09	297	,787
19. Es ist Ihre feste Überzeugung, dass die Menschen ihre Umwelt bewahren müssen. Umweltschutz ist Ihnen wichtig.	5,27	297	,784
20. Die Traditionen sind mir wichtig. Ich versuche, die Bräuche zu befolgen, die mir aus religiösem Grund oder in der Familie überliefert werden.	5,13	297	,876
21. Sie nutzen jede Gelegenheit, sich wohl zu fühlen. Es bedeutet Ihnen viel, solche Dinge zu tun, die Ihnen Freude bereiten.	5,06	297	,921

Aus der Probenmenge am Balaton wurde ein Säulendiagramm entwickelt. Von der graphischen Darstellung ist die Wertordnung eindeutig ablesbar: die am wenigsten und die am stärksten präferierten Werte. Neben den hohen individuellen Durchschnittswerten charakterisieren die auf die Wertschätzung der Umwelt und die Bedeutsamkeit von Traditionen bezogenen Behauptungen. Die am geringsten angenommenen Werte stellen übertriebene Konformität und das andere Extrem übertriebene Risikobereitschaft und Abenteuerlust dar.

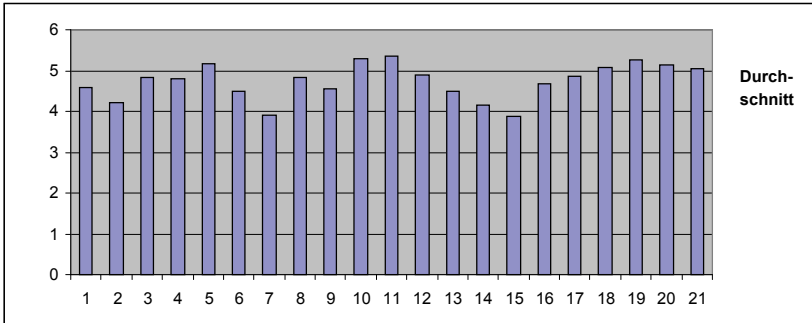
Abbildung 1:

Entscheiden Sie, inwiefern die unten stehenden Behauptungen zu Ihnen passen!

Die Bewertung erfolgt anhand folgender Skala:

1= passt überhaupt nicht zu mir

6= passt sehr zu mir)

Die Durchschnittswerte repräsentativer Forschungen für Ungarn (Kapitány-Kapitány, 2012,105) und die Reihenfolge der Daten, die auf der Basis der in der Region um den Balaton erhoben wurden, gibt diese Abbildung wider.

Während die auf Landesebene ermittelten Daten als wichtigste Werte die Existenzsicherheit, Ehrlichkeit sowie Bedeutsamkeit sozialer Kontakte ergaben und so Platz 1 einnehmen, ermittelten wir für die Balatoner Probe folgende Ergebnisse: an erster Stelle sind die Freiheit und Unabhängigkeit von anderen, auf Platz 2 erscheint der Hedonismus. In diesen Wertskalen spiegeln sich die wirtschaftlichen Merkmale der Balatoner Region, denn hier gewinnt im Alltag, das, was Erholung, Freizeit- und Unterhaltungsprogramme ausmacht, d.h. das bringt zwangsläufig eine Werteverlagerung mit sich. Im Zusammenhang mit den Merkmalen der Region Balaton ist auch der Unterschied zu sehen, dass sich das, was ein starker Staat als Wert verkörpert, sich auf die seitens der Regierung gebotene Sicherheit bezieht. In den Erholungsgebieten liegt dieser Wert abgeschlagen auf Platz 19, was sich zu großer Wahrscheinlichkeit damit erklären lässt, dass sich die hier lebende Bevölkerung bereits zu Zeiten des Staatssozialismus vom Staat unabhängig machen konnte, das sie im Gastronomiewesen Einkommen erzielen konnte, sie konnte sich demnach zu einem Großteil in die zweite Wirtschaft einschalten und dieser Unterschied besteht bis heute und zeigt sich auch in der hohen Anzahl von Unternehmern.

Tabelle 2:
Reihenfolge der Werte

Reihenfolge der Werte zu 5 Zeitpunkten (zw. 2002-2010) Durchschnittswerte für Ungarn lautet:	Datenerhebung 2013. unter der in der Balatoner Region lebenden Bevölkerung zeigt folgende Reihenfolge der Werte:
1. Existenzsicherheit;	1. Freiheit, Unabhängigkeit von anderen (G11)
2. Umweltschutz	2. Hedonismus (G10)
3. Ehrlichkeit, Bedeutsamkeit sozialer Kontakte	3. Umweltschutz (G19)
4. starker Staat durch die seitens der Regierung gebotene Sicherheit	4. Existenzsicherheit (G5)
5. Freiheit, Unabhängigkeit von anderen	5. Bedeutung von Traditionen (G20)
6. gleichberechtigte Vorgehensweise, gleiche Chancen	6. Ehrlichkeit, Bedeutsamkeit sozialer Kontakte (G18)
7. Freude an Aktivitäten	7. Freude an Aktivitäten (G21)
8. Hilfsbereitschaft	8. Hilfsbereitschaft (G12)
9. Anpassungsfähigkeit, Konformitätivität,	9. Führungsanspruch (G17)
10. Kreativität, individuelles Bewusstsein	10. gleichberechtigte Vorgehensweise, gleiche Chancen (G3)
11. Toleranz	11. Toleranz (G8)
12. Bescheidenheit	12. Anerkennungsbedürfnis (G4)
13. Bedeutung von Traditionen	13. Einhaltung von Regeln, Unterordnung (G16)
14. Anerkennungsbedürfnis	14. Kreativität, Individualbewusstsein (G1)
15. Hedonismus	15. Bescheidenheit (G9)
16. Neuheiten, Veränderlichkeit	16. Erfolgserlebnisse (G13)
17. Erfolgserlebnisse	17. Neuheiten, Veränderlichkeit (G6)
18. Führungsanspruch	18. Reichtum, finanzieller Wohlstand (G2)
19. Einhaltung von Regeln, Unterordnung der eigenen Person	19. starker Staat durch die seitens der Regierung gebotene Sicherheit (G14)
20. Reichtum, finanzieller Wohlstand	20. Anpassungsfähigkeit, Konformitätivität (G7)
21. Risikobereitschaft, Wunsch nach Herausforderungen	21. Risikobereitschaft, Wunsch nach Herausforderungen (G15)

In der nächsten Phase unserer Analyse identifizierten wir diejenigen Variablen aus dem Schwartz-Test, mit deren Hilfe am ehesten die zuvor in Bezug auf den Klimawandel besprochenen Wertpaare analysierbar sind.

1/ Aspekt pragmatisch-geleitete Technizisten oder Bewahrung der Umwelt:

Zum Testen des pragmatisch-geleiteten Technizisten-Blickwinkels gegenüber dem die Umwelt bewahrenden nutzten wir die sich mit dem Umweltschutz befassende Variable. (G19) Laut der Untersuchung befindet sich der Umweltschutz in der Wertrangliste für die gesamtungarische Bevölkerung vorn – was dem Schwartz-Test zufolge Platz 2.-3. unter 21 Werten entspricht. Dazu merkt das Autorenpaar Kapitány an, dass das offensichtlich durch die seit den 1980-er Jahren weltweit expandierende starke ökologische Bewegung beeinflusst wird. Doch genauso fand aber auch politisch eine Exponierung auf zahlreiche Fragen zum Umweltschutzthema nach der Wende und in deren Folgezeit statt: siehe Donaukreis, Dorfzerstörung, Goldmine Verespatak oder eben die Mülllagerungsangelegenheit zwischen Österreich-Deutschland und die Rotschlamm-Katastrophe (Kapitány-Kapitány 2012). Auf der nationalen Landesebene verglichene Testergebnisse sind für die über 50-jährigen die Umweltwerte besonders bedeutsam. Das in Testmaterial 2013 gewonnene Ergebnis im Balatoner Raum nimmt weiterhin die Umweltbewahrung (G19) einen vorderen Platz ein, aber im Landesdurchschnitt fiel sie um einen Platz, also auf den dritten zurück.

2/ Freiheit vs. Selbstkontrolle, Egoismus oder das Dilemma der Selbstlosigkeit

Hinsichtlich der Einstellung zu den Werten Selbstkontrolle vs. Freiheit, Selbstlosigkeit vs. Egoismus sind bei den Befragten in den zur Verfügung stehenden Untersuchungsmaterialien am häufigsten der Hedonismus (G10), die Freude an Aktivitäten (G21), die Erfolgserlebnisse (G13), die Innovation und Veränderlichkeit (G6) messbar. Der Hedonismus (G10) steht im auf Landesebene gemessenen Testmaterial auf Platz 15, im Balatoner Raum kam er auf Platz 2. Die Freude an Aktivitäten (G23) erreichte in beiden Testreihen Platz 7. Der Erfolgserlebnisse (G13) wechselte mit Innovation, Veränderlichkeit (G6) den Platz, d.h. erstere stehen in der Rangfolge beim Landestest auf Platz 17, im Balatoner Raum nehmen sie den 16. Platz ein, das Ergebnis für (G6) verhält sich genau umgekehrt. (s. Tab. 2)

Zusammengefasst zeichnen die Graphen ein ungünstigeres Erscheinungsbild für den im Vergleich zu Ergebnissen früherer Messungen auf Landesebene betrachtet man die Wertpaare Selbstbeschränkung, Selbstlosigkeit bzw. Egoismus, Selbstbezogenheit. Es muss angemerkt werden, dass die 2013 durchgeführten Messungen in der Region Balaton ein früheres Untersuchungsergebnis

tat bestätigen, demzufolge der Hedonismus in der ungarischen Gesellschaft zunimmt, denn er drang zwischen 2002-2010 kontinuierlich in der Rangliste vorwärts, von Platz 16 auf den 13. und in der Balatoner Erhebung 2013 sogar schon auf Rang 2, was sich wohl mit der Erweiterung der Wertorientierungen in der Verbraucherkultur und deren Erstarren erklärbar ist. (Kapitány-Kapitány 2012). Hauptsächlich unter Jugendlichen erfreuen sich individualistische Wertorientierungen. Darauf verweisen folgende Merkmalsträger: Hedonismus (G10), Freude an Aktivitäten (G21), Erfolgserlebnisse (G13), Innovation und Veränderlichkeit (G6), Kreativität und Individualbewusstsein (G1). Sie erstarken im Kreise von Jugendlichen.

3/ Das Heimatgefühl oder die Aufwertung von Autonomie und Lokalität

Wert-soziologische Untersuchungen ergaben, dass Autonomie, d.h. die lokale Selbstständigkeit bzw. Unabhängigkeit von anderen ein bedeutsamer Wert für die ungarische Gesellschaft bildet, der sich konstant hält. (Kapitány-Kapitány, 2012). Die sich hieran anschließenden Werte platzieren sich in der ersten Hälfte der Rangliste: die Freiheit, Unabhängigkeit Platz 6, Kreativität und Individualbewusstsein bewegen sich um Platz 10 der Liste für Ungarn. Für die Gruppe, im Kreis der aktiven Berufstätigen lässt sich Freiheit, Unabhängigkeit noch weiter vorn, Platz 3.-4. ordnen, betrachtet man die Durchschnittsergebnisse der Forschung. An das Erstarren von Heimatgefühl und ortsbezogener Sichtweise können sich die Aufwertung von Lokalität und Autonomie zahlenmäßig Freiheit, Unabhängigkeit (G11) sowie Kreativität, Individualbewusstsein annähern. Die Freiheit, Unabhängigkeit (G11) von anderen stehen auf Landesebene an 5., in der Region Balaton an 1. Stelle. Die Kreativität, das Individualbewusstsein (G1) nehmen in der Landesliste den 10., aber in der Balatoner Region Platz 14 ein. Die von uns verwendeten Variablen messen, die gegensätzliche Bewegung, auf diese Weise heben sich die Verschiebungen der sich in verschiedene Richtungen aufbauenden Wertordnung auf.

4/ Schließlich lassen sich auf der Basis der Wichtigkeit von Traditionen auf die Frage nach der Neuerweckung von traditionellen Werten und Verhaltensmustern oder auf die Frage nach der Lösungswegsuche Schlussfolgerungen ziehen. Die Aussage, die diese Einstellung misst, lautet wie folgt: „*Die Traditionen sind mir wichtig. Ich versuche, die Bräuche zu befolgen, die mir aus religiösem Grund oder in der Familie überliefert werden.*“ im Schwartz-Test. (G20) Laut der Langzeitstudie ist die einzige, wesentlich Verschiebung bei den ungarischen Bevölkerungsteilen nach der Jahrtausendwende die Erstarkung des Traditionswertes. Dieser Wert gelangte in den 1990er Jahren von Platz 13 auf den 10. und hier hielt er sich bei der Datenerhebung 2010 ebenfalls. Vergleicht man die Generationen miteinander so zeigt sich, dass hauptsächlich im

Kreise der Jugendlichen das Interesse an Traditionen wächst. Die Bedeutsamkeit von Traditionen evaluieren auch die Testdatenmenge aus dem Balatoner Raum 2013, wo dieser Wert an 5. Stelle steht. (Leveleki, 2014)

Die Präferenzen, die für Bewegungen der Anpassung stehen

Die Beurteilung von Handlungsmöglichkeiten stellt die 2. Ebene unserer Untersuchungstätigkeit dar, indem sie die Präferenzen, die zu den Bewegungen der Anpassung gehören, ergründeten.

Tabelle 3:

Inwiefern halten Sie die Anpassung an Klimaveränderungen anhand der unten aufgelisteten Gesichtspunkte für wichtig? (Werten Sie auf einer Skala von 1-6, wo 1=gar nicht wichtig, und 6=sehr wichtig ist.)

	Durchschnitt	Anzahl der Einheiten N	Deviation
1. Betrieb von Märkten vor Ort	4,77	294	0,874
2. Kauf von am Ort hergestellten Produkten	5,14	296	0,719
3. Steigerung des Anteils an Selbstversorger	5,24	294	0,766
4. Änderung bei der Verkehrsmittelnutzung	5,18	296	0,712
5. Zusammenzug von Bekannten und Familienmitgliedern und dadurch Wegeverkürzung	4,96	295	0,838
6. Verstärkung von nachbarschaftlichen Kontakten	5,12	295	0,882
7. Senkung des Verbrauchs an Haushaltswaren (Kleidung, Lebensmittel)	5,28	296	0,749
8. Senkung des Wasserverbrauchs im Haushalt	5,31	295	0,698
9. Senkung des Energieverbrauches im Haushalt	5,37	296	0,752

10. Übergang zu Klima- und Beschattungsanlagen	5,26	294	0,736
11. Anwendung erneuerbarer Energiequellen anstelle von Kohle-, Öl-, Gasheizung	5,38	296	0,679
12. Nutzung von biologisch-abbaubaren Verpackungsmaterialien anstelle von Plastik u.ä. Verpackungstoffen	5,36	296	0,719
13. Ihr Arbeitsplatz soll nahe dem Wohnort liegen.	5,18	293	0,811
14. Kinder gehen vor Ort, also im Wohnort in den Kindergarten bzw. zur Schule	5,18	295	0,835
15. Vor Ort Gemeinschaftsarbeiten durchführen	5,11	289	0,828
16. Kompostierung durchführen	5,35	296	0,677
17. Vorratsanlegung für Lebensmittel	5,4	296	0,696
18. Nutzung von Sonnenkollektoren, -zellen	5,39	295	0,676
19. Windenergienutzung	5,41	296	0,784
20. Isolierung von Wohnhäusern und Gebäuden	5,4	296	0,752
21. Bau von Passivhäusern	5,5	295	0,737
22. Einsatz traditioneller Baustoffe	5,26	295	1,07

Aufgrund der Antworten auf die Merkmalsträger erhaltene Maximal-Durchschnittswerte:

Bau von Passivhäusern (5,5)

Windenergienutzung (5,41)

Isolierung von Gebäuden und Wohnhäusern (5,4)

Sonnenkollektoren, -zellen – Nutzung (5,4)

Nutzung von erneuerbaren Energien anstelle von Kohle-, Öl- und Gasheizung (5,38)

Senkung des Energieverbrauchs im Haushalt (5,37)

Erhaltene Minimal-Durchschnittswerte:

Betrieb von Märkten vor Ort (4,77)

Zusammenzug von Bekannten und Familienmitgliedern und dadurch Wegeverkürzung (4,96)

Vor Ort Gemeinschaftsarbeiten durchführen (5,11)

Verstärkung von nachbarschaftlichen Kontakten (5,129)

Die Streuung bei den Durchschnittswerten ist gering, trotzdem zeigen sich darin gut die Erwartungen, die an technische Lösungen gestellt werden und somit werden diese bevorzugt. Gleichfalls stellt sich hierbei noch heraus, dass die lokale Sichtweise weniger bewusst wahrgenommen wird, ebenso die Rolle der ansässigen Gemeinschaft, deren Bedeutsamkeit in Krisensituationen und schließen werden auch traditionelle Lösungen nicht gerade als motivierend eingestuft. (Leveleki, 2014)

Tabelle 4:

Variablen für die Messung der Bedeutsamkeit von Stärkung des Heimatgefühls, der Lokalität

	Durchschnitt	Anzahl der Einheiten	Deviation
a) Betrieb von Märkten vor Ort	4,77	294	0,874
b) Kauf von am Ort erzeugten Waren/Produkten	5,14	296	0,719
c) Der Arbeitsort soll sich in der Nähe des Wohnortes befinden	5,18	293	0,811
d) Die Kinder sollen vor Ort/im Wohnort in den Kindergarten, in die Schule gehen	5,18	295	0,835
e) vor Ort gemeinsam arbeiten feiern	5,11	289	0,828
f) Zusammenzug von Bekannten und Verwandten, um kürzere Anfahrtswege zu haben	4,96	295	0,838
g) Stärkung nachbarschaftlicher Kontakte	5,12	295	0,882

Hinsichtlich der Beurteilung von a) (vgl. Tab. 4) wie auch der politischen Zugehörigkeit stoßen wir bei den Variablen Region und Wohnort auf signifikante Unterschiede. Der Markt am Ort ist hauptsächlich den Anwohnern des Balatoner Ufers und denjenigen wichtig, die in den Ortschaften seines Hinterlandes wohnen.

Diejenigen befinden sich in der ersten Gruppe, die in der Funktion des Käufers auftreten, in der zweiten sind die Merkmalsträger Verkäufer und Produzent. Sie präferieren ($\chi^2=0,002$) die Märkte am Ort. Zur politischen Zugehörigkeit: Diejenigen halten die Märkte vor Ort für wichtig, die sich selbst eher für rechtsstehend halten, als diejenigen, die sich der Mitte oder den Linken zugehörig fühlen ($\chi^2=0,000$)

Im Falle der Variablen „Kauf von Ort erzeugten Waren oder deren Tausch“ ergaben sich sehr ähnliche Zusammenhänge. Diese Werte zeigten jedoch signifikante Unterschiede bezüglich des Schulabschlusses, was ebenfalls für die Orte am Balatonufer und die im Hinterland gelegenen Gemeinden wichtig ist. ($\chi^2=0,001$) Die politische Zugehörigkeit betrachtet: b) (= Tab. 4) bedeutet für die sich politisch als Rechtsstehenden mehr als für diejenigen, die sich der Mitte oder dem linken Flügel zuordnen ($\chi^2=0,004$) Vorwiegend den Hochschulabsolventen ist b) (=Tab. 4) wichtig. ($\chi^2=0,002$) In Ihren Kreisen kreuzten 56,1% den Skalawert 5, 21,6% die 6 an. Bei den Höchstwerten sind auch diejenigen, die eine mittlere Reife oder Berufsfachschulabschluss besitzen überrepräsentiert. Ausschließlich 8-Klassen oder weniger Grundschulklassen erfolgreich Absolvierte bewerten die Lösung von b) (=Tab. 4) als gering wichtig.

Bei der Untersuchung der Wertorientierung: „Stärkung der örtlichen Gemeinschaft“ erhielten wir untenstehende Ergebnisse für f) (=Tab 4) „Zusammenzug von Bekannten und Familienmitgliedern, im kürzere Anfahrtswege zu haben“ ($\chi^2=0,044$) fanden wir zum Zeitpunkt der Messung signifikante Unterschiede betreffs des Schulabschlusses.

Hier betonten die über einen Hochschulabschluss verfügenden Probanden die Bedeutung von g) (=Tab. 4), dagegen waren mit Skalenwerten von 3-4 die Fachmittelschul- oder darunterliegenden Abschluss überrepräsentiert. ($\chi^2=0,001$) Die nachbarschaftlichen Kontakte zu stärken halten vor allem die Anwohner des Balatoner Ufers für wichtig. ($\chi^2=0,001$) Hinsichtlich zeigten sich aufgrund der weltanschaulichen Zugehörigkeit alle Variablen signifikante Unterschiede auf.

Es kann also aufgrund des oben Genannten verallgemeinernd angenommen werden, dass das Heimatgefühl/Heimatverbundenheit/Ortsgebundenheit ein wenig stärker in den Ortschaften am Balatoner Ufer und in denen seines Hinterlandes unter denjenigen Bewohnern anzutreffen ist, die über einen höheren Schulabschluss (hauptsächlich Hochschulabschluss) verfügen und sich bezüglich ihrer politischen Zugehörigkeit als Rechtsstehend bezeichnen. (Leveleki, 2014)

Tabelle 5:

Selbstbeschränkung, die Variable zum Messen der Notwendigkeit, den Verbrauch zu senken.

	Durchschnitt	Zahl der Einheiten	Deviation
Senkung des Verbrauchs in den Haushalten (Kleidung, Lebensmittel)	5,28	296	0,749
Senkung des Wasserverbrauchs in den Haushalten	5,31	295	0,698
Senkung des Energieverbrauches	5,37	296	0,752

Signifikante Unterschiede ergab die Messung der Variablen *Verbrauchssenkung und Einsparung* ausschließlich bei der weltanschaulichen Zugehörigkeit. Gläubige Bürger, unabhängig davon, ob sie Mitglied einer Religionsgemeinschaft waren, akzeptieren eher die Notwendigkeit des Selbstbeschränkung und Einsparungsmaßnahmen als Nicht-Gläubigen.

Tabelle 6:

Variablen zur Messung der Bedeutsamkeit der Wiedererweckung von Traditionen

	erreichter Durchschnitt	Anzahl an Einheiten	Verteilung
Steigerung der Selbstversorgung	5,24	294	0,766
Kompostierung durchführen	5,35	296	0,677
Lebensmittelvorrat anlegen	5,4	296	0,696
Einsatz von traditionellen Baustoffen	5,26	295	1,07

Die politische Zugehörigkeit betrachtet ergaben sich signifikante Unterschiede: Die Erhöhung des Selbstversorgungsgrades erachteten diejenigen Probanden als wichtiger, die sich eher für Rechtsstehenden halten als diejenigen, die sich in die Mitte oder Linksstehend einordnen ($\chi^2=0,001$). Die Befragten beurteilten in Abhängigkeit von ihrer Ortszugehörigkeit den Einsatz traditioneller Baustoffe zu entscheiden, als die Gemeindebewohner, unabhängig davon, ob sie am Balatoner Ufer oder in diesen Hinterland ansässig sind. Alle hier angeführten signifikanten Unterschiede weisen Unterschiede hinsichtlich ihrer weltanschaulichen Zugehörigkeit auf.

Tabelle 7: Die Variablen zur Messung der Wichtigkeit der Anwendung von neuen technischen und technologischen Lösungen

	erreichter Durchschnitt	Anzahl an Einheiten	Verteilung
Nutzung erneuerbarer Energiequellen anstelle von Kohle-, Öl- und Gasheizung	5,38	296	0,679
Nutzung von biologisch-abbaubaren Verpackungsmaterialien anstelle von Plastik u.ä. Verpackungstoffen	5,36	296	0,719
Nutzung von Sonnenkollektoren, -zellen	5,39	295	0,676
Nutzung von Windenergie	5,41	296	0,784
Isolierung von Wohnhäusern und Gebäuden	5,4	296	0,752
Bau von Passivhäusern	5,5	295	0,737

Technische Innovation bewerten in erster Linie Stadtbewohner hoch. Es ist jedoch zu beobachten, dass die Präferenzen von Gemeinde-Einwohnern des Balatoner Ufers und seiner Hinterlandgemeinden denen von Stadtbewohnern am Balaton in mehreren Fällen ähneln. Dieses Phänomen ist möglicherweise damit zu erklären, dass sich in den Städten am Seeufer Umweltprobleme gehäuft zeigen, hingegen die Problemsensibilität Gemeindebewohnern bei schon ein Wertordnung mit dem Natur in engerer Verbindung widerspiegelt. Derartige, signifikante Unterschiede zeigten sich bei der Beurteilung der Bedeutung in Falle der nachstehenden Variablen: „Arbeits- und Wohnort sollen nicht entfernt voneinander liegen“, „Kinder sollen in ihrem Wohnort in den Kindergarten und zur Schule gehen“, „am Ort gemeinsam arbeiten und feiern sowie außerdem bei der „Nutzung von Windenergie“, „der Isolierung von Wohnhäusern und Gebäuden“ wie auch beim „Bau von Passivhäusern“. Unabhängig von der Lage des Wohnortes sind biologisch-abbaubare Verpackungsmaterialien für Stadtbewohner wichtig, doch auch die Anwohner von Gemeinden am Balatoner Ufer haben eine ähnliche Position. Die hier oben beschriebenen Variablen sind bezüglich der weltanschaulichen Zugehörigkeit zu differenzieren, d.h. welche soziale Schicht wie die Wichtigkeit von Lösungen betont, scheint zumindest so vom Gefährlichkeitsgrad und der Problemgröße sowohl von der gesellschaftlichen Zugehörigkeit als auch von der weltanschaulichen abzuhängen.

RESÜMEE

Gemäß unserer eingangs formulierten Hypothese weicht das Maß an Umweltbewusstsein von Gruppe zu Schicht voneinander ab, die Sensibilität für die sich aus dem Klimawandel ergebenden Probleme unterscheidet sich in Abhängigkeit von den demographischen Variablen: Lebensalter, Schulabschlusses und Genderzugehörigkeit. Ausgehend von internationalen Untersuchungsergebnissen konnte angenommen werden, dass die Empathie/Sensibilität von Jugendlichen ausgeprägter ist, denn auf ihr Leben nehmen diese Auswirkungen erwartungsgemäß einen stärkeren Einfluss als auf das der älteren Generationen und so kann mit zunehmenden Lebensalter die Verantwortungsbereitschaft für Umweltprobleme zurückgehen. Zum anderen verfügen Menschen mit einem höheren Bildungsstand über ein stärkeres Umweltbewusstsein als Menschen mit geringer Schulbildung, denn die höher Ausgebildeten sind informierter, vorbereitet, sehen die realen Gefahren und mögliche Lösungsvarianten. Sie vertrauen gleichzeitig mehr darauf, dass wir fähig sind, die sich aus dem Klimawandel ergebenden Probleme zu lösen. Zudem rechneten wir damit, dass Frauen eine größere Sensibilität für Umweltfragen aufbringen als es Männer tun würden.

Bei der Analyse der Daten aus unserer Fragebogenbefragung kontrollierten wir unsere Hypothesen mittels Kontingenztafeln. Laut unserer statistischen Berechnungen zeigten sich unter den demographischen Variablen zahlreiche signifikante Unterschiede bei der Schulbildung hinsichtlich der Beurteilung von Werten, Einstellungen und Handlungsweisen. Unsere Ergebnisse können wir wie folgt zusammenfassen: Von den ständigen Bewohnern in der Region Balaton verfügen die Gebildeteren, d.h. u.a. die mit einem Hochschulabschluss, über eine stärkere Umweltsensibilität, sind in den Fragen zum Klimawandels bewanderter und die von ihnen bevorzugten Lösungsvarianten stehen den in der Öko-Philosophie näher, die dort als erwünscht angesehene Aktivitäten und Wertordnungen gelten. Bei Menschen, die einen niedrigeren Bildungsstand besitzen, wird dieser Grad an Umweltbewusstsein nicht erreicht. Hervorhebenswert ist aber, dass die Absolventen von Fachmittelschulen sich umweltbewusster hinsichtlich mehrerer Variablen zeigen als die Abiturienten. Dies interpretieren wir als Ergebnis einer praxisorientierten Ausbildungsform. Es lassen sich aber hinsichtlich Lebensalter und Geschlechtszugehörigkeit keine relevanten Unterschiede nachweisen oder anders gesagt, unsere Annahme bestätigte sich nicht, dass im Kreise von Jugendlichen und Frauen die Sensibilität für Umweltprobleme stärker entwickelt sei. Dabei kann noch angemerkt werden, dass die Proben sowohl hinsichtlich ihrer Genderzugehörigkeit als auch ihrer altersspezifischen Zusammensetzung den Proben der Gesamtbevölkerung der

Region repräsentierten. Besonders überraschte uns, dass betreffs Lebensalter die Messwerte der Variablen statistisch gemessen in den meisten Fällen der Variablen sich nicht differenzierten. Wir können begründet annehmen, dass die gesellschaftliche Solidarität und Bereitschaft zu handeln, ein höheres Niveau zeigt, wenn die Menschen unmittelbar selbst mit dem gegebenen Problem konfrontiert werden. Da die Auswirkungen natürlicher Prozesse langfristig sind, verursachen sie mit größerer Wahrscheinlichkeit im Verlaufe des Lebens von jetzt noch jungen Menschen Veränderungen als im Leben der älteren Personen. Voneinander weichen auch die Betroffenheit ab bezüglich der geographischen Zugehörigkeit, was unsere Forschungsergebnisse in vielen Fällen verifizierten. Die Betroffenheit der Ufer-Anwohner ist aufgrund der Gegebenen geographischen Lage durch die vom Klimawandel verursachten Probleme höher als die in den sog. Hinterland-Gemeinden und auch in unseren Ergebnissen zeigt sich, dass die Ortschaften am Seeufer, insbesondere die Bevölkerung nahe am Ufer gelegener Städte umweltbewusster ist. Eindeutig ließ sich anhand der Kontingenz-Tafeln nachweisen, dass die weltanschauliche Zugehörigkeit ein wichtiger Faktor dafür ist, und das veranschaulichen auch internationale Untersuchungen, dass das Umweltbewusstsein vom Bild des Einzelnen über die Welt und die Kultur beeinflusst wird. Bei der Mehrheit der Variablen zeigten die Gläubigen eine höhere Umweltsensibilität als die unter Nicht-Gläubigen, unabhängig davon, ob die Befragten einer Glaubensgemeinschaft als Mitglied angehören oder nur „auf ihre Weise“ religiös sind.

Schließlich ist eine relevante Feststellung der in der Region Balaton durchgeführten Fragebogen-Untersuchung im Kreise der dort ständig ansässigen Bewohner, dass zwischen den Werten und der Akzeptanz umweltfreundlicher Aktivitäten ein Abgrund klafft. Obgleich die Umwelt-Werte einen der vorderen Plätze in der Rangliste der Werte einnehmen, ist doch die Unterstützung mittels hilfreicher Aktionen zur Lösung der Umweltprobleme nicht gerade übermäßig stark.

Literatur

Agg, Zoltán (2013): Néhány gondolat a klímaváltozáshoz való társadalmi-gazdasági alkalmazkodás kutatáshoz, Iskolakultúra, Heft 12.

Antal Z., László szerk. (2008): Klímabarát települések, Elmélet és gyakorlat, Pallas Verlag, Budapest

Béres, Tamás (2013): Néhány szempont a globális éghajlatváltozással kapcsolatos kulturális mintázatok feltárását és értelmezését célzó átfogó vizsgálat

tervéhez. Iskolakultúra, Heft, 12. S. 30-40.

Dombi, Gábor (2006): A Balaton térségének társadalmi, politikai és gazdaságföldrajzi jellemzői. *Comitatus*, Sondernummer

Dombi, Gábor – Oláh, Miklós – Retz, Tamás (2008): Éghajlatváltozás. Vélemények, attitűdök a Balaton térségében, *Comitatus*, Nummer 8. sz. S. 54-71.

Formadi, Katalin (2013): A klímaváltozás, mint kockázat érzékelése, és a megoldásával kapcsolatos attitűdök szakirodalmi vizsgálata, *Iskolakultúra*, Heft 12.

Füstös, László (2004). Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban. In: Füstös, László és Guba, László (2004): Társadalmi regiszter 2004. Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata, Band 2. Budapest, MTA – PTI – MTA SZKI

Füstös, László – Szokolczai, Árpád (1994): Értékek változása Magyarországon 1978-93, Kontinuitás és diszkontinuitás a kelet- közép európai átmenetben, *Szociológiai Szemle*, Heft 1.

Gowdy, John (2007): Vissza a jövőbe és előre a múltba. In: Takács-Sánta András (2007) *paradigmaváltás?! Kultúránk néhány alapvető meggyőződésének újragondolása*. L'Harmattan Verlag, Budapest

Hankiss Elemér (1977/a): *Érték és társadalom*. Magvető Verlag, Budapest

Hersch J. - Viscusi, W. K. (2006): The Generational Divide in Support for Environmental Policies: European Evidence, *Climatic Change*, 77.

Kahan D. Braman D. Gastil J. Solvic P. és Mertz, Z. K. (2007): Culture and Identity Protective Cognition: Explaining the White Male Effect in Risk Perception. Research Paper, Nr. 152. Yale law School, New Haven

Kamarás, István (2013): *Érték, értékelés és értékrend (szociológiai és szociálpszichológiai nézőpontból)*. www.metaelmelet.hu/pdfek/tanulmanyok/ertek_ertekeles.pdf heruntergeladen am: 20. März.

Kapitány, Ágnes – Kapitány, Gábor (2007): *Túlélési stratégiák. Társadalmi adaptációs módok*. Budapest: Kossuth Verlag

Kapitány, Ágnes és Kapitány, Gábor (2012): Konszenzusok és ambivalenciák. Reflexiók egy értékutatás eredményeihez. In: Messing Vera és Ságvári Bence (2012): Közösségi viszonyulásaink. A családdal, az állammal és a gazdasággal kapcsolatos társadalmi attitűdök, értékek európai összehasonlításban. Budapest: Politikwissenschaftliches Institut der Gesellschaftswissenschaftlichen Forschungszentrale der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Institut für Soziologie.

Kollmuss, A. & Agyeman, J. (2002) Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behaviour? *Environmental Educational Research*, 8 (3), 239-260.

KSH_Volkszählung.2011. Vorangestellte Daten. Budapest, 2012.

Lang, István (2003): A fenntartható fejlődés Johannesburg után. Budapest, Verlagshaus Agroinform Kiadóház

Lányi, András (2007): A fenntartható társadalom. Budapest, L'Harmattan Verlag.

Lányi, András (2010): Az ember fáj a földnek. Utak az ökofilozófiához. Budapest, L'Harmattan Verlag.

Lányi, András (2013): Morális klímaváltozás. *Iskolakultúra*, Heft 12. S. 40-49.

Leveleki, Magdolna (2013/a): Az éghajlatváltozás és az adaptáció néhány lehetséges módozata. *Iskolakultúra*, S. 59-73.

Leveleki, Magdolna (2013/b): Éghajlatváltozás és értékátrendeződés Magyarországon. Tények és hipotézisek. In: Beszteri Béla (2013) *A felfedező tudomány*. Győr, Széchényi István Egyetem,

Leveleki, Magdolna (2014): Adaptációs és/vagy alkalmazkodás az éghajlatváltozás hatására az élethelyzetek és a szemléletmódok függvényében - a Balaton térség népessége körében végzett empirikus kutatás néhány tapasztalata *Iskolakultúra*, Heft 11-12. S. 176-196.

Oláh, Miklós (2003): Egy rendhagyó régió rendhagyó helyi társadalmáról. *Comitatus*, Heft 7-8. szám, 27-41.

Sachs, Wolfgang (2007): Miféle fenntarthatóság? In: Takács-Sánta András (2007) paradigmaváltás?! Kultúránk néhány alapvető meggyőződésének újragondolása. Budapest, L'Harmattan Verlag, S. 35-45.

Social, 2011 http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_372_en.pdf

Schwartz, S.H. (1992): Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. In: Advances in Experimental Social Psychology, 25: 1-65.

Szirmai, Viktória (2008): Az éghajlatváltozás lehetséges térbeli hatásai. A magyar társadalom klímatudatossága, sérülékenysége, alkalmazkodása. http://www.nfft.hu/dynamic/Az_eghajlatvaltozas_tarsadalmi_hatasai_klimatudatossag.pdf

Takács-Sánta, András (2007): Paradigmaváltás?! Kultúránk néhány alapvető meggyőződésének újragondolása. Budapest, L'Harmattan Verlag.

Aus dem ungarischen v. Heide Bakai-Rottländer

(Endnotes)

1 Die vorliegende Forschungsarbeit entstand im Rahmen des Subprojektes: „*Attitüden, Mentalität, geschichtliche und zeitgenössische Formen hinsichtlich des Klimawandels, dessen gesellschaftlichen Auswirkungen*“, als Teil von dem an der Pannonischen Universität Veszprém angesiedeltem Großprojekt TÁMOP4.2.2. /A – 11/KONV-2012-0064, das unter dem Titel: „*Regionale Auswirkungen der vom Klimawandel verursachten Extremwetterlagen und Chancen ihrer Schadensminderung*“. Siehe noch: Eurobarometer-Untersuchungen.

2 Mozaikwort aus den ungarischen Wörtern: Veränderung, Effekt, Reaktion

Szerzőink

Teológia

dr. Balázs Pál, PhD, főiskolai tanár, VHF

dr. Fodor János, PhD, oktató, VHF

dr. Gárdonyi Máté, PhD, főiskolai tanár, VHF

dr.habil. Birher Nándor, főiskolai tanár, VHF

dr. habil. Bertalan Péter, egyetemi docens, Kaposvári Egyetem

dr. Veress Gábor, egyetemi tanár

dr. Mihalovics Árpád, egyetemi tanár

dr. Garaczi Imre, egyetemi docens

Kirsch Attila, kánonjogász

Dr. Varga M. János vegyész-mérnök, a Yale Egyetem, a Berkeley Egyetem és az Innsbrucki Egyetem egyetemi tanára

Szociális munka

Bálint Bánk, főiskolai docens, VHF

dr. habil. Leveleki Magdolna, egyetemi docens, szakvezető VHF

dr. Albert József, PhD, Professor Emeritus, VHF

Magvas Mária, főiskolai adjunktus, VHF

Darida Zsuzsa, oktató, VHF